149485

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

AZÎZÜDDÎN NESEFÎ'NİN YİRMİ İKİ RİSÂLESİ'NİN TERCÜMESİ IŞIĞINDA TASAVVUFÎ BİLGİ

Yüksek Lisans Tezi

Sezai FIRAT

Danışman: DOÇ. DR. MAHMUT EROL KILIÇ

İstanbul, 2004

ÖNSÖZ

İslamî ilimlerden her birini, bir ilim dalı haline getiren o disiplinin kaynaklarıdır. Bu kaynakların her biri, kendi ilmi sistemi içinde bir boşluğu doldurmaktadır. Eskisiyle yenisiyle her kaynağın ayrı bir değeri vardır ve hiçbiri araştırma dışı kabul edilemez.

İslamî ilimlerden biri de tasavvuftur. "Tasavvuf nedir?" diye sorulduğunda, sûfîlerin verebilecekleri ortak cevaplardan biri, hiç şüphesiz tasavvufun "Söz değil, hal ve tecrübî bilgi olduğu" olacaktır. Sûfîler konuşmaktan çok susmayı, konuşmadan bir şeyler ifade etmeyi, hal dilini seçmişlerdir. Ne var ki eğer bir şekilde konuşmaları gerekirse az ve öz söylemeyi, gizli ve şifreli söylemeyi tercih etmişlerdir.

Her disiplinin bir kendini ifade etme biçimi olduğu gibi tasavvufun da kendine has, kendini ifade etme biçimi vardır. Kendini ifade etmede, ifade şekilleri çeşitlenir ve belli nispette farklılaşabilir. Bu durum tasavvuf için söz konusu olduğunda, tarifler daha da çeşitlenmekte ve farklılaşabilmektedir.

Sûfîlerin bireysel çabaları ve tecrübeleriyle oluşmuş olan tasavvuf doktrininin iki yönü vardır: Amelî tasavvuf diğeri de nazarî tasavvuf. Tasavvuf kaynakları bu iki dalda belirginleşmişlerdir. Kimisi amelî tasavvufa ağırlık verirken kimisi de tasavvuf felsefesi, doktriner tasavvuf veya nazarî tasavvuf üzerinde yetkinleşmişlerdir. Nazarî tasavvuf alanının en önemli üstadlarından biri de Azîz b. Muhammed en-Nesefî olmuştur. Öyle ki Nesefî'nin eserlerinin en belirgin özelliği, amelî tasavvuf ile nazarî tasavvufu mezc etmesidir. Bu yönüyle Nesefî, mutasavvıflar arasında mümtaz bir yere sahiptir. Kütüphanelerimiz Nesefî gibi tasavvuf üzerine amelî ve nazarî eserler bırakan sûfî müelliflerin kitaplarıyla doludur. Eskilerin deyimiyle "Vazifemiz vaz'-ı cedîd değil, keşf-i kadîmdir." Yani bizler yeni şeyler ortaya koymakla değil, zaten ortaya konulmuş olan asaleti ortaya çıkarmakla, bu asaleti anlayıp yorumlamakla mükellefiz.

Tasavvuf alanında çok önemli eserlerin tercümeleriyle tanınan Ahmed Avnî Konuk'un bu önemli tercümesini kendime tarihi bir miras kabul ettim ve gün ışığına kavuşturulmasını kendime bir görev sayarak yüksek lisans tezi olarak seçmeyi uygun buldum.

Bu çalışmamda tez konusunun belirlenmesinde ve tezin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen ve değerli vakitlerini ayıran tez danışmanım Sn. Doç. Dr. Mahmut Erol KILIÇ Bey'e, Konya nüshasını bize ulaştıran ve kıymetli vakitlerini esirgemeyen Sn. Prof. Dr. Mustafa Tahralı Bey'e ve aldığımız eğitimde emek veren tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Hatalarımızla birlikte yaptığımız çalışma eğer tasavvuf düşüncesine bir katkı sağlayacaksa bu bizi bahtiyar kılacaktır.

İstanbul-2004 Sezai FIRAT

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖNSÖZ	**II**
İÇİNDEKİLER	**III**
GİRİŞ	**V**
KISALTMALAR	**IX**
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	**X**

BİRİNCİ BÖLÜM
AZÎZ B. MUHAMMED EN-NESEFÎ'NİN
HAYATI VE ESERLERİ

I-AZÎZ NESEFÎ	1
A-HAYATI	1
1-Giriş	1
2-Yaşadığı Yüzyıl	1
3-Hocaları ve Şeyhleri	3
4-Seyahatleri	5
B-ESERLERİ	9
1-Tenzîl	10
2-el-Maksadü'l-aksâ	11
3-Beyânü't-tenzîl	13
4-Keşfü'l-hakāik	14
5-Menâzilü's-sâirîn	15
6-el-Mebde' ve'l-meâd	16
7-Zübdetü'l-hakāik	17
8-Keşfü's-sırât	18
9-İnsân-ı Kâmil (Yirmi İki Risâle)	19

İKİNCİ BÖLÜM
İNSÂN-I KÂMİL (YİRMİ İKİ RİSÂLE) VE
ESERİN TERCÜMESİ HAKKINDA

I-İNSÂN-I KÂMİL (YİRMİ İKİ RİSÂLE)	21
1-Eserin Tanımı ve İçeriği	21
2-Eserin Tahlili	25
3-Eserin Nüshaları	27

II-ESERİN TERCÜMESİ HAKKINDA..... 28
1-Eserin Tercümeleri..... 28
2-Eserin Ahmed Avnî Konuk Tercümesi..... 29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MA'RİFET

I-MA'RİFET'İN TANIMI..... 33
II-MUTASAVVIFLARA GÖRE MA'RİFET..... 34
III-AZÎZ NESEFÎ'YE GÖRE MA'RİFET..... 37

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İNSÂN-I KÂMİL (YİRMİ İKİ RİSÂLE)'NİN MÜTERCİMİ AHMED AVNÎ KONUK'UN HAYATI VE ESERLERİ

I-AHMED AVNÎ KONUK..... 44
A-HAYATI..... 44
1-Doğumu ve Tahsîli..... 44
2-Tasavvufî Hayatı 45
3-Mûsikîşinâslığı 46
4-Şairliği..... 48
B-ESERLERİ..... 48
1-Tercüme ve Şerhleri..... 48
2-Te'lîf Eserleri..... 53
3-İstinsâhları..... 56

BEŞİNCİ BÖLÜM
İNSÂN-I KÂMİL (YİRMİ İKİ RİSÂLE)'NİN AHMED AVNÎ KONUK TERCÜMESİNİN YENİ HARFLERE NAKLİ

I-YİRMİ İKİ RİSÂLE TERCÜMESİ'NİN METNİ..... 58

SONUÇ..... 188
KAYNAKÇA..... 190

GİRİŞ

XIII. yüzyılın büyük mutasavvıflarından biri olan **Azîz b. Muhammed en-Nesefî** (ö.686/1287 ?), Orta Asya'nın siyasî bakımından en karışık döneminde yaşamıştır. Gerek Maveraünnehir'in ve gerekse Horasan ve havalisinin en mühim siyasî olayı, Moğolların İslam ülkelerini istilâ edip onları yağma etmesidir. Moğollar o dönemde İslam memleketlerinden, ilk önce Maveraünnehir'in en büyük şehirlerinden olan Buhârâ, Semerkand ve havalisini istilâ etmiş ve daha sonra İran ve Horasan'a hücûm ederek oraları da yağma etmişlerdi.

XIII. yüzyılda Moğol akımının meydana getirdiği sosyal düzensizlik, merkeziyeti tamamıyla ortadan kaldırmış, siyasî ve sosyal birliğin temin edilmemesi yüzünden, Moğol istilasına uğramış bütün ülkelerde huzursuzluk baş göstermişti.

Din ve mezhep konusunda tarafsız kalan Moğollar'ın bu saldırı ve istilâ sonrası iktidarlarında, Yahudî ve Hristiyan din ve mezhepleri kuvvet kazanırken, Ehl-i Sünnet mezhebinin hâkim olduğu Horasan'da aşırı taassup ve mezhep kavgaları başlamıştır. Moğollardan sonra İlhanlılar hükümranlığı ele geçirdiler ama değişen bir şey olmadı. İlhanlılar devrinin en mühim olaylarından birisi Buhârâ ve Nesef'in tekrar yıkılıp yağma edilmesi ve bu olay yüzünden Buhârâ ahalisinin şehri terk edip göç etmesidir.

Nesefî de *Keşfü'l-hakâik* adlı en önemli eserini tamamlayamamasını ve eserin telifinin gecikmesini bu siyasî olaya bağladığını kendisi *Keşfü'l-hakâik* adlı eserinde açıklamaktadır.

Netice olarak bu devirde siyasî ve içtimâî hayat tamamen felce uğramıştır. İdare, selahiyetsiz ve bilgisiz kişilerin eline teslim edilmiş ve bu yüzden her türlü ahlâkî bozukluklar, mesela yalan, hızsızlık ve zorbalık alıp yürümüştür. Bu devirde tabii olarak kendi haliyle ölen vezirlere çok az rastlanırdı. Hemen hemen bütün vezirler, mevki ihtirası yüzünden rakiplerinin iftirasına maruz kalmıştır.

Bu devrin en büyük musibetlerinden birisi de hiç şüphesiz ki fikrî çöküntüdür. Zira bu devirde büyük ilmî merkezler yıkılmış ve bu merkezlerde yaşayan âlim ve mütefekkirlerin bir kısmı ya öldürülmüş veyahut da Maveraünnehir ve Horasan'dan göç ederek başka yerlere sığınmışladır. Maveraünnehir ve Horasan'da bulunan büyük kütüphaneler yıkılmış, ilim ve edebiyatı teşvîk eden büyük hânedanlar ve hükümet erbabı ortadan kaldırılmıştır.

Hülasa halkın genelinin fakirlik ve zorluklarla mücadelesi, eğitim ve araştırma merkezlerinin yıkılması, toplumun fikir bakımından da çöküntüye uğramasına sebep olmuştur.

Genel olarak Ehl-i Sünnet görüşünün hâkim olduğu Horasan bölgesinde bu devirde, zaman zaman mezhep taassubu ve kavgalarına da tesadüf edilmiştir. Bu devirde Şâfiî ve Hanefî gibi iki Ehl-i Sünnet görüşünü benimseyen iki mezhep müntesipleri arasında bile şiddetli çekişmelerin vuku bulduğu ve hatta bu iki mezhep erbabının birbirlerini kınadıkları görülmektedir. Yine bu yüzyılda İran'da Şia mezhebinin günden güne kuvvet kazandığı ve İran'da nüfûz ve kuvvetinin hissettirmeye başladığı görülmektedir.

XIII. yüzyılda en fazla revaç bulup kuvvet kazanan cereyanlardan birisi de şüphesiz ki tasavvuf cereyanı idi. İran'da ve Horasan'da XII. yüzyılın sonlarında meydana gelen içtimâî değişiklikler, halkın zaruret içinde bulunması, sosyal baskılar ve zulüm halkın tasavvuf erbabına yönelmelerine sebep teşkil eden olaylar arasında zikredilebilir.

Nesefî'nin yaşadığı devirde Kübreviyye ve Sühreverdiyye tasavvuf mektepleri İran ve Horasan'a hâkim olmuş, bu arada tasavvuf cereyanı amelî olmak yanında nazarî bir sistem haline gelmiştir. Nitekim **Nesefî**, tasavvufî meselelerini genellikle felsefî bir tarzda ve nazarî olarak açıklamaya çalışmıştır. Bu arada zikredilmesi gereken en önemli meselelerden birisi de tasavvuf cereyanının, bu asırda amelî olmaktan çıkarak nazarî bir sistem haline gelmiş olması ve felsefî bir tefekkür niteliği kazanmış bulunmasıdır.

İşte **Nesefî**, tasavvufî meseleleri genellikle felsefî bir tarzda ve nazarî olarak izah eden XIII. yüzyılın en büyük sûfî ve mutasavvıflarından birisidir. **Nesefî**, en çetrefil tasavvufî meseleleri sade bir Farsçayla dile getirmiş ve açık bir üslup kullanmıştır. Bu açık üslubu, muhataba samimi seslenişi ve sohbet tarzı onun eserlerinin en belirgin özelliğidir. **Nesefî**, bütün eserlerini sade bir dil ile "neşr-i mürsel" tarzında yazmıştır. Fikirlerini teyid için eserlerine aktardığı manzumeler başkalarına aittir.

Nesefî'nin dili çok sade ve açıktır. Üslubunun müphem ve karışık hiçbir tarafı yoktur. Dinî, irfanî ve felsefî en mühim meseleleri sade bir ifade, gayet açık bir üslup ve kısa cümlelerle ifade etme kudretini göstermiştir. Arapça cümle ve kelimeleri ele alıp incelediği tasavvufî ve dinî meselelere de yer vermiştir. Ancak onun bu kelime ve cümleleri de yerli yerinde ve doğru olarak kullandığı görülmektedir.

Nesefî, daha ziyade Horasan'da "sebk-i Horasanî" diye bilinen üslubu kullandığı göze çarpmaktadır. Lafzî sanatlardan en çok sebk-i Horasanî'nin bir hususiyeti olan "hüsn-i terkîb ve insicâm" sanatına yer vermiştir. Yalnız o, bu sanatı da anlatmak istediği şeyi daha fazla açıklığa kavuşturmak için kullanmıştır.

Nesefî, eserlerini umumiyetle ansiklopedi tarzında yazmıştır. İlk önce kelamcılara, sonra filozoflara, daha sonra da vahdet-i vücûdcuların görüşlerine yer vermiştir. Bu üç gurubun görüşlerini serd ettikten sonra kendi görüşünü söyleyerek konu bütünlüğünü tamamlar.

Nesefî, eserlerinde en çok Allah, kâinat, insan, tevhid ve sülûk konularını işlemiştir. Eserlerinde kendisi gibi mutasavvıflar hakkında"sâlik" veya "derviş" lakabını kullanmıştır. Eserlerinin her bahsinin son kısmında yer alan ve "nasihat" veya "Ey derviş!" diye başlayıp sonuçlanan nükteler, meselenin kilit noktasını teşkil etmesi bakımından oldukça ehemmiyet arz etmektedir.

Sayıca oldukça kabarık ve önemli eserleri olan **Nesefî**'den bahseden kaynaklar maalesef çok azdır. Onun hakkında bilgi veren kaynaklara da fazla güvenilmez. Çok önemli tabakat ve tezkire kitaplarında **Nesefî** hakkında bilgi bulunmaz. *Nefâhâtü'l-üns*'te daha önemsiz sûfî ve mutasavvıflar bulunurken **Nesefî**'nin ismi yoktur. Bu sebeple hayatı hakkında bilgi sahibi olabilmek için onun eserlerine başvurmak gerekir. Ancak Nesefî, eserlerinde hayatından detaylı olarak söz etmediği gibi, zaman zaman çalışma, seyahat ve görüşmeleri hakkında haber vermesine rağmen ailesi, tahsili, hocaları ve yaşantısı hakkında bilgi vermemiştir.

Üzerinde çalıştığımız eserin meşhur ismi *İnsân-ı Kâmil*'dir. Başlıklarda ve giriş bölümünde bu isimle beraber *Yirmi İki Risâle* ismini de kullanacağız. Ama tezimizin diğer bölümlerinde bu iki kullanım yerine sadece *Yirmi İki Risâle* ismini kullanacağız. Her nerede *Yirmi İki Risâle* ismi geçiyorsa bu ifadenin aynı zamanda *İnsân-ı Kâmil* olduğu da dikkatlerden kaçmamalıdır.

İnsân-ı Kâmil (Yirmi İki Risâle)'nin Ahmed Avnî Konuk tercümesinin iki nüshası bulunmaktadır: Birincisi, İstanbul nüshası; ikincisi, Konya nüshası.

Bu çalışmamızı yaparken İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 80 numarada kayıtlı olan nüshasını esas aldık. Bu nüshâda mütercim tarafından boş bırakılan ve kitabın aslında olup da tercümede olmayan bazı beyit ve mısralar bulunmaktadır. Bu eksiklikler üzerine değerli hocamız Prof. Dr. Mustafa Tahralı'nın yardımları sayesinde kendilerinde

bulunan Konya nüshasının bir fotokopisini elde ettik. Bu nüshaya başvurduğumuzda aynı eksiklik ve boşlukların Konya nüshasında da olduğunu gördük. Dolayısıyla *İnsân-ı Kâmil (Yirmi İki Risâle)*'nin tercümesini yeni harflere aktarırken nüsha farkları olmadığı için sadece İstanbul nüshasını göz önünde bulundurduk.

İnsân-ı Kâmil (Yirmi İki Risâle)'yi yeni yazıya aktarırken kullanılan transkripsiyon işaretleri tezin başında "Transkripsiyon İşaretleri" bölümünde ortaya konuldu. Ayrıca "Kısaltma İşaretleri" de gösterilmiştir.

İnsân-ı Kâmil (Yirmi İki Risâle)'nin yeni yazıya aktarılmasında, mütercim Ahmed Avnî Konuk'un kendisine ait parantez işaretleri ( ) aynen korunurken, Konuk'a ait olmayan bilgileri ve koymadığı fasıl başlıklarını köşeli parantez [ ] işareti arasında gösterdik.

Ayrıca tercümede yer alan ayet numaralarını ve ayet meallerini, hadislerin tercümelerini ve diğer kelâm-ı kibâr ve arapça ifadelerin türkçe karşılıklarını köşeli parantez içerisinde belirttik.

Bu çalışma V bölümde ele alınmıştır:

Birinci bölümde, Nesefî'nin hayatından bahseden eserler konusunda kısa bir giriş, müellifin hayatı, yaşadığı yüzyılda meydana gelen olaylar, hocaları ve şeyhleri, seyahatleri, vefatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, *İnsân-ı Kâmil (Yirmi İki Risâle),* eserin tanımı, içeriği, eserin tahlili, eserin nüshaları ve eserin tercümesi ile ilgili eserin tercümeleri ve Ahmed Avnî Konuk tercümesi hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde, tasavvuf kavramlarından ma'rifetin tanımı, mutasavvıflara göre ma'rifet ve *İnsân-ı Kâmil (Yirmi İki Risâle)*'de Azîz Nesefî'ye göre ma'rifet kavramının ne olduğu üzerinde izahatlar yapılmıştır.

Dördüncü bölümde, *İnsân-ı Kâmil (Yirmi İki Risâle)* mütercimi Ahmet Avnî Konuk'un tahsîli, tasavvufî hayatı, mûsikîşinâslığı, şâirliği, ve eserleri üzerinde durulmuştur.

Beşinci bölümde ise, *Yirmi İki Risâle*'nin yeni harflere nakli bulunmaktadır.

KISALTMALAR

a.g.e.	*:Adı geçen eser*
a.g.m.	*:Adı geçen makale*
a.s.	*:Aleyhisselâm*
A.Ü.İ.F.	*:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*
b.	*:Bin, İbn*
bkz.	*:Bakınız*
c.	*:Cilt*
c.c.	*:Celle Celâlühû*
çev.	*:Çeviren*
DİA	*:Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*
h.	*:Hicrî*
Haz.	*:Hazırlayan*
hş.	*:Hicrî Şemsî*
Hz.	*:Hazreti*
Mad.	*:Maddesi*
m.	*:Milâdî*
M.E.B.	*:Milli Eğitim Bakanlığı*
MÜİFAV	*:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları*
MÜSBE	*:Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*
nr.	*:Numara*
nşr.	*:Neşir*
ö.	*:Ölümü*
s.a.v.	*:Sallallahu Aleyhi ve Selem*
s.	*:Sayfa*
sy	*:Sayı*
trc.	*:Tercüme*
ts.	*:Tarihsiz*
v.b.	*:Ve benzeri*
vr.	*:Varak*
yk.	*:Yaprak*

TRANSKRİPSİYON İŞÂRETLERİ

Med	:^	ط	:t
أ	:’	ظ	:z
ب	:b	ع	:‘
ت	:t	غ	:ğ,g
ث	:s	ف	:f
ج	:c	ق	:k
ح	:h	ل	:l
خ	:h	م	:m
د	:d	ن	:n
ذ	:z	ه	:h
ر	:r	و	:v
ز	:z	ي	:y
س	:s	قا	:kā
ش	:ş	قو	:kū
ص	:s	غا	:gā
ض	:d,z	غو	:gū

BİRİNCİ BÖLÜM

AZÎZ B. MUHAMMED EN-NESEFÎ'NİN

HAYATI VE ESERLERİ

I-HAYATI:

1-Giriş:

Azîz b. Muhammed en-Nesefî, (ö.686/1287 ?) hayatı ve eserleri hakkında kaynaklarda çok fazla bilgiye rastlanmaz. Önemli eserlerine rağmen **Nesefî**, şöhreti meçhûl, değeri bilinmeyen bir âlim olarak bir kenara itilmiş ve terk edilmiştir. Bu noktada belki de *"Tabakat ve Tezkire"* kitapları müelliflerinin ihmalkarlığı **Nesefî**'nin meçhûl kalmasına sebep olmuştur. Mesela, *Nefâhâtü'l-üns*'te eser sahibi olmayan ve çok tanınmayan sûfîlerin hayat hikayeleri verilirken **Nesefî** gibi büyük bir mutasavvıfa yer verilmemiştir. Hüseyin Baykara, *Mecâlisü'l-uşşâk*'ta **Nesefî** hakkında bilgi vermiş ama bu bilgiler de **Nesefî**'nin kendi kitaplarında anlattıklarından alınmıştır. Şüsterî, *Debistânü'l-mezâhib* isimli eserinde **Nesefî**'nin eserlerinin çok okunduğunu belirtmekte ve fakat hayatı hakkında bir şey yazılmamış olduğunu bir hayret ifadesi olarak belirtmektedir. Rıza Kûlî Hidayet, *Mecma'u'-l-fusahâ* ve *Riyâzü'l-ârifin*, adlı eserlerinde **Nesefî**'ye birkaç satır ayırmıştır. Fakat bu eserlerde de **Nesefî** hakkında verilen bilgiler hem çok kısa hem de diğerlerinin tekrarı mahiyetindedir.

Nesefî hakkında türkçe kaynaklar içerisinde *İslam Ansiklopedisi* (MEB), diğer Nesefî nisbesine sahip âlimler hakkında bilgi verilirken aradığımız müellif hakkında bilgi verilmemiştir. Aslında **Nesefî** denilirken birkaç isim akla gelmektedir: Kelam âlimi **Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed Nesefî** (?-1114), Hanefî fıkhı ve kelam âlimi **Necmüddîn Ebu Hafs Ömer Nesefî** (?-1142), fıkıh âlimi **Hâfızüddîn Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed Nesefî** (?-1310)[1] ve bunların dışında *İnsân-ı Kâmil* müellifi mutasavvıf ve sûfî **Azîz b. Muhammed en-Nesefî**'dir. **Nesefî** hakkında diğer bir türkçe kaynak ise Türk Ansiklopedisi'dir. Ancak bu kaynak, diğer Nesefîler hakkında bilgi verirken **Azîz Nesefî** hakkında bilgi vermez, bir nevi İslam Ansiklopedisi'nin tekrarı mahiyetindedir.[2]

2-Yaşadığı Yüzyıl:

XIII. yüzyılın büyük sûfîlerinden biri olan **Azîz b. Muhammed en-Nesefî**, (ö.686/1287 ?) sürekli siyasî karışıklıklar ve Moğol saldırılarına maruz kalan Buhârâ'da yaşamıştır. Onun zamanında ilim merkezlerinde bulunan âlimler ya öldürülmüş ya da bir kısmı başka taraflara

[1] A. J. Wensinck, *"Nesefî"*, İslam Ansiklopedisi, İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, c.IX, s.199.
[2] İsmet Parmaksız, *"Nesefî"*, Türk Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1977, c.XXV, s.200.

göç etmiş, bu merkezlerin yıkılması toplumda fikrî bir çöküntü meydana getirmiştir. Din ve mezhep konusunda tarafsız olan Moğol devrinde Yahudi ve Hıristiyan mezhepleri kuvvet kazanırken, ehl-i sünnet mezhebinin hâkim olduğu Horasan'da aşırı taassup ve mezhep kavgaları başlamıştır. **Nesefî**'nin yaşadığı devirde Kübreviyye ve Sühreverdiyye tasavvuf mektepleri İran ve Horasan'a hâkim olmuş, bu arada tasavvuf cereyanı amelî olmak yanında nazarî bir sistem haline gelmiştir. Nitekim **Nesefî** tasavvufî meseleleri genellikle felsefî bir tarzda ve nazarî olarak açıklamaya çalışmıştır.[3]

Sayıca oldukça kabarık ve önemli eserleri olan **Nesefî**'den bahseden kaynaklar maalesef çok azdır. Bu sebeple hayatı hakkında bilgi sahibi olabilmek için onun eserlerine başvurmak gerekir. Ancak **Nesefî**, eserlerinde hayatından detaylı olarak söz etmediği gibi, zaman zaman çalışma seyahat ve görüşmeleri hakkında haber vermesine rağmen ailesi, tahsili, hocaları ve yaşantısı hakkında bilgi vermemiştir.

Bütün kaynak kitaplarında **Nesefî**'nin adı **Azîz b. Muhammed en-Nesefî** şeklinde kaydedilmektedir.[4] Bu bilgilerden hareketle **Nesefî**'nin adı Azîz, babasının adı da Muhammed'dir.

Nesefî, Mâverâünnehir'in Nesef (Nahşeb) şehrinde doğmuştur. Kendisi doğum yerini *Tenzîl* adlı eserinde şöyle belirtir: "Bu altı asıl Maveraünnehr'in Nesef şehrinde tamâmlandı ki Nesef, bu bîçârenin doğum yeridir."[5] O Nesef şehrinde doğan diğer âlimler gibi Azîz lakabını almış, Nesef'e nisbesi ile daha ziyade şöhret bulmuş ve **Azîz Nesefî** şeklinde yad edile gelmiştir. **Nesefî**'nin adı eserlerinin bütün yazma nüshalarında **Azîz b. Muhammed** olarak geçer.[6]

Nesefî'nin doğum tarihi belli değildir. Kendisi Horasan'a göç etmeden önce henüz Nesef'te bulunduğu sırada *Tenzîl* adlı eserinin bir kısmını yazmıştır. H. 660 tarihinden evvel Buhârâ'da olma ihtimali vardır ki, orada da *Tenzil*'in diğer bir kısmını yazmıştır. Nitekim kendisi de bu hususa işâret ederek, *Tenzîl*'in "Bu dört aslı Maveraünnehr'in Buhârâ şehrinde tamam oldu ki Buhârâ bu bîçârenin riyâzet ve mücâhede yeridir."[7] der. Buna göre Buhârâ aynı zamanda **Nesefî**'nin tasavvufî âdâb ve erkân ile iştigal ettiği yer olup onun zâhidlik devresi burada geçmiş bulunmaktadır. Her halde **Nesefî**, Buhârâ'ya gitmeden önce kendisinin doğum yeri olan Nesef'te zamanın yaygın ilimlerini tahsil etmiş ve tasavvufa intisap etmiştir. Nesef'te iken sufi olmasına rağmen buradaki mürşidinden bahsetmez.

---

[3] Azîz Nesefî, *İnsân-ı Kâmil, (Tasavvufta İnsan Meselesi),* (Mütercim Mehmet Kanar'ın baş taraftaki makalesi), Dergah Yayınları, İstanbul, 1990, s.6.
[4] İbrahim Düzen, *Azîz Nesefî'ye Göre Allah Kâinat İnsan*, Furkan Yayınları, İstanbul, 2000, s.19.
[5] Düzen, *a.g.e.*, s.19.
[6] Marijan Molé, *Kitâbü'l-İnsâni'l-kâmil*, (*İnsân-ı Kâmil*'in başında Marijan Molé'nin müellifin hayatı ve eserleri hakkındaki mukaddimesi), s. 17.
[7] Düzen, *a.g.e.*, s.19.

Nesef'te zamanının geçerli ilimlerini okuduktan sonra Buhârâ'da tasavvufî âdâb ve erkân ile meşgul olmuş ve zâhidlik devresini burada geçirmiştir. Buhârâ'da tıp tahsili gören **Nesefî**, bir ara hekimlik de yapmıştır. Nitekim *Keşfü'l-hakāik* adlı eserinde iç ve dış duyu organları hakkında bilgi verir.[8] **Nesefî** Buhârâ'da iken tıp ilmini tahsil ettiğini, hatta bir ara hekimlik yaptığını da kaydeder. Öyle anlaşılıyor ki, **Nesefî**, devrinde tıp ilminde de söz sahibi bir şahsiyettir. *Keşfü'l-hakāik* adlı eserinde iç ve dış duyu organları hakkında bilgi verirken filozoflarla tabiplerin bu konudaki fikirlerini karşılaştırır ve bir taraftan tabiplere öbür taraftan felsefecilere hak verir. Yalnız **Nesefî**'nin asıl mesleği tabiplik değildir. O hekimliği daha ziyade kendini iyi tanımak ve ele aldığı konuları bilhassa insanın rûhî ve fizikî hususiyetlerini derinliğine eleştirip inceleme için tahsil etmiştir. Nitekim **Nesefî** de bu hususu "Bu bîçârenin tıp tahsilinden ve fiilen tedavi ile meşgul olmaktan maksadı bazı meselelerin şerh ve tahlilinde daha mutmain olmak içindir."[9] ifadesi ile belirtir.

Şiîlerin İsmâilî kolu **Nesefî**'yi kendilerinden sayarlarsa da bu doğru değildir. Kitaplarındaki bazı ifadelerinin şiîlerin fikirleriyle paralellik gösterdiği şeklinde bazı iddialarda bulunulmuştur. Aslında eserlerinde şiî taraftarlığı şeklinde anlaşılabilecek bazı ifadelerinin varlığı kabul edilmektedir. Ancak bu nakıs bilgiler onun şiî olduğunu iddia etmek için yeterli değildir.[10] **Nesefî**, her taifede aşırıların dışında Şiîliğe de düşman değildir. Eserlerinde Sünnîlik ile Şiîlik arasında fark gözetmez. Muhtemelen bu da onun vahdet-i vücûdculuğundan ileri gelmektedir.[11]

3-Hocaları ve Şeyhleri:

Nesefî, Buhârâ'da iken mürşidinden bahsettiği halde ismini zikretmez. *Keşfü'l-hakāik* adlı eserini yazdığı zaman mürşidinin sağ olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü **Nesefî**, *Keşfü'l-hakāik*'i yazdığı esnada mürşidinden bahsederden "Bizim şeyhimiz Allah ona sağlık ve afiyet versin" ifadesini kullanır ki bu ifade yaşamakta olan kişiler için kullanılır. Bir başka yerde de **Nesefî** mürşidinden bahsederken "Şeyhim-Allah ona selamet versin-bağdaş kurarak otururdu" der. Bir başka münasebetle **Nesefî**, Buhârâ'da iken mürşidi ile birlikte yaptığı bir kır gezisinden ve rü'yasında Hz. Peygamber'le mülakatından bahseder. **Nesefî** bu olayı etraflıca şu şekilde anlatır: "Bu bîçâre bir zamanlar Buhârâ'da bulunmaktaydı. Bir gün şeyh-Allah ona selamet versin-dostlarla birlikte kıra gitmişlerdi. Bu bîçâre de onların bu gezintisine katılmıştı. Fakat bu gezi esnasında birkaç kişiden rencide olup dışarıya çıkmaktan pişman olmuştum. Gece vakti olunca Hz. Peygamber'i rü'yada gördüm. Buyurdular ki: " 'Eûzü ve lâhavle' diyen şeytanı

---

[8] Nesefî, *Tasavvufta İnsan Meselesi, (İnsân-ı Kâmil),* (Mütercim Mehmet Kanar'ın baş taraftaki makalesi), Dergah Yayınları, İstanbul, 1990, s.5.
[9] Düzen, *Azîz Nesefî'ye Göre Allah, Kâinat, İnsan*, s.20.
[10] Molé, *a.g.e.*, s.33.
[11] Düzen, *"Azîz Nesefî"*, DİA, c.IV, s.345.

tanıdın mı? Evet ey Allah'ın elçisi şimdi tanıdım diye cevap verdim. O zaman buyurdular ki: Onları tanımanın alameti odur ki onların kötülüklerinden sakınasın."[12] Yalnız *Keşfü'l-hakāik*'de bu şekilde anlatılan kır gezintisi ile bu gezintiyi takip eden rü'ya meselesi, **Nesefî**'nin *İnsân-ı Kâmil* adlı eserinde bilhassa rü'ya değişik olarak anlatılmaktadır: "Ey derviş! Memleketim olan Nesef şehrinde bu gece Peygamber'i rü'yada gördüm. Buyurdular ki: Azîz eûzü ve lâ havle diyen şeytanları tanıyor musun? Dedim ki: Hayır ey Allah'ın elçisi tanımıyorum. O zaman peygamber buyurdu ki filan adam eûzü diyen şeytan, filan kes de lâ havle diyen şeytandır. Onlardan daima sakınmalısın. Her ikisini daha önce tanıyordum ve onlarla dostluğum vardı. Bundan sonra onlarla ilgimi kestim."[13]

Buna göre **Nesefî**, kır gezintisinden sonra Peygamber'le karşılaştığı rü'yayı, Buhârâ'da değil Nesef'te görmüştür. Fakata kır gezintisini yukarıda da ifade edildiği gibi Buhârâ'da şeyhi ile birlikte yapmıştır. O halde **Nesefî**'nin bu kır gezintisinden sonra tekrar kendi memleketi olan Nesef'e dönmesi muhtemeldir. Ayrıca bundan anlıyoruz ki **Nesefî**, henüz Nesef'te iken tasavvufî mahfiller katında bir sûfî idi. Daha evvel de ifade edildiği gibi **Nesefî**, Buhârâ'da olduğu anda mürşidi henüz yaşamaktaydı. Ancak bu bilgilerde **Nesefî**'nin mürşidinin kim olduğu hakkında birtakım tereddütler ve açıklığa kavuşturulması gereken bazı meseleler ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki **Nesefî**, bütün eselerinde kendisinin yegane mürşidinin **Şeyh Sa'düddîn Hammûye** (ö.650/1252) olduğunu belirtmektedir.[14] Gerçekten de **Nesefî** ile **Hammûye** arasında hem mürşidlik nokta-i nazarından hem de diğer bakımlardan manevî bir rabıta vardır. Fakat **Hammûye**'nin h.650'de vefat ettiğini düşünürsek onun **Nesefî**'nin mürşidi olmaması lazım geldiği kanaatine varmak icap eder. Zira, **Nesefî**'nin mürşidi *Keşfü'l-hakāik*'in yazılış tarihi olan h.671'de henüz sağ idi. Nitekim buradan hareketle bazı araştırmacılar, **Nesefî**'nin mürşidi ile **Sa'düddîn Hammûye** (ö.650/1252) arasındaki ilgiyi sadece manevî bir rabıta olarak göstermiştir. Fakat **Nesefî**'nin kendi ifadelerine bakılırsa onun **Hammûye**'nin yanında terbiye gördüğü ve kendisinden fiilen müridi olduğu görülmektedir. **Nesefî**, Horasan'da bulunduğu sıralarda **Hammûye**'den bahsederken bu hususu açıkça ifade etmektedir.[15]

Nesefî'nin mürşidi hakkında kullandığı ifadelerinden anlaşılıyor ki, kendisi ile **Hammûye** arasındaki ilgi sadece manevî bir rabıtadan ibaret değildir. **Nesefî**, bir mürid olarak, **Hammûye**'nin irşad meclislerinde bulunmuş, ondan terbiye görmüş, karşılıklı olarak bazı meselelerde fikir alışverişinde bulunmuştur. Sonuçta, manevî meselelerde **Nesefî**'nin en büyük üstadı **Sa'düddîn Hammûye**'dir.[16]

---

[12] Düzen, *Azîz Nesefî'ye Göre...*, s.21.
[13] Nesefî, *İnsân-ı Kâmil (Yirmi İki Risâle)*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Osman Ergin Yazmaları, no:80, vr.62/b-63/a.
[14] Rızâ Kûlî Hidâyet, *Mecmaü'l-fusahâ*, Tahran, 1339, c.II, s.869.
[15] Düzen, *a.g.e.*, s.22.
[16] Leonard Lewisohn, *Beyond Faith and İnfidelity*, Curzon Press, Devon, 1995, s.126.

Nesefî'nin iki mürşid edindiği görülmektedir. Bunların ilk mürşidi **Hammûye**, ikinci mürşidi ise **Hammûye**'nin vefatından sonra ismini zikretmemekle beraber *Keşf*'te "Şeyhimiz, Allah ona sağlık ve afiyet versin" diye imâ ettiği mürşididir.[17]

Nesefî, Hammûye'nin müridiidir. **Hammûye** de **Necmüddîn Kübrâ** (ö.618/1221)'nın müridi olduğuna göre, **Nesefî** de Kübreviyye takikatına mensup olduğu iddia edilmiştir."[18] **Nesefî**'nin hangi tarikate mensub olabileceği konunun uzmanları tarafından üzerinde durulmuştur. Konumuzun bu yönü başka bir araştırma konusu olabilecek kadar geniştir. Ancak bu bilgilerden hareketle **Nesefî**'nin **Hammûye** ile aynı meşrepte olduğu sonucu çıkarılabilir.[19] Kübreviyye tarikatine mensub bazı mutasavvufların görüşleri **Nesefî**'nin görüşleriyle büyük paralellik arz etmektedir.[20] Tasavvuf üzerine araştırmalarıyla tanınan Leonard Lewisohn **Nesefî**'nin görüşlerini de kullandığı eserlerinde onun isminin başına Kübrevî nisbesi koymuştur.[21]

Nesefî'nin büyük bir mutasavvıftır. Onun felsefe, kelam, fıkıh ve bütün İslamî ilimleri yanında tasavvufu da tahsil ettiği ve bunların hepsini asıl düşüncesi olan vahdet-i vücûd görüşüne malzeme olarak kullandığı bir gerçektir. Şayet **Nesefî**, ilk devirlerinde bir tarikata intisap etmişse de sonradan onun müstakil olarak kendine ait bir sistem ile tasavvufî meseleleri incelediği, kendi eserlerinden da apaçık anlaşılmaktadır.

Riyâzü'l-ârifîn müellifi **Nesefî**'nin **Celâleddîn Harzemşâh**'ın çağdaşı olduğunu kaydetmektedir.[22]

4-Seyahatleri:

Nesefî'nin hayatının en mühim devresi, onun Buhârâ'dan göç etmesi ve bu göçten sonraki durumudur. Siyasî meseleler, **Nesefî**'nin Buhârâ'dan göç etmesine sebep olmuştur.[23] H.671 yılında Akbeg, Abaka Han huzuruna çıkarak ona: "Orta Asya'dan gelip Horasan ve Fars'a akın yapan yabancılar, ilk önce Buhârâ'da karargah kıldıktan sonra hücuma geçiyorlar. Bu bakımdan en iyi çare, Buhârâ'yı yakıp yıkmaktır" dedi. Abaka Han, Akbeg'in bu tedbirini kabul etti. Bunun üzerine Buhârâ ahalisine, Buhârâ'yı terk edip Horasan'a göç etmeleri tavsiye edildi. Aksi halde Buhârâ'nın yapma edileceği haberi verildi. Şehir ahalisinin bu teklifi reddetmeleri üzerine Abaka Han, Moğol askerlerinden bir gurupla ilk önce Nesef'i yağma

---

[17] Düzen, *a.g.e.*, s.23.
[18] Düzen, *a.g.e.*, s.22-23.
[19] Molé, *a.g.e.*, s.23.
[20] Lewisohn, *The Legacy of Mediæval Persian Sufism,* Khanıgahı Nımetullahı Publications, New York, 1992, s.401.
[21] Lewisohn, *The Heritage of Sufism*, Oneword Publications, Oxford, 1999, s.110.
[22] Hidâyet, *Tezkire-i riyâzü'l-ârifîn*, İslam Araştırmaları Matbaası (fotokopi), ts., s.180.
[23] Hüseyin Baykara, *Mecâlisü'l-uşşâk*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya nr. 4238, v.91/b.

ederek Buhârâ'ya doğru yürüdü. Buhârâ de yağma ve muhasara edildi.[24] Bu arada Buhârâ'nın en büyük ilim merkezi olan Mevdlek'in medresesi ateşe verildi. Böylece hem medrese hem de medresede bulunan nefis eserler yakılmış oldu. Buhârâ ve çevresine yapılan hücumlar ve yağmalar tam üç yıl sürdü. Bu yüzden de Buhârâ gibi muazzam bir şehir yıkıldı.[25] H.671 yılında yapılan bu muhasaranın neticesinde Buhârâ ahalisi şehri terk etmek mecburiyetinde kaldı. **Nesefî** de bu olay üzerine Ceyhun Nehri'ne geçerek Horasan'a gelmek mecburiyetinde kaldı.[26] Nitekim kendisi de Buhârâ'dan göçünü anlatırken, yukarıdaki ifadeleri doğrular mahiyette açıklamalar yapmaktadır.[27]

Nesefî, Nesef'te iken yazmaya başladığı, bir kısmını da Buhârâ'da tamâmladığı, *Tenzîl* adlı eserin son bölümünü, Bahrabad'daki mürşidi **Hammûye**'nin türbesinde tamâmlamıştır. Ancak göçten evvel de **Nesefî**'nin, Horasan'a gidip geldiği bir gerçektir.[28]

Nesefî'nin Buhârâ'dan göç etmesi, onun hayatının bir dönüm noktasını teşkil eder. Bilhassa bu olaydan sonra onun Horasan'ın şehirlerini dolaştığı, tasavvufî an'aneye uyarak peyderpey seyahatler yaptığı, devrin büyük alim ve düşünürleri ile sohbet edip ders aldığı, onlarla karşılıklı fikir alışverişinde bulunduğu göze çarpmaktadır.

Nitekim **Nesefî**, kendi eserlerinde zaman zaman bunu şu şekilde ifade eder: "Ey derviş! Bu bîçâre, hayatta birçok seferler yaptı. Pek çok alim, filozof ve şeyh gördü. Uzun müddet onların hizmetlerinde bulundu. Tahsîl, mücâhede-i nefs ve zikre dair bütün emirlerini yerine getirdi. Onlardan çok faydalandı. Bu sayede gözüm maddî (mülk), rûhlar (melekût) ve ilahî (ceberût) alemlerine açılmış oldu. Düşüncemin sahası genişledi ve bilginlerin ilim usûlüne âşina oldu."[29]

Nesefî'nin yukarıdaki ifadesinden onun tahsîl hayatının da ne derecede verimli olduğu anlaşılmaktadır. Tahsîl hayatında, yanında tahsîl yaptığı kimselerin isimlerin zikretmemekle beraber, sırasıyla ilk önce ulemadan fıkıh, tefsir, hadis ve kelam gibi din ilimlerini, daha sonra devrin filozoflarından felsefeyi ve en sonunda da şeyhlerden tasavvufu tahsîl ettiği anlaşılmaktadır.

Nesefî'nin ayrıca seyahatleri esnasında kitap telîfî ile uğraştığı da göze çarpmaktadır. **Nesefî**, *İnsân-ı Kâmil* adlı eserinin ilk kısmını h.660 yılında Buhârâ'da, ikinci kısmını **Hammûye**'nin türbesinde Horasan'da, üçüncü kısmını Kirman'da dördüncü, beşinci, altıncı ve

[24] Baykara, *a.g.e.*, v.91/b.
[25] Düzen, *a.g.e.*, s.23.
[26] Baykara, *a.g.e.*, v.91/b.
[27] Geniş bilgi için bkz: Düzen, *a.g.e.*, s.23.
[28] Baykara, *a.g.e.*, v.92/a.
[29] Düzen, *a.g.e.*, s.24.

yedinci kısımlarını da Şiraz'da tamâmlamıştır.[30] Mezkur eserin sekizinci, dokuzuncu ve onuncu kısımlarını da İsfâhân'da tamamlamıştır. [31]

Nesefî, h.680 tarihinde Eberkûh'dadır.[32] Ancak **Nesefî**'nin bu seyahatlerinin muntazam ve peyderpey olduğu düşünülemez. O, h.680 yılında Eberkûh'tan sonra Kirman, Şirâz ve İsfâhân'a gider. Daha sonra tekrar Eberkûh'a gelir ve *İnsân-ı Kâmil*'i orada tamâmlar. **Nesefî**, Eberkûh'ta h.680'de bir rü'yasını zikreder ve bu rü'yada **Hz. Peygamber (a.s.)**, **Sa'düddîn Hammûye** (ö.650/1252) ile olan karşılaşması ve sohbetinden bahseder. **Nesefî**'nin bu rü'yası, onun vefat tarihi ve *Keşfü'l-hakāik* isimli eseri ile ilgili bazı ipuçları vermesi yönüyle gerçekten mühimdir. Kendisi, bu rü'yasını şu şekilde anlatır: "Bilmiş ol ki, Ramazan ayında h.680 yılında Fars vilayetinin Eberkûh şehrinde bulunuyordum. Bir gece yarısı, bu bîçâre, henüz oturmuş ışığın önünde bir şeyler karalamakla meşguldü. Uyuyakaldığım bir anda pederimi rü'yada gördüm. Kapıdan içeri girince ayağa kalktım. Ve selamını aldım. O da cevap verip dedi ki, Peygamber, **Şeyh Hammûye** ile hep birlikte Eberkûh mescidinde oturmuş seni bekliyorlar. Pederimle birlikte mescide gittim. Peygamber'i gördüm. Hepsine selam verdim ve oturdum. Hepsi de beni iyi karşıladılar. Oturur oturmaz Peygamber dedi ki 'Bugün **Şeyh Hammûye** senden bahsediyor ve durumundan endişe ediyordu. **Hammûye** diyordu ki, dört yüz cilt kitapta topladığım parça parça malumatın hepsini **Azîz** on risâlede toplamıştır. Ben, bu hakikatlerin anlaşılmaması için ne kadar gayret sarf ettiysem **Azîz**, aksine anlaşılması için bütün çabasını sarf etmiştir. Hem cinsi olmayan cahil kimselerden zarar görmesinden endişe ediyorum. Şeyh'in bu sözleri üzerine ben de dedim ki, sen huzur içinde ol zira **Azîz**'i Allah korumaktadır. Fakat gidelim söyleyelim de iznimiz olmadan bu eseri (*Keşf'i*) neşretmesin dedik. Şimdi sana söylüyorum. Hicretimden yedi yüz yıl geçmeyinceye dek bu eseri neşretme. Hicretten yedi yüz sene sonra onu neşret. O zaman pek çok medresede talebeleri, ekseri vakitlerini bu eseri mütalaa etmekle geçirecekler."[33]

Nesefî'nin rü'yası, onun vefatı tarihi hakkında bize bir yol gösterebilir. Hüseyin Baykara, *Mecâlisü'l-uşşâk* isimli eserinde **Nesefî**'nin h.661 (1263) tarihinde Eberkûh'ta vefat ettiğini kaydederler.[34] *Hediyyetü'-ârifîn* sahibi onun ölüm tarihini 686 (1287) olarak vermektedir.[35] Fakat mezkûr rü'yadan anlaşıldığına göre **Nesefî**, h.680 tarihinde Eberkûh'ta bulunmaktaydı.[36] Onun için **Nesefî**'nin h.680-681 veya h.700 tarihinde vefat etmesi muhtemeldir. Nitekim, bazı tasavvuf araştırmacıları çalışmalarında onun isminin yanına vefat tarihini düşerken 1281-1300

---

[30] Neseffî, *İnsân-ı Kâmil (Yirmi İki Risâle)*, (trc.A.Avnî Konuk), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no:80, vr.35/a.
[31] Neseffî, *a.g.e.*, vr. 44/a.
[32] Baykara, *a.g.e.*, v.91/b.
[33] Molé, *a.g.e.*, s.22-23.
[34] Baykara, *a.g.e.*, v.92/a.
[35] Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâi'l-müellifîn ve âsârü'l-musannıfîn,* (haz.Kilisli Rıfat Bilge ve İbnülemin Mahmud Kemal İnal), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1951 s.580.
[36] Hidâyet, *Mecmaü'l-fusahâ*, Tahran, 1339, c.II, s.869.

kaydını koymaktadırlar.[37] Nesefî'nin ölüm tarihi hakkında en muteber yorum bu yöndedir. Onun Eberkûh'ta vefat ettiği de şüphelidir. Çünkü **Nesefî**, rü'yasını anlatırken Eberkûh'ta olmadığı anlaşılmaktadır. Zira **Nesefî** mezkur rü'yada Eberkûh'ta bulunuşundan mazi sigası ile bahsetmektedir.

Nesefî'nin h.700 tarihinde vefat etmesi ihtimali de, **Hz. Peygamber (a.s.)**'ın ona *Keşfü'l-hakāik*'i h.700 tarihinden önce neşretmemesini tavsiye etmesinden ileri gelmektedir. Halbuki **Nesefî** rü'yasını h.700 tarihinden önce yazmıştır. **Nesefî**'nin vefat ettiğinde 50 yaşında olduğu tahmin edilmektedir.[38]

Nesefî, gözleri maziyi değil geleceği çevrilmiş, zaman geçtikçe gerçeğin daha iyi anlaşılacağını idrak eden bir insandır. Bu ve buna benzer ifadelere **Nesefî**'nin eserlerinde sık sık rastlanmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki **Nesefî**, kendi devrinde yanlış anlaşılmaktan ve daha evvel **Hallâc-ı Mansûr** (ö.309/922) ile **Sühreverdî** (ö.563/1167)'nin anlaşılamamak yüzünden uğradıkları âkıbete kendisinin de karşılaşması tehlikesinden şiddetle çekinmektedir. Onun için **Nesefî**, fikir ve kanaatlerini karinelerle okuyucuya hissettirir. Daha sonra delilleriyle açıklanacağı gibi **Nesefî**, esasen vahdet-i vücûd fikrindedir. En çok **İbnü'l-Arabî** (ö.1240)'nin fikirlerinden istifade etmekle beraber vahdet-i vücûd görüşüne yakın olan bütün sûfîlerden az çok farklıdır. [39] İslam felsefesi ile birlikte Meşşâî felsefesini tam manası ile kavrayan, tasavvufî meseleleri ihata eden ve kendisine has bir tefekkür tarzı bulunan o da **Nesefî**'nin mürşitlik vazifesini yapıp yapmadığı, talebe ve mürid bulundurup bulundurmadığı belli değildir. Ancak bilinen bir şey varsa **Nesefî**'nin, ömrünün sonlarına doğru inzivası ve toplumdan kaçmasının, onun talebe ve mürit yetiştirmesine engel teşkil etmiş olmasıdır. Ayrıca onun çoğunlukla seyahat etmesi talebe yetiştirmesine mani olan sebeplerden biri olarak düşünülebilir. Yalnız **Nesefî**'nin kendi devrindeki düşünürlerden istifade ettiği ve o devrin büyük şahsiyetlerinin yanında uzun müddet kalıp onlardan yararlandığı, bizzat **Nesefî** tarafından ifade edilmektedir. Bilhassa onun, **Necmüddîn Kübrâ** (ö.618/1221)'nın en önemli talebelerinden biri sayılan **Hammûye**'nin tesiri altında olduğu görülmektedir.

Nesefî nerede *"Şeyhü'l-meşayih"* lakabını kullanıyorsa **Sa'düddîn Hammûye** (ö.650/1252)'yi kastetmiş olmaktadır.[40]

---

[37] Lewisohn, *The Heritage of Sufism*, Oneword Publications, Oxford, 1999, s.110.
[38] Molé, *a.g.e.*, s.18.
[39] Düzen, *a.g.e.*, s. 40.
[40] Düzen, *a.g.e.*, s.27.

B-ESERLERİ:

Her ne kadar **Nesefî**'nin hayatının bazı safhaları karanlık kalmış ise de onun şahsiyeti, fikir ve düşüncesi hakkında bize ışık tutan eserleri bol miktarda kütüphanelerde, bilhassa İstanbul Kütüphaneleri'nde bulunmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki **Nesefî** eserleri sayesinde hem İslam âlemi ve hem de kısmen Batı aleminde tanınmış simalardan biridir. Ancak buna rağmen, Marijan Molé ile Fritz Meier'in **Nesefî** hakkındaki makaleleri istisna edilirse bu güne kadar **Nesefî**'nin eserlerinin ve fikirlerinin derli toplu ele alınıp incelendiği görülmemektedir.[41]

Şüsterî, *Debistânü'l-mezâhib* adlı eserinde **Nesefî**'nin eserlerinin çok okunduğunu zikretmekte ve hayatı hakkında diğer tabakat kitaplarında bilginin bulunmamasını bir hayret ifadesi olarak belirtmektedir.[42] Ayrıca **Nesefî** *el-Maksadü'l-aksâ* adlı eseriyle Avrupa'da ilk tanınan sûfîlerdendir.[43]

Nesefî bütün eserlerini Farsça ve sade bir dil ile *"neşr-i mürsel"* tarzında yazmıştır. Fikirlerini teyid için eserlerine aktardığı manzumeler başkalarına aittir. **Nesefî**'nin dili çok sade ve açıktır. Üslûbunun müphem ve karışık hiçbir tarafı yoktur. Dinî, irfânî ve felsefî en mühim meseleleri sade bir ifade, gayet açık bir üslup ve kısa cümlelerle ifade etme kudretini göstermiştir. Arapça cümle ve kelimeleri ele alıp incelediği tasavvufî ve dinî meselelere de yer vermiştir. Ancak onun bu kelime ve cümleleri de yerli yerinde ve doğru olarak kullandığı görülmektedir. **Nesefî**'nin eserleri, dil sadeliği, üslup güzelliği bakımından çağdaşı olan yazarların nesir tarzı eserleri bilhassa karşılıklı sohbet nasihat ve irşad tarzında yazmıştır.

Nesefî eserlerinde zâhir ve bâtın ilimleri bir araya getiren, mutasavvıfların usûl, hikmet ve ıstılahları konusunda kitapları telif eden, eserlerinde kelamcıların, filozofların ve vahdet-i vücûdcuların fikirlerini derinlemesine inceleyen büyük bir mutasavvıftır.[44]

Nesefî'nin en önemli eserleri; *Menâzilü's-sâirîn, el-Maksâdü'l-aksâ, Keşfü'l-hakâik, Usûl* ve *Furû'* ile birlikte pek çok risale telif etmiştir.[45] Bunların dışında *Hediyyetü'l-ârifîn* sahibi **Nesefî**'nin *Âdâbü's-sülûk* isminde bir eserinden bahsetmektedir[46] ki yaptığımız kütüphane taramalarında bu isimde müstakil bir esere rastlanılmamıştır. Ama **Nesefî**'nin eserlerinden birinin bir bölümü olma ihtimali büyüktür.

Nesefi, eserlerinde en çok Allah, kâinat, insan, tevhîd ve sülûk konularını işlemiştir. Özellikle âlem-i kebîr ve âlem-i sağîr hakkında müstakil risâleleri bu konuda yazılanların

---

[41] Düzen, *a.g.e.*, s.29.
[42] Mûbed Keyhüsrev İsfendiyâr, *Debistânü'l-mezâhib*, (nşr. Rahîm Rızâzade-i Melîk), Tahran, 1342, s.350-351.
[43] Tahsin Yazıcı, *"Azîzüddin Nesefî"*, Şarkiyat Mecmuası, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1964, s.161.
[44] Baykara, *Mecâlisü'l-uşşâk*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya nr. 4238, v.92/a.
[45] Hidâyet, *Mecmaü'l-fusahâ*, Tahran, 1339, c.II, s.869.
[46] Bağdatlı İsmail Paşa, *a.g.e.*, s.580.

temelini teşkil etmektedir.[47] Eserlerinde kendisi gibi mutasavvıflar hakkında"sâlik" veya "derviş" lakabını kullanmıştır. Eserlerinin her bahsini en son kısmında yer alan ve "nasihat" veya "ey derviş" diye başlayıp sonuçlanan nükteler, meselelerin kilit noktasını teşkil etmesi bakımından oldukça ehemmiyet arz etmektir. **Nesefî**'nin *Tenzîl*, *Keşf* ve *el-Maksadü'l-aksâ* eserleri müstesna diğer eserlerinin terkibi tereddüde şayandır. Diğer eserleri adı geçen üç eserinin bir nevi tekrarı ve şerhi mahiyetindedir. Yeni bir şey yoktur. [48]

Nesefî'nin başlıca eserleri şunlardır:

1-Tenzîl:

Bu eserin ismi **Nesefî** tarafından *Tenzîl* diye zikredilir.[49] Eser, farsçadır. Yirmi asl'dan ibarettir. İlk altı aslı Nesef'te (Nahşeb) dört aslı Buhârâ'da son kısmı ise Horasan'da tamamlamıştır. Buna göre eserin birinci aslından onuncu aslına kadar h.671 tarihinden önce yazıldığı anlaşılmaktadır. Kitabın yirmi aslı sırasıyla şöyledir:

1-Allah Hakkında Ma'lûmat. (Ma'rifet-i Hüdâî) 2-Kainat Hakkında Ma'lûmat. (Ma'rifet-i Âlem) 3-Melekler. (Melâike) 4-İnsan. 5-Peygamber ve Veli. (Nebî ve Velî) 6-Peygamber ve Veli. (Nebi ve Velî) 7-Peygamber ve Evliyanın Mucize ve Kerâmeti. (Mu'cize-i enbiyâ ve evliyâ) 8-Hayat ve Ölüm. (Hayat ve Mevt) 9-Keşf ve İlham. 10-Ölümden Sonraki Hayat. (Meâd) 11-Şeriat, Tarikat, Hakikat. 12-İbadet. 13-Mu'âmelât. 14-Sülûk. 15-Hizmet, Uzlet, Sohbet. 16-Olgun ve Hür. (Baliğ ve Hür) 17-Takva. 18-Şükr, Rıza, Sıdk. 19-Kaza ve Kader. 20-Maksad.

Bu yirmi aslın bazılarında başlık yoktur. Sonuncu ile üçüncü asl çok kısadır. **Nesefî**'nin güzel ve açık üslûbu bu eserde de kendini göstermektedir. Kitap, bir filozofun başkaları ile sohbeti tarzında yazılmıştır. Kitabın özelliklerinden birisi de müellifin okuyucularla sohbet etmek istediği zaman "Yâ azîz!" sözünü tekrarlamasıdır. Çünkü **Nesefî**, diğer eserlerinde hitap ettiği kimseleri "Yâ sâlik!" veya "Ey dervîş!" diye anmaktadır.[50]

Eserin muhteviyat ve metot bakımından en dikkat çekici tarafı, bir meselenin altı görüş zaviyesinden incelenmesi ve her görüşün bir sâlik tarafından temsil edilmesidir. Ancak şunu söylemek icap eder ki, **Nesefî**, diğer eserlerinde de hemen hemen aynı metodu kullanmıştır. Çünkü diğer eserlerinde de ele aldığı bir konuyu umumiyetle a.Kelamcılar b.Filozofların c.Vahdet-i Vücûdcuların d.Tenâsüh Ehli'nin görüşüne göre izâh eder ve vahdet-i vücûdcuları "ehl-i nâr ve ehl-i nûr" diye iki kısma ayırarak altı sâlikin düşüncesine yer verir. Bundan başka

---

[47] Seyyid Hüseyin Nasr, *Nazar-ı Mütefekkirân-ı İslâmî Der Bâre-i Tabîat*, Tahran, 1342, s.92-93 ve fihrist.
[48] Düzen, *a.g.e.*, s.55.
[49] Düzen, *a.g.e.*, s.31.
[50] Geniş bilgi için bkz: Düzen, *a.g.e.*, s.32.

bu eserde göze çarpan mühim özelliklerden birisi de **Nesefî**'nin, sâlik kelimesine verdiği özel anlamdır. Esasen **Nesefî**'nin gerek bu eserindeki gerekse diğer eserlerindeki sâlik **Ebu Hafs Ömer Sühreverdî** (ö.632/1234)'nin *Avârifü'l-maârif* isimli eserinde tarif edilen sâlikten tamamen ayrıdır. Zira **Sührevedî**'ye göre sâlik umumiyetle, tasavvufa intisabı olan riyâzat sahibi sûfîdir.[51] Fakat **Nesefî**'ye göre "sâlik" hakikati arayan yolcudur. Hakikat yolcusudur. Hakikat yolcusu, ister sûfî, ister filozof, ister kelamcı, ister tenâsüh ehlinden ve isterse vahdet-i vücûdcu olsun hiç fark etmez. Bunların hepsi sâliktir. O halde **Nesefî**'nin sâlik kavramı hakikat yolcusu deyimi ile ifade edilebilir.[52]

Tenzîl'in Başlıca Nüshaları:

a-Şehid Ali Paşa Nüshası no: 1363/2. Bu nüshanın yazılış tarihi belli değildir. Yazı çeşidi, nesih olup gayet okunaklı ve satırları açıktır. Arapça kelimeler harekeli, olarak yazılmıştır. Yk. 58-59, mükerrerdir. Yk. Sayısı: 156/a-159/b. Metinde göze batan yanlışlıklar vardır.

b-Veliyyuddîn Efendî Nüshası no: 1767. Bu nüshanın yazılış tarihi belli değildir. Yazı çeşidi, talik. Yk. Sayısı: 173/b-234/a. Metinde bazı hatalara tesadüf edilmektedir. Müstensih: Muhammed İsmet b. İbrahim b. Hasan.

c-Veliyüddîn Efendi Nüshası no: 1685. Bu nüshanın yazılış tarihi h.1146 olarak gösterilmektedir. Yazı çeşidi, nesih olup küçük harflerle yazılmıştır. Müstensihin ismi yoktur.

d-Reşid Efendi Nüshası no: 1295/7. Bu nüshanın yazılış tarihi h. 115 olarak gösterilmektedir. Müstensihin ismi yoktur. Yk. Sayısı: 151/b-197/a. Metinde okunmayan yerler vardır.

e-Üniversite Kütüphanesi Nüshası: PF. no: 564. Bu nüshanın yazılış tarihi belli değildir. Yazı çeşidi talik olup okunaklıdır. Müstensihin ismi yoktur.

2-el-Maksadü'l-aksâ:

Bu eserin h.672-680 tarihleri arasında yazılmış olması muhtemeldir. Çünkü **Nesefî** bu eserinde **Sadreddîn Konevî** (ö.673/1274) den bahsederken "Allah rahmet etsin" tabirini kullanıyor ki bu tabir yalnız ölüler için kullanılır. **Sadreddîn Konevî**'nin vefat tarihi ise h.673 olarak tespit edilmektedir.[53]

Nesefî'nin *Tenzîl* adlı eserinde *el-Maksadü'l-aksâ* ile ilgili herhangi bir bahis yoktur. **Nesefî** bu eserinden *Keşfü'l-hakâik* adlı eserinden bahsetmektedir.[54] **Katip Çelebi**, *el-*

[51] Sühreverdî, *Avârifü'l-meârif*, (trc. Dilaver Selvi), Semerkand Yayınları, İstanbul, 1999, s.109.
[52] Düzen, *a.g.e.*, s.33.
[53] Düzen, *a.g.e.*, s.34.
[54] Düzen, *a.g.e.*, s.34.

Maksadü'l-aksâ'nın Arapça ile yazıldığını, **Kemâlüddîn Hüseyn Harizmî** (ö.835/1435) tarafından Farsça'ya tercüme edildiğini kaydeder.[55]

Bu eserin en mühim özelliği **Nesefî**'nin öz fikirlerini ihtiva etmiş olmasıdır. **Nesefî**, kendi fikirlerinin *Keşfü'l-hakâik*'de zikredilmediğini, bütün fikirlerinin el-*Maksadü'l-aksâ* adlı eserinde olduğunu kaydeder.[56] Buna rağmen *el-Maksadü'l-aksâ* baştan sonuna kadar incelendiğinde **Nesefî**'nin, kendisinden ve kendi fikirlerinden bahsettiği görülmez. Metod itibariyle diğer eserlerinde takip ettiği yolun aynısı bu eserinde de görülmektedir. Bu eserde **Nesefî** ele aldığı meseleleri mutasavvıf ve vahdet-i vücûdculara göre inceler. Eserde yer alan konular sırayla şöyledir:

a-Allah'ın Zatı (Zât-ı Hüdâî). b- Allah'ın Sıfatları (Sıfât-ı Hüdâî). c-Allah'ın Fiilleri (Ef'âl-i Hüdâî). d-Peygamberlik (Nübüvvet). e-Erenlik (Velayet). f-İnsan. g-Ölümden Sonraki Hayat (Mebde' ve Meâd). h-Ayrıca eserin mukaddime bölümünde sâlik kimdir, sülûk nedir, insân-ı kâmil kimdir? gibi konulara yer verilmiştir. Eserin muhtelif nüshaları şunlardır:

a-Ayasofya Nüshası no: 1815. Nüshanın yazılış tarihi: h.840, m.1436. yazı çeşidi: Nesih. Güzel ve okunaklı bir şeklide yazılmıştır. Müstensihin ismi yoktur. Yk.sayısı: 51 yk.

b-Ayasofya Nüshası no: 2054: Nüshanın yazılış tarihi: h.853 m.1449. Müstensih: Lütfullah b. Ali b. Recep el-Hafız. Yazı çeşidi: Talik. Gayet okunaklı ve açık bir şekilde yazılmıştır. Yk.sayısı: 62 yk.

c-Nuruosmaniye Nüshası no: 4899: Nüshanın yazılış tarihi: h.1097 m.1686. müstensih: es-Seyyid Kasım b. Eş-Şeyh Osman b. eş-Şeyh Beşir b. Evlâd eş-Şeyh Gaybî Sultan el-Ma'rûf bi Filbirâğî. Yazı çeşidi: Ta'lîk.

d-Esad Efendi Nüshası no: 3665: Yazılış tarihi belli değil, müstensihin ismi yoktur. Yk.sayısı: 70/b-94/a yk.

e-Hüsrev Paşa Nüshası no: 184: Nüshanın yazılış tarihi belli değildir. Müstensihin ismi yoktur. Yk.sayısı:19 yk. Yazı çeşidi ta'lîktir.

f-Lala İsmail Nüshası no: 218: Yazılış tarihi: h.1077. Müstensihin ismi yoktur. Yk.sayısı: 44 yk. Yazı çeşidi nesihdir.

g-Murad Buhârî Nüshası no: 204/3: Yazılış tarihi ve müstensihi belli değildir. Yk.sayısı: 85/a-88/b.

h-Reşid Efendi Nüshası no: 461/2: Yazılış tarihi (II.940). Müstensihin ismi yoktur. Yk.sayısı 72/b-117/a. Yazı çeşidi taliktir.

---

[55] Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, I-II, (nşr. Kilisli Muallim Rıfat-Şerafeddin Yaltkaya), İstanbul, 1360-62/1941-43, c.II, s.1805-1806.

[56] Geniş bilgi için bkz: Düzen, *a.g.e.*, s.34.

ı-Nazıf Paşa Nüshası no: 458: Yazılış tarihi belli değildir. Müstensihin ismi yoktur. Yk.sayısı 42 yk.dır. *el-Maksadü'l-aksâ*'nın h.1302-1303 tarihinde Tahran'da tenkitsiz metni neşredilmiştir. Bu metinde fahiş hatalara rastlanmaktadır.

el-Maksadü'l-aksâ'nın Türkçe tercümeleri bulunmaktadır. Bunlardan birinin mütercimin adı İbrahim b. Abdullah (ö.1054/1644) olup. *el-Maksadü'l-aksâ*'nın tercümesini Mısır'da yapmıştır.[57]

el-Maksadü'l-aksâ'nın bir diğeri tercümesi daha vardır. Hazırlayan Mahmut Sadettin Bilginer'in isminin bulunduğu kitabın mütercimin kim olduğu hakkında bilgi verilmemektedir. Bu tercümedeki konular: İnsanın Aslı, İlk Cevher, Gizli Hazine, İzâfî Rûh, Yüce Maksad, İnsân-ı Kâmil, İnsanların Allah'ı bilmesi, Vücûd, Nûr ve Zulmet, İnsanların Rûhlarının Yıldızlarla İlişkisi isimli konu başlıkları bulunmaktadır. M. Sadettin Bilginer kitabın sonuna İnsan Üzerine Düşünceler ve Molekül Dünyasının İnceleme başlıklarıyla 2 ayrı kendi konferans tebliğini ilave etmiştir.[58]

Ayrıca *el-Maksadü'l-aksâ*'nın Çince'ye de tercümesi yapılmıştır.[59]

3-Beyânü't-tenzîl:

Eserin ismi bizzat **Nesefî** tarafından *Beyânü't-tenzîl* şeklinde kaydedilmiştir. Hangi tarihte yazıldığı belli değildir. Ancak *Keşfü'l-hakāik*'tan sonra yazıldığı bilinmektedir.[60] Bu eser *Tenzîl*'in tertibi ile yazılmıştır. On *asl*'dan ibarettir. Diğer eserleri gibi **Nesefî** bu eserini de dervişlerin isteği üzerine kaleme almıştır. Eserin mukaddimesinden anlaşıldığına göre *Beyânü't-tenzîl*, *Keşfü'l-hakāik*'in bir özeti ve *Tenzîl*'in daha mufassal bir şeklidir. Bu eserde incelenen meseleler *Tenzîl*'de ele alınan meselelerin aynıdır. Ancak *Beyânü't-tenzîl*'de konular daha mufassal incelenmiş, okuyucunun meseleleri daha iyi kavraması için basit ve bol örnekler verilmiştir. Eserin muhtevası şöyledir:

1-Allah (Ma'rifet-i Hüdâ). 2-Kainat (Ma'rifet-i Âlem). 3-İnsan. 4-Peygamberlik ve Erenlik (Ma'rifet-i Nebî ve Velî). 5-Mu'cize ve Keramet. 6-Vahy ve İlham (Ma'rifet-i Vahy ve İlham). 7-Allah'ın Kelamı (Ma'rifet-i Kelâmullah). 8-Kadir Gecesi (Ma'rifet-i Şeb-i Kadr). 9-Kıyamet günü (Ma'rifet-i Rûz-ı Kıyamet). 10-Ölüm ve Hayat ((Ma'rifet-i Mevt ve Hayat)

---

[57] Geniş bilgi için bkz: Düzen, *a.g.e.*, s.36.
[58] Nesefî, *İnsanın Aslı ve Rûhların Yıldızlarla İlişkisi, Maksad-ı Aksâ ve Vahdet-i Vücûd*, (haz. Mahmut Sadettin Bilginer), Otağ Matbaası, İstanbul, 1976, s.7.
[59] Lewisohn, *The Heritage of Sufism*, s.378.
[60] Geniş bilgi için bkz: Düzen, *a.g.e.*, s.36.

Eserin Muhtelif Nüshaları:

a-Veliyüddîn no:1685: Nüshanın yazılış tarihi: h.1146 m.1733-1734. Müstensihin ismi yoktur. Yk.sayısı: 103/b-132/b'dir. Yazı çeşidi talik ve okunaklıdır.

b-Veliyüddîn no: 1767: Yazılış tarihi belli değildir. Müstensihin ismi yoktur. Yk.sayısı 344/b-379/a'dır.

c-Kitabhane-i Meclis-i Şura-yı Milli (İran) no: 6436: İstinsah tarihi: h.800. Müstensihin ismi yoktur. Yk.sayısı: 202/b-260/b'dir. Yazı çeşidi nesih olup okunaklıdır.

4-Keşfü'l-hakāik:

Nesefî, bu eserinin ismini *Keşfü'l-hakāik* şeklinde zikretmiştir. Bu eserde hiç şüphesiz **Nesefî**'nin en mühim eserlerinden **Nesefî** bu eseri Buhârâ'da h.671 tarihinde yazmaya başlamıştır.[61] Fakat siyasî sebepler, eserin tamamlamasını geciktirmiştir. *Riyâzü'l-ârifîn* müellifi, **Sa'düddîn Hammûye**'nin dört yüz kırk eserde gizlediği sırları, Nesefî'nin *Keşfü'l-hakāik*'te açığa çıkardığını belirtmektedir.[62]

Nesefî, eserin yazılış tarihi ve bu eserin yazmasının nedenini konusunda, dervişlerin kendisinden yol gösterecek ve sözleri şifa olacak bir eser telif etmesini ve ele alınacak eserde önce kelâmcıların, sonra filozofların, en sonunda da ehl-i vahdet-i vücûdcuların fikirlerine yer verilmesini ondan sonra müellife göre bu üç mektepten hangisi daha doğru olduğunu belirtmesini istemeleri üzerine bu eseri kaleme aldığını ifade etmektedir. Bu esere de *Keşfü'l-hakāik* ismini vermiştir. Ve on risâleyi bu eserde cem' etmiştir. Kitaba bir mukaddime ile başlamış sonuna da bir sonuç eklemiştir."[63]

Eserin mukaddimesi h.680 tarihinden sonra yazılmıştır. Çünkü **Nesefî**, *Keşfü'l-hakāik*'in mukaddimesinde rü'yada **Hz.Peygamber (a.s.)** ile karşılaşmasını anlatırken h.680 tarihini mazi sigasıyla anmaktadır. *Keşfü'l-hakāik*'in bütün kısımları h.680 tarihine kadar istinsah edilmemiştir. Zira **Nesefî**, mezkur rü'yasını anlatırken **Hz.Peygamber (a.s.)**'ın kendisine h.700 tarihine kadar neşretmemesini tavsiye ettiğini, kendisinin de eserin bir kısmının istinsah edilip dağıldığı cevabını verdiğini, bunun üzerine **Hz.Peygamber (a.s.)**'in dağılan kısımlar elden çıkmıştır, bari gelen kısımlar h.700'e kadar dağılmasın diye hatırlattığını kaydeder.[64]

Nesefî'nin *Keşfü'l-hakāik*'i tamamlamadan vefat ettiği tahmin edilmektedir. Kitabın fihristinde zikrettiği risâlelerden aşağıdaki üç risâle eldeki mevcûd bütün nüshalarda yoktur:

---

[61] Düzen, *a.g.e.*, s.38.
[62] Hidâyet, *Tezkire-i riyâzü'l-ârifîn*, İslam Araştırmaları Matbaası (fotokopi), ts., s.180.
[63] Geniş bilgi için bkz: Düzen, *a.g.e.*, s.36.
[64] Baykara, *a.g.e.*, v.91/b.

a-Sekizinci Risâle (Risâle-i Heştum der beyân-ı kitâb-ı Allah ve kelâm-ı Allah ve der beyân-ı Kur'ân ve Furkân)

b-Dokuzuncu Risâle (Risâle-i Nohom der beyân-ı hakîkâ-ı İslâm ve îmân ve ihsân ve îyân ve der beyân-ı hakîkât-ı savm ve salât ve zekât çist ve barkist)

c-Onuncu Risâle (Der beyân-ı Sahib-i Şerîat ve kâim-i kıyâmet ve der beyân-ı ank-ı edyân ve şerâyi' çendest? Ve nash-ı şerîat çist ve çarest?)[65]

Bu bakımdan eldeki *Keşfü'l-hakāik* eseri sadece yedi risâleyi ihtiva etmektedir ki onlar da sırayla şöyledir:

1-Varlık (Vücûd). 2-İnsân. 3-Sülûk. 4-Birlik (Tevhîd). 5-Ölümden Sonra İnsanın Hayâtı (Meâd-ı İnsân). 6-Dünyâ, Âhiret, Kadir Gecesi ve Kıyamet Günü (Dünyâ, Âhiret, Şeb-i Kadr ve Rûz-i Kıyamet).7-Yedi Gök (Heft Âsumân)

Kitabın fihristinden de anlaşıldığı vecihle muhteva itibariyle ansiklopedik bir mahiyet arz etmektedir. **Nesefî**'nin bu eserde meseleleri inceleyiş tarzı dikkat çekmektedir. *Keşfü'l-hakāik*'in mukaddimesinde iki ifadeye rastlanır. Bunlardan birinde **Nesefî**, *Keşf*'te söylenenlerin kendisine ait olmadığını ifade eder.[66]

Nesefî, *Keşfü'l-hakāik*'e uzun ve muhteva itibariyle oldukça çekici bir mukaddimeden sonra başlar. **Nesefî**'nin görüş ve kanaatlerinin bir kısmı bu mukaddimede belirtilmiştir. Bu bakımdan *Keşfü'l-hakāik*'in mukaddimesinde yer alan meselelerin kısaca tahlîli ve gözden geçirilmesi, adı geçen eserin değerini belirtmek bakımından önem taşımaktadır.

Nesefî'nin *Keşfü'l-hakāik* isimli eseri, Ahmet Demgânî tarafından 1965 yılında Tahran'da neşredilmiştir. *Keşf*'in bilhassa İstanbul Kütüphaneleri'nde birkaç nüshası bulunmaktadır. Tahran'da Kitabhane-i Şûra-yı Meclis'te de h.800 tarihinde yazılmış gayet güzel bir nüshası 4145 numarada kayıtlı bulunmaktadır.[67]

5-Menâzilü's-sâirîn:

Nesefî'nin bir diğer önemli eseridir. Bu eserde ele alınan konular ile *İnsân-ı Kâmil*'de işlenen konular hemen hemen birbirinin aynısıdır.

Nuruosmaniye Nüshası no:4889: Nüshanın istinsah tarihi: 1088/1677. Müstensihi: es-Seyyid Kasım b. eş-Şeyh Osman b. eş-Şeyh Nasîr b. Evlâd eş-Şeyh Gaybî Sultan al-Ma'rûf bi Filbirağî. Yk.sayısı: 105/b-219/a. Yazı çeşidi küçük ta'lîk. Istılahlar kırmızı mürekkeple

[65] Geniş bilgi için bkz: Düzen, *a.g.e.*, s.39.
[66] Düzen, *a.g.e.*, s.40.
[67] Geniş bilgi için bkz: Düzen, *a.g.e.*, s.51.

gösterilmiştir. Bu kitap dört ciltten ibarettir. Bazı kısımları *el-İnsân-ı-kâmil*'in aynen tekrarı mahiyettedir.

Birinci Cild: Velâyet, nübüvvet, lüzum-i ulûm-i zâhir u bâtın. Der beyân-ı ma'rifet-i insân. (*İnsân-ı Kâmil* 1.Risâle) Tevhîd, (*İnsân-ı Kâmil* 2. Risâle). Der beyân-ı efârinâs-ı ervâh u ecsâm (*İnsân-ı Kâmil* 3. Risâle) "Mebde' ve'l-meâd" (*İnsân-ı Kâmil* 4. Risâle) birinci cild sonra erer.

İkinci Cild: "Asl ve âlem-i ceberût" (*İnsân-ı Kâmil* 11. Risâle). "Risâle-i melekût" (*İnsân-ı Kâmil* 12. Risâle). "Risâle-i Mülk" (*İnsân-ı Kâmil* aynı risâle). 13, 14, 15, 16, 17, 18'e kadar olan risâleler (*İnsân-ı Kâmil* 3. Risâle).

Üçüncü Cild: "21, 22"ye kadar. 23 Risâle-i Hikmet, 24 Ehl-i Tenâsüh, 25 Ehl-i Vahdet. Üçüncü cild 1-6'ya kadar numaralıdır. Fakat ikinci risâle mevcut değildir. Bu yüzden risâlelerin sayısı beş tanedir.[68]

Dördüncü Cild: 1-Menâzil-i Heftum. 2-Mukaddime-i Ebi Turâb-ı Nahsabî. 3-Akıl ve Ma'rifet.

Veliyüddîn (1685-1757) nüshası: Bu nüsha altı fasıl ve on dört risâleden ibârettir: 1-Fasl-ı Evvel: (*İnsân-ı Kâmil*, 3. Risâle) 2-Vahiy, Velî, Melâike, Keşf, İlhâm, Rü'ya.(*İnsân-ı Kâmil*, 18. Risâle). 3-İkinci Menzil (Menzil-i Devvum). 4-Üçüncü Menzil (Menzil-i Çahârum): Bu fasl Nuruosmaniye (No:4899) nüshasının 24. risâlenin aynısıdır. 5-Levh-i Mahfûz (*İnsân-ı Kâmil*, 15. Risâle). 6-İnsân (*İnsân-ı Kâmil*, 1. Risâle). 7-Âlem-i sagîr âlem-i kebîr.(*İnsân-ı Kâmil*, 10. Risâle). 8-Ehâdis-i evâil. (*İnsân-ı Kâmil*, 7. Risâle). 9-Menzil-i Çahârum (Dördüncü menzil). 10-Mülk, Melekût, Ceberût. (*İnsân-ı Kâmil*, 11-12. Risâle). 11-Zât, Rûh, İnsân, Sıfât, (*İnsân-ı Kâmil*, 21. Risâle). 12-Zât-ı Cennet ve Cehennem. (*İnsân-ı Kâmil*, 22. Risâle). 13-Menzil-i Pencûm. (Beşinci Menzîl). 14-İki varak eksik.

6-el-Mebde' ve'l-meâd:

Bu kitap dört ciltten ibarettir. *İnsân-ı Kâmil*'in bir nevi derlemesi şeklindedir. Eser *Keşf*'ten sonra yazılmıştır. Çünkü eserin dördüncü cildinin sonunda "ehl-i hikmet"ten bahsederken "*Keşf*'te ehl-i hikmetin sözlerini çok yazdık" kaydı bulunmaktadır. Kâtip Çelebi, **Nesefî**'nin böyle bir eserini zikretmekte ve *Zübdetü'l-hakāik* adlı eserinin, *Mebde' ve'l-meâd*'ın bir kısım olduğunu belirtmektedir.[69] Fakat **Kâtip Çelebi**'nin iki kısım diye bahsettiği eserin **Nesefî**'ye ait olup olmadığı şüphelidir. Zira, **Nesefî**'ye ait olduğu bilinen *el-Mebde' ve'l-meâd* dört kısımdan ibarettir. Eserin muhtelif nüshaları şunlardır:

---

[68] Geniş bilgi için bkz: Düzen, *a.g.e.*, s.52.
[69] Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, c.II, s.1806.

a-Veliyüddîn Nüshası no: 1685-1767: Başlangıçtan sonra 11., 14., 15., 12., 13., 16., 17., 18. risâleleri, *İnsân-ı Kâmil*'in 11., 12., 13., 14., 15., 16., 17., 18. risâlelerin aynısıdır. 18. risâlede birinci ciltten bahsedilir. 1-11 arası herhangi bir risâleye rastlanmaz. Nüshalar 11. risâleden itibaren başlamaktadır. Buna göre eserin 1. cildi yok gibidir. 11-18'e arasındaki risâleler 2. cildi teşkil etmektedir.

Üçüncü cild: 19., 20., 21., 22. risâleleri *İnsân-ı Kâmil*'in 20., 21., 22., risâlelerinin aynısıdır. 23-24. risâleleri, Nuruosmaniye no: 4893 Menâzil'in 23-24. risâlelerinin aynısı, 26-27. risâleler *Menâzil*'deki **Ebu Turab Nahşebî** (ö.245/859)'nin mukaddimesinin aynısıdır.

b-Veliyüddîn Nüshası no: 1767 nüshalarında 24. ve 26. risâleleri yoktur.

el-Mebde' ve'l-meâd'ın ayrıca Şehid Ali Paşa no: 1210 ve Veliyüddîn no:1811 nüshaları da vardır. *el-Mebde ve'l-meâd*, **Nesefî**'nin *Zübdetü'l-hakāik* eserinin aslıdır. Şehid Ali Paşa nüshasının başlangıcında *"el-Mebde' ve'l-meâd"* diye zikr edilirse de nüshanın sonunda "*Zübdetü'l-hakāik*'in sonudur" kaydı bulunmaktadır. [70]

Adı geçen eserin İstanbul nüshalarının da muhtevası aynıdır. Bu eser *Zübdetü'l-hakāik* adı altında h.1302-1303 tarihinde, *Eş'iatü'l-lemaât-ı câmî* ile birlikte tenkitsiz metni basılmıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi **Nesefî**'ye ait olduğu şüpheli olan *Zübdetü'l-hakāik*' türkçeye tercümesi yapılmıştır. Üslup, metod ve öğreti açısından **Nesefî**'nin diğer eserlerine muvafak olması bu şüpheyi gidermeye kâfidir. Ayrıca *Zübdetü'l-hakāik*'in muhtevâsı *el-Mebde' ve'l-meâd*'ın muhtevâsıyla aynıdır.[71]

7-Zübdetü'l-hakāik:

Nesefî'nin müridlerinin kendisinden kâinat, insan, mebde' ve meâd hakkında bir kitap yazmalarını istemeleri üzerine *el-Mebde' ve'l-meâd* adında bir eser yazmış, ancak kitap müridlerince uzun görüldüğü için onu özetleyerek bu eseri kaleme almıştır.

Zübdetü'l-hakāik'te **Nesefî** âlemi (âlem-i kebîr) ve insânı (âlem-i sağîr) ele alır. Kitap iki babdan ve her bab da üç asıl'dan oluşmaktadır. Konuları ele alırken önce şeriat ehlinin (yani kelamcıların) görüşlerini sonra hikmet ehlinin (yani filozofların) görüşlerini, son olarak da vahdet ehlinin (vahdet-i vücûdcuların) görüşlerini nakleder. Bu görüşler arasında tercih yapmaz. Konuları olduğu gibi doğrudan muhataba seslenerek sohbet tarzında işler.[72]

Eser M. Murat Tamar tarafından tercüme edilmiştir. Tercümede esas alınan metin, **Seyyid Hafız Muhammed Ayıntâbî**'nin *Gâyetü'd-dekâik der terceme-i zübdetü'l-hakāik* adlı tercümesidir.(Kahire, 1291/1874). Hacı Hüseyinzâde diye tanınan **Ayıntâbî Efendi**, tercümeye

[70] Geniş bilgi için bkz: Düzen, *a.g.e.*, s.53.
[71] Düzen, "*Azîz Nesefî*", DİA, V, 345.
[72] Nesefî, *Hakikatlerin Özü*, Zübdetü'l-hakāik, (trc.M.Murat Tamar), İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, s.9.

h.1288 senesi, Rebiü'l-evvel ayında başladığı kaydedilmiştir. Tercümeye yazdığı takrîzde **Ayıntâbî**, eserin *Mebde' ve Meâd*'ın muhtasarı olduğunu belirttikten sonra onun ifadelerinin vecizliği, zor meseleleri kolaylaştırması ve okuyanlara pek çok kitabın mütalaasından hasıl olmayacak feyizler vermesinden bahsederek başka kitaplardan alıntılar eklemediğini de belirtmektedir. Onun yaptığı tek ekleme arada sırada bazı beyitler ve mısralar nakletmesi ve gerekli gördüğü yerlerde bazı hususlara dikkat çekmesidir.[73] Bu tercümede 2 bab ve her bab da 3 asıl ve toplam 37 fasıl bulunur: Birinci Bab: Âlem-i Kebîr Hakkında Şerât Ehlinin Sözleri, Âlem-i Kebîr Hakkında Hikmet Ehlinin Sözleri, Âlem-i Kebîr Hakkında Vahdet Ehlinin Sözleri. İkinci Bab: İnsan ve İnsanın Mertebeleri, Sülûkün Hakîkati ve Sâlikin Sülûkten Niyeti.

Gâyetü'd-dekâik der terceme-i zübdetü'l-hakāik'in Murat Tamar tarafından sadeleştirilmesi yapılırken, ıstılahların korunmasına özen gösterilmiş, ayetlerin numaraları ve hadislerin kaynakları verilmiştir. Kitabın tertibine ve konu başlıklarının aynen muhafaza edilmesini özen gösterilmiştir. Farsçasından tercüme eden **Ayıntâbî** tarafından eklenen şiirlerin Osmanlıca olanları ayniyle bırakılıp diğerleri ise çıkarılmıştır.

Yine *Zübdetü'l-hakāik*'in Türkçe'de başka bir tercümesi daha bulunmaktadır. **M. Hacı Hüseyinzâde** tarafından yapılmıştır. Bu tercüme de **Seyyid Hafız Muhammed Ayıntâbî**'nin *Gâyetü'd-dekāik der terceme-i zübdetü'l-hakāik* adlı tercümesini esas almıştır.[74]

Gâyetü'd-dekāik, Murat Tarık Yüksel tarafından sadeleştirilerek *Zübtedü'l-hakāik Seçilmiş Hakikatler*, adıyla da yayınlanmıştır. Bu kitabın başında kime ait olmayan "Tasavvuf" başlıklı bir şiir bulunmaktadır. Peşinden kısa bir önsöz bulunmaktadır.[75] Sadeleştirme yapılırken hangi eser ve nüshanın esas alındığı belirtilmemektedir. Eser güvenilir bir sadeleştirme çalışması değildir, zira eserde pek çok yanlış bulunmaktadır.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (FY, nr.797)'de bir nüshası bulunmaktadır. Ayrıca eser, *el-Maksadü'l-aksâ* ile birlikte **Abdurrahman Câmî** (ö.898/1492)'nin *Lemaât* şerhinin sonunda basılmıştır.(Tahran, 1303)

8-Keşfü's-sırât:

Bu eser iki kısım ve her kısım dört babtan ibârettir. Veliyüddîn no: 1685-1767 nüshası: Buna göre eserin birinci kısmı insanın hakîkatinden, ikinci kısmı da sırât-ı müstekîmden bahseder. Eser ikinci kısmın ismine izafetle *Keşfü's-sırât* adını almıştır. Eserin Muhtevası:

a-Birinci Kısım: 1-Havâss-ı Zahir, Havâss-ı Bâtın. 2-Ma'rifet-i Nefs-i Hakîki-i Ademî (İcmâl). 3-Ma'rifet-i Nefsi-i Hakîki-i Ademî (Tafsîlî). 4-Ma'rifet-i Esami Nefs-i Hakîkî.

---

[73] Nesefî, a.g.e., s.9.
[74] Nesefî, *Zübdetü'l-hakāik, Hakîkatlerin Özü*, (trc.Seyyid H. Hüseyinzâde), Beşer Matbaası, İstanbul, 2000, s.11-13.
[75] Nesefî, *Zübdetü'l-hakāik Seçilmiş Hakikatler*, (Sadeleştiren, Murat Tarık Yüksel), Demir Kitabevi, İstanbul, 1974.

b-İkinci Kısım: 1-Aksâm-ı Mürîdân, Sırât-ı Müstakîm. 2-Anka ki Bear Tarîk-i Müstakîm. 3-Muhabbet, Makâmat ve Ahvâl. 4-Hakîkât-ı İslâm.

Veliyüddîn Nüshası no:1812: **Nesefî**'nin külliyâtı arasında 1-"*Mir'âtü'l-muhakikîn*" 2-"*Hakku'l-yakîn fî ma'rifet-i rabbi'l-âlemîn*" adlı iki eser daha zikredilmektedir. Ancak bu iki eser de **Nesefî**'nin ismi geçmez. Her iki eserde **Nesefî**'nin sistem ve üslûbuna uymaz. Hiçbir katalogda bunların **Nesefî**'ye ait olduğu zikredilmez. Onun için bu iki eserin **Nesefî**'ye ait olduğu şüphelidir.[76]

Veliyüddîn Nüshası no:1767: **Nesefî**'nin külliyâtı arasında bu iki eser mevcûd değildir. **Kâtip Çelebi**, "*Hakkû'l-yakîn fî ma'rifet-i rabbi'l-âlemîn*"in **Mahmûd Şebusterî**'ye ait olduğunu kaydeder. Netice olarak **Nesefî**'nin *Tenzîl*, *Keşf* ve *el-Maksadü'l-aksâ* eserleri müstesna diğer eserlerinin terkibi tereddüde şayandır. Diğer eserleri adı geçen üç eserinin bir nevi tekrarı ve şerhi mahiyetindedir. Yeni bir şey yoktur. [77]

Nesefî üzerine Türkiye'de çok fazla çalışma yapılmamıştır. En önemli çalışmayı İbrahim Düzen yapmıştır. Eserin adı *Azîz Nesefî'ye Göre Allah, Kâinat ve İnsan*'dır. Düzen, **Nesefî**'nin bütün eserlerini ve ulaşabildiği kadarıyla İran ve İstanbul Kütüphaneleri yoluyla incelemiştir. Bununla beraber Fritz Meier, Marijan Molé gibi batılı araştırmacılardan da istifade yöntemiyle **Nesefî** üzerindeki çalışmasını olgunlaştırmıştır. Öncelikle yazar **Nesefî**'nin yukarıda bahsettiğimiz ve açıkladığımız 8 eserini dikkatli bir gözle inceleyerek eserleri incelemiştir. Elde ettiği sonuçları tasnîfleyerek çalışmasını oluşturmuştur. Eserin giriş bölümünde **Nesefî**'den bahseden kaynaklardan bahsettikten sonra **Nesefî**'nin hayatı ve eserlerini anlatmıştır. Birinci Bölümde: Allah. Bu bölümde, **Nesefî**'nin fikirleri, varlık (vücûd) ve Allah'ın sıfatları ele alınmıştır. İkinci Bölüm: İnsan. Varoluş bakımından İnsan, İnsanın kâinat karşısındaki durumu, dinamik insan nazariyesi, üstünlük bakımından peygamber, velî ve filozof konuları ele alınmıştır. Üçüncü Bölüm: Kâinat. Kâinatın yaratılışı meseleleri, Kâinatın mertebeleri, genel olarak Kâinatın Allah ile irtibatı ve netice bölümü ile eser sonuçlandırılmıştır.

9-İnsân-ı Kâmil (Yirmi İki Risâle):

Azîz b. Muhammed en-Nesefî (ö.686/1287)'nin tasavvufî konuları ayrı ayrı risâleler halinde sistematik bir şekilde ele aldığı risâlelerinin tercümesidir. Eserin aslı farsçadır. **Nesefî**'nin mukaddimesinde, dervişler topluluğunun, kendisine gelerek sâliklerin bilmesi zarûrî olan ilimler hakkında bir risâle yazmasını istediklerini söyler. Bunun üzerine bu eseri kaleme aldığını belirtir. *İnsân-ı Kâmil*, üzerinde çalıştığımız **Nesefî**'nin *Yirmi İki Risâle*'sinin diğer bir

[76] Düzen, *a.g.e.*, s.54.
[77] Düzen, *a.g.e.*, s.55.

adıdır. Esasen *İnsân-ı Kâmil* ismini müellif eserinde zikretmemiştir, bu isim esere sonradan verilmiştir.

Tezimizin. *İnsân-ı Kâmil*'in Ahmed Avnî Konuk tarafından tahminen 1922-1925 yılları arasında yapılan tercümesidir. Kütüphane kayıtlarında *"Yirmi İki Risâle"* veya *"Risâleler"* veya *"Mecmu'ât er-resâil"* olarak geçmektedir. Eserin hakkında ve eserin tercümesi hakkında bilgi tezimizin ikinci bölümünde ele alınmıştır. Geniş bilgi için ilgili bölüme müracaât edilebilir.

Nesefî hayatı ve eserleri hakkında türkçemizde en kapsamlı çalışma İbrahim Düzen tarafından *Azîz Nesefi'ye Göre Allah Kâinat İnsan* ismiyle yapılmıştır.

Ayrıca internette yapılan tez taraması sonucunda **Nesefî** ve eserleri üzerine İbrahim Düzen'in çalışmasından başka, hiçbir yüksek lisans ve doktora çalışmasına rastlanılmamıştır.[78]

[78] YÖK, *Tez Tarama/Basit Tez Tarama/http://www.yok.gov.tr:8080/YokSer.* (Erişim 5 Aralık 2003)

İKİNCİ BÖLÜM

İNSÂN-I KÂMİL (YİRMİ İKİ RİSÂLE) VE ESERİN TERCÜMESİ HAKKINDA

I-İNSÂN-I KÂMİL (YİRMİ İKİ RİSÂLE):

1-Eserin Tanımı ve İçeriği:

Yirmi İki Risâle'nin meşhur ismi *İnsân-ı Kâmil*'dir. *İnsân-ı Kâmil* denilince iki eser akla gelir: **Abdülkerim el-Cîlî** (832/1428)'nin *el-İnsânü'l-kâmil fi'l-evâil ve'l-evâhir*'i ve **Azîz Nesefî**'nin *İnsân-ı Kâmil*'i. Her ikisinin de türkçede tercümeleri yapılmıştır.

İnsân-ı Kâmil, **Azîz b. Muhammed en-Nesefî** (ö.686/1287 ?)'nin tasavvuf, vahdet-i vücûd ve felsefe ile ilgili konularda ele aldığı risâlelerinden ibâret olan Farsça bir tasavvuf kaynağıdır. **Nesefî** eserin mukaddimesinde, dervişler topluluğunun kendisine gelerek sâliklerin bilmesi zarûrî olan ilimler hakkında bir risâle yazmasını istediklerini ve kendisinin de Hak Teâlâ'dan yardım diledikten sonra sâliklerin bu isteklerine icâbet edip bu risâleleri yazdığını ifade etmektedir.[79]

Nesefî'nin eserleri arasında ilk akla geleni ve onun eserleri içerisinde en meşhur olanı *İnsân-ı Kâmil*'dir. **Nesefî** kitabına bu ismi kendisi koymamıştır, daha sonra konulmuştur. Eserin mukaddimesinin ikinci faslı insân-ı kâmil konusuna ayrılmıştır. Eserde işlenen konular içerisinde en ön plana çıkanı ve tasavvuf ıstılahlar içerisinde en dikkat çekeni insân-ı kâmil olduğu için esere, bu isim konulmuştur. İnsân-ı kâmil mertebesi, tasavvufta ulaşmak için hedef kabul edilmiş en yüksek mertebedir. Âlem-i süflîde bulunan âdem, kendini süflîlikten kurtarıp kâmil manada mükemmel insan olmak için çalışır. Tasavvuf tarihinin en önemli konularından olan insân-ı kâmil anlayışı, varlık ve bilgi problemleriyle ilgisi yanında dinî ve ahlâkî boyutları bulunan derin fikrî çaba ve rûhî tecrübenin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. İnsân-ı kâmil kavramı tasavvuf litaretürüne **Muhyiddîn İbnü'l-Arabî** (ö.1240) tarafından yerleştirilmiştir. Ancak felsefe tarihinde kökleri çok gerilere giden "küçük âlem" ve "büyük âlem" düşüncesiyle bağlantılı olarak eski kültürlerde insanla âlem arasında bir münasebet görülmüş, birinde bulunan özelliklerinin en azından bir kısmının diğerinde de bulunduğuna inanılmıştır.

İnsân-ı kâmil konusu, ontolojik açıdan **İbnü'l-Arabî**'nin temellendirdiği varlık mertebeleri açısından ele alındığında anlaşılabilmektedir. **İbnü'l-Arabî**'ye göre mutlak vücûd, ilk mertebede (taayyün-i evvel) ahadiyyetini vâhidiyyete dönüştürerek taayyünâta başlamıştır. Asıl yaratma fiili **İbnü'l-Arabî**'nin *"hakîkat-i Muhammediyye"*de adını verdiği mertebeden

---

[79] Nesefî, *İnsân-ı Kâmil (Yirmi İki Risâle)*, (trc. Ahmed Avni Konuk), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları , nr.80, vr. 1/a.

sonra gerçekleşmekte, bütün mahlûkât ondan yaratılmaktadır. Lâ taayyün (ahadiyyet) 'hakîkat-i Muhammediyye'nin bâtını, o da lâ taayyünün zâhiridir. Bu mertebeye verilen isimlerden biri de insân-ı kâmildir. Allah, insân-ı kâmili yarattığı zaman ona aklı evvel mertebesini vermiş ve kendisine bilmediği şeyleri öğretmiştir. Onun mertebesini meleklere tarif etmiş ve onlara insanın âlemde kendisinin halîfesi olduğunu bildirmiş, göklerde ve yerde bulunanların hepsini onun emrine âmâde kılmış, böylece Allah'ın âlemdeki hükmü insân-ı kâmil ile zâhir olmuştur. **İbnü'l-Arabî**'ye göre âlemin varlığının sebebi ve koruyucusu bu insân-ı kâmildir. Allah'ı ancak insân-ı kâmil bilebilir. Çünkü o Allah isminin mazharıdır. Öte yandan varlık mertebelerinin en sonuncusu da mertebe-i insân-ı kâmildir. Bu mertebe, lâ taayyün dışındaki bütün mertebelerin hakikatlerini kapsar.[80]

İnsân-ı kâmil kelimesinin tasavvuf literatüründe ıstılâhî manasını verdikten sonra **Nesefî**'nin *İnsân-ı Kâmil*'ine gelecek olursak; *Yirmi iki Risâle*'nin mukaddimesinin ikinci faslı insân-ı kâmil konusuna ayrılmıştır. **Nesefî** göre insân-ı kâmil, şerîat, tarîkat ve hakîkatte kemâle ermiş, insanlığın zirvesine oturmuştur. İyi fiil, iyi söz, iyi ahlak ve ma'rifetin kendisinde cem' edildiği kimsedir insân-ı kâmil. **Nesefî** insân-ı kâmilin şu isimlerle anıldığını ifade ediyor: Şeyh, pişvâ (rehber), hâdî, mehdî, dânâ, bâliğ, kâmil, mükemmil, imâm, halîfe, kutub, sâhib-i zamân, câm-ı cihân-nümây, âyîne-i gîtî-nümây, tiryâk-ı büzürg, iksîr-i a'zam, Îsâ, Hızır, Süleymân. **Nesefî**, insân-ı kâmilin âlemde sadece bir tane olduğunu, nasıl ki insanın bir tane kalbi varsa aynen bunun gibi âlemin de sadece bir kalbi yani sadece bir insân-ı kâmili bulunduğunu ifade ediyor.[81] Yine **Nesefî**, insân-ı kâmilin Hudâ'yı tanıdığı ve Hudâ ile kavuşma şerefine cümle eşyânın hakîkatini olduğu gibi anlamıştır.[82] İnsân-ı kâmil, ilim, hikmet ve ma'rifetullah yönünden kâmildir.[83]

İnsân-ı kâmilin ıstılâhî manası hakkındaki bu kısa bilgilerden sonra; **Nesefî**'nin bu eserinde 1 mukaddime, 20 asıl risâle ve 2 ilâve risâle, toplam 23 bahis bulunmaktadır. Marijan Molé'nin neşrini yaptığı *İnsân-ı Kâmil*'in farsçasında *İnsân-ı Kâmil*'in risâlerinin tamamlayıcısı hükmünde olan risâlelerin bulunduğu bazı *Menâzilü's-sâirîn* nüshalarında bulunan fazla risâleler nâşir tarafından eserin farsçasının sonuna eklenmiştir. *Menâzilü's-sâirîn* nüshalarında bulunan fazla risâlelerin sayısı 11'dir. Eserin farsçasında eklenen bu risâlelerle birlikte toplam risâle sayısı 34'ü bulmaktadır. Tezimizin konusu olan *Risâleler* ise mukaddime ve 22 risâleden ibârettir.

---

[80] Mehmet S. Aydın, *"İnsân-ı Kâmil"*, DİA, c.XXII, s.331.
[81] Nesefî, *a.g.e.*, vr. 1/b-2/a.
[82] Nesefî, *a.g.e.*, v.2/a.
[83] Nesefî, *a.g.e.*, v.2/b.

22 Risâlenin fasıl başlıkları şöyledir:

Mukaddime

1.Ma'rifet-i İnsân.

2.Küfür ve Tevhîd ve İttihad ve Vahdet.

3.Ehl-i Şerîata Göre Ervâhın Hilkati ve Merâtibi ve Urûcu ve Nüzûlü.

4.Ehl-i Hikmet Kāidesi Üzere Mebde' ve Meâd.

5.Risâle-i Sülûk.

6.Âdâb-ı Halvet.

7.Risâle-i Aşk.

8.Âdab-ı Ehl-i Tasavvuf.

9.Bülûğ ve Hürriyet.

10.Âlem-i Sağîr, Âlem-i Kebîrin Nüshası Olduğu.

11.Âlem-i Mülk ve Melekût ve Ceberût.

12.Mülk ve Melekût ve Ceberût Bahsinin, Dervişlerin Murâdı Üzere İtmâmı.

13.Mülk ve Melekût ve Ceberût Bahsinin İtmâmı.

14.Levh ve Kalem ve Devât.

15.Dört Levh-i Mahfûzun ve Hükm-i Kazâ ve Kaderin Beyânı.

16.Âlem-i Sağîrin Levh-i Mahfûzu Hakkında.

17.Ehâdis-i Evâil Şerhi, Melek Nedir? Şeytan Nedir?

18.Vahiy, İlhâm ve Rü'yâ.

19.Ehl-i Vahdetin Beyânâtı.

20.Ehl-i Vahdete Göre Âlem-i Ulvî ve Süflî ve Birinci ve Yedinci Âsumân Nedir?

İlave Risâleler:

21.(İlâve Birinci Risâle): Zât, Nefis ve Vech ve Sıfât ve İsim ve Fiil.

22.(İlâve İkinci Risâle): Cennet ve Cehennem ve Lezzet ve Elem ve Âdem ve Havvâ'nın Bulunduğu Cennet ve Karîb Oldukları Ağaç.

Eserin mukaddimesi sonradan yazılmıştır. Kitabın tertibi muhteviyat itibariyle muntazam değildir. Eserin mukaddimesi beş fasıldır: 1-Şerîat, tarîkat, hakîkat 2-İnsân-ı Kâmil 3-İnsân-ı

Kâmil-i Hür 4-Sohbet 5-Sülûk. **Nesefî** bu beş faslı Eberkûh mescidinde yazılmıştır.[84] İlk dört risâlenin ilkin h.660'da Buhârâ'da, ikincisini Bahrâbâd'da **Sa'düddîn Hammûye** (ö.650/1252)'nin türbesinde, üçüncüsü Kirman'da, dördüncüsü Şirâz'da h.680 senesinde kaleme alınmıştır.[85] Risâle-i sülûk, risâle-i halvet ve risâle-i aştan ibaret olan sonraki üç risâleyi yine Şirâz'da kaleme alınmıştır.[86] Onuncu risâleyi İsfahân'da te'lîf edilmiştir.[87] Eserde diğer risâleleri nerede ve hangi senede yazıldığına dair bir bilgi verilmemektedir.

Nesefî, bir risâleye besmele ile başlar. Salât ve selâmdan sonra kendisinin aciz bir kul olduğunu ifade eder. Peşinden dervişlerin kendisine yönelttiği soruyu söyler ve Allah'tan yardım dileyerek fasıllara başlar. Her faslın ismi vardır. Her risâlenin sonunda nasihat bölümleri mevcuttur. Fasıllara başlarken "بدان كه" (Bil ki!) diye başlar. Bazen de fasıllara girişlerde duâ cümleleri bulunur. Mesela: "اعزك الله فى الدارين" (Allah seni her iki âlemde azîz kılsın.)

Bir paragraf niteliğindeki her konu başlıklarına giriş "Ey dervîş!" sözüyle başlar.

Nesefî, eserlerini umumiyetle ansiklopedik tarzında yazmıştır. İlk önce kelamcılara, sonra filozoflara, daha sonra da vahdet-i vücûdcuların görüşlerine yer vermiştir. *Yirmi İki Risâle*'de de aynı metodu kullanmıştır.

Nesefî'nin bu eserinde en çok Allah, kâinat, insan, tevhid ve sülûk konularını işlemiştir. *Yirmi İki Risâle*'de kendisi gibi mutasavvıflar hakkında"sâlik" veya "derviş" lakabını kullanmıştır. Eserin her bahsinin son kısmında yer alan ve "nasihat" veya "Ey derviş!" diye başlayıp sonuçlanan nükteler, meselenin kilit noktasını teşkil etmesi bakımından oldukça ehemmiyet arz etmektedir.

Nesefî'nin bu eserinde kullandığı dile gelince; **Nesefî** daha ziyade Horasan'da "sebk-i Horasanî" diye bilinen üslubu kullandığı göze çarpmaktadır. Lafzî sanatlardan en çok sebk-i Horasanî'nin bir hususiyeti olan "hüsn-i terkîb ve insicâm" sanatına yer vermiştir. Yalnız o, bu sanatı da anlatmak istediği şeyi daha fazla açıklığa kavuşturmak için kullanmıştır.[88]

Nesefî, *Yirmi İki Risâle*'deki tasavvufî meseleleri genellikle felsefî bir tarzda ve nazarî olarak izah etmiştir. **Nesefî**, eserde en çetrefil tasavvufî meseleleri sade bir farsçayla dile getirmiş ve açık bir üslup kullanmıştır. Bu açık üslubu, muhataba samimi seslenişi ve sohbet tarzı onun bu eserinin en belirgin özelliğidir. **Nesefî**, *Yirmi İki Risâle*'yi sade bir dil ile "neşr-i mürsel" tarzında yazmıştır. Fikirlerini teyid için bu eserinde kullandığı manzumeler başkalarına aittir.[89]

---

[84] Nesefi, *a.g.e.*, v.5/a.
[85] Nesefi, *a.g.e.*, v.23/b.
[86] Nesefi, *a.g.e.*, v.35/a.
[87] Nesefi, *a.g.e.*, v.44/a.
[88] Düzen, *a.g.e.*, s.30.
[89] Düzen, *a.g.e.*, s.32.

Nesefî'nin dili çok sade ve açıktır. Üslubunun müphem ve karışık hiçbir tarafı yoktur. Dinî, ve irfanî meseleleri sade bir ifade, gayet açık bir üslup ve kısa cümlelerle ifade etme kudretini göstermiştir. Arapça cümle ve kelimeleri ele alıp incelediği tasavvufî ve dinî meselelere de yer vermiştir. Ancak onun bu kelime ve cümleleri de yerli yerinde ve doğru olarak kullandığı görülmektedir.

2-Eserin Tahlili:

Nesefî, *Yirmi İki Risâle*'de şu konuları ele almıştır:

Mukaddime 5 fasıldan ibarettir: 1-Şerîat, Tarîkat ve Hakîkatin ne olduğu, insân-ı kâmilin kim olduğu ve insân-ı kâmilin özelliklerinin neler olduğu ve onun nasıl üstün kuvvetleri olduğu, İnsân-ı âzâd ne olduğu, sohbetin mahiyetinin ne olduğu, sülûkün ne manaya geldiği ele alınmaktadır.

Birinci Risâle'de: İnsan suretinin nasıl yaratıldığı, meninin nasıl oluştuğu ve ne şekiller aldığını ve meninin nasıl gelişip insan haline aldığını, nebâtî ve hayvânî ruhun mahiyetinin ne olduğu, beş iç ve beş dış havassın ne olduğu, kuvve-i muharrikenin ne olduğu, insanî ruhun mahiyeti, hindlilerin sülûklerinin nasıl olduğu, ruhun mahiyeti ve ne olduğu, insan ruhunun terakkisinin nasıl mümkün olduğu, insanın kaç ruhu olduğu hakkındaki şeriat ve hikmet ehlinin görüşlerinin neler olduğu, cisimlerin, ruhların ve mizacın nasıl peyda oldukları ele alınmıştır.

İkinci Risâle'de: Vâcibü'l-Vücûd'un ne manaya geldiği, taklid ehlinin, istidlal ehlinin ve keşf ehlinin Allah'ın varlığı ve vahdaniyyeti hakkındaki görüşlerinin ve aralarındaki farkın ne olduğu ele alınmıştır.

Üçüncü Risâle'de: İnsanın ruh ve bedenden oluştuğu, ruhların ve cisimlerin yaratılışlarının nasıl olduğu, ruhlar, ruhlar âlemi ve ruhların mertebelerinin ne olduğu, cisim, cisimler âlemi ve cisimlerin mertebelerinin ne olduğu, ruhlardan her birinin hangi mertebelerde yer aldıkları, makam-ı ma'lumun ne olduğu, Allah'ın takdirinin ne manaya geldiği ve nasıl anlaşılması gerektiği, sırat ve sıratı selim bir şekilde geçmek için nelerin gerekli olduğu, dünya ve âhirette olan her şeyin insanda olduğu ele alınmaktadır.

Dördüncü Risâle'de: Mebde'nin ne olduğu, âlem-i süfînin akılları ve nefislerinin ne olduğu, meâdın ne olduğu, bedenden ayrılan insan ruhlarının şu an ne halde oldukları ele alınmaktadır.

Beşinci Risâle'de: Sülûkün ne olduğu, sülûkte sâlikin niyetin ne kadar önemli olduğu, sâlikin ilim ve ma'rifetinin nasıl hasıl olduğu, insanların sınıflarının neler olduğu, maksada vasıl olmak için gerekli olan yolun ne olduğu, küçük çocukların terbiyelerinin nasıl olması gerektiği, sülûk yapmanın şartları ve seyr-i sülûkun erkanının neler olduğu, sâlik seyr-i sülûk yaparken

karşı karşıya bulunduğu hicab ve makamların ne olduğu ve sülûk sırasında sâlikten istenen şartların padişahın avcısının bir doğanı avlayarak ona uyguladığı evcilleştirme aşamalarıyla ne kadar benzeştiğini ele alınmaktadır.

Altıncı Risâle: Taat ve masiyetin ne olduğu, erbaîn yapmanın şartlarının ne olduğu, zikir yaparken zikrin edeblerinin ne olduğu, tasavvuf ehlinin urûcunun ne olduğu ele alınmaktadır.

Yedinci Risâle: Meyil, irade, muhabbet ve aşkın ne olduğu, mecâzî aşkın mertebelerinin ne olduğu ele alınmaktadır.

Sekizinci Risâle: Tasavvuf ehlinin seyr-i sülûkte dikkat etmeleri gereken edeblerin neler olduğu ele alınmaktadır.

Dokuzuncu Risâle: Bülûğ ve hür olmanın ne manaya geldiği, insanın bülûğ ve hür olmasının ne olduğu ve mahiyetin ne olduğu ele alınmaktadır.

Onuncu Risâle: Âlem-i kebîr ve âlem-i sağîr ne olduğu, Allah'ın fiilleri ve Allah'ın halifesinden murad ne olduğu, âlem-i sağîrin meleklerinin ne olduğu, Âdem ve Havvâ hakkında gerekli olan bilgilerin neler olduğu, Cennet ve Cehennem'in alametinin ne olduğu ele alınmaktadır.

On Birinci Risâle: Âlemin ne olduğu, geniş açıklamasıyla beraber mülk, melekût ve ceberûtun ne manaya geldikleri, urûcun ne olduğu ve nasıl cereyan ettiği ele alınmaktadır.

On İkinci Risâle: Ceberût âleminin ne olduğu, varlık, yokluk ve aşkın mahiyetlerinin ne olduğu, ele alınmaktadır.

On Üçüncü Risâle: Vahdetin ne olduğu, Kadir Gecesi ve Kıyâmet Günü'nün ne olduğu ele alınmaktadır.

On Dördüncü Risâle: Divitin ne olduğu, âlem-i kebîrin kalemi ve levhinin ne olduğu, insân-ı kâmilin ne olduğu ve insân-ı kâmilin özelliklerinin nelerden ibâret olduğu, âlem-i sağîrin diviti, kalemi ve levhinin ne olduğu ele alınmaktadır.

On Beşinci Risâle: Levh-i mahfûzun ne olduğu, felekler ve yıldızlar hakkındaki açıklamaların ne olduğu, felek ve yıldızların hareketlerinin ne olduğu, hükmün, kazanın ve kaderin ne olduğu ele alınmaktadır.

On Altıncı Risâle: İnsanın bazı şeylerde mecbûr olduğu, ezmine-i erbaanın ne olduğu, insanın kendi davranışlarında serbest olup olmadığı, istidâd ve çalışmanın insanın ezeli takdirine olan etkisinin ne olduğu ele alınmaktadır.

On Yedinci Risâle: Akıl ve onun kaleminin ne olduğu, aklın Allah'ın sıfatlarının ve fiillerinin mazharı olduğu, akl-ı evvelin muhtelif isimlerinin olduğu, melek ve şeytanın ne

olduğu ve her ikisinin mahiyetlerinin nelerden ibaret olduğu, meleğin ne olduğu ele alınmaktadır.

On Sekizinci Risâle: İnsan ruhunun ne olduğu, semâvî meleklerin neler olduğu ve mahiyetlerinin nelerden ibaret olduğu, bu konuda şeriat ehlinin, hikmet ehlinin görüşlerinin neler olduğu, gaybı bilmenin mahiyetinin nasıl olduğu, uykunun, uyanıklığının ve rüya görmenin ne demek olduğu ve bunların nasıl olduğu ele alınmaktadır.

On Dokuzuncu Risâle: Vücûdun zahir ve batının ne olduğu, zat ve vechin mertebelerinin ne olduğu, sıfatların mazharının ne olduğu, tenâsübün ne olduğu ele alınmaktadır.

Yirminci Risâle: Aklın ve ilmin insana mahsus olduğu, mizaç ve tesviyenin ne olduğu, vücûdun ne olduğu ele alınmaktadır.

Yirmi Birinci Risâle: Zat, vech ve nefsin ne olduğu, isim ve sıfat ne demek olduğu, vücûd-i basît ne demek olduğu, mişkatın mahiyetinin ne olduğu ele alınmaktadır.

Yirmi İkinci Risâle: Cennet, Cehennem, Âdem ve Havvâ konusunda açıklamaların ne olduğu, Cennet ve Cehennem'in kapılarının ne olduğu, Cennet ve Cehennem'in mertebelerinin neler olduğu, Âdem ve Havvâ'nın beyânın ne olduğu, Cennet'teki ağacın mahiyetinin ne olduğu, bazı âlimlerin ifade ettikleri bilinmeyen dokuzuncu Cennet'in ne olduğu ele alınmaktadır.

3-Eserin Nüshaları:

İnsân-ı Kâmil, Yirmi İki Risâle, Resâil, Mecmû'ât er-resâil adına kütüphanelerimizde bulunan katalog ve bilgisayarda tarama çalışmaları sonucunda bu esere ait hiçbir nüshaya rastlanmamıştır.

İnsân-ı Kâmil, Marijan Molé tarafından neşredilmiştir. Nâşir mukaddimesinde kaynakların verdiği imkan nisbetinde **Neseffî**'nin hal tercümesine dair bilgi verdikten sonra, şeyhi **Sa'düddin Hammûye** (ö.650/1252) ile olan münasebetleri, her ikisine göre velâyet ve şiîliğinden bahsetmektedir. Bunu müteakip Fritz Meier tarafından bahsedilen diğer eserleri kısaca ele alınmakta ve bunların hususiyetleri belirtilmektedir. Bundan sonra da bu neşrin dayandığı esaslar ve nüshaların hususiyetleri anlatılmaktadır. Bu suretle nihayete eren mukaddimeyi kitabın metni takip etmektedir. 1 mukaddime 22 aslî ve 11 izâfî olmak üzere otuz üç risaleden ibaret olan bu kısımda tasavvuf ve felsefe ile ilgili bir çok mesele halkın anlayabileceği bir dil ile izah edilmeye çalışılmaktadır. Müellifin bu hususdaki fikirleri orijinal olmaktan ziyade şeyhi **Sa'düddin Hammûye** (ö.650/1252)'nin fikirlerinin izahından ibarettir. Peşinden de risâleler yer almaktadır. Bu risâlelerde, hatta aynı risâle içinde bile aynı mevzu farklı şekilde anlatılmaktadır.

Neşirde teknik imkânsızlıklar dolayısıyla nüsha farklarının her sahife altında gösterilmesi yerine, metnin sonuna ilave edilmesi gibi okuyucu için nisbeten zahmetli sayılan bir usülün takbiki tâli derecede bir eksiklik, eserin bütünün ilim âlemine sağladığı faydalar yanında hiç mesabesindedir. Hiç şüphe yok ki, bundan böyle eserden faydalanan herkes onun nâşirin hatırasını şükranla anacaktır. [90] M.Molé'ye ait olan giriş mahiyetindeki bölüm s.14-70 arasıdır. Nâşir'in mukaddimesi Seyyid Ziyaüddîn Dehşîrî tarafından Fransızca'dan Farsça'ya çevrilmiştir. Marijan Molé'nin bu neşrinde 22 aslî ve 11 izâfî risâle yer almaktadır. Kitabın metni sayfa 71'den 425'inci sayfaya kadar. Nüsha fazlalıkları, sayfa 427'den 454'e kadar. Nüshâ farkları, 455'ten 510'a kadar. Umumî fihrist sayfa 511'den 533'e kadar. Âyetler sayfa 535'ten 536'ya kadar. Hadîsler, kelâm-ı kibârlar sayfa 537-541'e kadar.[91] Bu metinde tasavvuf ve felsefe ile ilgili birçok mesele halkın anlayabileceği bir dil ile izah edilmeye çalışılmıştır. Molé'nin neşrettiği bu eserin hatası nüshâ farklarının alta yazılmamasıdır.

II-ESERİN TERCÜMESİ HAKKINDA:

1-Eserin Tercümeleri:

İnsân-ı Kâmil'in diğer dillerde yapılmış tercümeleri konusunda araştırma yapıldığında türkçe dışında diğer dillerde tercümesinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Osmanlıca'da da hiçbir tercümesi bulunmamaktadır.

Nesefî'nin *İnsân-ı Kâmil*'ini diğer bir ifadesiyle *Yirmi İki Risâle* veya *Risâleler (Mecmuât er-Resâil)* adlı eserinin Türkçe'ye tercümesini Mehmet Kanar yapmıştır. Kanar, tercümesinde Marijan Molé'nin neşrini yaptığı 1962 Tahran baskısını esas almıştır. Marijan Molé'nin bu neşrinde 22 aslî ve 11 izâfî risâle yer almaktadır. Mehmet Kanar da bu tertip üzere önce 22 aslî risâleyi tercüme etmiş peşinden "Bazı *Menâzilü's-sâirîn Nüshalarında Bulunan Fazla Risâleler*" başlığı altında 9 risâleyi tercüme etmiştir. Sonra da *"Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndeki 4899 Numaralı Nüshanın İlk Mukaddimesi"* ve *"Menâzilü's-sâirîn Kitabının Sonu"* başlıklarıyla 2 risâleyi de tercüme etmiştir. Risâlelerin toplamı, 33'ü bulmaktadır. Tercümenin başında kısaca içindekiler bölümü, kitabın arkasında da fasıllarını da gösteren geniş bir içindekiler bölümü vardır. Yine kitabın sonunda Özel İsimler İndeksi ve Terimler İndeksi kitabı daha kullanılır hale getirmiştir. Kanar'ın tercümesinin dili gayet sade ve akıcıdır. Bu tercümede tasavvufî ıstılahlar, bilinen ve akla ilk gelebilecek karşılıkları ile kullanılmıştır.[92]

---

[90] Yazıcı, *a.g.m.*, s.161-162.
[91] Geniş bilgi için bkz: Nesefî, *Kitâbü'l-insâni'l-Kâmil*, (nşr. Marijan Molé), Tahran, 2000.
[92] Geniş bilgi için bkz: Nesefi, *İnsân-ı Kâmil, Tasavvufta İnsân Meselesi*, (trc. Mehmet Kanar), Dergah Yayınları, İstanbul, 1990.

2-Eserin Ahmed Avnî Konuk Tercümesi:

Tezimizin de asıl konusu olan bu eser kütüphane kayıtlarında değişik isimlerde yer almaktadır.İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları'nda *İnsân-ı Kâmil* tercümesi *"Yirmi İki Risâle" (Mecmuât er-Resâil)* ismiyle; Konya Mevlânâ Kütüphanesi'nde ise *"Risâleler* ismiyle yer almaktadır. Bu tercüme 20 asıl, 2 ilâve toplam 22 risâle ve 117 fasıldan oluşmaktadır.

Tespitlerimize göre Ahmed Avnî Konuk tercümesinin iki nüshası bulunmaktadır. Biri İstanbul nüshası, diğeri de Konya nüshasıdır. Her iki tercüme de mütercimin kendi el yazmasıdır. Bunun dışında tercümenin istinsahına rastlanılmamıştır.

Tercümenin İstanbul nüshası olan birinci nüsha, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 80 numarada kayıtlıdır. Kütüphane kayıtlarda *"Azîz b. Muhammed en-Nesefî'nin Yirmi İki Risâlesi'nin Tercümesi" (Mecmuât er-Resâil)* adıyla geçmektedir. Yazı gayet okunaklı, düzgün rik'adır. Sayfa, 22 satır olup tercüme 84 varaktır. 64. varaktan sonra yazı değişmekte daha açık ve daha aralıklı yazılmıştır. Bu tercümede yer yer boşluk ve eksikler bulunmaktadır. İstanbul nüshasının ilk cümleleri şöyledir:

"Ammâ ba'd ez'afu'd-zuafâ' ve hâdim-i fukarâ' (Azîzü'd-dîn Muhammed en-Nesefî) böyle der ki: "Cemâat-i dervîşân كثّر الله هم *[Allâh onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden ricâ edip dediler ki: 'Bize mûnis ve bir düstûr, sana da zahîre ve bir yâdigâr olmak için sâliklere bilmesi zarûrî olan ulûm hakkında bir risâle cem' ediniz.' Dedim: 'Sâliklere bilmesi zarûrî olan ilim çoktur. Eğer hepsini ityân edersem uzun olur. Sizin istediğiniz şey ne vech ile ise onu cem' edeyim.' Ve taleb ettikleri şeye icâbet ettim ve Hak Teâlâ'dan meded ü yârâ istedim tâ ki hatâ' ve zelleden hıfz eyleye."*[93]

Eserin son sayfasında şunlar vardır: *"Bu tercüme 1338 senesi Teşrîn-i sânînin otuz birinci ve 1341 senesi rebîü'l-evvelinin dokuzuncu salı günü Hakk'ın inâyeti ile tamâm oldu. Hulefâ-i Gülşeniyye'den Hasan Zarîfi-Kaddese sırrahû-nun hatt-ı destiyle muharrer bulunan ve 974 sene-i hicriyyesinde yazıldığı anlaşılan nüshâdan mütercemdir."*[94] İstanbul nüshasının en sonunda **Ahmed Avnî el-Mevlevî** ismi bulunmaktadır.

Tercümenin Konya nüshası olan ikinci nüshası, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi, 4523 numarada kayıtlıdır. Kütüphane kayıtlarda *"Risâleler"* adıyla geçmektedir. Konya nüshası 225 sayfa ve 7 sayfa fihrist ile toplam 232 sayfadır. Her sayfa 21 satırdır. Bu nüsha tahminen hızlı yazıldığından birinci nüshadan daha açık yazılmıştır. Yazı okunaklı ama bozuk rik'adır. İstanbul nüshasında bulunan yer yer boşluk ve eksikler aynen Konya nüshasında da bulunmaktadır. Konya nüshasının ilk cümleleri şöyledir:

---

[93] Nesefî, *Yirmi İki Risâle*, İstanbul nüshası, v.1/a.
[94] Nesefî, *a.g.e.*, v.84/a.

"Ammâ ba'd ez'afu'd-zuafâ' ve hâdim-i fukarâ' (Azîzü'd-dîn Muhammed en-Nesefi) böyle der ki: "Cemâat-i dervîşân كثر الله هم *[Allâh onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden ricâ edip dediler ki: 'Bize mûnis ve bir düstûr, sana da zahîre ve bir yâdigâr olmak için sâliklere bilmesi zarûrî olan ulûm hakkında bir risâle cem' ediniz.' Dedim: 'Sâliklere bilmesi zarûrî olan ilim çoktur. Eğer hepsini ityân edersem uzun olur. Sizin istediğiniz şey ne vech ile ise onu cem' edeyim.' Ve taleb ettikleri şeye icâbet ettim ve Hak Teâlâ'dan meded ü yârâ istedim tâ ki hatâ' ve zelleden hıfz eyleye."*[95]

Eserin son sayfasında şunlar vardır. *"Bu tercüme 1338 senesi Teşrîn-i sânînin otuz birinci ve 1341 senesi rebîü'l-evvelinin dokuzuncu salı günü Hakk'ın inâyeti ile tamâm oldu. Hulefâ-i Gülşeniyye'den Hasan Zarîfi-Kaddese sırrahû-nun hatt-ı destiyle muharrer bulunan ve 974 sene-i hicriyyesinde yazıldığı anlaşılan nüshâdan mütercemdir. el-hamdülillah alâ zâlik."*[96] Sonunda **Ahmed Avnî el-Mevlevî** ismi vardır.

Konya nüshasının İstanbul nüshasından en büyük farkı başında risâle ve fasılların sıra ve hangi sayfada olduklarını gösteren 7 sayfalık fihristtir. Eserin içindekiler kısmı mahiyetindedir.

İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 80 numarada kayıtlı olan İstanbul nüshasında mütercim tarafından boş bırakılan ve kitabın aslında olup da tercümede olmayan bazı beyit ve mısralar bulunmaktadır. Tercümenin ikinci nüshası olan Konya nüshasına başvurulduğunda aynı eksiklik ve boşlukların Konya nüshasında da olduğunu görülmüştür. İstanbul nüshası daha tertipli ve düzenli yazılmışken Konya nüshası daha hızlı yazılmış gözükmektedir. Birinci nüshadaki eksiklikler ile ikinci nüshadaki eksiklik aynı olduğuna göre ikinci bir nüsha aynı mütercim tarafından niçin yazılmış olabilir? Ahmed Avnî Konuk'un *Füsûsü'l-hikem* ve *Tedbîrâtü'l-ilâhiyye* tercümeleri üzerine çalışmalarıyla tanınan Prof. Dr. Mustafa Tahralı Bey'in konu üzerinde yorumu şöyledir: Yakın tarihte yaşayan ulemamız ellerindeki kitapları başkalarına verdikleri zaman alamama tehlikesine karşı kitaplarını bir nüsha çoğaltarak verirlermiş. Çoğaltma işini de kendileri tarafından yapılırmış. Bu çoğaltma işini bazen bir tatilde ve bazen de bir hafta-on günlük akraba, eş-dost ziyaretlerinde yaparlarmış. Konya nüshasının hızlı ve gayet açık aralıklarla yazılmış olması bu yorumla açıklanabilmektedir. Sonuçta Ahmed Avnî Bey, Konya nüshasını yukarıdaki gibi bir münasebetle ele çoğaltmış bu sebepten de ikinci nüshanın hem yazısı hem de hacmi farklı olmuştur.

Her iki nüshadaki boşluk ve eksikler ise Ahmed Avnî Bey'in esas almış olduğu Hulefâ-i Gülşeniyye'den **Hasan Zarîfî**'nin 974/1566 senesinde yazdığı farsça nüshâda da aynen eksik olması sonucu çıkarılmaktadır.

---

[95] Neseffi, *Yirmi İki Risâle*, Konya nüshası, s.1.
[96] Neseffi, *a.g.e.*, s.225.

Nesefî'nin *İnsân-ı Kâmil* adlı eserinin Marijan Molé tarafından yapılan Farsça (Tahran-1379/2000) neşri ile Konuk'un 1922'de yaptığı tercümenin İstanbul nüshâsı (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no: 80) karşılaştırıldığında şu sonuçlar elde edilmiştir:

Nesefî (ö. 686/1287) mukaddimesinde dervişler topluluğunun kendisine gelerek sâliklerin bilmesi zarûrî olan ilimler hakkında bir risâle yazmasını istediklerini söyler. Risâlelere başlarken önce besmele ve hamdelenin ardından "Âkıbet, mü'minlerindir. Salât ve selâm, mahlûkātın en hayırlısı olan peygamber ve velilerine onların temiz ve nezih aile ve ashabınadır" şeklindeki duâ cümlesiyle başlar. Peşinden **Nesefî** her risâleye başlamadan önce sâliklerin bir konudaki istekleri üzerine (mesela, ma'rifet-i insân) sözü geçen risâleyi yazmaya karar verdiğini beyan eder. Kendisini hata ve yanlışlardan koruması için Allah Teâlâ'dan yardım isteyerek, "O, dilediğini yapmaya kâdirdir, duâları kabul etmek O'na yaraşır." duâsıyla son verir.

Farsça neşrinde 136 fasıl bulunurken tercümede ise 117 fasıl vardır. Buradan şu anlaşılıyor ki: Aradaki tercümede bulunmayan 20 fasıl, ya mütercimin esas aldığı eserin farsçasında yoktur ya da mütercim Konuk bu fasılları tercüme etmeyerek atlamıştır. Farsçasında her bir faslın ismi bulunurken tercümede ise her faslın konusu bazen verilir bazen verilmez. Tercümedeki 117 faslın 66'sında faslın başlığı yoktur. Bu 66 fasılda mütercim "Fasıl" başlığını atıp direkt konuya girmiştir. Fasıl sayıları risâleden risâleye farklılık arz etmektedir. 15 fasıl bulunan risâleler olduğu gibi 2 fasıl bulunan risâleler de bulunmaktadır. Her risâlenin sonunda genelde son fasıl mahiyetinde bir "Nasîhat" bölümü vardır. 13 risâlede nasihat faslı varken 9 risâlede ise nasihat bölümü yoktur.

Marijan Molé'nin neşrini yaptığı *İnsân-ı Kâmil,* ihtiva ettiği risâle ve fasıl sayılarıyla **Ahmed Avnî Konuk**'un tercümesinden daha mütekâmildir.

Ahmed Avnî Konuk ilk on risâlede, risâlelerin girişlerinde hamdele ve salveleden sonra risâleyi niçin yazdığını anlatan ifadeler ve dua cümlelerini uzunca ele almıştır. Ama on ikinci risâleden itibaren bu giriş cümlelerini çok kısaltarak tercüme etmiş ve hemen konuya geçmiştir.

Tercümedeki eksik beyit ve rubâiler:

İnsân-ı Kâmil, şiir ve rubâî yönünden çok zengin değildir. Birinci Risâle'de s.91'de iki beyit, Yedinci Risâle'de s.161'de bir rubâî ve s.162'de bir beyit, Sekizinci Risâle'de s.168'de bir şiir, On Üçüncü Risâle'de s.216'da bir beyit, On Dördüncü Risâle'de s.224'te bir beyit, On Altıncı Risâle'de s.242'de bir beyit, Yirmi Birinci Risâle'de s.295'te bir mısra', Yirmi İkinci Risâle'de s.303'te bir beyit, s.306'da bir beyit bulunmaktadır.

Sekizinci Risâle'deki iki beyitten müteşekkil şiir mütercim tarafından tercümeye alınmamıştır.

On Üçüncü Risâle'nin en sonunda yer alan iki dizelik mısra'nın ilk dizesi tercümede bulunurken ikinci dizesi tercümede yer almamıştır.

Yirmi Birinci Risâle'de yer alan bir mısra' tercümede yer almamıştır.

Yirmi İkinci Risâle'de yer alan beyit tercümede yer almamaktadır.

Tercümedeki boşluk ve kopuk yerler:

Birinci Risâle'de yer alan her iki beytin farsçasından sonra *"Tercüme"* denilmiş fakat tercümesi yazılmamış, boş bırakılmıştır. (vr.7/b)

Sekizinci Risâle'nin son bölümünde yazıda bir boşluk ve kopukluk vardır. (vr.37/b)

Boşluklar özellikle son sayfalarda çoğalmaktadır. Yirmi Birinci Risâle'nin *Nasîhat* bölümünde yine bir boşluk ve kopukluk vardır. (vr.79/a)

Yirmi İkinci Risâle'nin orta bölümünde yine bir eksiklik ve kopukluk bulunmaktadır. (vr.82/a)

Yine Yirmi İkinci Risâle'nin sondan bir önceki faslında üç satır belli aralıklarla boş bırakılmıştır. (vr. 82/b)

Ahmed Avnî Konuk'un tercümesinde mükerrerle birlikte toplam 82 âyet-i kerime bulunmaktadır. Ayrıca tercümede 20 hadîs-i şerîf; 13 kelâm-ı kibâr; 6 beyit; 1 rubâi ve 1 mısra' bulunmaktadır.

Tüm bu eksik ve kopuk yerler, tezimizin beşinci bölümünde yer verdiğimiz metin bölümünde tamamlanmıştır. Çalışma sırasında eklenilen ve mütercime ait olmayan ifadeleri köşeli parantez [ ] içerisinde gösterilmiştir.

Ahmed Avnî Konuk'un tercümesinin dil özelliği konusunda şunlar söylenebilir: Yukarıda da bahsedildiği gibi **Nesefî**'nin tüm eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de dili çok sade ve açıktır. Üslubunun müphem ve karışık hiçbir tarafı yoktur. Dinî, irfanî ve felsefî en mühim meseleleri sade bir ifade, gayet açık bir üslup ve kısa cümlelerle ifade etme kudretini göstermiştir. Arapça cümle ve kelimeleri ele alıp incelediği tasavvufî ve dinî meselelere de yer vermiştir. Ancak onun bu kelime ve cümleleri de yerli yerinde ve doğru olarak kullandığı görülmektedir. İşte **Nesefî**'nin eserlerinde özellikle *Yirmi İki Risâle*'de kullandığı bu dil özelliklerini **Ahmed Avnî Konuk** da aynen muhafaza etmeye çalışmış ve tercümesinde eserin o arapça ve farsça dil lezzeti aynen hissedilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MA'RİFET

I-MA'RİFET'İN TANIMI:

Ma'rifet kelimesinin sözlük manası, tanımak demektir. Bir şeye veya bir duruma vâkıf olmak da denilebilir. Tanımakla ârif olmak mürâdif kelimelerdir. Ârif ve ârif-i billâh, Hakk'ı tanıyan; marûf, tanınan; taarruf, tanımak; maârif, ma'rifetin çoğulu; urefâ da âriflerin çoğuludur.

Ma'rifet, türkçede bilmek olan ilim kelimesinden epey farklı bir mana ifade eder. Ma'rifetin ıstılahî manası ise, bir şeyi görerek, tadarak, yaşayarak, ve tecrübe ederek elde edilen tasavvufî bilgidir. Kaynağı kalp, rûh, sır, ilham ve keşiftir. İlmin kaynağı ise akıl, his organları ve nakildir. Onun için zahirî ilimler hakkında bilgi sahibi olanlara âlim denir, ârif denmez. Sûfî ve velilere ise ârif denir, âlim olanları da vardır. İlim ve irfânı kendinde cem' etmiş sûfîler de az değildir. İlim küllî, irfân cüzîdir. İlmin zıddı cehâlet, ma'rifetin zıddı nekret ve inkârdır.

Ma'rifet, bilgi, tecrübe ve amelî bilgi, tanımak, âşinâ olmaktır. Sûfîlerin rûhanî halleri yaşayarak, manevî ve ilâhî hakîkatleri tadarak (iç tecrübe ile ve vasıtasız) elde ettikleri bilgi, irfân. Bu yoldan Hakk'a dair elde edilen bilgiye ma'rifetullah, buna sahip olan kişiye ârif-i billâh denir. Sûfîler ma'rifetin kendisinden çok onun sebep, sonuç ve belirtileri hakkında açıklamalar yapmışlardır. **Kuşeyrî** (ö.465/1072)'ye göre sâlik önce Hakk'ı, onun sıfat, isim ve fiillerini tanır, sonra ibâdet ederek ve çile çekerek nefsini arındırır, ona yaklaşır. O zaman Hak kendisini ona tarif eder. İşte ma'rifet budur. Hakk'ın kendi hakkında sâlike verdiği bilgidir. Bu bilgiyi alan sâlik artık ârif veya ârif-i billahtır. Ehl-i ma'rifet, ehl-i irfân, çevresine yabancılaştığı ölçüde Hak ile tanışır.[97] Sûfîlere göre ulu ve yüce Allah hakkında tam anlamıyla ma'rifet sahibi olmak imkansızdır. Bir insan onu tanımak için olanca gücünü harcadıktan sonra onu tanımasının imkansız olduğunu anladı mı, hakîkî ve en mükemmel ma'rifete ermiş olur. Bundan dolayı **Hz. Ebu Bekir** "Ma'rifet, sâlikin onun hakkında ma'rifet sahibi olmaktan aciz olduğunu idrâk etmesidir." demiştir. **Bayezid-i Bistamî** (ö.234/848) ma'rifeti aç karın ve çıplak bedenle yani çile çekerek bulduğunu söyler.[98] **Zünnûn** ise: "Allah'ı onun kendisini bana tanıtması yoluyla tanıdım. Yani ma'rifet verdiği için ma'rifete sahip oldum." demiştir. Ma'rifetin sonu hayret, ve dehşettir. Onu en iyi tanıyan onda en çok hayrete düşendir.[99]

Sûfîlerden birine "ma'rifetten" sordular: "Ma'rifet, kalplerin Hak Teâlâ'dan öğrettikleri incelikleri mütalâa etmesidir." dedi.[100]

Tasavvufta dört kapı da denilen dört mertebe vardır. 1-Şerîat. 2-Tarîkat. 3-Hakîkat. 4-Ma'rifet. Şerîat olmadan tarîkat, hakîkat ve ma'rifet olmaz, her şeyin başı şerîatı yani İslâm dinini iyi yaşamaktan geçer. İslâm'ı yaşama ve anlamada, takvâ boyutunda olmak üzere

---

[97] Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, (trc.Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul, 1978, s.428.
[98] Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.431.
[99] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1995, s.347-348.
[100] Serrâc, *el-Lüma'* (trc.H.Kamil Yılmaz), Altınoluk Yayınları, İstanbul, 1996, s.35.

derinleşme sonucu, bu mertebeler teşekkül etmiştir. Bu durumda, herkesin normal gündelik kurallara uyarak yaşadığı İslâm'a şerîat; dinde biraz takvâ cihetinde ağırlık verenlerin yaşadığı ve ulaştığı inceliğe tarîkat; takvâ ve verâda titizlikle varılan sonuca, hakîkat; ve nihayet bu yaşamanın, mana açısından kişide ifade ettiği bilgi planındaki sonuca ma'rifet denir ki, meydana gelişi yaşamakla sıkı sıkıya irtibatlıdır. Bunların ilki avama, ikincisi havassa aittirler.

Hacı Şa'ban-ı Velî (ö.976/1568) bu dört mertebeyi şöyle anlatır: Şerîat beden için, tarîkat kalp için, hakîkat rûh için, ma'rifet Hak içindir. Ma'rifetin sırra ait olduğunu söyleyenler de vardır.

II-MUTASAVVIFLARA GÖRE MA'RİFET:

Kur'an-ı Kerim'de "Allah'ı hakkı ile takdir edemediler."[101] buyurulmuştur. Hucvûrî bu âyet hakkında der ki: Allah Teâlâ ile ilgili ma'rifet iki nevidir: Biri ilmî, diğeri halîdir. (Tevhid-i ilmî, tevhid-i halî) İlmî ma'rifet, bütün dünya ve ahiret hayırlarının aslı ve esasıdır.[102] Kâinatın varlığından Kıyamete kadar kul için dünyada var olacak en büyük şey, şanı yüce olan Allah'ı tanımaktır. Kur'an-ı Kerim'de "Ben cinni ve insanı sadece bana ibadet etsinler diye yarattım."[103] buyurulmuştur. Bu ayetteki "ibadet etsinler" ifadesi hakkında âlimlerin ekseri "tanısınlar" manasına geldiğini vurgulamışlardır. Yani bu ayetteki murat ibadet değil, ma'rifettir, Allah'ı tanımak ve bilmektir.

Sûfîler derler ki, ma'rifet, kalbin Hak ile hayat bulması ve diri olması, sırrın Hakk'ın haricinde kalan şeyden yüz çevirmesidir. Herkesin kıymeti, sahip olduğu ma'rifet iledir. Ma'rifet sahibi olamayanın kıymeti yoktur. İster ulemâ, ister fukahâ olsun, isterse daha başkaları olsun, insanlar Allah hakkında sıhhatli ilme "ma'rifet" adını vermişlerdir. Tasavvuf yolunun şeyhleri ise Allah hakkındaki sıhhatli hale "ma'rifet" ismini vermişlerdir. Çünkü sıhhatli ilim olmadan sıhhatli hal bulunmaz. Sıhhatli ilim sıhhatli hal değildir. Yani Allah hakkında âlim olmayan, onun hakkında ârif olamaz. (Hakk'ı bilmeyen, O'nu tanımaz) Fakat ârif olmayan bir kimse âlim olabilir.[104]

Sûfîlerin ittifak ettikleri noktalardan biri de şudur: Allah için delil sadece Allah'tır. Allah'ın var ve bir olduğunu gösteren delil yine Allah'ın kendisidir. Onlara göre akıl sahibi delile muhtaç olduğu gibi akıl da bu konuda delile muhtaçtır. Çünkü akıl hâdis ve mahluktur. Yaratılmış olan her şey sadece kendisi gibi yaratılmış olan (maddî) şeyler konusunda delil olur.[105]

---

[101] En'am, 6/91.
[102] Hucvûrî, *Keşfü'l-mahcûb*, Hakikat Bilgisi, (trc. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul, 1982, s. 397.
[103] Zâriyat, 5/56.
[104] Hucvûrî, *a.g.e.*, s.398.
[105] Kelâbâzî, *Taarruf*, Doğuş Devrinde Tasavvuf, (trc. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul, 1979, s.93.

Cüneyd-i Bağdâdî (ö.297/909) der ki: Ma'rifet iki nevidir: a) Tanıma (ta'arruf) yolu ile hasıl olan ma'rifet, b) Tanıtma (ta'rîf) yolu ile hasıl olan ma'rifet. Ta'arrufun manası şudur: Ulu ve Yüce Allah kullarına kendisini bizzat tanıtır. Bu nevi marifet hakkında **Hz.İbrahim** (a.s.) "Ben kaybolup gidenleri, zevâle erip yok olup gidenleri sevmem."[106] demişti. Ta'rîfin manası da şudur: Allah kullarına kudretinin eserlerini âfâk ve enfüste maddî ve manevî âlemlerde gösterir. Sonra onlarda bir lütuf meydana getirir. Bu lütuf sayesinde eşya, kendisinin bir Sânî'i bulunduğunu insanlara gösterir. Avamdan olan müminlerin ma'rifeti budur. İlki ise havassın ma'rifetidir. Hakîkatte hepsi O'nu O'nunla tanımışlardır.[107]

Tasavvuf geleneğine bağlı olanlar insanın başkasından, kitaplardan öğrendiği şeylerin gerçekten bilgi adını almaya lâyık olmadığını, "zira gerçek bilginin doğrudan, vasıtasız olarak ve sezgisel bir yaşantı hali ile Allah tarafından bu tecrübeyi hissedene ihsan edildiğini savunarak" özel bir bilgi anlayışı geliştirdiler.[108] Çünkü sûfîler aklı ve onun Hakk'ı işaretleyen ayetleri görmesini kendi deyimleriyle gerçek bilginin nedeni değil vasıtası olarak görüyorlardı. Gerçek bilgi ve ma'rifetin nedeni "Allah'ın dilemesindeki bağıştır, sırf O'nun inâyetidir. Çünkü ilâhî inâyet olmazsa akıl âmâ olur. Ayrıca akıl, zâtı icabı ve esas itibariyle kendisinin bile ne olduğunu bilmemektedir.[109]

Bazı sûfîler ma'rifeti ikiye ayırarak aklî bilgiyi de ma'rifet olarak nitelerler. Aklî çıkarıma dayalı hükümler de bu sınıfa girer ama daha aşağı düzeyden. Gerçek anlamda ma'rifet Hakk'ın kendini bilmesidir ki, bu peygamberin "Rabbimi, Rabbimle bildim" dediği şeydir. Bu anlamıyla bilgi, akılların idrâki ve anlamasının ötesinde, onu aşan bir mana kazanmaktadır. Kur'ân'da (Kehf/65) Mûsâ ile Hızır hikâyesindeki, Mûsâ'nın, Hızır'ın bilgisini kavrayamadığı ifadesi buna işaret etmektedir.[110]

Sûfîler kendi özel yöntemleriyle ulaştıkları bilgiye ma'rifet, diğer İslâm bilginlerinin ulaştığına da ilim demekteler. Dolayısıyla ârîf sûfî'nin nitelenmesi, âlim de diğerlerinin nitelenmesini ifadede kullanılmaktadır. İşte sûfîlerin bu anlayışının açık bir biçimde formüle edilebilmesi için tasavvufun sonraki dönemlerini tamamen etkisi altına alan İslâmî metafizik ve İslâm'da ma'rifetin en büyük ustası olan **Muhyiddîn İbnü'l-Arabî** (ö.638/1240) ile, doruk noktasına ulaşmıştır.

İbnü'l-Arabî, ma'rifeti yaradılışın amacı olarak görür. "Allah yaratıkları, varlık hiyerarşisini (merâtibü'l-Vücûd) yetkinleştirmek ve varlık (vücûd) hakkındaki ma'rifeti yetkinleştirmek için yarattı. Bu itibarla O, varlıkları kendisini bilmeleri için yaratmıştır. Dolayısıyla **İbnü'l-Arabî** varoluşun sebebini bilgi olarak koymaktadır.[111]

---

[106] En'am, 6/76.
[107] Kelâbâzî, *a.g.e.*, s. 95.
[108] Seyfullah Sevim, *İslâm Düşüncesinde Ma'rifet ve İbn Arabî*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, s.140.
[109] Hucvûrî, *a.g.e.*, s.399.
[110] Sevim, *a.g.e.*, s.140.
[111] Sevim, *a.g.e.*, s.141.

İbnü'l-Arabî, "ma'rifet diye ifadelendirdiği bilmenin yanılgıdan, hatadan uzak olabilmesini, bizzat Hakk'ın insanın yetileri olmasına ve kişinin kendisini tanımasına bağlamaktadır. Öyleyse ma'rifet, Hakk'ın insanın yetisi oluncaya kadar sûfî teknikleri uygulamak ve kişinin kendisine dönüp nefs bilgisini, kendini tanımayı gerçekleştirmesi demek olacaktır.

Sonuç olarak **İbnü'l-Arabî**'nin ma'rifet'in, yedi alanın bilgisini içerdiğini söyler. Ona göre Muhâsibî ve diğer sûfîlerin de, ma'rifetler kastettikleri de bu yedi alanın bilgisidir:

1-Hakikatler'in bilgisi. İlâhî isimlerin bilgisidir.

2-Tecellilerin bilgisi. **İbnü'l-Arabî** tecelli ile, hem evrenin nasıl oluştuğunu, hem de Hakk'ın insana ulaşan ve onu varlıkta tutun, hem de sürekli bir akış ve değişiklik halinde olmalarını sağlayan şeyi anlar.

3-Hakk'ın insanlara şerîat diliyle hitabını bilme. Bu bilgi, nasların söylediğini aklî olarak anlama ve kavramayı ifade etmektedir. Bu bilgiyle bir üst bilgi olan 'tecelli'nin bilgisine ulaşılır. Çünkü naslar hep onu işaretlerler.

4-Varoluştaki yetkinlik ve eksikliğin bilgisi. Burada **İbnü'l-Arabî**, varoluşta hiçbir eksikliğin olmadığını, eksikliğin ontolojik bir gerçekliği olmadığını, aksine her bir varlığın kendi mükemmelliği içinde olduğunu fakat eksikliğin sadece insanda olduğunu söyler. Bu bahiste o, anlaşılmaz bir biçimde eksikliğin mükemmellik olduğunu savunur. Eksiklik insana aittir ama yine de her insan, dereceli olarak kendi eksikliği içinde yine de mükemmeldir.

5-İnsanın kendini bilmesi. İnsan kendi varoluşunun kaynağı ve anlamını tanıyarak bu alanın bilgisine ulaşır. Âlemdeki konumu ve Allah adına iş görmesi vs. bu alana ait bilgilerdir.

6-Hayal bilgisi. Sûfî tecrübenin temel alanı olan berzah veya misal alanının bilgisidir.

7-İlaçlar ve hastalar bilgisi. Eğitim, ahlâk ve toplumsal kurallara ilişkin geniş bir alanın bilgisidir.[112]

Yine **İbnü'l-Arabî** der ki: İlimler her ne kadar çok ise de bunları başlıca dört sınıfta toplayabiliriz: Birincisi Resûller ve velîler talebelerine lafızlar, manalar ve kelimeler konusunda dersler verirler ki onlar da bu ilimlerle doğruyu yanlıştan ayırabilsinler. İkincisi, zihinlerin tashîh edilmesi, fikirlerin araştırılması ve akılların cilâlanmasına dair bilgilerdir. Zira bu mektebin sahibi olan, onlara ancak kendisini tanıtmak istemektedir. Zaten bu mektebin kurulmasının sebebi olan gaye de budur. Üçüncüsü bu heykellerin (yani mevcûdâtın) varoluş sebeplerinin ne olduklarına ve bunların imtizaç edebilecekleri, onları hasta eden ve iyi eden şeyleri ve sebeplerini öğretirler. Dördüncü olarak da ma'rifetulllah'a doğru giden ve Hak Teâlâ'ya muhtaç olan kimsenin neler yapması gerektiğini bildiren derslerdir. Artık bu mektepte bir beşinci ders yoktur...[113]

---

[112] Sevim, *a.g.e.*, s.144-145.

[113] Mahmut Erol Kılıç, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'de Varlık ve Mertebeleri*, (Basılmamış doktora tezi, danışman: Prof.Dr. Mustafa Tahralı), MÜSBE, İstanbul, 1995, s.263.

Görülüyor ki, **İbnü'l-Arabî**'nin sisteminde ilmin ve verginin zirvesinde ma'rifetullah yer almaktadır.

III-AZÎZ NESEFÎ'YE GÖRE MA'RİFET:

Azîz b. Muhammed en-Nesefî (ö.1287?), ma'rifeti insân-ı kâmil kelimesiyle birlikte zikrederek ikisini birbirinin ayrılmaz bir parçası olarak ifade eder. Ne zaman ki, insân-ı kâmil Hüdâ'yı tanımış ve Hüdâ'yla manevî huzurda karşılaşma şerefine nâil olmuş ve eşyanın hakîkatini olduğu gibi görmüşse gerçek hakîkati elde etmiştir.

Yine **Nesefî**'ye göre insân-ı kâmil, ma'rifeti ve likâ-yı Hüdâ'yı halka eriştirmeyi hiçbir amele eşit görmemiştir. Ve insân-ı kâmil bu şereften dolayı hiçbir ibadeti ve ameli bu yüce vazifeden daha âlî bilmemiştir. İnsanlar eğer o insân-ı kâmili gerçek manasıyla anlayabilirlerse dünyadan el etek çekecekler ve bu âlemin bela ve fitnelerinden emin olacaklardır. [114]

Nesefî, yirmi iki risâlenin bir risâlesini müstakil olarak insân-ı kâmil konusuna ayırmış, ma'rifet-i insân hakkındaki ma'lûmatı anlatmış ve insânın zâhir ve bâtınını şerh etmiştir.[115] Öyle ki elde ettiği ma'rifetullah sayesinde bu insân-ı kâmile hiçbir şey mestûr kalmayacaktır. Sanki ma'rifetullah, Hüdâ ve âlemin anlaşılmasında anahtar görevini üstlenmiştir. Yine bu sayede mülk, melekût ve ceberût âlemlerinde vukû bulan hadiselerden hiçbir şey insân-ı kâmile mestûr kalmayacaktır. Bütün eşyayı ve varlığı olduğu gibi, eşyanın gerçek yüzünü, hakîkatini görecek ve dahi eşyanın hikmetini bile olduğu gibi, gerçek haliyle bilecektir. Böylece o insân-ı kâmil rızıklandırıcısı ve terbiye edicisi olan Hüdâ Teâlâ'yı tanıyacak ve ma'rifet makamının zirvesine ulaşmış olacaktır. Elde ettiği ma'rifet sayesinde onun adı ârif olacaktır. **Nesefî**'ye göre bu makam, insân-ı kâmilin ulaşabileceği en yüce ve en yüksek makamdır. Tasavvuf yoluna girmiş ve seyr-i sülûk yapan sâliklerin çok azı bu makama erişmişlerdir. Bu ma'rifet ile birlikte muhabbet ve ihlâsı da elde ederse o sâlik velâyet makamına erişir ve onun ismi velî olur.[116]

Nesefî, insân-ı kâmil hakkında devamla der ki: "Ve ehl-i şerîatle ve ehl-i hikmet nezdinde insan kemâle varır. İnsanın kemale varması şu dört şey ile mümkündür: İyi akvâl, iyi ef'âl, iyi ahlâk ve maârifdir. Ve maâriften yani ma'rifetlerden murâd şu dört şeyin ma'rifetidir: Ma'rifet-i dünyâ, ma'rifet-i âhiret, ma'rifet-i nefis ve ma'rifet-i Hudâ'dır."[117] Böylece **Nesefî**, dünya ve âhiret ahvâlini, sâlikin kendi nefsini ve bunlardan en önemlisi olan sâlikin rızıklandırıcısı ve terbiye edicisi Hüdâ Teâlâ'yı tanımayı ma'rifetin temel dört ayağı kabul etmektedir.

Nesefî'ye göre insanların Allah Teâlâ'yı tanımaları derece derecedir: Bazısı ehl-i taklîddir, sadece çevresinde ve gördüğü gibi veya kendisine nasıl telkin ediliyorsa o şekilde

---

[114] Nesefî, *İnsân-ı Kâmil (Yirmi İki Risâle)*, (trc.A.Avnî Konuk), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no:80, vr.2/a.
[115] Nesefi, *a.g.e.*, vr.5/a.
[116] Nesefi, *a.g.e.*, vr.9/a.
[117] Nesefi, *a.g.e.*, vr.9/b.

itikad ve amel eden kimsedir. Kimisi de ehl-i istidlâldir. Yani aklî metotları kullanarak sadece fizik âleminin kural ve kaideleri çerçevesinde Allah Teâlâ'yı tanıyan kimselerdir. Kimisi de akıl vasıtasından ayrı vasıtasız, sezgisel bir yaşantı haliyle Allah Teâlâ'yı tanıyan ehl-i keşfdirler.[118]

Nesefî, sâlikin seyr-i sülûkte geçirdiği merhalelerini, riyâzât ve mücâhedesini, bir bahçıvanın kendi bahçesinde ağaç yetiştirmesine benzetir. Bahçıvan, bahçedeki ağaçları diken ve çalı gibi zararlı şeylerden ve yabanî otlardan arındırır ve ağaçların suyunu zamanında verir. Ağaçlara bir zarar ve âfet dokunmasın diye de onları devamlı gözetir. Böylece ağaçların daha sıhhatli büyümelerini arzular. Ağacın filizlenmesinin ve dallarının büyümesinin zamanında gerçekleşmesi için dikkat eder. Sâlikin işi de aynen bunun gibidir. Riyâzât ve mücâhededen maksat, merâtib-i insânînin zuhûrudur. İşte bu riyâzât ve mücâhede tam ma'nâsı ile zâhir olunca, artık sâlik istemese de sâlikte ahlâk-ı hamîde, ilim ve ma'rifet, keşf-i esrâr ve zuhûr-i envâr zâhir olur. Öyle şeyler zâhir olur ki, sâlik daha önce asla onun adını işitmemiş ve sâlikin daha önce asla aklına gelmemiştir.[119] İşte bu, ma'rifetin tâ kendisidir. Sûfîlerin tanımıyla O'nu O'nunla tanımanın başka bir ifadesidir. Yani O, kendisinin bilgisini ma'rifetin kapılarını aralayan kulunun kalbine ilkâ etmiştir. Artık o insân-ı kâmilde sırlar ve nurlar açığa çıkar.

Nesefî'ye göre riyâzât ve mücâhededen sonra zâhir olan ilim, ma'rifet ve sırların anlaşılması ayrıca bir gayret ve çaba gerektirir. İnsan o makama çıkmış ama geldiği makamın farkına varamamış da olabilir. Bu noktada **Nesefî**'ye göre insanın kendi durumunu ve içinde bulunduğu makamı anlaması ve farkına varması nasîbi gerektirir.[120] Buradaki ilim ve ma'rifeti elde etmek için sâlikin çok çalışması gerekir. Yine **Nesefî**'nin tabiri ile "sâlik kendi suyunu kendi kuyusundan çıkarmalı ve çıkardığı suyu da başkalarına vermekte kusur işlememelidir." Elde ettiği bu ilim ve hikmet denizini kendisi kullandığı gibi başkalarına da kullandırmalıdır. Bu hikmet deryâsından sâir ibada da vermelidir. Böyle yapmakla da suyunun yani ilim ve ma'rifetinin artacağını bilmelidir. Belki dâima çıktıkça su, daha pâk ve sâfî olur. Hastalıklara ilâç olur.

Sâlik, gayret ederek elde ettiği ilim ve ma'rifeti ne kadar çok kendi kuyusundan çıkarırsa o kadar makbûldür ve o kadar mu'teberdir. Zira kişinin kendi el emeğiyle kazandığından daha hayırlı ve bereketli hiçbir şey yoktur. Sâlikin başkasından ilim ve ma'rifeti dinlemesi, bal yememiş birine balın tadını anlatmaya benzer. Zaten kal değil hal ilmi olan tasavvuf için bu konu daha bir önem arz etmektedir. **Nesefî**'ye göre sâlik, elde ettiği ilmi ve ma'rifeti diğer sâlikler ile paylaşır ve dağıtırsa o kadar da artar. Çünkü ilim ve ma'rifet dağıttıkça çoğalır. [121]

---

[118] Nesefi, *a.g.e.*, vr.11/b.
[119] Nesefi, *a.g.e.*, vr.25/b.
[120] Nesefi, *a.g.e.*, vr.25/b.
[121] Nesefi, *a.g.e.*, vr.26/a.

Nesefî, sâlikin ilim ve ma'rifeti hangi tarîkle elde ettiğini anlatırken der ki: "Gayb âleminin mertebeleri vardır ve bir mertebeden bir mertebeye kadar pek çok farklılıklar vardır. Ve birinci mertebe, ancak birinci mertebeden iktisâb olunabilir. Ve son mertebe de ancak son mertebeden iktisâb olunabilinir. Sâlikin ilim ve ma'rifeti bu tarîkten hâsıl olur."[122]

Nesefî'ye sâlik gerçek ma'nâsı ile seyr-i sülûk yapmak istiyorsa şu dört şeyi bilmesi gerekir: Birisi ma'rifet-i maksad, maksada giden, maksada giden yol ve şeyh ve rehberden ibâret olan ma'rifet-i Hâdî'dir. İlki şu ki, sâlik ne işin çalıştığını, ne uğruna çalıştığını çok iyi bilmeli ki, az ve kıymetli olan ömründe hüsrana uğramasın. İkincisi, maksada gideni yani hedefe giden kendisini bilmeli ki-bu da yukarıda geçtiği üzere-sâlikin nefsini tanıması ve sülûk esnasında nefsinin tehlikelerinden salim olması içindir. Üçüncüsü, sülûk ettiği yolu tanıması gerekir ki vukû' olacak zararlı yol ahvâlinden dûr olsun. Dördüncüsü, ma'rifetullah yolunda kendisine yol gösterecek şeyh, rehber, mürşid-i kâmilden ibaret olan yol göstericiyi tanımasıdır. Sâlik eğer bu dört şeyi hakkıyla idrâk edemezse ve bilmezse o sâlike sülûk müseyyer olmaz.[123] Konuyla alakalı olarak **Nesefî** başka bir yerde de der ki: "Ma'lûm oldu ki bunun yolu sensin ve yol sensin ve menzil sensin. Sâlikin merâtibi tamâmen zâhir oldukda ba'dehû seyr-fillâh olur ve bu seyrden nihâyet yoktur."[124]

Yukarıda da bahsedildiği üzere ma'rifetullahı elde etmenin olmazsa olmaz dört şartından biri şeyh ve rehber ve önder olan ma'rifet-i Hâdî idi. İşte sâlik şeyhin emirlerine devâm eder ve sebât ederse önünde perdeler kalkar ve yüce makamlara nâil olur. Ve bu perdelerin aslı dört şeydir. Mâl muhabbeti, mevki, makam muhabbeti, anne babayı taklîd etmek ve günahlara bulaşmak. Sâlik her şeyden önce mal muhabbetinden uzak olacak. Sonra da dünyalık mevki ve makām sevdasından uzak kalacak. Ve taklîdi îmândan sıyrılacak. Yani, anne-babayı taklîd edip tahkîke çıkamazsa bu da sülûkte sâlik için büyük bir engel teşkil edecektir. Sonuncusu ve her şeyden önemlisi de günahlardan uzaklaşacak. Çünkü günahlar sülûkte sâlikin yol almasını engeller ve yerinde saymasına sebep olur.

Mal, cah muhabbeti, anne-babayı taklîd ve günahları terkten sonra sâlike artık makāmat-ı âlîye kavuşma şerefi verilecektir. Bu makamların aslı dahi dört şeydir: İyi akvâl, iyi ef'âl, iyi ahlâk ve maârif.(ma'rifet kelimesinin çoğulu) Ve maâriften murâd birçok şeyin ma'rifetidir. Velâkin ma'rifet on sekiz şeydir ki bunların varlığı gerçek ma'rifet için zarûrîdir. Ve ârifin bu on sekiz şeyi bilmesi ve ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn ile anlaması lâzımdır:

---

[122] Nesefi, *a.g.e.*, vr.26/b.
[123] Nesefi, *a.g.e.*, vr.27/a.
[124] Nesefi, *a.g.e.*, vr.25/b.

Ârifin bilmesi gereken on sekiz ma'rifet şunlardır:

1-Ma'rifet-i dünyâ.

2-Ma'rifet-i kâr-ı dünyâ.

3-Ma'rifet-i âhiret.

4-Ma'rifet-i kâr-ı âhiret.

5-Ma'rifet-i mevt.

6-Ma'rifet-i hikmet-i mevt.

7-Ma'rifet-i şeytân.

8-Ma'rifet-i emr-i şeytân.

9-Ma'rifet-i melek.

10-Ma'rifet-i emr-i melek.

11-Ma'rifet-i nebî.

12-Ma'rifet-i kelâm-ı nebî.

13-Ma'rifet-i velî.

14-Ma'rifet-i kelâm-ı velî.

15-Ma'rifet-i nefs.

16-Ma'rifet-i emr-i nefs.

17-Ma'rifet-i Hüdâ.

18-Ma'rifet-i emr-i Hüdâ.

Nesefî bu on sekiz ma'rifetin devamında der ki: "Eğer istersen on sekiz şeydir de ve eğer dilersen dokuz şeydir de ve eğer dilersen bir şeydir de.Şeytânın sözleriyle meleğin sözlerini ve nefsin emirleri ile Hüdâ'nın emirlerinin aralarını fark etmek zor bir iştir. Nebînin kelamı ve velînin kelamını anlamak son derece müşkil bir iştir."[125] Demek ki bu on sekiz ma'rifet içerisinde sâlik için en önemli olanları; ma'rifet-i şeytân, ma'rifet-i emr-i melek, ma'rifet-i emr-i nefs, ma'rifet-i emr-i Hüdâ'dır. Ve bunların aralarını fark etmek büyük ve mühim bir iştir. Yine bu ma'rifet çeşitleri içerisinde peygamber sözüyle velî sözünü ayırabilmekten zor bir iş olmaktadır.

Nesefî, sâlikin ilim, ma'rifet ve müşâhedesini sâlikin avına benzetir. Sâlik için ilim, ma'rifet ve müşâhede maksada gidilen yolun sonundaki maksûddur. Buna örnek olarak da

[125] Nesefî, *a.g.e.*, vr.29/a.

aşağıdaki örneği vermektedir: Pâdişâhın avcısı ne zaman ki yabanî bir doğanı avlar, evvelen gözünü bağlar, ayağına ip vurur ve onu günlerce aç ve susuz tutar ve gecelerce uykusuz bırakır. Tâ ki doğanın nefsi kırılsın, nefsin Hüdâ'nın emirlerine karşı olan mukâvemeti kalmasın. Ve onun hayvanî ve vahşî özellikleri azalsın ve avcıya alışsın. Yani nefsin süflî tabiatı ortadan kalksın. Ava alıştıktan sonra avcı doğana avlamayı öğretir ve doğan avlamayı öğrendiği vakit ondan sonra avcı doğanı hazret-i pâdişâha götürür. Sonunda doğan, pâdişâhın mukarrebi olur. Ve pâdişâhın eli üzerinde oturur. Bu misalde anlaşıldı ki, avcının doğanın gözlerini bağlamasından, ayaklarına ip vurmasından ve aç ve susuz bırakmasından ve gecelerce uykusuz tutmasından maksat doğanın böyle vahşî ve yabanî olmasından çıkarmak yani ona avcılık öğretebilmesi içindi. Ve yine anlaşıldı ki avcının maksadı doğanı ta'lîm etmek değil idi. Avcının maksadı doğanı avlamak idi. Tâ ki avcılık vâsıtasıyla pâdişâha yakın olmaya vâsıl olsun. İşte böylece hâdî yani mürşid evvelen sâliki avlar. Avladıktan sonra gözlerini bağlar. Yani karanlık bir odaya koyar ve dilini bağlar. Bu karanlık oda, halvet ve uzlettir. Ve günlerce aç ve susuz tutar ve gecelerce uyanık bırakır. Tâ ki sâlikin nefsi kırılsın ve hayvânî ve vahşî tabiatı azalsın. Bundan sonra da hâdî ona avcılık öğretir ve avcılık öğrendikten sonra hazret-i pâdişâha erişir ve ehl-i necâttan olur.[126]

Nesefî, sûfî, ârif ve velî olmak için şunları anlatır: "Sâlik için bu kadar menâzili kat etmek lâzımdır ki sâlik tasavvuf makamına erişsin ve ismi sûfî olsun. Ve sâfî için bu kadar menâzili kat etmek lâzımdır ki sâlik ma'rifet makamına erişsin ve ismi ârif olsun. Ve ârif için bu kadar menâzili kat etmek lâzımdır ki sâlik velâyet makamına erişsin ve ismi velî olsun. Tasavvuf makamı, en yüce makamdır. Sâliklerden az kimse bu tasavvuf makamına erişir. Tasavvuf, serhadd-i velâyettir."[127]

Nesefî'ye göre sâlikin maksadı olan Hüdâ Teâlâ'ya erişmesi ve maksûdu elde etmesi, muhabbeti elde etmesine bağlıdır. **Nesefî**, sâlikin maksadı elde edememesinin sebebini, sohbet-i ârife erişmemesine bağlamaktadır. Asıl en önemlisi sohbet-i âriftir. Zîrâ, büyükler ne buldu ise hep bu âriflerin sohbetinde bulmuştur. Diğer bütün riyâzât, mücâhede, âdâb ve tüm şartlar sâlikin muhabbet-i ârife şâyeste olması içindir. Çünkü sâlik gerçek ma'nâsıyla sohbet-i ârife lâyık olursa ma'rifeti ve muhabbeti bulur. Ma'rifeti ve muhabbeti bulunca da kâr-ı sâlik tamâm olur.[128]

Nesefî konunun can alıcı noktasını şu cümleleriyle tamamlar: "Bir sâlik, bir gün ve belki bir an bir ârife erişse ve ârifin sohbetine lâyık olsa, yüz sene belki bin sene riyâzât ve mücâhede ile meşgul olmasından daha iyidir. Öyle ki muhabbet-i ârif olmadan maksad hâsıl olmaz."[129]

---

[126] Nesefi, *a.g.e.*, vr.29/b.
[127] Nesefi, *a.g.e.*, vr.80/b.
[128] Nesefi, *a.g.e.*, vr.3/b-4/a.
[129] Nesefi, *a.g.e.*, vr.8/b.

Nesefî, çok ibâdetle meşgul olanın âbid olduğunu, bedenî şehvet ve lezzetlerden uzaklaşıp zühd makamına erişenlerin zâhid olduğunu anlattıktan sonra ma'rifet yolcusu sâlik için de der ki: "Zühd ile beraber âlem-i mülk ve âlem-i melekût ve âlem-i ceberûtta kendisinden hiçbir şey gizli kalmayacak ve cümle eşyâyı hakîkatiyle ve eşyanın hikmetini yine gerçek yüzüyle, hakîkatiyle bilir ve görür. Kendini ve terbiye edicisi ve rızıklandırıcısı olan Hüdâ'yı tanır ise ma'rifet makamına erişir ve onun ismi ârif olur ve bu makam âlî makamdır. Ve sâliklerin azı ser-hadd-i velâyet olan bu makama erişirler. Ve ma'rifet ile beraber Hak Teâlâ onu muhabbet ve ilhâmına mahsûs kılarsa makam-ı velâyete erişir ve onun nâmı velî olur. Ve muhabbet ve ilhâm ile beraber Hak Teâlâ onu vahyine ve mu'cizesine mahsûs kılar ve halkı Hak'a da'vet etmesi için haber ile halka gönderirse nübüvvet makamına vâsıl olur ve onun ismi artık nebîdir. Ve vahy ve mu'cize ile beraber Hak Teâla onu kitâbıyla hâss kılarsa risâlet makamına erişir ve onun ismi artık resûldür. Ve kitap ile beraber evvelki şeriati mensûh kılar ve diğer bir şeriat koyar ise ûlulazm makamına erişir ve onun ismi artık ûlulazm olur. Ve evvelki şeriati mensûh kılıp diğer bir şeriat koymakla beraber Hak Teâlâ onu nübüvvetin hatemi kılarsa hikmet makamına erişir ve onun ismi Hâtem olur. İşte insan ruhunun terakkisi bundan ibârettir.[130]

Nesefî'ye göre bütün bu mertebeleri elde etmek insanın kendi gayret ve çabasıyla olsaydı her kimin çalışması ve gayreti fazla ise onun mertebesi daha yüce ve âlî olurdu. Ârif bir kimse kesbiyle velî bir kimsenin mertebesine erişirdi. Velî bir kimse kesbiyle nebî bir kimsenin mertebesine erişirdi. Diğer bütün makāmlar da aynen böyledir. Bunların cümlesi kesbî yani sa'y ve gayret ile değildir, tamamen Hüdâ Teâlâ'nın bir lütfu ve keremidir.[131]

Nesefî burada ârifin muhabbeti için sohbet-i ârifin gerekliliği üzerinde durmaktadır. Bir sâlik için bu mertebeleri elde etmek ârifin muhabbeti, ârifin muhabbeti için de ârifin sohbeti olmaksızın mümkün değildir. Kendi başına yetişmiş yabânî meyve bahçıvanın terbiye ettiği bostanın meyvesine eşit değildir. Bunun gibi ârifin muhabbetini bulmayan bir sâlik, ârifin muhabbetini ârifin sohbetinde bulan sâlik ile müsâvî değildir.[132]

Ma'rifetullah yolcusuna şu dört şey lâzımdır: Az yemek, az söylemek, az uyumak ve ârifin sohbetinde bulunmak. Kâmil ve mükemmil için dört şey daha lâzımdır, bu dört şey olmaksızın kemâl olmaz: İyi ef'âl, iyi akvâl, iyi ahlâk ve maâriftir. Kâmil ve âzâd olan kimseye dahi diğer dört şey lâzımdır: Terk, uzlet, kanâat ve hamûl.[133] Terk, dünya malı ve makāmını terk etmek; uzlet, insanlardan ayrı bir yerde ibadet ve taata çekilmek; kanâat, zenginlikte veya fakirlikte Hak Teâlâ'nın ihsan ettiği şeylere razı olmak; hamûl ise mahviyyet içerisinde olup, bir sâlikin kendisini insanlar içerisinde ön plana çıkarmamasıdır.

---

[130] Nesefî, *a.g.e.*, vr.9/a.
[131] Nesefî, *a.g.e.*, vr.18/a-18/b.
[132] Nesefî, *a.g.e.*, vr.26/a.
[133] Nesefî, *a.g.e.*, vr.74/b.

Nesefî, devâmla der ki: "Âzâd olmuş ârif bir kimse, ser-i mevcûdâttır. Ve bu mevcûdâtın cümlesi onun nazarı altındadır. Her birini kendi yerinde görür ve her birini kendi mertebesinde tanır ve hiçbir kimse ile ve hiçbir şey ile münâzaa etmez ve cümle ile sulh içindedir. Ve cümleden âzâd ve fâriğdir ve cümleyi ma'zûr tutar. Velâkin muhâlefetten kaçar ve muvâfık ile hem-hal olur. Ve âzâd olmuş ârifin alâmeti bu söylenmiş olan dört şeydir. Her kimde bu dört şey yok ise ve istemezse ve şehvet isterse ve kanâat istemezse ve devamlı dünyalık nimetler taleb ederse ve terk ve uzlet istemezse ve mâl, makam isterse bu durum kendisini bilmemiş olduğunun alametidir. Ve bu âlemi, hakîkati ile görmemiştir ve Hüdâ'dan bir koku almamıştır. Zulumât içindedir ve şiddetli bir azabla karşı karşıyadır ve hiç nûru yoktur."[134]

Nesefî'ye göre bir insan, makamlardan ne kadar makam yükselirse o nisbetle de irfânı artar, ârif olur. Her ne kadar irfânı artar ve ârif olursa edebe, izzete ve hürmete aykırı bir şey söylememesi ve bir şey yapmaması için de o ârifin zâhirini muhâfaza etmesi gerekir. Sonunda ârif kimse öyle bir makama erişir ki, dâima huzurda olması gerekir. Bu makam öyle hassas bir makamdır ki bu makamda yapacağı en küçük bir yanlıştan dolayı muâheze edilip hesaba çekilecektir.[135]

[134] Nesefi, *a.g.e.*, vr.75/a.
[135] Nesefi, *a.g.e.*, vr.82/b.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İNSÂN-I KÂMİL (YİRMİ İKİ RİSÂLE)'NİN MÜTERCİMİ AHMED AVNÎ KONUK'UN HAYATI VE ESERLERİ

I-AHMED AVNÎ KONUK:

A-HAYATI:

1-Doğumu ve Tahsili:

Büyük mutasavvıf, mûsikîşinâs, şâir, şârih, bestekâr, hukukçu ve postacı **Ahmet Avnî Konuk** İstanbul'da dünyâya gelmiştir. Doğum tarihi hakkında farklı tarihler (1868-1870-1871) verilmektedir.[136] Babası balmumcu tüccarlarından **Kadı Ali Zâde İbrahim Efendi**'nin oğlu **Mûsâ Kâzım Efendi**'dir.[137] Annesi de **Buhârâlı Hâfız Mustafâ Efendi**'nin kızı **Fatma Zehrâ Hanım**'dır.[138] **Konuk**, İbtidâî Mektebi'ni bitirdikten sonra, Kur'an-ı Kerim'i ezberledi ve Arapça öğrendi. Bu târihlerden-henüz dokuz on yaşlarında iken-önce babasını birkaç ay sonra da annesini kaybetti.[139]

1884 senesinde Galata Rüştiyesi'nin dördüncü sınıfında okurken aynı kazandığı imtihanla Dârüşşafaka'nın üçüncü sınıfına kaydedildi ve 1890 yılında buradan mezun oldu.[140] **Konuk**, Dârüşşafaka'dan me'zûn olduktan hemen sonra, *"câmi' dersleri"*ne devam ederek icâzet aldı. Bu sıralarda hıfzını da ikmâl etti. Vesîkalardan anlaşıldığına göre **Konuk** okulda Fransızca'yı, *"cami' dersleri"*nde de Arapça ve Farsça'yı öğrenmiştir. [141]

1890 senesinde **II.Abdülhamîd**'in isteği üzerine Galata "İttihâd Postahâne"si posta memurluğuna tayin olundu.[142] Bu vazifesinden sonra görev aldığı mevkiler ve tarihleri ise şöyledir: 1895 Galata Postahânesi tahrîrât kâtibi, 1901 Nezâret posta masalihi kalemi kâtibi, 1909 Umûm müdürlük posta masalihi kalemi kâtibi, 1912 Nezâret posta umûm müdür muâvini, 1918 İâşe Nezâreti kalemi mahsus müdür muâvini, 1919 Nezâret posta umûm müdür muâvini, 1920 Umûm müdürlük posta umûru müdür muâvini, 1930-33 yılları da Hukuk müşâvirliği.[143]

---

[136] Reşat Öngören, *"Konuk, Ahmed Avnî"*, DİA, c.XXVI, s.180.
[137] Mustafa Rona, *Yirminci Yüzyıl Türk Musikisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1970, s.130.
[138] Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, (basımevi belirsiz), İstanbul, 1936, c.II, s.573.
[139] Ergun, *a.g.e.*, c.II, s.573.
[140] Halil Can, *Türk Mûsikîsi Dergisi*, Marmara Basımevi, İstanbul, 1948, sy.9, s.7.
[141] Selçuk Eraydın, *"Ahmed Avnî Konuk'un Hayâtı ve Eserleri"* Ahmed Avnî Konuk, *Füsûsü'l-hikem Tercüme ve Şerhi*, (haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, baş taraftaki makale), I-IV, MÜİFAV Yayınları, İstanbul, 1999, c.I, s.15.
[142] Ergun, *a.g.e.*, c.II, s.573.
[143] Ergun, *a.g.e.*, c.II, s.573.

Konuk bu memûriyetlerinin yanı sıra ayrıca Telgraf Mektebe-i Âlî'si posta ve hukuk idâre dersi muallimliği de yapmıştır.[144]

Bilfiil memûriyet hayatı sırasında bir ara P.T.T. mektebi ile Yüksek Mühendis Okulu'nda posta dersini okutmuş ve İstanbul Robert Koleji'nin dinî, ictimâî ve mûsikî mevzûlarda sorduğu suallere verdiği cevaplar mezkûr müessesesinin mutad bülteninde neşredilmiştir. Aynı zamanda bu yazıları Avrupa ve Amerika'daki müsteşriklere gönderilmiştir. Yarım asra yakın bir zaman içerisinde topyekün altı ayı geçmeyen bazı ufak hastalıklar dışında hiçbir sebeple vazifesinden ayrılmayan **Konuk**, 376 numaralı Posta Kanunu ile buna ait nizamnâme ve mucib sebep lâhiyalarını hazırlamıştır.[145]

1933'te emekliliğe ayrıldı.[146] 1933 yılında îtîbaren Eminönü Malsandığı'ndan 117 lira 92 kuruş emeklilik maaşı bağlanmış, 1980 lira emekli ikrâmiyesi kendisine verilmek üzere bu sandığa göndermiştir. **Konuk**, emekliliğinden beş sene sonra 6 Mart[147] veya 20 Mart 1938 târihinde vefat etti ve Merkez Efendi Mezarlığı'na defnedildi.[148] Mülevvence hafif, siyah bıyıklı, zayıf, orta boylu, biraz öne mail, halîm, gayretli, kıymetli bir zat idi.[149]

Vesîkalardan elde edilen bilgilere göre, **Konuk**'un son zamanlarda Emine Hâdiye Hanım'la evlendiği, Eminönü Malmüdürlüğü 2984 numara ve 11/5/1938 tarihli tezkeresiyle kendisine bağlanan dul-yetim maaşından anlaşılmaktadır.[150]

2-Tasavvufî Hayatı:

Konuk, 1904'te **Mesnevîhan Selânikli Mehmed Es'ad Dede** (ö.1321/1911)'ye intisâb ederek Mevleviyye Tarikatı'na girdi. Mürşidinin Çayırlı Medrese'deki hücresinde verdiği derslere devam etti. **Konuk**, burada **Tâhirülmevlevî** ve **Abdülhayy (Öztoprak)** Efendilerle birlikte derslerde temâyüz eden üç öğrenciden biri oldu. **Mehmet Es'ad Dede**'den Farsça öğrendi ve Mesnevî'yi okutarak icâzet aldı. **Es'âd Dede Efendi**, "Çayırlı Medrese"deki hücresinde istîdat erbâbına Salı günleri sabah namazından sonra, ramazan aylarında da her gün ikindiyi müteâkib ve Cuma günleri Cuma namazından sonra ders okuturdu. **Ahmed Avnî Konuk**, **Tâhir Olgun** ve **Abdülhayy Efendiler** her sabah namazından sonra bu derslere devam etmiş ve bu hal üstadlarının vefâtına kadar sürmüştür.[151]

---

[144] Geniş bilgi için bkz.:Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.15.
[145] Can, *a.g.m.*, sy.9, s.7.
[146] Gültekin Oransay, *"Ahmed Avni Konuk"*, Yayınlanmış Türk Din Musikisi Sözlü Anıtlarının Ezgileyicileri, A.Ü.İ.F. İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi, I-III, Ankara, 1977, s.191.
[147] Can, *a.g.m.*, sy.9, s.7.
[148] Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.15-16.
[149] Mahmut Kemal İnal İbnülemin, *Hoş Sadâ,* Maarif Basımevi, İstanbul, 1958, s.40-41.
[150] Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.16.
[151] Geniş bilgi için bkz: Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.17.

Konuk, resmî vazîfesinin dışındaki bütün vakitlerini mensûbu bulunduğu târikatin hizmetine vakfetmiş müstesnâ bir insandır. Konuk, mahviyet sâhibi, mütevâzî, bilinmemeyi ihtiyâr eden bir meşrebe sâhip olduğu için, hayâtında pek az kimse onu tanıyabilmiştir.[152]

Halil Can tarafından nakledilen bir hâdise O'nun mahviyetteki yüksek dereceyi göstermesi açısından kayda değer önem taşımaktadır. Olay şöyle geçmiştir: "1925 senesinde İsveçli bir müsteşrik İstanbul'a gelir. O târihte İstanbul Dârülfünûn'u müderrislerinden **Mehmet Ali Aynî** (ö.1945), bu müsteşrikle tanışmak için kendisini Tokatlıyan'da ziyâret eder. Bu tanışmadan da her iki taraf da çok memnun olur. Bir ara İsveçli müsteşrik **M. Ali Aynî**'ye **Ahmed Avnî Konuk**'u sorar; tanışmak ve elini öpmek istediğini söyler. **Mehmet Ali Aynî**, böyle bir kimseyi tanımadığını ifâde edince, müsteşrik hayretle: "Aman nasıl tanımazsınız? Biz onun Avrupa mecmûalarında çıkan yazılarını zevkle okuyoruz, çok kıymetli bir âlimdir" der.[153]

Mesut Cemil de bu hususta şunları söylüyor: "Rahmetli **Ahmed Avnî Konuk** da bir an herkese, bir tek kelime bile söylemeden yalnız sâkin duruş ve gösterişsiz hâliyle, hemen o anlaşılmaz saygı duygusunu aşılayan, ciddî, alçak gönüllü, kafası ve gönlü insanlara vergi ve yüksek şeylerle dopdolu, medenî bir üstün kişi, gerçek anlamda bir aydındı. İngiliz şâir ve yazar **Kipling**'in bir mısrâında söylediği gibi-ömrünün değeri ölçülemeyecek derecede çok-her dakikasının altmış sâniyesinden bir tânesini bile boşuna geçirmemiş, zamanını doğrunun, iyi ve güzelin buyruğunda kullanmış bir büyük adamdı."[154]

3-Mûsikîşinâslığı:

Dârüşşafaka'da talebe iken okulun mûsikî muallimi **Eyyûbî Zekâî Dede**'den aldığı derslerle başladığı mûsikî çalışmalarını mezuniyetinden sonra da hocasıyla devam ettirdi.[155] **Zekâî Dede**'den başka bir de **Kirâmî Efendi**'den de mûsikî eğitimi almıştır.[156] Hocasının meşk ettiği dinî ve din dışı formdaki eserleri en küçük ayrıntısına kadar hâfızasında koruyarak bu eserlerin gelecek nesillere aktarılmasında sağlam bir köprü vazifesi gördü.

Ayrıca Fındıkzâde Taşkasap'ta meşkhâne haline getirilmiş bir kahvehanede **Hacı Kirâmî Efendi**'den mûsikî meşk eden **Konuk**,[157] gençlik yıllarında **Zekâî Dede**'nin talebelerinden **M. Suphi Ezgi** ve **Rauf Yekta** ile de beraber çalıştı.[158] Nota bilmemesine ve saz çalmamasına rağmen iyi bir hânende idi.[159] Geçtiği eserleri bütün incelikleriyle hâfızasında tutma özelliğine sâhip olan **Konuk**, 1900 yılında az önce *"Dil-Keşîde"* ve *"Bend-i Hisar"* isimli mürekkeb

---

[152] Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.16-17.
[153] Can, *a.g.m.*, sy.9, s.7.
[154] Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.17.
[155] Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, Rıza Çoşkun Matbaası, 1943, c.II, s.463.
[156] Meydan Larousse, *"Konuk, Ahmed Avnî"*, c.V, s.464.
[157] Ergun, *a.g.e.*, s.468.
[158] Cem Behar, *Zaman Mekân Müzik*, AFA Yayınları, (Türkiye Üzerine Araştırmalar Seri:4), İstanbul, 1993, s.31.
[159] Can, *Türk Mûsikîsi Dergisi*, sy.10, s.5.

makamları da îcâd etmiştir.[160] Dilkeşide, Rûy-i Irak ve Pûselik Âşiran makamlarından üç âyin-i şerifi **Suphi Ezgi**'nin teşvikiyle bestelemiştir.[161] İlk bestesi *"Ey dilber-i şen sevdim seni ben"* mısrasıyla başlayan karcığar şarkısıdır(1888). Bûselik-âşiran, rûy-i ırak ve dilkeşîde makamlarındaki Mevlevî âyinleri dışında dinî eser bestelememiş; din dışı sahada bestelediği kâr, kâr-ı nâtık, beste, ağır ve yürük semâi ile şarkı formlarında hepsinin güftesi kendisine ait otuz sekiz adet eserinin listesini **Yılmaz Öztuna** neşretmiştir.[162]

Hiç bilmediği bir makamdan edvâr kitaplarındaki tarif üzerine derhal bir eser besteleyecek derecede mûsiki nazariyatına vâkıf olan **Konuk**'un 119 makamdan meydana gele kâr-ı nâtıkı mevcut kâr-ı nâtıklar içerisinde en muhtevalı olanıdır. İstanbul Konservatuarı neşriyatı arasında yayımlanan âyinlerden altı tanesinin güftesini nazmen Türkçe'ye çeviren **Konuk**, Türk mûsikî tarihinde Itrî ekolünün son temsilcileri arasında kabul edilir.[163]

Konuk, makam hevenginden tam 119 tanesini *"Kâr-ı Nâtık"* formunda bir araya getirmiş ve bir çok makamdan kurulu mûsikî eseri alanında, kendisinden öncelikler ve sonrakiler arasındaki tek örneği ortaya koymuştur. [164]*"Dil-keşîde" "Bûselik-aşîrân"* ve *"Rûy-i Irak"* makamlarından bestelediği *"Mevlevî âyîni"*ni, Mevlevî mûsikîsine kazandırmıştır.[165]

1964 târihinde Konya'da yapılan *"Şeb-i Arûs"* ihtifâlinde *"Rûy-i Irak"* âyini okumuş ve Unesco tarafından banda alınmış daha sonra plâk hâlinde çoğaltılarak dünya ilim ve san'at merkezlerine dağıtılmıştır. Elimizde en iyi güfte mecmûası olan *"Hânende"* adlı eseri **Konuk**, henüz 28 yaşında iken yayınlanmıştır. **Konuk**'un bilinen mûsikî eserleri 40 parçadır. Üç âyin dışında dînî mûsikî eseri yoktur.[166]

"Ey dilber-i işve nağme perdâz
Mest etti beni o lahn-ı şehnâz"

Beytiyle başlayan Hezeç usûlündeki Murassa' kâr, Hicâz makāmından *"Şevk-i hayâl"* isimli kâr, kendi buluşu olan *"Dil-keşîde"*den iki beste, iki semâî, *"Rahvâtü'l-ervâh"* makāmından iki beste, iki semâî, *"Dilkeş-hâverân"* ağır semâî, Arazban Arazbar, Bestenigâr Şehnaz-Bûselik ve Hüzzam makamlarından şarkıları mevcuttur.[167] Bestekârlıkta büyük bir iktidâr göstermesi, yalnızca onun istidat sahibi oluşunda aranmamalıdır. Bu hususta çok mûsikî eseri öğrenişinin ve felsefe, edebiyat, riyaziye ve tasavvuf gibi mevzûlarla iştigal ederek geniş bir bilgiye sahip oluşunun da mühim tesirleri olduğu muhakkaktır.[168]

---

[160] Rona, *a.g.e.*, s.130.
[161] Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi,* I-V, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1953, c.V, s.480.
[162] Öngören, *a.g.m.*, DİA, c.XXVI, s.181.
[163] Öngören, *a.g.m.*, DİA, c.XXVI, s.181.
[164] Geniş bilgi için bkz: Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.18.
[165] Can, *Türk Mûsikisi Dergisi*, sy.10, s.5.
[166] Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.18.
[167] Can, *a.g.m.*, sy.10, s.5.
[168] Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, c.II, s.646.

4-Şairliği:

Konuk, bestelediği eserleri güfteleri umûmiyetler kendisi yazmıştır. Te'lif, tercüme ve şerhlerinde yer alan Arapça ve Farsça beyitlerin rubâîlerin bir kısmını nazmen tercüme etmiştir. **Fahreddin Irâkî** (ö.1289)'nin *"Lemeât"* adlı eseri tercüme eden **Konuk**'un sonuna ilâve ettiği *"Ben"* adlı manzûmesin şâirliğini ve tasavvuf vâdîsindeki vukûfunu ifâde etmektedir[169]:

Benliğim rûy-i latîfinde siyah bir bendir.
Rûy-i dilberdeki ben mâye-i dilberdendir.
Rûh-i sâfî-i latîfe diyecek yok ammâ
Onun üstünde siyah ben de kemâl-i tendir.[170]

.....

Tasavvuf başta olmak üzere mûsikî, felsefe, edebiyat, matematik alanlarında geniş bilgisi olan **Konuk**, Fransızca'ya da hâkimdi. Şöhreti sevmeyen, mütevâzi bir kişiliğe sahip olduğu için Türkiye'de pek fazla bilinmediği halde dinî, içtimâî sahada ve mûsikî gibi alanlarda sorulan sorulara verdiği cevapların İstanbul Robert Koleji Bülteni'nde yayımlanmasının ardından bazı şarkiyatçılar tarafından tanınmıştır.[171]

Konuk, sanat endişesi taşımamakla beraber bazı şiirler de kaleme almıştır. **Konuk**'un ayrıca **Tevfik Fikret** (ö.1915)'in, Mehmet Âkif (ö.1936)'e cevap olarak yazdığı *"Târih-i Kadîm Zeyli"*ne bir reddiyesi vardır. 1918 senesinde bitirdiği bu reddiyede *"Zeyl"*i aynı üslûb ile kısım kısım tenkîd etmiştir.[172] Fakat onun asıl mahareti ilmî yönüdür.

B-ESERLERİ:

Ahmet Avnî Konuk'un çoğunluğu tasavvufî mahiyette olan te'lif, tercüme ve şerh türü eserlerinin sayısı otuzdan fazladır. Bir kısmı neşredilen bu eserlerin başlıcaları şunlardır:

1-Tercüme ve Şerhleri:

a-Mesnevî-i Şerîf Şerhi: **Mevlânâ Celâddîn-i Rûmî** (ö.672/1273)'nin Mesnevî'sine Türkçe'de yapılmış en kapsamlı şerh olarak kabul edilmektedir. **Konuk**, birçok beytin şerhinde daha önceki şârihlerden ayrıldığı noktalar bulunduğunu söyler ve **İsmâil Rusûhî Ankaravî** (ö.1631) nüshasını esas aldığı halde bu nüshadaki yedinci cildin **Mevlânâ**'ya ait olmadığı yolundaki görüşü benimsemiştir. [173]

---

[169] Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.19.
[170] Ergun, *Türk Şairleri*, s.573.
[171] Can, *Türk Mûsikîsi*, sy.9, s.7.
[172] Ergun, *Türk Şairleri*, s.573.
[173] Geniş bilgi için bkz. Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.21.

Konuk, Mesnevî nüshaları hakkında bilgi vermiştir. Mürâcaat ettiği şerhler; başta **Ankaravî** olmak üzere diğer kaynaklar ise, *Şerhü'l-mesnevî*; Hind şârihlerinden **İmdâdullah**, *Bahrü'l-ulûm*; **Velî Muhammed Ekber Âbâdî**, *Mükâşefât-ı Rızâvî*; **Abdurrahman Loknevî**, *Envârü'r-rahmân*'dır. Şerhi yaparken faydalandığı eserler de şunlardır: *"Füsûsü'l-hikem, Fütûhât-ı mekkiyye, et-Tedbîrâtü'l-ilâhiyye fi ıslâhî memleketi'l-insâniyye, Cevâhir-i Gaybî, Fihî Mâfih, Menâkıb-ı Sipehsâlâr, Âvârifu'l-maârif, Arâisü'l-beyân, Istılâhât-ı sûfiyye-i ni'metullah, Azîz Nesefî Resâili, Reşehât ve İnsânü'l-kâmil."*

Konuk, *Mesnevî* hakkında müsteşriklerin mütâlâalarına yer vermiş; bilhassa **Nicholsun**'un yayınladığı Mesnevî metninin İngilizce özsözünde "beyitlerdeki kelime ihtilâflarına" dâir tenkitlerini cevaplamıştır.[174]

Ayrıca Nail Bayraktar'ın hazırladığı *Konya Mevlâna Müzesi El Yazmaları Katalogu*, III. ciltte, **Konuk**'un *Mesnevî Şerhi* hakkında geniş bilgiler verilmektedir.[175] Eser Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi, 4740-4773 numarada kayıtlı olup 34 cüz (defter)den ibârettir.

b-Füsûsü'l-hikem Tercüme ve Şerhi: Eser, **Muhyiddîn İbnü'l-Arabî** (ö.1240)'nin temel fikirlerini ve terimlerini açıklayan bir anahtar niteliğindedir. **Konuk**'un yararlandığı şârihlerden ayrıldığı hususların en belirgin olanı, zamanının modern ilim ve görüşleriyle ilgili konularda fikir beyân etmesidir.[176]

Konuk'un ikinci büyük eseridir. Defterlere koyduğu tarihlerden bazı bilgiler edinmek mümkün olmaktadır: Şârih defterlerin başına o fassı şerhe başladığı tarihi, sonunda da bittiği tarihi yazmıştır. Fassları sırasıyla şerh etmemiştir. Şerhin büyük kısmını 1915-1919 yılları arasında yazmıştır. "Mûsâ Fass"nın şerhi iki defa yapılmıştır. Bu tarihlere göre **Konuk**, *Füsûsü'l-hikem Şerhi*'ni dört senelik bir zaman içinde yazmıştır. Ancak istinsâh ve temize çekme işleri sebebiyle 1915-1928 yılları arasında, 12-13 yılda tamamlamıştır.[177] Büyük boy yirmi sekiz defterden ibarettir. Şârih eserine uzun ve kapsamlı bir mukaddime ile başlamıştır. Kitap Konya Mevlânâ Müzesi'ndeki nüsha esas alınarak Mustafa Tahralı ve Selçuk Eraydın tarafından yeni harflere aktarılıp gerekli notlar indeks ve lügatçeler ilâve edilerek dört cilt halinde İstanbul'da yayımlanmıştır.[178] (M.Ü.İFAV Yayınları-İstanbul, I,1987,1994,1999; II,1989,1997; III,1990; IV,1992).

Hilmi Ziya Ülken, bu eserden bazı parçaları sadeleştirerek *İslâm Düşüncesi* adlı kitabında (İstanbul,1946) yer vermiştir.[179]

---

[174] Geniş bilgi için bkz.:Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.22.
[175] Abdülbâkî Gölpınarlı, *Konya Mevlâna Müzesi Yazmaları Kataloğu*, TTK Basımevi, Ankara,, 1972, c.III, s.224-234.
[176] Mahmut Erol Kılıç, *"Fusûsü'l-hikem"*, DİA, c.XIII, s.234.
[177] Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.22.
[178] Kılıç, *"Füsûsü'l-hikem"*, DİA, c.XIII, s.235.
[179] Hilmi Ziya Ülken, *İslam Düşüncesi*, Rıza Coşkun Matbaası, İstanbul, 1946, s.412-429 arası.

Tasavvufta bilhassa *Füsûsü'l-hikem*'deki bahislerin mertebe anlayışıyla çok sıkı irtibatı dolayısıyla Şârih **Ahmed Avnî Konuk** *"Mukaddime"*sinde merâtib bahsini genişçe ele almış, şerh esnasında da sık sık bu bahsi hatırlatmış ve diğer mevzû, mesele ve zâhirde görülen tezadları bu mertebe anlayışıyla îzâh etmiştir.[180]

Eser, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi'nde 3853-3880 numarada kayıtlıdır. Müellifin el yazısıyla ve 28 defter hâlindedir. Toplam 1676 sahîfe kadar tutmaktadır. Diğer bir nüshası ise, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 79/1-27 numarada kayıtlıdır. Ayrıca Osman Ergin'in rik'a hattıyla istinsah ettiği *Füsûsü'l-hikem Mukaddimesi Tercüme ve Şerhi*'ne yazılan 27 yapraktan ibâret müstakil bir şerh de kütüphanenin aynı bölümünde 48 numarada kayıtlıdır. **Konuk**'un h.1331 tarihinde rik'a hattıyla istinsah ettiği 6 yapraklı *"Fass-ı Yakūbî Şerhi"*, Atatürk Kitaplığı'nın Osman Ergin Yazmaları, 313/4 numarada kayıtlıdır.[181]

Ahmed Avnî Konuk, diğer *Füsûs* şârihlerinin farklı yorumlarına bazen temas etmektedir. Bu farklı anlayışların mühim bir örneğini ise '*Mûsâ Fassı*'nın şerhinde vermektedir. Konuk'un istifade ettiği şârihlerden farklı veya yeni olduğu hususlardan en belirgin olanı zamanının modern, ilim ve görüşleriyle ilgili konularda fikirler beyan eden yerlerdir. Bu neviden cümleler ihtiva eden kısımdaki fikirlerin bizzat şârihe ait olduğu belli olmakta, *Füsûs* ve daha eski şerhlerde ifâde edilenler ile **Ahmed Avnî Konuk**'a ait kısımlar tefrik edilebilmektedir.[182]

Tarih içerisinde *Füsûs*'daki fikirler üzerine münakaşalar olmuştur. **Konuk**, *Füsûs* tenkitçileri arasında geçen **M. İhsan Oğuz**'un tenkidlerini önce kendisiyle mektuplaşarak, daha sonra da bu konuda iki risâle yazarak cevaplandırmıştır.[183] (*Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şuhûd Münakaşaları*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nr.65; *İmâm-ı Rabbânî Mektûbâtı'nın Reddiyesi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nr.1812)

c-Kitâbu tedbirâti'l-ilâhiyye fî ıslâhi memleketi'l-insâniyye: (Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi: **Muhyiddîn İbnü'l-Arabî** (ö.1240)'ye ait olan eser, **Konuk** tarafından tercüme ve şerh edilmiştir. **Konuk**, bu eserine 1922 yılı Kasım ayında başlamış ve 1925 yılı Aralık ayının on altıncı günü sabahı bitirmiştir. Müellif hattıyla olan bu eser dîbâce, temhîd-i kitap, mukaddime, fasıl, fihrist ve on yedi bâbdan meydan gelmiş olup, tamamı 810 sayfadır.

---

[180] Mustafa Tahralı, *Füsûsü'l-hikem Şerhi ve Vahdet-i Vücûd ile Alakalı Bazı Meseleler*, Ahmed Avnî Konuk, *Füsûsü'l Hikem Tercüme ve Şerhi*, (haz.Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın baş taraftaki makale), c.I, s.44.

[181] Nâil Bayraktar, *Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Alfabetik Katalogu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1993, c.I, s.90.

[182] Tahralı, *Füsûsü'l-hikem Şerhi ve Vahdet-i Vücûd ile Alakalı Bazı Meseleler*, *a.g.e.*, c.I, s.XXXVI.

[183] Kılıç, *"Füsûsü'l-hikem"*, DİA, c.XIII, s.236.

Mukaddimede, insanın yaratılışı, husûsiyetleri, mertebeleri, kâmil ve nâkıs insan ile alâkalı bilgiler veriliyor.

Eser, Mustafa Tahralı tarafından yeni harflere aktarılıp önsöz, lügatçe ve indeksler ilavesiyle neşredilmiştir. (İz Yayıncılık, İstanbul-1992) Eser, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi, 4522 numarada ve İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 21 numarada kayıtlıdır. Türkçe'ye tercüme edilen eserin aslı Arapçadır.[184]

d-Tercüme-i Risâle-i Vahdet-i Vücûd: Hindistanlı mutasavvıf **İmdâdullah Fârûkî Tehânevî** (ö.1317/1899)'nin Farsça küçük bir risâlesinin **Konuk** tarafından yapılan bir tercümedir.[185] Soru-cevab şeklinde olan bu risâle, meşâyih-i Çeşt'in hilâfına söylendiği ifâde edilen sözlere verilen cevâbı ihtivâ eden bir mektubun tercümesidir.[186]

Sonunda, bu mektûbun Farsça olarak Mekke'de 1882'de yazıldığı, 1885 Cumade'l-ûlâsında Hindistan'da Bombay'da basıldığı yazılıdır. Tercüme târihi 1921'dir.

Eser, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi, 3649 numarada ve İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 31 numarada kayıtlıdır. Risâle sekiz yaprak, on dört sayfadır.[187]

e-Kitâb-ı Lemeât Tercümesi: **Fahreddin Irâkî** (ö.1289)'nin bu eseri **Ahmed Avnî Konuk** tarafından 1914-1916 seneleri arasında tercüme ve kısmen şerh edilmiştir. Eser, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi'nde 3852 numarada ve İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 35 numarada kayıtlıdır. Eser 27 levhâ ve 144 beyitten ibâret olup, 67 sayfadır.[188]

f-Fîhi Mâfih Tercümesi: **Mevlânâ** (ö.1273)'nın bu eseri de **Ahmed Avnî Konuk** tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Yedi-sekiz kadar yazma nüshayı karşılaştırarak mümkün mertebe doğru bir nüshâ ortaya koyup, onu tercüme etmiştir. Fakat nüshâ farklarını belirtmemiştir. Eserin bazı yerlerinde birçok hâşiye ve izâhlar yerleştirilmiştir. Eser, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi 3895 numarada kayıtlıdır. Bu eser Selçuk Eraydın tarafından yeni harflere aktarılıp lügatçe ve indekslerle yayınlanmıştır. (İz Yayıncılık, İstanbul,1994)[189] Osman Ergin rik'a hattıyla istinsahı yapılan eserin ikinci nüshası 124 yaprak olup, Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, 24 numarada kayıtlıdır.[190]

g-Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ Celâleddin Rûmî (Sipehsâlar Tercümesi): **Mevlânâ**'nın müridlerinden **Ferîdun b. Ahmed Sipehsâlar**'ın kaleme aldığı Farsça

---

[184] Bayraktar, *a.g.e.*, c.I, s.91.
[185] Farugi, Nisar Ahmad, *"İmdâdullah Tehânevî"*, DİA, c.XXII, s.223.
[186] Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.24.
[187] Bayraktar, *a.g.e.*, c.I, s.91.
[188] Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.25.
[189] Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.25.
[190] Bayraktar, *a.g.e.*, c.I, s.90.

menâkıbnâmenin tercümesidir. Matbû olan bu eser, 144 sayfa olup 1331 târihinde İstanbul'da Arşah Garoyan matbaasında basılmıştır. Eser, Atatürk Kitaplığı Hasan Pektaş, 144 numarada kayıtlıdır.[191]

h-Azîz b. Muhammed en-Nesefî'nin Yazdığı Yirmi Risâlenin Tercümesi (İnsân-ı Kâmil): **Azîz b. Muhammed en-Nesefî** (ö.686/1287 ?)'nin risâlelerinin tercümesidir. Eserin aslı Farsçadır. **Nesefî**'nin mukaddimesinde, dervişler topluluğunun, kendisine gelerek sâliklerin bilmesi zarûrî olan ilimler hakkında bir risâle yazmasını istediklerini söyler. Bu eser 20asıl, 2 ilâve toplam 22 risâle ve 117 fasıldan ibârettir.

Genel olarak ma'rifet-i insan, tevhîd, rûhların yaratılışı ve mertebeleri, konularıyla başlayan risâleler, seyr-i sülûk, halvet, aşk, tasavvuf ehlini âdâbı, mülk, melekût ve ceberût gibi sâir âlemler hakkında da bilgi verdikten sonra vahiy, ilham rüyâ ve ehl-i vahdete göre ulvî ve suflî âlemler hakkında gerekli mâlûmatı vererek risâleleri tamamlar.

Eserin tamamı 225 sayfa, başındaki 7 sayfa fihrist ile birlikte toplam 232 sayfadır. Eserin son sayfasında şunlar bulunmaktadır. *"Bu tercüme 1338 senesi Teşrîn-i sânînin otuzbirinci ve 1341 senesi rebîü'l-evvelinin dokuzuncu salı günü Hakk'ın inâyeti ile tamam oldu. Hulefâ-i Gülşeniyye'den Hasan Zarîfî-Kaddese sırrahû-nin hatt-ı destiyle muharrer bulunan ve 974 sene-i hicriyyesinde yazıldığı anlaşılan nüshâdan mütercemdir."*

Eser, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi, 4523 numarada ve İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 80 numarada kayıtlıdır. Tercüme, **Konuk**'un el yazısıyladır.[192]

Eser hakkında geniş bilgi tezimizin ikinci bölümünde verilmiştir.

ı-Şerh-i Gazel: **Ferîdüddîn Attâr** (ö.618/1221)'ın Farsça on yedi beyitlik gazelinin şerhidir. Altı yaprak, satırlar muhtelif; defter eczâ hâlinde, kapaksız ve yazı rik'adır. S. Nüzhet Ergun, bu şerhin **Ferîdüddin Attar**'a âit iki beytin tercüme ve şerhi olduğunu belirtmektedir.[193] Gölpınarlı, 17 beyit olan bu gazelin Mevlânâ'ya ait olduğunu, **Konuk**'un ise **Attâr**'ın sandığı belirtilmektedir.[194]

Bu eserin Atatürk Kitaplığı'nda kaydına rastlanmamıştır. Eser, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi 3850 numarada kayıtlıdır. Mustafa Tahralı ve Selçuk Eraydın, Konya Mevlâna Müzesi yazmaları arasında zikredilen bu gazel şerhini görmediklerini ifade ediyorlar.

---

[191] Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.25.
[192] Bayraktar, *a.g.e.*, c.I, s.63.
[193] Ergun, *Türk Şairleri*, s.573.
[194] Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.27.

j-Envâru'r-rahmân'ın Mesnevî Bahsinin Tercümesi:[195] Eserin, Atatürk Kitaplığı'nda kaydına rastlanmamıştır. Sadettin Nüzhet Ergun, **Konuk**'un bu isimde bir eseri olduğunu belirtmektedir.[196]

k-Mahmut Şebusterî'nin "Gülşen-i Râz" Adlı Manzum Tercüme ve Şerhi: Halim Özyazıcı ve Osman Ergin'in 1993 yılında rik'a hatlarıyla istinsah ettiği bu eser **Şebusteri**'nin 150 beyitlik tercüme ve şerhinden ibâret olup 56 yapraktır. Aslı Farsça olan eser, Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, 1810 numarada kayıtlıdır.[197] **Ahmed Avnî Bey**'in bu tercümesi Ercan Alkan tarafından neşre hazırlanmış olup bizim tezimizin nihayete erdiği esnada henüz basılmamıştı.

***l-Ahadiyye*: Muhyiddin İbnü'l-Arabî** (ö.1240)'ye ait risâlesinin şerhi. Tercüme Recep Ferdi.[198]

m-Mir'âtü'l-irfân Tercümesi: Ahmed b. Süleyman Trablûsî tarafından te'lîf edilen bu eser, **Ahmed Avnî Konuk** tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. 58 varak olan eser İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Nuri Yazmaları, 083 numarada kayıtlıdır. Eserin yazım tarihi yoktur.[199]

n-Muhâdaratü'l-ebrâr'dan Bir Vak'anın Tercümesi: **İbnü'l-Arabî**'ye ait olan bu risâle 3 varak olup Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, 85/4 numarada kayıtlıdır.[200]

o-Beyit Şerhi: **İbnü'l-Arabî**'ye ait olan Arapça beyitlerin şerhi olan bu risâle 4 varak olup, Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, 1863 numarada kayıtlıdır.[201]

2-Te'lîf Eserleri:

a-*Hânende:* Türk mûsikîsinin din dışı formlarındaki eserlerinin derlendiği bir güfte mecmuasıdır. Matbu güfte mecmualarına örnerk olarak **Müezzinbaşı Mehmet Hâşim Bey** tarafından yazılan ve asıl adı *Mûsikî Mecmuası* olmakla beraber *Hâşim Bey Mecmuası* olarak bilinen eserle **Konuk**'un bu eseri zikredilmektedir ki bu iki eser daha sonra yapılan antoloji çalışmalarına kaynak teşkil etmiştir. Bir özellikleri de muhtevanın sadece güfte metinlerden ibaret olmayıp giriş bölümlerinde ayrıca makam ve usul bilgilerine de yer verilmesidir.[202]

---

[195] Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.27.
[196] Ergun, *a.g.e.*, s.573.
[197] Bayraktar, *a.g.e.*, c.I, s.90.
[198] Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.27.
[199] Bayraktar, *a.g.e.*, c.I, s.91.
[200] Bayraktar, *a.g.e.*, c.I, s.91.
[201] Bayraktar, *a.g.e.*, c.I, s.91.
[202] İsmail Hakkı Özkan, *"Güfte"*, DİA, s.XIV, s.218.

Baş tarafında makamlar ve usûllerle ilgili kısa nazarî bilgi verilmiştir. Doksan beş makamdan 2706 parça eserin güftesini ihtiva eden eserin son sekiz sayfasında bestekâr resimleri vardır. **Konuk**'un bu çalışması zamanının en önemli matbû' güfte derlemeleri arasında olup daha sonra yapılan antoloji çalışmalarına kaynak teşkil etmiştir. En iyi güfte mecmûası olan *"Hânende"*yi **Konuk** 28 yaşında iken hazırlamış 720+38 fihrist +8 (bestekâr resimleri)=766 büyük sayfa ve çifte sütunludur. Eser, 1889 da İstanbul'da Mahmut Bey Matbaası'nda basılmıştır.[203] Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet bölümü 755 numarada kayıtlıdır.

Ayrıca **Konuk**'un eserleri üzerine internetten *www.yok.gov.tr* adresinde yaptığımız tarama sonuçlarına göre *Hanende* üzerine yapılmış iki eser tespit edebildik: Birincisi; *Ahmet Avni Konuk'un Hanende Mecmuasının Osmanlıca'dan Türkçeye Çevirisi* (Mukaddime ve 84/217 sahifeleri arası), Ceyhan Boz, (basılmamış yüksek lisans tezi, danışman: Cahit Atasoy), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, 262 sayfa.

İkincisi ise: *Ahmet Anvi Konuk'un Hanende Mecmuasında Basit Makam Fasılları*, (219/720 sahifeleri arası), Beyhan Boz, (basılmamış yüksek lisans tezi, danışman: Cahit Atasoy), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, 351 sayfa.[204]

b-Hz. Meryem ve Îsâ'ya Dâir Risâle: Genel olarak Hz.Îsâ'nın doğumundan ölümüne kadar peygamberliğini, mucizelerini vefâtını, âhir zamandaki nüzûlü ve vefâtıyla ilgili ihtilâfları ortadan kaldırmak amacıyla kaleme alınmış olup bir mukaddime ile yedi fasıldan ibarettir. 44 sayfadan ibaret olan bu eser, *Füsûsü'l-hikem* Şerhi'nin 3. cildi sonunda 355-382. sayfaları arasında yayınlanmıştır. Sonunda fihrist ve 28 Kânun-i Sânî 1338 ve Cumâde'l-âhir 1340/1922 ve *"el-fakîr ilallah Ahmed Avnî"* yazısı vardır.[205]

Eser, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi, 3851 numarada ve İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 85/3 numarada kayıtlıdır. Ayrıca eser, Ahmet Sadık Yivlik tarafından esas alınan nüsha belirtilmeden sadeleştirilerek yayımlanmıştır. Eser, 2 sayfalık **Ahmed Avni Konuk**'un hayat hikayesi ve eserleri hakkında kısa bir yazıyla başlar. Ardından üçer beşer sayfalar halinde kısa risâleler vardır. Her bölümün sonunda da **Ahmed Avni Konuk** ismi bulunmaktadır. [206]

c-Esrâr-ı Salât: Namazın sırlarını anlatan bu eserin, **Ahmed Avnî Konuk**'un tercüme ve şerh ettiği *Tedbîrât-ı ilâhiyye*'de isminin zikredildiğini ifade eden Mustafa Tahralı ve Selçuk

---

[203] Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.26-27.
[204] YÖK, *Tez Tarama/Basit Tez Tarama/http://www.yok.gov.tr:8080/YokSer.* (Erişim: 5 Aralık 2003)
[205] Geniş bilgi için bkz: Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s.25.
[206] Konuk, A. Avni, *Risâle-i Meryem (Hz.Meryem ve Hz. Îsâ'ya Dair Risâle-i Mühimme)*, (Haz. Ahmet Sadık Yivlik), basım yeri ve basım tarihi belirsiz.

Eraydın böyle bir eserin olmadığını söylerler.[207] Bu eserin Atatürk Kitaplığı'nda da kaydına rastlanmamıştır.

d-Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şuhûd Risâlesi: **İmâm-ı Rabbânî** (ö.1034/1624)'nin görüşlerini savunan Nakşibendi şeyhi **M. İhsan Oğuz**'un *İslâm Tasavvufunda Vahdet-i Vücûd* adlı eserinde *Füsûsü'l-hikem*'e yönelttiği eleştirilere cevap vermek amacıyla kaleme alınmıştır. **Konuk**'un önce **M. İhsan Oğuz**'la mektuplaşarak tenkidlerini cevaplandırdığı daha sonra bir önceki eserle birlikte bu eserini yazdığı belirtilmektedir.[208]

Eser, 46 yaprak olup müellifin rik'a hattıyla yazılmıştır. Türkçe olan bu risâle, Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, 1813 numarada kayıtlıdır.[209]

e-İmâm-ı Rabbânî ve Mektûbâtı: **İmâm-ı Rabbânî**, *Mektûbât*'ında *el-Fütûhât*'taki bazı görüşlere karşı çıkmış, onun bu itirazlarını **Ahmed Avnî Konuk** bu eserinde cevaplandırmıştır.[210]

Müellif hattı ile yazılan bu tasavvufî eser Türkçe olup 21 varaktır. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, 1812 numarada kayıtlı olan eserin ikinci bir nüshası, aynı bölümde 824/6 numarada kayıtlı olup 39 sayfadır.[211]

Ahmed Avnî Konuk'un *Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şuhûd Risâlesi* ile *İmâm-ı Rabbânî ve Mektûbâtı* isimli son iki eseri birleştirilerek bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Bu çalışmanın birinci bölümünde; münâkaşa adı geçen müellifler, münâkaşa konuları ve münâkaşa metinleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde; münâkaşa metinleri, *Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şuhûd Münâkaşaları, İmâm-ı Rabbânî ve Mektûbâtı* ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise özet ve tahlillerle beraber değerlendirme ve sonuç kısmı yer almıştır.[212]

f-Amerika'da Sorulan 17 Suâle Cevâp: Müellifin rik'a hattı ile yazılan bu eser Türkçe olup 15 varaktır. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, 1649 numarada kayıtlıdır.[213]

g-Hz. Îsâ Aleyhisselâm: Rik'a hattı ile h.1340 tarihinde yazılan bu risâle, 18 varak olup, Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, 85/3 numarada kayıtlıdır.[214]

---

[207] Eraydın, *a.g.e.*, c.I, s. 25.
[208] Öngören, *a.g.m.*, DİA, c.XXVI, s.182.
[209] Bayraktar,*a.g.e.*, c.I, s.91.
[210] Kılıç, *"Fütûhâtü'l-mekkiyye"*, DİA, c.XIII, s.257.
[211] Bayraktar, *a.g.e.*, c.I, s.90.
[212] Konuk, *Ahmed Avnî Konuk'un Vahdet-i Vücûd Müdâfaası*, (Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şuhûd Risâlesi ile İmâm-ı Rabbânî ve Mektûbâtı), (Bayram Kusursuz, basılmamış yüksek lisans tezi. Danışman: Mahmut Erol Kılıç), MÜSBE, İstanbul, 2003.
[213] Bayraktar, *a.g.e.*, c.I, s.63.
[214] Bayraktar, *a.g.e.*, c.I, s.90.

h-Ahmed Âmiş Efendi ile Sohbetler:

Aslen Şa'baniyye tarikatine bağlı **Ahmed Âmiş Efendi** (ö.1920)'nin müridleri ve yakınları arasında **Ahmed Avnî Konuk** da vardır. **Âmiş Efendi Efendi**, eser bırakmamıştır. Ama sohbetlerinin müdavimlerinden olan **Konuk**, onun sohbetlerini kaleme almıştır.[215] **Konuk**'un rik'a hattı ile h.1337 tarihinde yazılmıştır. 9 yaprak olan bu risâle Türkçedir. Eser Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, 1688 numarada kayıtlıdır.[216] Abdülbaki Gölpınarlı, **Ahmed Anvî Konuk**'un **Âmiş Efendi** sohbetlerinde tuttuğu notların kendisinde olduğunu kaydetmektedir.[217]

3-İstinsahları:

a-Ziyâü'l-kulûb Tercümesi: **Ahmed Avni Konuk**'un en önemli istinsahlarından biridir. *Ziyâü'l-kulûb Tercümesi*'nin h.1347 tarihinde rik'a hattı ile yazılan Türkçe istinsahı, Konya Mevlâna Müzesi, 45/21 numarada kayıtlıdır, 84 sayfadır.[218]

İkinci olarak, Osman Nûri Ergin'in **Konuk**'un İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Nûri Ergin Bölümü, 105 numarada kayıtlı olan eser 65 sayfadır. Eserin İran'da basılmış Farsça matbû' bir nüshâsı da Süleymâniye Kütüphanesi Tahir Ağa, 266/2 numarada kayıtlı olup, 49 sayfadır.

Ziyâü'l-kulûb üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Eserin müellifi **İmdâdullah Tehânevî** (ö.1317/1899)'dir. Mütercimi **Mesnevîhan Mehmed Es'ad Dede** (ö.1914)'dir. Kitabın aslı Farsçadır. Müstensihi ise **Ahmed Avnî Konuk** (ö.1938)'tur. Eserde mukaddimeden sonra Çeştiyye, Kâdiriyye, Nakşibendiyye tarikatlerinde sülûk anlatılır. Son bölümde ise ehl-i tarîkate göre zikrin keyfiyeti anlatılır.[219]

b-Risâle-i Latîfe-i fî kemâlâti'z-zarîfe mine'l-hükmü'l-ilâhiyye: **İbnü'l-Arabî**'ye ait olan bu risâle Arapça olup beş yapraktır, h.1332 tarihinde istinsah edilen risâle Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 1819 numarada kayıtlıdır.[220]

c-Risâle-i Aşk: **Nesefî**'ye ait olan Farsça risâlenin katalog numarası 808'dir. 9 yaprak olan risâle, Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, 1820 numarada kayıtlıdır.[221]

---

[215] Nihat Azamat, *"Ahmed Âmiş Efendi"*, DİA, c.II, s.44.
[216] Bayraktar, *a.g.e.*, c.I, s.63.
[217] Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılab ve Anka Yayınları, İstanbul, 1977, s.380.
[218] Gölpınarlı, *Konya Mevlâna Müzesi Yazmaları Katalogu*, c.III, s.207.
[219] İmdâdullah Tehânevî, *Ziyâü'l-kulûb*, (Mütercim, Mesnevîhan Mehmed Es'ad Dede; Müstensih, A. Avnî Konuk), (Adnan Kaya, basılmamış yüksek lisans tezi, danışman: Mustafa Tahralı), MÜSBE, İstanbul, 2003, s.2.
[220] Bayraktar, *a.g.e.*, c.II, s.31.
[221] Bayraktar, *a.g.e.*, c.II, s.31.

Konuk, bunlardan başka te'lîf, tercüme ve şerh türü eserlerinde yer alan Arapça ve Farsça beyitlerin, rubailerin bir kısmını nazmen Türkçe'ye çevirmiştir.

Fahreddîn-i Irâkî (ö.1289)'nin *Lemaât*'ına yaptığı tercümenin sonunda "*Ben*" adlı bir manzumesi vardır. (Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, nr. 3852, s.67)

Tevfik Fikret'in, **Mehmet Âkif**'e cevap olarak yazdığı "*Târih-i Kadîm Zeyli*"ne manzum bir reddiyesi vardır. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nr.1158)

Ayrıca internette *www.yok.gov.tr* adresinde yaptığımız Tez Taraması'nda-daha önce açıkladığımız üzere-*Hanende* üzerine yapılan iki yüksek lisans çalışması dışında internette kayıtlı **Ahmed Avnî Konuk** üzerine yapılan hiçbir yüksek lisans ve doktora çalışmasına rastlanılmamıştır.[222]

[222] YÖK, *Tez Tarama/Basit Tez Tarama/http://www.yok.gov.tr:8080/YokSer.* (Erişim 5 Aralık 2003)

BEŞİNCİ BÖLÜM
İNSÂN-I KÂMİL (YİRMİ İKİ RİSÂLE)'NİN
AHMED AVNÎ KONUK TERCÜMESİNİN
YENİ HARFLERE NAKLİ

[MUKADDİME]

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين ولا عدوان الا على الظالمين والصلاة والسلام على انبيائه واوليائه خيرخلقه وعلى آلهم واصحابهم الطيبين الطاهرين

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. İyi âkıbet mü'minlerindir. Düşmanlık, ancak zâlimleredir. Salât ve selâm, mahlûkātının en hayırlıları olan peygamber ve velîlerine, onların temiz ve nezîh âile ve ashâbınadır.] Ammâ ba'd ez'afu'd-zuafâ' ve hâdim-i fukarâ' **(Azîzüddîn Muhammed en-Nesefî)** böyle der ki: "Cemâat-i dervîşân كثر هم الله [Allâh onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden ricâ edip dediler ki: 'Bize mûnis ve bir düstûr, sana da zahîre ve bir yâdigâr olmak için sâliklere bilmesi zarûrî olan ulûm hakkında bir risâle cem' ediniz.' Dedim: 'Sâliklere bilmesi zarûrî olan ilim çoktur. Eğer hepsini ityân edersem uzun olur. Sizin istediğiniz şey ne vech ile ise onu cem' edeyim.' Ve taleb ettikleri şeye icâbet ettim ve Hak Teâlâ'dan meded ü yârâ istedim tâ ki hatâ' ve zelleden hıfz eyleye." إنه على ما يشاء قديروبالإجابة جدير [O, dilediğini yapmaya kādir ve duâları kabûle lâyıktır.] Ve 20 risâle cem' eyledim.

10'u şu vech iledir ki, mübtedî ve müntehî için ondan nasîb vardır. Mübtedînin îmânı hâsıl ve müntehînin itmi'nânı ziyâde olur. 10'u dahi şöyledir ki, müntehîden başkasının ondan nasîbi yoktur. Mübtedîler ondan bî-nasîb ve bî-behre olurlar. Ve bu risâlelerden mukaddem beş fasıl yazdım ki her birisi bu yolda bir asıldır. Ve cem'îsini iki cildde cem' ettim. وما توفيقي إلا بالله عليه توكلت وإليه أنيب [Başarım ancak Allâh sâyesinde olduğundan O'na tevekkül edip dayandım, O'na yöneldim.]

Fasl-ı Evvel

Şerîat, Tarîkat ve Hakîkat Beyânındadır

Allâh Teâlâ seni dâreynde azîz eylesin. Ma'lûmun olsun ki şerîat, enbiyânın kavli ve tarîkat, enbiyânın fiili ve hakîkat, enbiyânın hâlidir. Nitekim Hazret-i Risâlet-penâh (a.s.) buyurmuştur: الشريعة أقوالي والطريقة أفعالي والحقيقة احوالي [Şerîat sözlerim, tarîkat yaptıklarım ve hakîkat ahvâlimdir.] Sâlik evvelen ilm-i şerîattan lâzım olan şeyleri öğrenip hıfz etmeli, ba'dehû amel-i tarîkattan lâzım olan şeyleri icrâ eylemeli. Tâ ki sa'y ü kûşiş mikdârı envâr-ı hakîkat zâhir olsun. **[1/a]**

Ey dervîş! Her kim peygamberin buyurduğu şeyi kabûl ederse ehl-i şerîattandır ve her kim peygamberin yaptığını yaparsa ehl-i tarîkattandır ve her kim peygamberin gördüğünü görürse ehl-i hakîkattandır. Ve her kimde bu her üçü varsa, her üçüne mâliktir; ve her kimde her ikisi varsa ikisine mâliktir; ve her kimde birisi varsa, birine mâliktir. Ve her kimde ki hiç birisi yoktur, hiç birisine mâlik değildir.

Ey dervîş! Her üçüne mâlik olan tâife kâmillerdir. Ve halâyıkın mukaddemi olan onlardır. Ve bu üçünden hiç birisine mâlik olmayan tâife, nâkıslardır ve behâimden ma'dûd olan onlardır.

Ey derviş! Yakînen bil ki âdemîlerin çoğu sûret-i âdemîye mâliktir ve ma'nâ-yı âdemîye mâlik değildirler. Ve hakîkatte eşek ve öküz ve kurt ve kaplan ve yılan ve akreptirler ve hiç şüphe etmeyesin bu böyledir. Ve her bir şehirde sûreti ve ma'nâsı âdem olarak ma'dûd birkaç kimse vardır. Mütebâkîsinin hep sûreti vardır ma'nâları yoktur. Nitekim Hudâ-yı Müteâl kelâm-ı mecîdinde buyurur: ولقد ذرأنا لجهنم كثيراً من الجن والانس لهم قلوب لا يفقهون بها ولهم أعين لا يبصرون بها ولهم أذان لا يسمعون بها اولئك كالانعام بل هم اضل اولئك هم الغافلون (A'raf, 7/179) [Andolsun ki, biz cinler ve insânlardan bir çoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalbleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvânlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gāfiller onlardır.]

Fasl-ı Sânî

İnsân-ı Kâmil Hakkındadır

Ma'lûmun olsun ki, insân-ı kâmil odur ki, şerîat ve tarîkat ve hakîkatte tam olur. Ve eğer bu ibâreyi anlamıyor isen dîğer bir ibâre söyleyeyim: Bil ki, insân-ı kâmil odur ki, onun için dört şey kemâlde olur: İyi akvâl, iyi ef'âl, iyi ahlâk ve maârif.

Ey dervîş! Sülûk içinde evvelen bütün sâlikler vasattadırlar ve sâliklerin kârı bu her dört şeyi kemâle eriştirmek ve kemâle erişmektir. Çok kimseler bu yola geldiler ve bu yolda sukūt ettiler ve maksûda vâsıl olamadılar. Mademki insân-ı kâmili bildin şimdi bil ki, insân-ı kâmilin isimleri çoktur. İzâfât ve i'tibârât ile muhtelif isimler ile zikr etmişlerdir ve hepsi doğrudur. **[1/b]**

Ey dervîş! İnsân-ı kâmile "şeyh" ve "pişvâ" ve "hâdî" ve "mehdî" derler. "Dânâ" ve "bâliğ" ve "kâmil" ve "mükemmil" derler ve "imâm" ve "halîfe" ve "kutb" ve "sâhib-i zamân" derler; ve "câm-ı cihân-nümây", "âyîne-i gîtî-nümây" ve "tiryâk-ı büzürg", "iksîr-i a'zam" derler. "Îsâ" (a.s.) derler ölüyü diriltir ve "Hızır" derler, zîrâ âb-ı hayât içmiştir ve "Süleymân" (a.s.) derler, zîrâ zebân-ı mürgānı bilir. Ve bu insân-ı kâmil dâimâ âlemde mevcûttur ve birden ziyâde olmaz. Çünkü bilcümle mevcûdât bir şahs-ı kebîrdir ve insân-ı kâmil onun kalbidir. Ve şahs-ı mevcûdât kalbsiz olamaz. Böyle olunca insân-ı kâmil âlemde birden ziyâde olamaz. Ârifler çoktur ama âlemin kalbi olan zât birden ziyâde değildir. Dîğerleri merâtib içindedirler her biri bir mertebededirler. Vaktâki yegâne-i âlem bu âlemden intikāl eder, dîğeri onun mertebesine erişir ve onun yerine oturur tâ ki âlem kalbsiz kalmasın.

Ey dervîş! Bütün âlem, hokka gibidir, efrâd-ı mevcûdâddan doludur. Ve bu mevcûdâddan hiçbir şeyin ve hiçbir kimsenin kendinden ve bu hokkadan haberi yoktur. Ancak insân-ı kâmilin kendinden ve bu hokkadan haberi vardır. Ve mülk ve melekût ve ceberûtta hiçbir şey onlara "kemâ hiye" mestûr kalmamıştır. Hikmet-i eşyâ'yı "kemâ hiye" bilir ve görür. Âdemler kâinâtın

zübde ve hülâsasıdır ve şecere-i mevcûdâtın meyvesidir. Ve insân-ı kâmil mevcûdâtın ve âdemlerin zübde ve hülâsasıdır. Mevcûdât kâffeten hem sûret hem de ma'nâ ile def'aten insân-ı kâmilin taht-ı nazarındadır. Çünkü mi'râc, hem sûret ve hem ma'nâ ile bu taraftandır. Sözü uzatmayalım maksûddan geri kalmayalım.

Ey dervîş! Vaktâki, insân-ı kâmil Hudâ'yı anladı ve likā-yı Hudâ ile müşerref oldu ve eşyâ'yı "kemâ hiye" ve hikmet-i eşyâ'yı "kemâ hiye" bildi ve gördü, ma'rifet ve likā-yı Hudâ'dan sonra halka râhat eriştirmeyi hiçbir amele müsâvî görmedi ve hiçbir tâati ondan daha iyi bilmedi ve hiçbir râhatı ondan daha iyi görmedi ki nâsa bir şey söyleye ve bir şey yapa. Nâs onu işittikleri ve o ameli işledikleri vakit dünyâyı kolaylıkla terk edeler ve bu âlemin belâlarından ve fitnelerinden emîn olurlar ve âhirette necât bulalar.

Her kim ki böyle yapar vâris-i enbiyâdır. Çünkü enbiyânın ilim ve ameli, enbiyânın mîrâsıdır. Ve ilim ve amel-i enbiyâya sâlik olanlar enbiyânın ferzendidir. Binâenaleyh onların mîrâsı da ferzendlerine vâsıl olur. **[2/a]** Söz uzamasın ve maksaddan geri kalmasın.

Ey dervîş! İnsân-ı kâmil âlemi tanzîm etmekten ve halk arasında doğruluk îfâsından ve fenâ âdet ve rusûmu halk arasından kaldırmaktan ve nâs arasında iyi kāide ve kānûn vaz' etmekten ve nâsı Hakk'a da'vet eylemekten ve Hudâ'nın azamet ve ekberiyyetini ve vahdaniyyetini nâsa haber vermekten ve âhiretin medhini çok söyleyip, âhiretin bekāsından ve sebâtından haber vermekten ve dünyâyı çok zemm eylemekten ve dünyânın tagayyüründen ve sebâtsızlığından hikâye etmekten ve fakr ve humûlün nâsın gönlüne hoş gelmesi için menfaat-ı fakrı ve humûlü nâsa haber vermekten ve nâsın gınâdan ve şehvetten nefret etmeleri için mazarrat-ı gınâyı ve şehveti söylemekten ve iyilere âhirette cennet ile va'de vermekten ve kötülere âhirette cehennem ile vaîd eylemekten ve cennetin hoşluğunu ve cehennemin nâhoşluğunu ve hesâbın güçlüğünü hikâye ve mübâlağa ile rivâyet etmekten daha iyi hiçbir tâat görmez ve nâsı yekdîğerine muhibb ve müşfik kılar, tâ ki yekdîğerini incitmeyeler. Ve râhatı yekdîğerinden dirîğ etmeyeler ve yekdîğerine muâvin olurlar ve nâsın yekdîğerine dilleriyle ve elleriyle emân vermelerini emr eder. Vaktâki nâs yekdîğerine emân vermeyi kendi üzerlerine vâcib gördüler. Ma'nen yekdîğeriyle ahd ettiler bu ahdi asla nakz etmemeleri lâzımdır. Her kim ki nakz eder îmânı yoktur. Nitekim sallallâhu aleyhi ve's-sellem buyurur: من لا عهد له لا ايمان له [Anlaşmayı bozan kimsenin îmânı yoktur.] المسلم من سلم المسلمون من يده ولسانه [Müslüman diliyle ve eliyle müslümanları incitmez.]

Ey dervîş! Enbiyânın da'veti bundan ziyâde değildir. Bâkîsi terbiyedir. Kavluhû Teâlâ إنما أنت منذر ولكل قوم هادٍ (Ra'd, 13/7) [Sen ancak bir uyarıcısın ve her toplumun bir rehberi vardır.] Ve da'vet-i enbiyâ âleme rahmettir. Kavluhû Teâlâ وما أرسلناك إلا رحمة للعالمين (Enbiyâ', 21/107) [Biz seni âlemlere rahmet olmak üzere gönderdik.] Terbiye-i evliyâ hâsstır. Zîrâ enbiyâ vâsıflardır ve evliyâ kâşiflerdir.

Ey dervîş! Rahmet-i Hudâ cümle mevcûdâta âmmdır. Ve rahmet-i enbiyâ cümle âdemiyâna âmmdır ve rahmet-i evliyâ cümle tâliblere âmmdır. Da'vet-i enbiyâ bu idi ve cümlesi yeksühan idiler ve hepsi yekdîğerini tasdîk ettiler. Ve bu söz asla mensûh değildir. Söz uzadı ve maksûddan baîd düştük garaz insân-ı kâmilin beyânı idi. Vaktâki insân-ı kâmilin kemâlini ve büyüklüğünü işittik şimdi de bil ki, bu insân-ı kâmil mâlik olduğu bu kemâl ve büyüklük ile berâber kudret sâhibi değildir. Ve nâmurâdî ile zindegânî eyler ve eyyâma muvâfakat ile yanar. İlim ve ahlâk cihetinden kâmildir. **[2/b]** Ama kudret ve murâd cihetinden nâkıstır.

Ey dervîş! Vakit olur ki, insân-ı kâmil sâhib-i kudret olur ve hâkim ve pâdişâh olur. Ama kudret evinin ne kadar olduğu meydândadır. Eğer hakîkatle nazar edersen onun aczi, kudretinden ziyâde olur ve onun nâmurâdlığı, murâddan ziyâde olur. Enbiyâ ve evliyâ ve mülûk ve selâtîn çok şeyin olmasını istediler, olmadı ve bir çok şeylerin olmamasını istediler oldu. İmdi ma'lûm oldu ki, kâmil ve nâkıs ve ârif ve câhil ve pâdişâh ve rütbe-i cümle âdemiyân âciz ve bî-çâredirler murâdsızlık ile yaşarlar. Vaktâki kâmillerden ba'zıları gördüler ki, insânın husûl-i murâdât üzerine kudreti yoktur ve sa'y ü kûşiş ile kudret hâsıl olmuyor, murâdsızlık ile yaşamak lâzım gelir, bildiler ki insân için terkten daha iyi hiçbir şey yoktur. Ve hiçbir tâat âzâtlığa ve ferâğate müsâvî değildir. Terk ettiler ve âzâd ve fârig oldular.

Fasl-ı Sâlis

İnsân-ı Âzâd Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki, insân-ı âzâd odur ki onun için dört şey kemâlde ola: İyi akvâl, iyi ef'âl, iyi ahlâk ve maârif. Ve insân-ı kâmil-i âzâd odur ki, onun için sekiz şey ola: İyi akvâl, iyi ef'âl, iyi ahlâk ve maârif ve terk ve uzlet ve kanâat ve humûl. Her kim bu sekiz şeyi kemâle eriştire kâmil ve âzâddır ve bâliğ ve hürdür.

Ey dervîş! Hem kimde ki, dört evvelki şey vardır ve son dört şey yoktur kâmildir. Ve her kimde ki, son dört şey vardır ve evvelki dört şey yoktur, âzâddır ama kâmil değildir. Ve her kimde ki, bu sekiz şeyin cem'isi vardır ve sâhib-i kemâldir; kâmil ve âzâddır ve bâliğ ve hürdür. Şimdi mâdem ki kâmili ve âzâdı bildin ma'lûm olsun ki kâmilân-ı âzâd iki tâifedirler. Vaktâki terk ettiler ve âzâd ve fârig oldular, iki şu'be zâhir oldu. Ba'zıları terkten sonra uzlet ve kanâat ve humûl ihtiyâr ettiler. Ba'zıları terkten sonra rızâ ve teslîm ve terakkî ihtiyâr eylediler maksûd hep âzâdî ve ferâğat idi. Ba'zıları dediler ki: "Âzâdlık ve ferâğat terk-i uzlet ve kanâat ve humûldur." **[3/a]** Ba'zıları da dediler ki: "Âzâdlık ve ferâğat terk ve rızâ ve teslîm terakkîdedir." Ve bu iki tâife âlemde mevcûddur. Ve her biri kendi işiyle meşgûldür. Uzlet ve ferâğat ve humûlü ihtiyâr eden tâife bildiler ki, bal ile harâret, kâfûr ile bürûdet olduğu gibi tefrika ve perîşânlık dahi dünyâ ve sohbet-i ehl-i dünyâ ile berâberdir. Binâenaleyh âkıbet terk ettiler ve dünyâ muhabbetini gönülden kat' eylediler. Eğer nâgâh tesâdüfen onlara dünyevî bir şey

teveccüh eder yâhûd onlara niamât ve lezzât-ı dünyevîden bir şey müyesser olur yâhûd muhabbet-i ehl-i dünyâ zâhir olursa kabûl etmezler ve başkalarının arslandan ve kaplandan kaçtıkları gibi kaçarlar ve rızâyı ve teslîmi ve terakkîyi ihtiyâr eden tâife bildiler ki, âdem kendisine ne geleceğini bilmez. Vakit olur ki, âdeme bir şey gelir o şeyin gelmesi ona hoş gelir. Halbuki onun ziyânı o şeyden olur. Vakit olur ki, âdeme bir şey gelir ve ona o şeyin gelmesi nâhoş gelir. Halbuki onun fâidesi o şeyde olur. Bu tâife bu söze vâkıf oldular, kendi tedbîr ve tasarruflarını ve irâde ve ihtiyârlarını aradan kaldırdılar ve râzı ve teslîm oldular. Ve eğer mâl ve câh gelse şâd ve eğer mâl ve câh gitse gammnâk olmadılar. Gerek yeni libâs gerek eski libâs giysinler ve gerek ehl-i dünyâ sohbetine müsâdif olsunlar hoş gördüler. Ve bu bî-çâre müddet-i medîde terkten sonra uzlet ve kanâat ve terk içinde idim ve medîd müddetlerce terkten sonra rızâ ve teslîm ve terakkub içinde oldum ve elân bunun içindeyim. Ve hangi şu'benin daha iyi olduğu bana yakîn gelmedi ve hiçbir tarafı tercîh edemedim. Ve bu gün ki bunu yazıyorum yine tercîh edememişimdir ve edemedim de. Zîrâ her bir tarafta fâide-i kesîre görüyorum ve âfât-ı kesîre de görüyorum.

Fasl-ı Râbi'

Sohbet Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki, sohbetin kavî eserleri ve azîm hâsiyyetleri vardır. Her bir sâlikin maksada erişmesi ve maksûdu elde etmesi muhabbete vusûlünden nâşîdir. Ve her bir sâlikin maksada erişmemesi ve maksûdu elde etmemesi sohbet-i ârife erişmediğinden dolayıdır. İş, sohbet-i ârîftedir. Her kim her ne buldu ise, sohbet-i ârîften buldu. Bâkî bütün bu riyâziyât ve mücâhadât-ı kesîre ve bütün bu âdâb ve şerâit bî-şümâr sâlikin muhabbet-i ârife şâyeste olması **[3/b]** içindir. Zîrâ sâlik sohbet-i ârife şâyeste olduğu vakit kâr-ı sâlik tamâm olur.

Ey dervîş! Eğer bir sâlik bir gün ve belki bir lahza bir ârife erişse ve maksad ve sohbet-i ârife şâyeste olsa yüz sene, belki bin sene riyâzât ve mücâhadât ile meşgûl olmasından daha iyidir. وإنّ يوما عند ربك كألف سنةٍ مما تعدون (Hâcc, 22/47) [Rabbinin nezdinde bir gün sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir.] İmkânı yoktur ki bir kimse muhabbet-i ârif olmaksızın maksada erişsin ve maksûdu elde etsin. Velevki müstaidd olsun ve riyâzât ve mücâhadât-ı kesîre ile meşgûl bulunsun.

Ey dervîş! Çok kimse vardır ki ârife erişir ve onun o ârifden hiç fâidesi olmaz. Bu ise iki halden hâlî değildir. Ya isti'dâdı yoktur ya maksûda müttehid değildir. İsti'dâdı olmayan kimse ehl-i sohbetten değildir. Ve isti'dâdı olup da maksûda müttehid olmayan hem-muhabbet olmaz. Çünkü hem-sohbet, hem-maksûddur. İki ya ziyâde kimse berâber oldukları ve onların maksûdu da bir olduğu vakit hem-sohbet olurlar ve eğer onların maksûdu bir değilse hem-sohbet olmazlar. Vaktâki sohbetin ma'nâsını bildin şimdi de bil ki, sohbet-i dervîşâna vusûlde îcâb eder ki söz az söyleyesin ve sorulmayan söze cevâb vermeyesin. Ve eğer senden bir şey sorarlar ve

cevâbını bilmez isen hemen bilmiyorum demelisin ve utanmamalısın. Ve eğer cevâbını biliyor isen, fâideli bir cevâb-ı muhtasar veresin ve uzatmayasın ve bahis ve münâzara kaydında olmayasın. Ve dervîşler arasında tekebbür etmeyesin ve tasaddur talebinde olmayasın. Belki sadrı îsâr edesin. Vaktâki ashâb hâzır olup halvet ola ya'nî arada ashâbın gayrî bir kimse bulunmaya, tekellüf etmeyesin ve edebde mübâlağa göstermeyesin ki, birkaç mevzi'de tekellüf etmemelidir. Tekellüfsüzlük âzâdlıktır.

Ey dervîş! Bî-edeblik edesin demek değildir. Zîrâ bî-edeblik her zamânda ve her mekânda harâmdır. Murâdım odur ki halvette bî-tekellüf-i zindegâni eyleyesin. Eğer sen tekellüf edersen dîğerlerine tekellüf etmek lâzımdır. Ve bu sebeble dervîşân girân-bâr olurlar ve o sohbetten lezzet bulmazlar. Ve ona sebeb sen olursun ve putperest olmaman lâzımdır. Ve bir şeyi kendine put yapma. Başkaları ne yaparsa sen de öyle yap.

Ey dervîş! Mubâh olan her bir fiili yapmak ve yapmamak zarûrî değildir. O husûsda ashâba muvâfakat etmen kerem ve mürüvvettir. **[4/a]** Eğer muvâfakat etmezsen bî-mürüvvet olursun, âdet ettiğin perhîz-kârlık senin putun olur ve ashâb arasında sen putperest olursun.

Ey dervîş! Zarûrî olmayan ve ashâbın sebeb-i râhatı bulunmayan her bir fiili âdet etmemen lâzımdır. Ve âdet ettiğin vakit put olur ve putu kırmak âdet-i merdândır.

Fasl-ı Hâmis

Sülûk Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki, sülûk seyrden ibârettir. Ve seyr-ilallâh olur ve seyr-fillâh olur. Ve seyr-ilallâhın nihâyeti vardır. Ama seyr-fillâhın nihâyeti yoktur. Seyr-ilallâh ondan ibârettir ki sâlik o kadar seyr eder ki, kendi varlığından yok olur ve Hudâ'nın varlığıyla var olur. Ve Hudâ ile hayy ve âlim ve basîr ve semi' ve mütekellim olur.

Ey dervîş! Vâkian sâlikin asla varlığı yoktur. Ama o vardır zann eder. O zann kalkar ve yakînen bilir ki, varlık Hakk'ındır. Varlık Hakk'ın olduğunu bildiği ve gördüğü vakit seyr-ilallâh tamâm olur. Bu hâl seyr-fillâhın ibtidâsıdır. Ve seyr-fillâh ondan ibârettir. Sâlik, Hakk'ın varlığıyla var ve Hak ile zinde ve âlim ve basîr ve semi' ve mütekellim oldukda başkaca o kadar seyr eder ki eşyâ'yı "kemâ hiye" ve hikmet-i eşyâ'yı "kemâ hiye" tafsîlî ve tahkîkî ile bilir ve görür. O vech ile her bir şey mülk ve melekût ve ceberûtta ona mestûr kalmaz. Ba'zıları demişler ki, bir adamın bütün bunları bilmesi ve bilmediği bir şey kalmaması mümkündür. Ve ba'zıları da demişler ki, bir adamın bütün bunları bilmesi mümkün değildir. Zîrâ adamın ömrü azdır ve ilm-i hikmet-i Hudâ çoktur. Ve bu makâmdan seyr-fillâhın nihâyeti yoktur demişlerdir.

Ey dervîş! Vaktâki ma'nâ-yı sülûkü bildin şimdi de bil ki, ehl-i hikmet derler ki, senden Hudâ'ya kadar olan yol tûl tarîkiyledir. Çünkü efrâd-ı mevcûdâttan her bir ferdin Hudâ'ya nisbeti merâtib-i şecereden her bir mertebenin çekirdeği kadar olan nisbeti gibidir. Ve ehl-i

tasavvuf derler ki, senden Hudâ'ya kadar olan yol arz tarîkiyledir. Çünkü efrâd-ı mevcûdâttan her bir ferdin Hudâ'ya nisbeti bu kitâbın harflerinden her bir harfin kâtibine olan nisbeti gibidir. Ve ehl-i vahdet derler ki senden Hudâ'ya kadar olan yol ne tûl tarîkiyle ve ne de arz **[4/b]** tarîkiyledir. Çünkü efrâd-ı mevcûdâttan her bir ferdin Hudâ'ya nisbeti bu kitâbın harflerinden her bir harfin mürekkebe nisbeti gibidir. Ve bu makāmdan demişlerdir ki, vücûd birden ziyâde değildir. O da vücûd-i Hudâ Teâlâ ve tekaddestir. Ve vücûd-i Hudâ'nın gayrî olarak başka bir vücûd yoktur ve olması da mümkün değildir.

Ey dervîş! Bu beş faslı Eberkûh Cum'a Mescidi'nde cem' ettim ve yazdım. الحمد لله رب العلمين والصلاة والسلام على سيدنا محمدٍ واله أجمعين [Âlemlerin rabbi olan Allâh'a şükürler olsun. Efendimiz Hz.Muhammed (s.a.v.)'e ve âilesine salât ve selâm olsun.]

BİRİNCİ RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والعاقبة للمتقين والصلاة والسلام على انبيائه واوليائه خيرخلقه وعلى آلهم اصحابهم الطيبين الطاهرين

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. İyi âkıbet mü'minlerindir. Salât ve selâm, mahlûkātının en hayırlıları olan peygamber ve velîlerine, onların temiz ve nezîh âile ve ashâbınadır.] Ammâ ba'd ez'afu'z-zuafâ' ve hâdim-i fukarâ' **(Azîzüddîn Muhammed en-Nesefî)** böyle der ki: "Cemâat-i dervîşân كثر هم الله [Allâh onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden ricâ edip dediler ki: 'Ma'rifet-i insân hakkında bir risâle cem' ediniz ve insânın zâhir ve bâtınını şerh ediniz. Şöyle ki sûret-i hilkat cihetinden nasıldır? Ve bâtın cihetinden insânın rûhu nedir? Ve rûh-i insâniyyenin terakkîsi nereye kadardır? Ve yine beyân ediniz ki her bir insânın kaç rûhu vardır? Ve her bir rûh ne yapar?' Onların tâleplerini kabûl ettim ve Hak Teâlâ'dan meded ü yârâ niyâz ettim. Tâ ki hatâ' ve zelleden hıfz eylesin." إنه علىما يشاء قديروبالإجابةجدير [O, dilediğini yapmaya kādir ve duâları kabûle lâyıktır.]

Fasıl

Sûret-i İnsânın Hilkati Beyânındadır

Allâh seni dâreynde azîz eylesin. Ma'lûmun olsun ki insânın evveli bir cevherdir. Ve insânda tedrîc ile mevcûd olan her şey cümleten bu bir cevher içinde mevcûd edilir ve her biri vaktinde zâhir oldu. Ve o bir cevher nutfedir. Ya'nî cevâhir **[5/a]** ve a'râzdan olan bütün eczâ-yı insân kâffeten nutfe-i insânda mevcûd edilir. Kemâl-i insâniyyeye erişinceye kadar onda zâhir olan her şey onunla berâberdir ve ondandır. Ya'nî nutfe hem kâtip ve hem kalem ve kağıt ve hem hokka ve hem mektûb ve hem kārîdir.

Ey dervîş! Nutfe-i insân, âlem-i sağîrin cevher-i evvelidir ve âlem-i sağîrin zâtıdır ve âlem-i sağîrin tohumudur. Ve âlem-i aşk, âlem-i sağîrdir. Nutfe kendine âşıktır. Kendi cemâlini görmek ve sıfâtını ve isimlerini müşâhede etmek ister. Cemâl-i zâhir olmak ve sıfâtı ve isimleri ve ef'âli peydâ olmak için tecelli edecek ve sıfât-ı fiil ile mütelebbis olacak ve âlem-i icmâlden âlem-i tafsîle gelecek ve bu kadar suver ve eşkâl ve maâni' ve envâr zâhir olacaktır.

Fasıl

[Menînin Terbiyesi Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki nutfe rahme düştükde, bir müddet nutfedir ve bir müddet alekadır ve bir müddet mudğadır. Ve mudğa olduğu esnâda izâm ve urûk ve a'sâb zuhûr eder. Üç mâh müddet geçtikten sonra güneşin nöbeti olan ve dördüncü ayın olduğu hayât başlar. Ve onda dördüncü mâh geçinceye kadar tedrîci ile hiss ve hikmet-i irâdî peydâ olur. Ve dördüncü mâh geçtikde,

cism ve rûh hâsıl olur. Ve hilkat-i a'zâ ve cevârih tamâm olur. Ve rahm-i mâderde toplanan kan, gıdâ-i ferzend olup göbeği tarîkiyle ferzende vâsıl olur ve ferzendin cismi ve rûhu ve a'zâsı tedrîc ile kemâle gelir. Rahm-i mâderden bu âleme gelinceye kadar sekiz ay geçer. Nöbetin tekrâr Müşterî'ye geldiği dokuzuncu mâh içinde doğar. Öyle biliyorum ki iyi anlamadın, bunun daha açık dîğer bir nev' ile söyleyeyim.

Fasıl

[Başka Bir Deyişle Menînin Gelişmesi Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki nutfe, rahm-i mâdere düştüğü vakit müdevver olur. Çünkü kendi tab'-ı, müdevverdir. Ondan sonra nutfe kendisinde olan ve rahimde olan harâret vâsıtasıyla nadîc olur. Ve onun eczâ-yı latîfi eczâ-yı galîzinden ayrılır. Ve nadîc tamâm oldukda, nutfenin bütün eczâ-yı galîzası nutfenin merkezine ve bütün eczâ-yı latîfesi de muhîte müteveccih olur. **[5/b]** Ve bu sûretle dört tabaka olur. Her tabaka kendi mâtahtını muhît olur. Ya'nî galîz olan şey, merkeze müteveccih bulunur ve nutfenin ortasında karâr eder. Ve latîf olan şey dahi muhîte müteveccih olur. Nutfenin sath-ı a'lâsında karâr eyler. Ve sath-ı a'lâsının altında olup sath-ı a'lâya muttasıl olan şey letâfetten sath-ı a'lâdan daha azdır. Ve merkezin üstünde bulunup merkeze muttasıl bulunan şey galîzinde merkezden daha azdır. Bu böyle nutfe dört tabaka olur. Nutfenin ortasında bulunan merkeze sevdâ derler ve sevdâ, soğuk ve kurudur. Tabiat-ı hâke mâliktir. Lâ-cerem hâk mahallinde vaki' olur. Ve merkezin üstünde olup merkeze muttasıl ve merkezi muhît olan tabakaya balgam derler. Balgam, soğuk ve yaştır ve tabiat-ı âba mâliktir. Lâ-cerem su mahallinde vaki' olur. Ve balgamın üstünde olup balgama muttasıl ve balgamı muhît olan tabakaya kan derler ve kân, sıcak ve yaştır ve hava tabiatına mâliktir. Lâ-cerem hava mahallinde vaki' olur. Ve kanın üstünde olup kana muttasıl ve kanı muhît olan tabakaya, safrâ derler ve sarfâ, sıcak ve kurudur ve âteş tabiatına mâliktir. Lâ-cerem âteş mahallinde vaki' olur. Ve nâm-ı nutfe olan o bir cevher dört unsur ve dört tabiat olur. Ve bunların cümlesi bir ay içinde olur.

Fasıl

[Nebâtî Rûh Beyânındadır]

Vaktâki a'zâ ve maâdin tamâm olur ba'dehû a'zâ-yı dâhiliyye ve hâriciyyeden her bir uzuvda kuvvetler peydâ olur. Kuvve-i câzibe, kuvve-i mâsike, kuvve-i hâzime, kuvve-i dâfi'a, kuvve-i mugayyire, kuvve-i gâziye, kuvve-i nâmiye. Bu kuvvetlere, melâyike derler. A'zâ ve cevârih ve kuvvetler tamâm olduktan sonra ferzend gıdâ talebine başlar. Rahm-i mâderde toplanan kanı göbek tarîkiyle kendine çeker. O kan ferzendin mi'desine geldikde def'aten hazm olur ve nadîc bulur. Ciğer o kîmûsü mâserîkan tarîkinden kendine çeker ve ciğere geldikde def'aten hazm olur ve nadîc bulur. Ciğerde olan o kîmûsün zübde ve hülâsası rûh-i nebâtî olur. Ve mütebâkîsinden ba'zısı sarfâ, ba'zısı kan, ba'zısı balgam ve ba'zısı sevdâ olur. Safrâ olanı öd kendisine çeker ve sevdâ olanı da dalak kendisine çeker ve balgam olanı da birtakım

hikmetlerden nâşî rûh-i nebâtî cümle bedene taksîm eder. Ve kan olanı da rûh-i nebâtî âverde tarîkiyle a'zânın gıdâsı olmak için cümle a'zâya gönderdi. Ve bedende kussâm-ı gıdâ bu rûh-i nebâtîdir. **[6/a]** Ve bu rûh-i nebâtînin mevzi'i ciğerdir sağ taraftadır. Gıdâ cümle-i a'zâya vâsıl oldukda neşv ü nemâ zâhir olur ve hakîkat-i nebât budur. Ve bunların cümlesi dîğer bir ay içinde olur.

Fasıl

[Hayvânî Rûh Beyânındadır]

Neşv ü nemâ zâhir ve nebât tamâm olup rûh-i nebâtî kuvvet ahz eyledikde mi'de ve ciğer kavî oldukda ve a'zâ hazma kādir bulundukda, bu rûh-i nebâtînin zübde ve hülâsası olan şeyi kalb cezb eyler ve kalb geldikde def'aten hazm eyler ve nadîc bulur hepsi hayât olur. Kalbde olan o hayâtın zübdesi ve hülâsası olan şey, rûh-i hayvânîdir. Rûh-i hayvânî, mütebâkîyi şerâyîn tarîkiyle bütün a'zâya gönderdi. A'zânın hayâtı olur. Cümle a'zâ rûh-i hayvânî vâsıtasıyla zinde olurlar. Ve bedende kussâm-ı hayât bu rûh-i hayvânîdir. Ve bu rûh-i hayvânînin mevzi'i kalbdir ve kalb sol cânibdedir. Ve rûh-i hayvânî kuvvet bulduğu vakit bu rûh-i hayvânînin zübde ve hülâsası olan şeyi dimâğ cezb eder ve dimâğa geldikde def'aten hazm ve nadîc vaki' olur. Onun dimâğdaki zübde ve hülâsası olan şey rûh-i nefsânî olur. Ve rûh-i nefsânînin bâkî kalan şeyi rûh-i nefsânî a'zâda hiss ve hareket-i irâdî zâhir olmak için a'sâb tarîkinden cümle a'zâya gönderir ve işte hakîkat-ı hayvân budur. Ve bunun cümlesi dîğer bir mâh içinde olur. Her bir şey bir ay içinde olarak anâsır ve tebâyi' ve ma'den ve nebât ve hayvân dört ay içinde tamâm olurlar ve hayvânlıkdan sonra başka bir şey yoktur. Hayvânlık sondur. وإنّ الدار الأخرة لهى الحيوان لوكانوا يعلمون (Ankebut, 29/64) [Âhiret konağına gelince (asıl) hayât işte odur. Şunu bir bilseler!]

Fasıl

Beşi Dâhilî ve Beşi Hâricî Olan Havâss-ı Aşere Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki dimâğda olan rûh-i nefsânî, müdrik ve müharrikdir. Ve onun idrâki iki kısım üzerindedir. Bir kısmı zâhirde ve bir kısmı bâtındadır. Zâhirde olanı da beş kısımdır. Bâtında olanı dahi beş kısımdır. Ya'nî havâss-ı zâhire beşdir. Ve havâss-ı bâtine dahi beşdir. Zâhir: Sem', basar, şemm, zûk ve lemsdir. **[6/b]** Ve bâtın: Hiss-i müşterek, hayâl, vehim, hâfıza, mutasarrıfadır. Hayâl, hiss-i müşterekin hazînedârıdır. Ve hâfıza, vehmin hazînedârıdır. Hiss-i müşterek, suver-i mahsûsâtı müdrikdir. Vehim ise ma'nâ-yı mahsûsâtı müdrikdir. Ya'nî, hiss-i müşterek hâzırı, vehim ise gāibi müdrikdir. Havâss-ı hâricînin idrâk ettiği her şeyi, hiss-i müşterek idrâk eyler ve onun cümlesi hiss-i müşterekde toplanır ve hiss-i müştereke bundan dolayı hiss-i müşterek denilmiştir. Ya'nî, mesmû'ât ve mebsûrât ve meşmûmât ve mezûkât ve melmûsât, hiss-i müşterekde müctema'dırlar. Ve vehim, dostlukda dostluk ma'nâsını ve düşmanlıkda düşmanlık ma'nâsını idrâk eder. Ve mutasarrıfa odur ki mahzûn olan müdrikâtı hayâlde terkîb ve tafsîl ile tasarruf eder.

Fasıl

Kuvve-i Muharrike Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki kuvve-i muharrike dahi iki kısımdır: Bâise ve fâiledir. Bâise odur ki, matlûbun veya mehrubun sûreti hayâlde peydâ oldukda kuvve-i fâilenin tahrîkine dâî ve bâis olur. Ve kuvve-i fâile odur ki a'zânın muharrikidir ve hareket-i a'zâ ondandır. Ve bu kuvve-i fâile, kuvve-i bâisenin mutî'i ve fermânberdârıdır. Kuvve-i fâilenin dâisi ve bâisi olan kuvve-i bâisenin tahrîkde iki garazı vardır: Ya cezb-i menfaat ve husûl-i lezzât cihetindedir ve bu mertebede ona kuvve-i şehevâtî derler. Yahûd def'-i mazarrat ve galebe cihetindedir ve bu mertebede ona kuvve-i gazabî derler.

Fasıl

[İnsânî Rûh Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki buraya kadar olan beyânâtta, âdem dîğer hayvânât ile şerîkdir. Ya'nî, rûh-i nebâtî ve rûh-i hayvânî ve rûh-i nefsânîden ibâret olup zikr olunan üç rûh da müşrikdir. Ve hayvânâttan mümtâz olan âdem, rûh-i insânî ile mümtâz olur ve rûh-i insânî bu üç rûh kabîlinden değildir. Zîrâ rûh-i insânî, âlem-i ulvîdendir ve rûh-i nebâtî ve hayvânî ve nefsânî, âlem-i sefîldedir. Ve rûh-i insânî hakkında dâhil bedendedir veya hâriç bedendedir diye ihtilâf etmişlerdir. **[7/a]** Ehl-i şerîat süt içindeki yağ gibi dâhil bedendedir derler ve ehl-i hikmet derler ki dâhil beden değildir, hâriç beden dahi değildir. Zîrâ nefs-i nâtıka bir mekânda değildir ve mekâna muhtâç değildir. Mademki mekânda değildir, dâhil veya hâriç bedendir denilemez. Ve dâhil ve hârice mensûbiyet, sıfât-ı ecsâmdırlar. Halbuki nefs-i nâtıka cisim ve cismânî değildir. Velâkin cümlesi ittifâk etmiştir ki, rûh-i nebâtî ve rûh-i hayvânî ve rûh-i nefsânî dâhil bedendirler ve gıdânın zübdesi ve hülâsasıdırlar. Onların terbiyesi ve perveriş ile urûc edip ve merâtibde zâhir olup bilici ve işitici ve görücü olmuşlardır.

Ey dervîş! Urûc eden ve merâtibde zâhir olup bilici ve işitici ve görücü olan gıdâdır derlerse doğrudur. Ve eğer urûc eden ve merâtibde zâhir olup bilici ve işitici ve görücü olan şey gıdâ ile hem-râh bulunan nûrdur derlerse yine doğrudur. Öyle biliyorum ki tam anlamadın. Bundan daha açık söyleyeyim. Zîrâ bu kelâmı bilmek, mühimmâttandır ve ehl-i hindin riyâzât ve mücâhadâtı bütün bu kelâm üzerine mebnîdir. Ya'nî, begâyet güzel kelâmdır. Bu kelâmı bilmekten nâşî çok müşkil hal olur.

Fasıl

[Hindlilerin Sülûkü Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki hâk ve âb ve hava ve âteş ve hayvânât ve nebâtât ya'nî cümle efrâd-ı mevcûdât, nûrdan doludur. Ve âlem, nûr ile mâl-â-mâldır ve cân-ı âlem ancak bu nûrdur. Ve azîzin biri bu nazardan dolayı buyurmuştur:

Beyit

مرد با یدکه بوی داند برد ورنه عالم پراز نسیم صبا ست

Tercüme

[Mert kişiye koku almayı bilmesi gerekir.
Çünkü âlem, sabâ rüzgarıyla doludur.]

Ve dîğer bir azîz dahi bundan dolayı buyurur:

Beyit

رودیده بدست آرکه هرذرهء خاك جامیست جهان نماي چون درنگری

Tercüme

[Var, bir göz elde et. Çünkü toprağın her bir zerresi,
iyi bakacak olursan, dünyâyı gösteren bir aynadır.]

Ey dervîş! Nûr, zulmet mümteziçtir. Sıfâta nûr zâhir olmak için nûru, zulmetten ayırmak lâzımdır. Ve bu nûru, hayvânâtın derûnundaki zulmetten ayırmak kābildir. Zîrâ hayvânâtın derûnunda iş **[7/b]** yapanlar vardır ve dâimâ iş içindedirler. Ve onların işi budur ki bu nûru zulmetten tefrîk ederler. Evvelen gıdâyı ağza koyarlar. Ağız kendi işini tamâm eyler ve kalbe verir ve kalb kendi işini tamâm edip dimâğa verir. Vaktâki dimâğa erişir ve dimâğ kendi işini tamâm eder. Urûc tamâm olur. Ve nûr, zulmetten ayrılır ve nûrun sıfâtı zâhir olur. Ve hayvân bilici ve işitici ve görücü olur ve bu iksîrdir. Ve hayvânât, dâim bu iksîr içindedir ve insân bu iksîri nihâyete eriştirir. Ve iksîr âdemin yaptığı bu iksîrdir. Her ne ekl ederse o şeylerin cânını alır ve eşyâ', zübde ve hülâsasını zabt eder. Ya'nî nûru, zulmetten öyle ayırır ki nûru, kendi "kemâ hiye" bilir ve görür ve bu insân-ı kâmilin gayrîsinde olmaz.

Ey dervîş! İnsân-ı kâmil bu iksîri kemâle eriştirir ve bu nûru tamâmen zulmetten tefrîk eyler. Zîrâ bu nûr hiçbir başka mahalde kendini "kemâ hiye" bilmedi ve görmedi ve insân-ı kâmilde kendini "kemâ hiye" bildi ve gördü.

Ey dervîş! Bu nûru, külliyyen zulmetten ayırmak kābil değildir. Zîrâ nûr, zulmetsiz olamaz. Ve zulmet, dahi nûrsuz olamaz. Nûr, vikāye-i zulmet içindir ve zulmet de, vikāye-i nûr içindir. Her ikisi berâberdirler ve berâber olmuşlardır ve berâber olacaklardır. Velâkin nûr, zulmet ile ibtidâda süt ile yağ gibidirler. Şüphesiz nûrun sıfâtı, zâhir değildir. Sıfâtı zâhir olmak için nûr zulmet ile mişkâttaki misbâh gibi olmalıdır. Nûr, merâtibde zâhir oldukda her bir fâile kendi işini tamâm eder ve dimâğa vâsıl olur. Mişkâttaki kandîl gibi olur ve hakîkat-i âdemî bu misbâhdır ki dimâğa vusûlden sonra urûc eyler. Ama dimâğa erişmedikçe onun urûcu hem sûret cihetindedir ve hem de ma'nâ cihetindedir. Dimâğa eriştiği vakit onun urûcu sûret cihetinden değil ma'nâ cihetindedir. Ya'nî onun urûcu odur ki ya ziyâde sâfî olur ve onun sıfâtı pek ziyâde zâhir olur.

Ey dervîş! Bu misbâh, herkeste vardır. Velâkin onun ba'zısı zayıf ve mükerrerdir. Bu misbâhı kavî ve sâfî yapmalıdır. Zîrâ evvelînin ve âhirînin ilmi bu misbâhın zâtında meknûndur. Tâ ki zâhir ola, bu misbâh her ne kadar ziyâde kavî ve pek sâfî olursa onun zâtında **[8/a]** meknûn olan ilim ve hikmet ziyâde zâhir olur. Ve onun kuvveti iki şey iledir: Günde bir def'a taâm yemek ve o bir def'ada da latîf bir şey yemektir. Ve latîf şey odur ki ondan hûn-i latîf çok tevellüd ede ve onun safveti dört şey iledir: Az yemek, az söylemek, uzlet etmek ve az uyumaktır.

Ey dervîş! Bu fasıl evvelinden âhirine kadar ehl-i hindin beyân-ı sülûküdür. Söz uzadı ve maksûddan uzaklaştım garaz ervâhın beyânı idi. Gelelim sizin sözlere zîrâ bu fasılda söylenmiş olan sözler terk havsalanıza lâyık olmayan bir lokmadır. والله أعلم بالصواب [En doğrusunu Allah bilir.]

Fasıl

Rûhun Ne Olduğu Beyândadır

Ma'lûm olsun ki rûh-i nebâtî, cevherdir ve cismin bittabi' mükemmili ve muharrikidir. Rûh-i hayvânî de cevherdir ve cismin bi'l-ihtiyâr ve'l-akl mükemmili ve muharrikidir. Eğer bu ibâreyi anlamıyor isen dîğer bir ibâre ile söyleyeyim. Ma'lûm olsun ki rûh-i hayvânî müdrik-i cüz'iyyâttır ve rûh-i insânî, müdrik-i cüz'iyyât ve külliyyâttır. Ve rûh-i hayvânî, nef'i ve zararı anlayıcıdır ve rûh-i insânî nef'i ve zararı ve enfa'ı ve edarrı anlayıcıdır.

Ey dervîş! Rûh-i insânî, hayy ve âlim ve mürîd ve kādir ve sem' ve basîr ve mütekellimdir. Bir mevzi'den görür ve dîğer bir mevzi'den işitir ve dîğer bir mevzi'den söyler bir halde değildir. Nitekim kalb böyle mütecezzî ve kābil-i taksîmdir. Halbuki rûh-i insânî, mütecezzî ve kābil-i taksîm değildir. Rûh-i insânî, bilme vaktinde bütün âlimdir ve görmek vaktinde serâpâ basîrdir ve işitmek vaktinde tamâmen semi'dir ve söylemek vaktinde dahi bütün mütekellimdir. Ve bilcümle sıfât hakkında böylece bil ve besâyit böyle olur.

Fasıl

Rûh-i İnsânînin Terakkîsi Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki ehl-i şerîat derler ki, insân tasdîk edip mukallid-i enbiyâ oldukda makām-ı îmâna erişir ve mü'min olur. Ve tasdîk ve taklîd-i enbiyâ ile berâber çok ibâdât ettiği ve gündüzü **[8/b]** ve geceyi taksîm edip çok ibâdetle geçirdiği vakit makām-ı ibâdete erişir ve âbid olur. Onun nâmı âbiddir. Çok ibâdetle berâber yüzünü külliyyen çevirir ve terk-i mâl ve câh eyler ve lezzât ve şehevât-ı bedenîden âzâd olursa makām-ı zühde erişir ve onun nâmı zâhid olur. Ve zühd ile berâber mülk ve melekût ve ceberûtta kendisinden hiçbir şey mestûr kalmayacak ve cümle eşyâ'yı "kemâ hiye" ve hikmet-i eşyâ'yı "kemâ hiye" bilir ve görür. Kendini ve perverdigârını tanır ise makām-ı ma'rifete erişir ve onun nâmı ârif olur. Ve bu

makām âlîdir ve sâliklerin azı ser-hadd-i velâyet olan bu makāma erişirler. Ve ma'rifet ile berâber Hak Teâlâ onu muhabbet ve ilhâmına mahsûs kılarsa makām-ı velâyete erişir ve onun nâmı velî olur ve muhabbet ve ilhâm ile berâber Hak Teâlâ onu vahyine ve mu'cizesine mahsûs kılar. Ve halkı Hakk'a da'vet etmesi için haber ile halka gönderirse makām-ı nübüvvete vâsıl olur ve onun nâmı nebîdir. Ve vahy ve mu'cize ile berâber Hak Teâla onu kitâbıyla hâss kılarsa makām-ı risâlete erişir ve onun nâmı rasûldür. Ve kitâb ile berâber şerîat-i evveli mensûh kılar ve dîğer şerîat vaz' eyler ise ululazm makāmına erişir ve onun nâmı ululazm olur ve şerîat-ı evveli mensûh kılıp dîğer bir şerîat vaz' etmekle berâber Hak Teâlâ onu hatm-i nübüvvet bütün kılarsa makām-ı hikmete erişir ve onun nâmı Hâtem olur. İşte terakkî-yi rûh-i insânî budur. Vaktâki rûh-i insânînin terakkîsini bildin şimdi de bil ki, ehl-i şerîat derler ki, rûh-i insânînin terakkîsi işte bu dokuz mertebeden ziyâde değildir ve bu dokuz mertebenin her biri ehl-i ilim ve takvâdırlar. Ama herhangi mertebe ki daha âlî ve daha sondur onun ilmi ve takvâsı da daha ziyâdedir. Şöyle ki; hiçbir kimse ne ilmi ve takvâsı Hâtem'in ilmi ve takvâsına erişemez. Ve herhangisi daha son ve daha âlî ise makāmı daha âlî ve daha şerîftir ki kalbin mufârakatından ve rücû'dan sonra onda olacaktır. Nitekim hiçbir kimsenin makāmı Hâtem'in makāmına erişmez. Arş hâss-ı makām-ı hâtem-i enbiyâdır. Ve ehl-i şerîat indinde bu dokuz mertebe atâîdir ve her birinin bir makām-ı ma'lûmu vardır. Sa'y ü kûşiş ile makām-ı ma'lûmdan geçemez. Zîrâ ehl-i şerîat indinde ervâhı ecsâddan mukaddem yaratmışlardır. Her birinin mekân ve hem de mekânet cihetinde makām-ı ma'lûmu vardır. **[9/a]** Vaktâki kalıba gelirler ve ömürlerini zayi' etmezler. Ve sa'y ü kûşiş ile meşgūl olurlar. Kendi makāmlarına erişirler ve kendi ma'lûmlarından geçemezler.

Ve ehl-i hikmet dahi derler ki rûh-i insânînin terakkîsi bu dokuz mertebeden ziyâde değildir. Ve bu her dokuz mertebe, ehl-i ilim ve tahârettirler. Ve herhangi mertebe ki daha âlîdir onun ilim ve tahâreti de daha ziyâdedir. Ve mufârakat-ı kalıbda ve rücû'dan sonra olacağı makāmda daha âlî ve daha şerîftir. Ama ehl-i hikmet derler ki; bu her dokuz mertebe kesbîdir ve hiçbir kimsenin makām-ı ma'lûmu yoktur. Ve herkesin makāmı ilmi ve amelinin cezâsıdır. Her kim ziyâde ilim ve tahâret kesb eder ise onun mertebesi de âlî olur ve rücû'dan sonra alacağı makāmdan da daha âlî ve daha şerîf olur. Zîrâ ehl-i hikmet indinde ervâhı ecsâddan mukaddem yaratmamışlardır ervâhı ecsâd ile berâber yaratmışlardır. Binâenaleyh hiçbir kimsenin makām-ı ma'lûmu yoktur ve her biri makāmını şimdi peydâ ederler. Ve yine ehl-i hikmet derler ki; hiçbir şey için hâtem yoktur. Ve eğer şey için hâtem mevcûd ise yine başlangıç vardır. Ya'nî devr-i kamerin âhirinde, her şey kendi kemâline vâsıl olur. Ve her şey ki kendi kemâline erişir, o şeyin hatmi odur. Yine devr-i dîğerin evvelinde her şey için ibtidâ olur. Tâ ki tedrîc ile yine kendi kemâlına erişir. Ve ehl-i vahdet derler ki; rûh-i insânînin terakkîsi için bir hadd zâhir değildir. Zîrâ eğer müstaidd olan bir âdemin bin yıl ömrü olsa ve bu bin senede o tahsîl ve tekrâr, o mücâhadât ve ezkâr ile meşgūl olsa her gün bir şey öğrenir ve bir şey bulur ki o günden evvel o

görünmemiş ve bulmamış idi. Çünkü ilm-i hikmet-i Hudâ'ya nihâyet yoktur. Ve yine ehl-i vahdet derler ki; vücûd-i âdemîden daha şerîf bir makām yoktur. Ama mufârakat-ı kalbden sonra rûh-i âdemînin rücû'u o makāma olur. Cümle efrâd-ı mevcûdât âdemliğe gelinceye kadar seyr u sefer içindedirler. Âdemliğe eriştikleri vakit hepsinin mi'râcı tamâm olur ve âdemî dahi kendi kemâline erişinceye kadar seyr u sefer içindedir. Kendi kemâline eriştikde mi'râc-ı âdemî dahi tamâm olur ve meyve-i mevcûdât kendi kemâline erişir. Ve ehl-i vahdet indinde, kemâl-i âdemiyyetin vücûdu yoktur. Zîrâ ilim ve hikmet-i Hudâ'nın vücûdu yoktur. Âdemiyetin eriştiği her bir kemâl onun isti'dâdına nisbetledir ve ilmi ve hikmet-i Hudâ'ya nisbetle henüz nâkıstır. Binâenaleyh âdemî hakkında söylenen kemâl **[9/b]** söylenmiştir. Ve ehl-i şerîatle ve ehl-i hikmet indinde, kemâl-i âdemînin vücûdu vardır. Kemâl-i âdemî dört şeydedir: İyi akvâl, iyi ef'âl, iyi ahlâk ve maârifdir. Ve maârifden murâd, dört şeyin ma'rifetidir: Ma'rifet-i dünyâ, ma'rifet-i âhiret, ma'rifet-i nefîs ve ma'rifet-i perverdigârdır.

Fasıl

Âdemin Kaç Rûhu Olduğu Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki ehl-i şerîat ve ehl-i hikmet derler ki; âdemîlerden ba'zısının üç rûhu vardır ve bunlar nâkıstırlar. Ve ba'zılarının dört rûhu vardır ve bunlar muktesiddirler. Ve ba'zılarının beş rûhu vardır ve bunlar kâmildirler ve bu beş rûhun her birisi yekdîğerinin gayrîdirler. Ve bu zayıfın indinde budur ki, kâmil ve nâkıs her âdemînin birden ziyâde rûhu yoktur. Ama bu rûhun merâtibi vardır. Ve her bir mertebede bir nâmı vardır. Esmâ-i kesîreden nâşî nâs, rûhun çok olduğunu zann ederler. Halbuki böyle değildir. Rûh, birden ziyâde değildir ve cism, birden ziyâde değildir. Velâkin cisim ile rûhun merâtibi vardır ve her mertebede bir nâmı vardır.

Ey dervîş! Cisim ve rûhun her ikisi de terakkî ve urûc içindedirler ve kendi haddlerine erişinceye kadar merâtib üzerine zâhir olurlar. Ve kendi haddlerine eriştiklerinde, yine noksâna yüz tutarlar. Felek-i kamerin zîrinde olan her şeyin bir urûcu vardır ve o urûc içinde bir hadd ve bir mikdâr-ı ma'lûm vardır. Ve o nüzûl için dahi bir hadd ve bir mikdâr-ı ma'lûm vardır. Ve urûc ile nüzûl arasında istivâ' vardır ve o istivâ' için dahi bir hadd ve mikdâr-ı ma'lûm vardır. Gûyâ onun kendi sırâtı budur. Ve bu sırât üzerinde hayli vakit yukarıya ve hayli vakit düz ve hayli vakit aşağı gitmek lâzımdır. Ve bu sırâtı, cehennem üzerine kurmuşlardır ve cehennemin tevakkufu vardır. Mevkaf-ı cehennem şedîddir ve çok kapıları vardır. Ve nebî ve velî ve pâdişâh ve reâyat ve zengin ve fakîr ve büyük ve küçük cümle halk için bu cehennem üzerinden murûr zarûrîdir. Henüz olmayıp da olacak eşyâ' ve mevcûd olup da nâbûd olacak olan eşyâ'nın her ikisi için cehennem vardır. **[10/a]** Ba'zıları bu sırât üzerinde hoş ve âsân geçerler ve terk-i tevakkuf ederler ve işleri sehl ve âsân tutarlar. Ve ba'zıları düşüp kalkacaklar. Ve ba'zıları gâyet zahmet içinde olurlar ve nâhoş ve düşvâr geçerler. Her kim bu sırâttan geçerse cehennemden

geçti ve cennete erişti. Bu cennet evvelce içinde bulunduğu cennettir. Her ne kadar sözün uzamamasını istiyor isem de bî-ihtiyâr uzuyor. Bizim garazımız o idi ki; rûh birden ziyâde değildir ve cisim birden ziyâde değildir. Ve bu söz o vakit sana rûşen olur ki, meb'de-i rûhun ne olduğunu ve neden peydâ olduğunu ve meb'de-i cismin ne olduğunu ve neden peydâ olduğunu bilesin.

Fasıl

Ecsâm ve Ervâh ve Mevâlîdin Nasıl Peydâ Oldukları ve Mizâcı Ne Olduğu ve Nasıl Peydâ Olduğu Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki toprak ve su ve hava ve âteş ümmühâttırlar ve her birinin bir sûreti vardır ve ma'nâsı vardır. Her birinin sûreti zulmettir ve her birinin ma'nâsı nûrdur. Her birinin sûretine unsur derler ve her birinin ma'nâsına tabîat derler. Binâenaleyh dört unsur ve dört tabîat olurlar. Ve bunun cümlesine ümmühât derler. Vaktâki bu ümmühâtı yekdîğerine karıştırırlar o şart ile ki bu meyânda elbette müteşâbehü'l-eczâ' bir şey peydâ ola. İşte o mizâçtır. Ve mizâcı imtizâcdan almışlardır. Vaktâki bu mukaddimâtı öğrendin ve ma'nâ-yı mizâcı bildin şimdi bil ki; ümmühâtı yekdîğerine karıştırdıkları vakit elbette her dört sûreti karıştırmış olurlar ve her dördün ma'nâsını karıştırmış olurlar. Her dördün sûretinden müteşâbehü'l-eczâ' bir şey peydâ olur. Ona cisim derler. Ve her dördün ma'nâsından dahi müteşâbehü'l-eczâ' bir şey peydâ olur. Ona da rûh derler. Böyle olunca mizâç hem rûhda hem de cisimde olur. Ümmühât yekdîğerine karışmamış oldukları müddetçe anâsır ve tabâyi' derler. Ve yekdîğerine karıştıkları vakit mizâç peydâ olur. Cisim ve rûh derler. Vaktâki cisim ve rûh ve mevâlîden nasıl peydâ olduklarını bildin şimdi bil ki, işte bu cisimdir ki merâtibde zâhir olur **[10/b]** ve her bir mertebede bir nâm alır. Cism-i cemâd ve cism-i nebât ve cism-i hayvân ve işte bu rûhdur ki merâtibde zâhir olur ve her bir mertebede bir nâm alır. Rûh-i cemâd ve rûh-i nebât ve rûh-i hayvân ve insân envâ-ı hayvândan bir nev'dir. Ve işte hakîkat-ı mizâç budur ve işte hakîkat-ı cisim budur ve işte hakîkat-ı rûh budur ki söylenildi. Cisim, âlem-i mülktendir ve rûh, âlem-i melekûttandır ve cisim, âlem-i halktandır. Ve rûh âlem-i emirdendir. İmdi rûhun birden ziyâde olmadığı ma'lûm olunca, rûhun ta'rifi o olur ki, rûh cevherdir ve cismin mükemmili ve muharrikidir. Mertebe-i nebâtta bittabi' ve mertebe-i hayvânda bilihtiyâr ve mertebe-i insânda bilfiil.

والحمد لله رب العالمين [Âlemlerin rabbi olan Allâh'a şükürler olsun.] Risâle-i evvel tamâm oldu. Bu risâlenin evvelinden âhirine kadar ehl-i şerîate nisbet ettikleri şeyi i'tikād etmeli dîğerlerine i'tikād eylememelidir. والله أعلم بالصواب وهو الهادى الى صراط المستقيم [En doğrusunu Allâh bilir ve doğru yola hidâyet edecek de O'dur.]

İKİNCİ RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والعاقبة للمتقين والصلاة والسلام على خيرخلقه انبيائه واوليائه وعلى آلهم واولادهم الطيبين الطاهرين

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. İyi âkıbet mü'minlerindir. Salât ve selâm, mahlûkātının en hayırlıları olan peygamber ve velîlerine, onların temiz ve nezîh âile ve ashâbınadır.] Ez'afu'z-zuafâ'dan ve hâdim-i fukarâ' **(Azîzüddîn Muhammed en-Nesefî)** böyle der ki: "Cemâat-i dervîşân كثر هم الله [Allâh onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden ricâ edip dediler ki: 'Tevhîd hakkında bir risâle te'lîf ediniz ki küfür ve tevhîd ve ittihâd ve vahdet nedir?' Onların talebine icâbet ettim ve Hak Teâlâ'dan meded ü yârâ niyâz eyledim tâ ki hatâ' ve zelleden hıfz eyleye." إنه علىما يشاء قديروبالإجابةجدير [O, dilediğini yapmaya kādir ve duâları kabûle lâyıktır.]

Fasıl

[Vâcibü'l-Vücûd Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki vücûd, ikiden hâlî değildir. Ya evveli vardır ya yoktur. Eğer yoksa o kadîmdir ve eğer varsa vücûd, hâdisdir. Ve bu söz pek açık ve zâhirdir ve onda **[11/a]** hafâ' yoktur. Ve yine ma'lûmun olsun ki, hiç şekk yok ki biz varlık buluyoruz. Eğer bulduğumuz bu vücûd kadîm ise vücûd-i kadîmi bulduk ve eğer hâdis ise yine vücûd-i kadîm bulduk. Zîrâ hâdis, kadîmsiz olamaz. Hâdisin vücûdu olmak için kadîme ittisâli lâzımdır. Ve vücûd-i kadîm, Vâcibü'l-Vücûd Teâlâ ve Tekaddesdir ve vücûd-i hâdis mümkinü'l-vücûddur. Ve Vâcibü'l-Vücûd Hudâ-yi âlemdir ve mümkinü'l-vücûd ise âlem-i Hudâ'dır. Ve Vâcibü'l-Vücûd ancak birdir. Çünkü mümkinât için bir vâcibin zarûreti gerektir ve zarûret ise ancak birdir. Ve Vâcibü'l-Vücûdun âlim ve mürîd ve kādir olması lâzımdır. Zîrâ bu sıfatlar olmaksızın bir kimsenin bir şey izhârına kudreti mümkün değildir. İmdi bu mukaddime ma'lûmun oldu şimdi bil ki, insânlar Vâcibü'l-Vücûdun ma'rifetinde tefâvüt üzerinedir. Ba'zısı ehl-i taklîd ve ba'zısı ehl-i istidlâl ve ba'zısı ehl-i keşfdirler. Ve yine bu her üç tâife sözünü şerh edelim tâ ki sâliklerin her biri hangi tâifeden ve hangi mertebede olduklarını bilsinler.

Fasıl

Ehl-i Taklîdin İ'tikâdı Beyânındadır

Bu tâifeye avâm derler. Ma'lûmun olsun ki ehl-i taklîd, Hudâ'nın varlığını ve birliğini lisân ile ikrâr ve kalb ile tasdîk ederler. Ve bilirler ki bu âlemin bir sâni'i vardır ve sâni'-i âlem birdir ve evveli ve âhiri ve hadd-ı nihâyeti ve misli ve benzeri yoktur ve hayy ve âlim ve mürîd ve kādir ve sem' ve basîr ve mütekellimdir. Kulların zâhirini ve bâtınını bilir. Ve ibâdın ef'âl ve akvâlini işitir ve görür ve her şeyi bilir ve her şeye kādirdir ve sıfât-ı lâyıka ile mefsûftur ve

sıfât-ı nâlâyıkadan münezzehtir. Ama bu tâifenin i'tikādı hiss, sem' vâsıtasıyladır. Ya'nî tarîk-i keşf ve tarîk-i delâil ile değildir. İşitmişler ve i'tikād etmişlerdir.

Ey dervîş! Eğerçi bu i'tikād sem' vâsıtasıyladır ve hiss, sem' ise hesâb içindedir. Ve bu tâife ehl-i îmândır. Ve bu mertebeden bu muvahhid üzerine yoktur. Gālib olur. Zîrâ bu muvahhidin vâkian Hudâ'nın varlığına ve vahdaniyetine i'tikādı vardır **[11/b]** ve Hudâ'yı âlim ve mürîd ve kādir bilir. Ama Hudâ'nın ilmini ve irâdesini ve kudretini cümle esbâb ve müsebbebât üzerine nûr-i keşf ve ayân veya nûr-i delâil ve bürhân ile muhît görmemiş ve cümle esbâbı müsebbebât gibi âciz ve müsahhar müşâhede etmemiştir. Bu sebeble bu muvahhid indinde mu'teber olurlar ve her şeyi esbâba izâfe eder ve sebebten görür. Çünkü bu muvahhid henüz hiss içindedir ve esbâb mahsüsdürler. Ve bu muvahhidin hissi bundan ziyâdesini idrâk edemez ve esbâbdan geçemez.

Ey dervîş! Bildin ki esbâb bu mertebede mu'teberdir şimdi de bil ki, ömür ve meâş ve rızk gammı bu makāmdadır. Ve muhabbet-i esbâb ve muhabbet-i gayr bu makāmdır ve tabîbin kelâmına ve müneccimin kelâmına i'tikād bu makāmdadır.

Fasıl

Ehl-i İstidlâlin İ'tikādı Beyânındadır

Bu tâifeye havâss derler. Ma'lûm olsun ki ehl-i istidlâl, Hudâ'nın varlığını ve vahdaniyyetini lisân ile ikrâr ve kalb ile tasdîk ederler ve yakînen bilirler ki, bu âlemin bir sâni'i vardır. Ve sâni'-i âlem birdir ve evveli ve âhiri yoktur ve haddi ve nihâyeti ve misli ve benzeri yoktur. Hayy ve âlim ve mürîd ve kādir ve sem' ve basîr ve mütekellimdir. İbâdın zâhir ve bâtınını bilir ve ibâdın akvâl ve ef'âlini işitir ve görür. Her şeyi bilir ve her şeye kādirdir ve sıfât-ı sezâ ile mevsûftur ve sıfât-ı nâsezâdan münezzehtir. Ve bu muvahhidin i'tikādı, nûr-i akıl vâsıtasıyladır. Ya'nî delâil-i kat'î ve bürhân-ı yakînî üzerinedir. Ve bu mertebede bu muvahhid üzerine bir şey gālib olur. Zîrâ bu muvahhid, nûr-i akıl ve delâil-i kat'î ve bürhân-ı yakînî ile Hudâ'yı ve vahdaniyyet-i Hudâ'yı anladı. Ve yakînen bildi ki onun ilmi ve irâdesi ve kudreti, mevcûdâtın kâffesini muhîddir. Mevcûdâtı bir uğurdan âciz ve makhûr gördü ve esbâbı da müsebbebât gibi âciz ve makhûr buldu. **[12/a]** Ya'nî müsebbebi nasıl âciz ve makhûr görür idi ise şimdi de âciz ve makhûr gördü.

Ey dervîş! Kendini bilen kimsenin alâmeti odur ki, kalemi nasıl musahhar görür ise parmağı da musahhar görür. Vâkian el parmağın muharriki ve parmak kalemin muharriki ve parmak da kalemin muharrikidir. Ve kalemden harf zâhir olur. Ama harf ve kalem ve parmak ve el arasında ne kadar tefâvüt vardır. Mademki dördü âciz ve makhûr ve musahhardırlar cümlesinin muharriki, rûhdur. Kâinâtı da hey'et-i mecmûasıyla böyle bil ki, her biri dîğerinin vücûduna müsebbibdir ve her biri muharriktir. Ama cümlesi Hudâ'nın âciz ve makhûr ve musahharıdırlar. Cümlesinin vücûdu Hudâ'dandır ve cümlesinin hareketi Hudâ'dandır. Mûcid

ve muharrik hep Hudâ'dandır. Ve bu makāmdan demişlerdir ki; kendini ve ef'âlini ârif ol tâ ki Hudâ'yı ve Hudâ'nın ef'âlini ârif olasın.

Ey dervîş! Sebebin vücûdu Hudâ'dandır. Vücûd-i sebeb dahi Hudâ'dandır. Ve müsebbeb nasıl âciz ve makhûr ise sebeb dahi âciz ve makhûrdur. Ve sebebin müsebbebin vücûdunda hiçbir te'sîri yoktur. Ve sebeb ile müsebbeb arasında tefâvüt yoktur. Sebebin vücûdu müsebbebin vücûdu üzerine mukaddem olsun. Ve bu söz sana ancak bir misâl ile ma'lûm olur: Bil ki, elifin vücûdu vücûd-i bâ üzerine mukaddemdir ve bî-tefâvüt kâtibdendir. Ve elifin vücûd-i bâ hakkında hiçbir te'sîri yoktur. Ve kitâbet-i bâ hususunda kâtibin şerîki yoktur. İşte böylece efrâd-ı kâinâtın ba'zısı ba'zısı üzerine mukaddemdir. Ama cümlesi Hudâ'dandır ve hilkat-i kâinâtta Hudâ'nın şerîki yoktur.

Ey dervîş! Hudâ'ya nisbeten efrâd-ı kâinâttan hiçbiri yekdîğeri üzerine mukaddem değildir. Ve hiçbirisi yekdîğerinden muahhar değildir. Cümlesi berâberdirler. Zîrâ bu kitâbın hurûfundan her bir harfin kâtibine nisbeti nasıl ise efrâd-ı kâinâttan her bir ferdin Hudâ'ya nisbeti öyledir. Kitâbın harf-i evveli kâtibindir. Harf-i sânîsi de kâtibdendir. Harf-i sâlisi de kâtibdendir. Tâ kitâbın âhirine kadar böylece bütün kâtibdendir. Kâinâtı dahi böyle bil. Arş ve Kürsü Hudâ'dandır ve âsumânlar Hudâ'dandır ve zemînler Hudâ'dandır. Bu böylece cümle mevcûdât Hudâ'dandır. Ve bu makāmdan demişlerdir ki; senden Hudâ'ya olan yol tarîk-i tûl değil tarîk-i arzdır.

Ey dervîş! Efrâd-ı kâinât yekdîğerine nisbetle ba'zısı ba'zısından mukaddem **[12/b]** ve ba'zısı ba'zısından muahhardır ve ba'zısı mâzî ve ba'zı müstakbeldir. Ama Hudâ'ya nisbetle cümlesi berâberdirler. Vaktâki bu mukaddimâtı bildin ve bildin ki Hudâ'nın ilmi ve irâdesi ve kudreti külliyyât ve cüz'iyyât ile cümle eşyâ'yı muhîttir ve Hudâ'nın irâdesi ve ilmi ve kudreti olmaksızın hiçbir şeyi vücûda gelmedi ve gelmez şimdi de bil ki, Hudâ'nın bir çok hazîneleri vardır: Hazîne-i vücûd ve hazîne-i hayât ve hazîne-i sıhhat ve hazîne-i rızk ve hazîne-i gınâ ve hazîne-i ilim ve hazîne-i hikmet ve hazîne-i saâdet ve hazîne-i devlet ve hazîne-i ferâgat ve bunlar emsâli. Ve bu hazînelerin cümlesi Hudâ'nın hazîneleridir. Kime ister ise verir ve kime istemez ise vermez ve bu hazînelerin kilidi hiçbir kimsenin elinde değildir. Hudâ'nın indindedir.

Ey dervîş! Vaktâki bildin ki bu muvahhid esbâbdan geçti ve müsebbib-i esbâba erişti ve ilim ve irâde ve kudret-i Müsebbibü'l-esbâbı kâinâtın kâffesi üzerine muhît ve onun hazînelerini mâl-â-mâl buldu ve yakînen bildi ki kime ister ise verir ve bî-illet verir ve şimdi de bil ki, işte bu makāmda hırs kalkar ve onun yerine tevekkül gelir. Ve kesret-i sa'y ü kûşişi kalkar onun yerine rızâ ve teslîm gelir. Ve muhabbet-i gayr kalkar ve onun yerine muhabbet-i Hak gelir. Şimdi bu makāmda gamm-ı meâş ve keder-i rızk kalkar ve işte bu makāmda şirk-i hafî kalkar. Ve işte bu makāmda esbâb ma'zûl olur ve müneccim bâtıl olur. Ve esbâb tamâmen bu

muvahhidin önünden kalkar. Şöyle ki eğer nâdiren nazarını recn veya râhat vaktinde bir sebebe taalluk ederse şirk bilir ve hemen ondan rücû' edip tevbeye ve istiğfâre meşgûl olur.

Fasıl

Ehl-i Keşfin İ'tikādı Beyânındadır

Bu tâifeye hâssu'l-hâss derler. Ma'lûm olsun ki ehl-i keşf, Hudâ'nın varlığını ve vahdaniyyetini lisân ile ikrâr ve kalb ile tasdîk ederler. Ve lisân ile ikrâr ve kalb ile tasdîk ettikleri bu varlık ve vahdaniyyet, tarîk-i keşf ve ayân iledir. **[13/a]**

Ey dervîş! İşte bu tâifedir ki tamâmen hicâblardan geçmişler ve müşâhede-i Hudâ'ya vâsıl olmuşlardır ve likā-yi Hak ile müşerref bulunmuşlardır. Vaktâki likā-yi Hak ile müşerref oldular ilm-i yakîn ile bilmiş olduklarını şimdi ayn-ı yakîn ile bildiler ve gördüler ki varlık, Hudâ'nındır. Binâenaleyh bunun için bu tâifeye ehl-i vahdet derler. Zîrâ kendilerini bilmezler ve görmezler ve hep Hakk'ı görürler ve hep Hakk'ı bilirler.

Ey dervîş! Küfürden tevhîde kadar çok yol vardır ve tevhîdden ittihâde kadar dahi çok yol vardır ve ittihâddan vahdete kadar çok yol vardır. Maksad-ı sâlikân vahdettir.

Ey dervîş! Küfrün ma'nâ-yı mutâbıkı örtmektir. Ve örtmek iki kısımdır: Örtmenin biri odur ki, o örtme sebebiyle Hudâ'yı görmezler ve bilmezler ve bu mübtedîlerin küfrüdür. Ve bu küfr-i mezmûmdur. Ve örtmenin biri odur ki, o örtme sebebiyle Hudâ'nın gayrîni görmezler ve bilmezler ve bu müntehîlerin küfrüdür. Ve bu küfr-i mahmûddur. إنّ الذين كفروا سواء عليهم أنذرتهم ام لم تنذرهم لايؤمنون ختم الله على قلوبهم وعلى سمعهم وعلى ابصرهم غشاوة ولهم عذاب عظيم (Bakara, 2/6-7) [Muhakkak ki o küfredenleri ha korkutmuşsun ha korkutmamışsın onlar için birdir, inanmazlar. Allâh onların yüreğine mühür vurdu, kulaklarına da! Gözleri de perdelidir. Ve onlar için büyük bir azâb vardır.] Bu her iki küfrü de mütenâvildir.

İmdi küfrün ma'nâsını bildin şimdi de bil ki, tevhîdin ma'nâ-yı mutâbıkı, bir kılmaktır ve bir, bir yapılamaz. Bir çok şeyleri bir yapmak mümkündür. Ve bir çok şeyleri bir yapmak iki tarîk ile olur. Birisi, tarîk-i ilim ile ve dîğeri, tarîk-i amel iledir. Böyle olunca tevhîd iki nev' olur. Biri tevhîd-i ilmî ve biri tevhîd-i amelîdir. İmdi ma'nâ-yı tevhîdi bildin şimdi de bil ki, ittihâdın ma'nâ-yı mutâbıkı bir olmaktır ve bir olmak iki şey arasında olur. Ve vahdetin ma'nâ-yı mutâbıkı birliktir ve birlik içinde kesret yoktur. İmdi küfr-i medfûn içinde kesret vardır ve tevhîdde de kesret vardır. Ve ittihâdda dahi kesret vardır. Kesret olmayan vahdettir. Ve tâliblerin matlûbu ve sâliklerin maksûdu vahdettir.

Ey dervîş! Vaktâki kesret kalktı sâlik kalktı, şirk dahi kalktı ve hulûl dahi ve ittihâd dahi kalktı ve kurb ve bu'd ve firâk ve visâl da kalktı. Hak Teâlâ kaldı. **[13/b]**

Ey dervîş! Dâim Hudâ var idi. İşte o kadar. Ve dâima Hudâ olacaktır. İşte bu kadar. Ama sâlik hayâl ve pindâr içinde idi. Zann ederdi ki, Hudâ'nın vücûdu vardır ve vücûd-i Hudâ'nın

gayrî olarak onun dahi vücûdu vardır. Şimdi hayal ve pindârdan hurûc etti ve yakînen bildi ki vücûd birden ziyâde değildir. O da vücûd-i Hudâ'dır. Söz uzamasın. Ma'lûm olsun ki ehl-i vahdet derler ki, vücûd birden ziyâde değildir. O da vücûd-i Hudâ'dır. Ve vücûd-i Hudâ'dan gayrî olarak dîğer bir vücûd yoktur ve olması da mümkün değildir. Ve yine derler ki, vâkian vücûd birden ziyâde değildir. Velâkin bu bir vücûdun zâhiri vardır ve bâtını vardır. Bu bir vücûd, nûrdur ve âlemin hayâtı ancak bu nûrdandır. Ve âlem bu nûr ile mâl-â-mâldır ve nâmahdûd ve nâmüntehâ bir nûrdur ve bî-payân ve bî-gîrân bir bahrdır. Mevcûdâtın hayâtı, ilmi, irâdesi, kudreti bu nûrdandır. Bil ki, cümle bu nûrdandır. İmdi bu vücûdun bâtını nûr olduğunu bildin şimdi de bil ki, bu vücûdun zâhiri, bu nûrun mişkâtıdır ve bu nûrun sıfâtının mezâhiridir.

Ey dervîş! Bu nûra vâsıl olmalı ve bu nûru bilmeli ve âlemde bu nûrdan nigâh etmeli, tâ ki şirkten halâs olasın ve kesret kalka ve hayrânlık kalmaya ve vücûdun birden ziyâde olmadığına yakîn hâsıl olur. Bizim şeyhimiz buyurdu ki: "Ben bu nûra eriştim ve bu nûru gördüm. Nâmahdûd ve nâmütenâhî bir nûr idi ve bî-payân ve bî-girân idi. Üstü, altı, solu, sağı, önü ve arkası yok idi. O nûr içinde hayrân kalmış idim. Nevm ve ekl ve dahl ve harc benden gitti, yapamadım. Hâlimin böyle olduğunu bir azîze hikâye eyledim, buyurdu ki: 'Git, sâhibinin izni olmaksızın bir harmândan bir tutam ot al. Gittim aldım ve o nûru görmedim'."

Ey dervîş! Bu diyâr-ı nûra erişmiş ve bu diyâr-ı nûr içinde gark olmayan her bir sâlik, makām-ı vahdetten koku almaz. Ve her kim ki makām-ı vahdete erişmedi ve likā-yi Hudâ ile müşerref olmadıysa hiçbir şeyi "kemâ hiye" bilmedi ve görmedi. Nâbînâ geldi ve nâbînâ olarak gitti. Çok kimseler derler ki; **[14/a]** biz bu deryâ-yı nûra eriştik ve bu deryâ-yı nûru gördük.

Ey dervîş! Her kim ki bu deryâ-yı nûra erişmiş ise ve bu deryâ-yı nûr içinde gark olmuş ise onun bir çok alâmeti vardır. Halk-ı âlem ile tamâmen sulhta olur. Cümle hakkında nazar-ı şefkat ve merhamet ile nigâh eder. Ve meded ve muâveneti hiçbir kimseden dirîğ etmez ve hiçbir kimseyi dalâlete ve yolsuzluğa nisbet etmez. Cümle Hudâ yolunda bilir ve cümlenin vechini Hakk'a müteveccih görür. Ve şekki yoktur ki böyledir. Hikâye: Bir azîz hikâye eder ki: "Bu kadar halkı Hudâ'ya da'vet ettim ve hiç kimse sözümü kabûl etmedi. Cümle halâyıkı bir uğurdan huzûr-i Hudâ'da gördüm ki hâzır idiler ve cümle kurb içinde idiler. Hudâ söylüyor ve Hudâ'dan dinliyor idiler."

Ey dervîş! Da'vet ve terbiye o değildir ki; şakîye, saâdet bahş ederler ve nâmüstaiddi, müstaidd kılalar. Ve hakîkat-i eşyâ'yı insânlara izhâr eylerler. Dâ'vet ve terbiye odur ki, fenâ âdetleri insânların arasından kaldırırlar. Ve yaşamayı ve tedbîr-i meâşı insânlara sehl ve âsân eylerler. Ve insânları yekdîğerine sevdireler ve doğru sözlü ve doğru fiilli edeler. İşte da'vet ve terbiye bu söylenmiş olandır ve bundan ziyâde değildir. Ve emr-i ma'rûf ve nehy-i münker bunun içindir. Bâkî her ne ki kendileriyle berâber getirmişlerdir o şeylerin tebdîli müyesser

olmaz. Ya'nî âdemîlerin her biri sıfât-ı hamîde ve sıfât-ı zemîme sahibidir ve her birinin bir işe isti'dâdı vardır. Ve her birine saâdet veya şekāvet hem-râhtır ve bunları kendileriyle berâber getirmişlerdir. Ve her ne şey ki kendileriyle berâber getirmişlerdir o şeylerin tebdîli müyesser değildir. بعثت الرفع العادات لا لرفع الصفات بعثت البيان الاحكام لا لبيان الحقيقة [Âdetleri kaldırmak için gönderildim sıfâtları kaldırmak için değil. Hükümleri açıklamak için gönderildim hakîkati açıklamak için değil.] Ya'nî; ben ref'-i sıfât için değil, ref'-i âdât için ba's olundum ve ben beyân-ı hakîkat için değil, beyân-ı ahkâm ba's olundum. Yaşayabilmeleri için ilm-i ahkâma muhtâçtırlar ilm-i hakāyıka muhtâç değildirler. Kendi müstaidd olduklarını ele getirirler.

Ey dervîş! Hiçbir sıfât, fenâ değildir. Ama bir tâife sıfâttan ba'zısı ba'zısını kendi mahalline vaz' etmez. O sıfât, fenâdır derler. Âlemde hiçbir şey fenâ değildir. Her şey yerinde iyidir. Ama ba'zısı mahallinde olmaz. Nâmı, fenâ olur. Böyle olunca Hudâ-yi Müteâl **[14/b]** asla fenâ bir şey yaratmamıştır, hep iyi yaratmıştır.

Fasıl

[Vahdet Ehlinden Başka Bir Tâife Beyânındadır]

Ma 'lûm olsun ki ehl-i vahdet bir tâife derler ki; vücûd birdir, ziyâde değildir ve o vücûd-i Hudâ'dır. Ve Hudâ'nın vücûdiyyetin gayrî olarak bir vücûd-i dîğer yoktur ve olması da mümkün değildir. Bu tâifenin sözleri bu fasıl mürûr etti ve şerhan takrîr olundu. Ve dîğer bir tâife derler ki; Vücûd iki kısım üzerinedir. Vücûd-i hakîkî ve vücûd-i hayâlî. Hudâ, vücûd-i hakîkî sâhibidir. Ve âlem, vücûd-i hayâlî sâhibidir. Hudâ yok görünen bir vardır. Ve âlem var görünen bir yoktur. Âlem kâffeten hey'et-i mecmûasıyla hayâl ve nümâyiştir. Vücûd-i Hudâ'dan ibâret olan vücûd-i hakîkatin hâsiyyeti sebebiyle böyle mevcûd görünüyorlar ve hakîkatte vücûdları yoktur. Ancak vücûd-i hayâlî ve aks-i züleldir.

İkinci risâle de tamâm oldu. الحمد لله رب العلمين [Âlemlerin rabbi olan Allâh'a şükürler olsun.]

ÜÇÜNCÜ RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين والصلاة والسلام على انبيائه واوليائه خيرخلقه وعلى آلهم واصحابهم الطيبين الطاهرين

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. İyi âkıbet mü'minlerindir. Salât ve selâm, mahlûkātının en hayırlıları olan peygamber ve velîlerine, onların temiz ve nezîh âile ve ashâbınadır.] Ammâ ba'd ez'afu'z-zuafâ' ve hâdim-i fukarâ' **(Azîzüddîn Muhammed en-Nesefî)** böyle der ki: "Cemâat-i dervîşân كثر هم الله [Allâh onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden ricâ edip dediler ki: 'Ervâhın hilkati ve merâtibi ve urûc ve nüzûlü hakkında ehl-i şerîat kāide ve kānûnu üzerine bir risâle cem' ediniz ve beyân ediniz. Rûh insânı kendi kemâline kemâlâtın nihâyetine îsâl edebilir mi? Mufârakat-ı kalıbdan sonra rücû' edeceği kendi makāmını, makāmātın nihâyetine eriştirebilir mi? Yoksa onun kemâli mukadder midir? Ve makām-ı mukadder midir? Ve sa'y ü kûşiş ile takdîr olan şeyden ziyâde olamaz mı? Ve yine beyân ediniz ki takdîr-i Hudâ nedir?' **[15/a]** Onların taleblerine icâbet ettim ve Hak Teâlâ'dan meded ü yârâ niyâz eyledim. Tâ ki hatâ' ve zelleden hıfz eyleye." إنه علىما يشاء قديروبالإجابةجدير [O, dilediğini yapmaya kādir ve duâları kabûle lâyıktır.]

Fasıl

[İnsan, Rûh ve Bedenden Oluşmuştur. İnsânlardan Üç Tâife]

Allâh seni dâreynde azîz etsin. Ma'lûm olsun ki âdemîler bu âlem-i süflîde misâfirdirler. Zîrâ rûh-i âdemî, melâike-i semâviyye cevâhirindendir. Âlem-i ulvîden bu âlem-i süflîye kemâl talebiyle göndermişlerdir. Tâ ki kendi kemâlini hâsıl eyleye ve kendi kemâlini tahsîl ettikde onun rücû'u melâike-i semâviyye cevâhirine olacaktır ve âlem-i ulvî olacaktır. Ve kemâl, âletsiz tahsîl olamaz. Zîrâ rûh-i âdemî, cüz'iyyât-ı âlem değildir. Rûha bu âlem-i süflîden bir âlet verdiler. Tâ ki cüz'iyyât-ı âlem ola ve kendi perverdigârını külliyyâttan istidlâl edip tanıya ve âlet, kalıbdır. Binâenaleyh âdem, rûhdan ve kalıbdan mürekkebdir ve onun rûhu, âlem-i ulvîdendir ve kalıbı, âlem-i süflîdendir. Rûh, âlem-i emirdendir ve kalıbı, âlem-i halktandır. Vaktâki bu mukaddimâtı öğrendin şimdi de bil ki, âdemîlerden ba'zıları bu âlem-i süflîde misâfir olduklarını ve taleb-i kemâle geldiklerini bilmezler. Bilmedikler için taleb-i kemâle meşgül olmazlar. Şehvet-i ferc, şehvet-i batın ve muhabbet-i evlâd onları aldatmıştır ve kendisiyle meşgül kalmışlardır. Ve bunların her üçü avvâmın putudur. Ve âdemîlerden ba'zıları âlem-i süflîden misâfir olduklarını ve taleb-i kemâle geldiklerini bilirler velâkin taleb-i kemâle meşgül değildirler. Ârâyîş-i zâhir muhabbeti ki küçük puttur ve muhabbet-i mâl ki büyük puttur ve muhabbet-i câh ki en büyük puttur. Hepsini aldatmıştır. Ve bunlar havâssın putlarıdır. Ve bu her altı şey dünyânın dallarıdır ve dünyâ bundan ziyâde değildir.

Ey dervîş! Vaktâki bu sonuncu üç dal kuvvetlenir ve gālib olur o evvel ki üç dal zayıf ve mağlûb olur. Böyle olunca hicâb-ı âdemî hakîkatte yedidir: Biri de muhabbet-i nefstir. Ve bu zikr olunan altı şeyin muhabbeti nefsten nâşîdir ve muhabbet-i nefs gayet büyük bir puttur. Ve dîğer putlar onun vâsıtasıyla **[15/b]** zâhir olurlar ve cümlesini kesr etmek kābildir. Velâkin pek büyük put olan muhabbet-i nefsi kesr etmek kābil değildir. Ve âdemîlerin ba'zıları bu âlem-i süflîde misâfir olduklarını ve taleb-i kemâle geldiklerini bilir ve taleb-i kemâl ile meşgūldürler. Ve ba'zısı kemâli tahsîl etmiştir ve dîğerini tekmîl ile meşgūldür. فمنهم ظالم لنفسه ومنهم مقتصد ومنهم سا بق بالخيرات (Fâtır, 35/32) [Onların içinde öz cânına zulmedenler bulunduğu gibi içlerinde orta yolu tutanlar hayır işlerinde Allâh'ın izniyle ileri gidenler de vardır.] Âdemîler bu üç tâifeden ziyâde değildirler. Ba'zısı âdemîdir ba'zısı âdemîye benzerler. Söz uzamasın ve maksûddan geri kalmayalım.

Ey dervîş! Kemâle muvassıl olan tarîk, bir tarîktir. Ve o tarîk evvelen tahsîl ve tekrâr ve nihâyet-i mücâhede ve ezkârdır. Evvelen medreseye gelmeli ve medreseden hângâha gelmelidirler. Her kim böyle yaparsa câiz ki maksadına vâsıl olur. Ve her kim böyle değilse asla madsada erişmez.

Ey dervîş! Her kim medreseye gitmez ve hângâha giderse câiz ki seyr-ilallâhdan bâ-behre ve bâ-nasîb ola. Ve Hudâ'ya erişir velâkin seyr-fillâhdan bî-behre ve bî-nasîb olur.

Fasıl

Ervâh ve Ecsâmın Hilkati Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki ehl-i şerîat derler ki; Hudâ-yi Teâlâ mevcûd ve muhtârdır muvahhid bizzât değildir. Cevâhir ve a'râzdan ibâret olan âlemi yaratmak istediği vakitte ilk yarattığı şey bir cevher idi ve ona cevher-i evvel derler. Ve Hak Teâlâ âlem-i ervâh ve ecsâmı yaratmak dilediği vakitte o cevher-i evvele nazar etti, o cevher-i evvel eridi ve cûşa geldi. Ve o cevherin hülâsası ve zübdesi olan şey şekerin göbeği gibi üste çıktı ve o cevherin tortusu ve kudûreti şekerin tortusu gibi dipte kaldı. Hak Teâlâ o zübde-i nûrândan âlem-i ervâhı yarattı ve o zulûmât-ı tortudan âlem-i ecsâmın merâtibini izhâr eyledi.

Ey dervîş! Bu zübde-i nûrânî, Âdem'dir ve bu zulmân-ı tortu, Havvâ'dır. Âdem ve Havvâ, mevcûdâddır. Ve bu makāmdan denilmiştir ki; Havvâ, Âdem'in pehlûsundan yaratılmıştır. **[16/a]**

Fasıl

Rûh ve Merâtib-i Ervâh Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki rûh, bir cevher-i latîftir ve kābil-i tecziyye ve taksîm değildir ve âlem-i emirdendir. Belki kendisi âlem-i emirdir. Vaktâki ma'nâ-yı rûhu bildin şimdi de bil ki, Hak Teâlâ Hazretleri vaktâki merâtib-i ervâhı yaratmak murâd eyledikde o zübde-i nûrâniye nazar

etti o zübde-i nûrânî eridi ve cûşa geldi. O zübdenin zübde ve hülâsasından Hâtem-i enbiyâyı yarattı. Ve o zübde ve hülâsasının bâkîsinden ervâh-ı rusulü yarattı. Ve bâkî hülâsasından ervâh-ı enbiyâyı yarattı. Ve bâkînin zübde ve hülâsasından ervâh-ı evliyâyı yarattı. Ve bâkînin zübde ve hülâsasından ervâh-ı zühhâdı ve bâkînin zübde ve hülâsasından ervâh-ı ibâdı yarattı. Ve bâkînin zübde ve hülâsasından ervâh-ı mü'minâtı yarattı. Ve bâkînin zübde ve hülâsasından tabîat-i mâîyi yarattı. Ve bâkînin zübde ve hülâsasından tabîat-ı havayı yarattı. Ve bâkînin zübde ve hülâsasından tabîat-ı âteşi ve bâkînin kalandan tabîat-ı hâki yarattı. Ve her bir rûh ile nice melâike yarattı. Müfredât-ı âlem-i melekût tamâm oldu.

Fasıl

Cisim ve Âlem-i Ecsâm ve Merâtib-i Ecsâm Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki cisim, bir cevher-i kesîftir ve kābil-i teczîyye ve taksîmiyyedir. Ve âlem-i halkdandır. Belki kendisi âlem-i halktır. Vaktâki cümle ma'nâsını bildin şimdi de bil ki, Hak Teâlâ merâtib-i ecsâmı yaratmak murâd eyledikde o zulmânî olan tortuya nazar etti, o tortu eridi ve kaynadı. O tortunun zübde ve hülâsasından Arş'ı yarattı. O zübde ve hülâsanın artığından birinci göğü yarattı ve o zübde ve hülâsanın artığından altıncı göğü yarattı ve o zübde ve hülâsanın bâkîsinden yedinci göğü yarattı. Ve o zübde ve hülâsanın bâkîsinden dördüncü göğü yarattı. **[16/b]** Ve o zübde ve hülâsanın artığından üçüncü göğü yarattı. Ve o zübde ve hülâsanın artığından ikinci göğü yarattı. Ve o zübde ve hülâsanın mütebâkîsinden birinci göğü yarattı. Ve o zübde ve hülâsanın bâkîsinden anâsır-ı âteşi halk eyledi. Ve o zübde ve hülâsanın bâkîsinden anâsır-ı havayı yarattı. Ve o zübde ve hülâsanın bâkîsinden anâsır-ı âbı halk eyledi. Ve o zübde ve hülâsanın artığından anâsır-ı hâki yarattı. Müfredât-ı âlem-i mülk tamâm oldu. Müfredât-ı mülk ve melekût yirmi sekiz oldu. On dördü mülk ve on dördü melekûttur ve mürekkebi üçtür ki; ma'den, nebât ve hayvândır. Böylece hurûf-i hece dahi yirmi sekizdir ve mürekkeb üçtür ki: İsim, fiil ve hurûftur.

Fasıl

[Rûhlardan Herbiri Hangi Yerleri Aldılar?]

Vatkâ ki merâtib-i ervâh ve merâtib-i ecsâm tamâm oldu, ondan sonra merâtib-i ervâhın her birisi merâtib-i ecsâmdan her birisinde ahz-ı makām eylediler: Arş, rûh-i hâtem-i enbiyânın makāmı oldu ve onun savmaası ve halvethânesi oldu. Ve kürsü, ervâh-ı ululazmin makāmı ve onların savmaası ve halvethânesi oldu. Ve yedinci gök, makām-ı ervâh-ı rusül ve onların savmaası ve halvethânesi oldu. Ve altıncı gök, makām-ı ervâh-ı enbiyâ oldu ve onların savmaası ve halvethânesi oldu. Ve beşinci gök, ervâh-ı evliyânın makāmı oldu ve onların savmaası ve halvethânesi oldu. Ve dördüncü gök, ehl-i ma'rifetin makāmı oldu ve onların savmaası ve halvethânesi oldu. Ve üçüncü gök, ervâh-ı zühhâdın makāmı oldu ve onların savmaası ve halvethânesi oldu. Ve ikinci gök, âbidlerin makām-ı ervâhı oldu ve onların savmaası ve

halvethânesi oldu. Ve birinci gök, ervâh-ı mü'minâtın makāmı ve onların savmaası ve halvethânesi oldu. Ve tabâyi-i erbaa anâsır-ı erbaada ahz-ı makām eylediler. Dokuz mertebe mertebe-i ulvî ve dört mertebe mertebe-i süflî vâki' oldu. Ve mertebe-i hâk, esfel-i sâfilîn oldu ve Arş, a'lâ-i illiyyîndir.

Ey dervîş! Bütün ervâhın her biri kendi makāmından bu mertebe-i esfel-i sâfilîne nüzûl ederler. Ve merkeb-i kalıba süvâr olurlar ve kalıb vâsıtasıyla kemâl tahsîl ederler **[17/a]** ve tekrâr buradan urûc edip evvelki makāmlarına erişirler. Ve kendilerinden evvelki makāmlarına eriştiklerinde her birinin urûcu tamâm olur ve her birinin dâiresi tamâm olur ve dâire tamâm oldukda terakkî mümkün olmaz. Ve terakkî her birinin kendi makām-ı evveline vusûllerine kadardır, ziyâde değildir. Ervâh-ı mü'minîn, âsûman-ı evvele kadar; ervâh-ı âbidîn, ikinci göğe kadar; ervâh-ı zühhâd, üçüncü göğe kadardır. Ve böylece mertebe mertebe dokuz mertebe kendi evvelki makāmına kadar urûc ederler. Velâkin kendi evvelki makāmından ileri geçemez. Yolda kalmak mümkündür. Velâkin kendinin evvelki makāmından ileri geçmek mümkün değildir. Ve yolda kalmak bundan ibârettir ki, her kimin rûhu makām-ı îmânda mufârakat ederse onun rücû'u âsumân-ı evvele olacaktır. Ve her kimin de makām-ı ibâdette müfârakat ederse onun rücû'u ikinci göğe olacaktır. Ve makāmâtın cümlesini böyle bil. Her kim bir makāmdan mufârakat ederse onun rücû'u, o makāmdır. Ehli ile berâber olur. Her ne kadar o makāmın bâlâsında nüzûl etmiş olursa da ve azîm teessüf olur ki, bir kimse evvelki makāmına vâsıl olamaya ve yolda kala. Ve makām-ı îmâna vâsıl olmayan kimsenin rücû'u her hangi mertebeden nüzûl etmiş olursa olsun âsumân olamayacaktır. إنّ الذين كذّب بأياتنا واستكبروا عنها لا تفتح هم ابواب السماء ولا يدخلون الجنة حتى يلج الجمل في سم الخياط (A'râf, 7/40) [Âyetlerimizi yalan sayıp onları (kabûl etmeyi) kibirlerine yediremeyenlere göğün kapıları açılmaz. Deve iğne deliğine girmedikçe Cennet'e giremezler.]

Ey dervîş! Enbiyâyı tasdîk etmemiş âdemîler her ne kadar âdemî sûretinde iseler de onlarda ma'nâ-yı âdemî yoktur. Behâimden ma'dûddurlar. Belki behâimden daha aşağıdırlar. ولقد ذرأنا لجهنم كثيراً من الجن والانس لهم قلوب لا يفقهون بها ولهم أعين لا يبصرون بها ولهم أذان لا يسمعون بها اولئك كالانعام بل هم اضل اولئك هم الغافلون (A'râf, 7/179) [Andolsun ki, biz cinler ve insânlardan bir çoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalbleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvânlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gāfiller onlardır.] Ve behâim için âlem-i ulvîye yol yoktur. Zîrâ âlem-i ulvî, pâk olanların savmaası ve halvethânesidir. Melâikenin ve ehl-i takvânın makāmıdır. İlimsiz ve takvâsız âlem-i ulvîye erişilmez.

Ey dervîş! Hak Teâlâ, cümle ervâhı asl-ı fıtratta pâk ve mutahhir yaratmıştır. Velâkin bu âlem-i süflîye vusûllerinde ve taleb-i kemâle geldiklerinde ba'zıları bu âlem-i süflîye aldandılar ve yolda kaldılar. كل مولود يولد علي فطرة الاسلام ثم ابواه يهودانه وينصرانه ويمجسانه [Her insân, İslâm fıtratı üzerine doğar. Sonra anne-babası onu ya Yahûdî ya Hrıstiyan ya da Mecûsî yapar.] **[17/b]**

Ve eğer bir kimse suâl ederse ki: Mâdem ki kendi makām-ı evvelinden ileri geçemiyor bu nüzûl ve urûcun fâidesi nedir? Ma'lûm olsun ki vaktâki ervâh bu âlem-i süflîye nüzûl etmiş idiler, bildiklerini bilir idiler ve terakkîleri yok idi. Ve iktisâb-ı ulûm ve iktibâs-ı envâr edemez idiler. Âlemin külliyyâtına âlim idiler. Fakat âlemin cüz'iyyâtına âlim değil idiler. Vaktâki bu âlem-i süflîye nüzûl ettiler ve kalıb merkebine süvâr ve kalıb vâsıtasıyla terakkîye nâil oldular. İktisâb-ı ulûm ve iktibâs-ı envâr edebildiler ve cüz'iyyât âlemine âlim oldular. Ve külliyyâttan cüz'iyyât âlemini istidlâl eylediler ve kendi rabblerini tanıdılar.

Ey dervîş! Ervâh vaktâki nüzûl ettiler ve taleb-i kemâle geldiler ve şimdi ise urûc etmektedirler. Kemâl-i tahsîl etmişlerdir. Binâenaleyh, urûcda ve nüzûlde bir çok fâideler vardır. Ama her birinin kemâli, ma'lûmdur. Ve her birinin kemâl-i makāmı, ma'lûmdan ma'lûmdur ve kendi makām-ı ma'lûmundan geçer. ومامنا الا له مقام معلوم (Saffât, 37/164) [İçimizde biri yoktur ki muayyen bir makāmı bulunmasın.] Öyle biliyorum ki tamâmen anlamadın bunu daha açık söyleyeyim.

Fasıl

[Ma'lûm Makām Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki ehl-i şerîat derler ki; bu dokuz mertebe atâîdir, kesbî değildir. Dîn-i hanîf ve dîn-i kayyim budur. Ve fıtratullah ki bütün âdemîler o fıtrat üzerine yaratılmışlardır işte bu merâtib-i ervâhtır her birini nasıl yaratmış ise öyle yaratılmıştır. Halk-ı Hudâ'da tebdîl yoktur. فأقم وجهك للدين حنيفا فطرت الله التى فطر الناس عليها لا تبديل لخلق الله ذلك الدين القيم (Rûm, 30/30) [Sen yüzünü dosdoğru dîne tam bir ihlâs ile çevir. (Bu dîn) Allâh'ın o fıtratıdır ki insânları onun üzerine yaratmıştır. Allâh'ın yarattığı değiştirilmez.]

Ey dervîş! Eğer bu mertebe evvel olduğu gibi kesbî olsaydı her kimin kesbi ziyâde ise onun makāmı daha âlî olurdu. Ârif, kesb ile velînin makāmına erişirdi. Ve velî, kesb ile nebînin makāmına erişirdi. Ve makāmâtın cümlesini de böyle bil. **[18/a]** Bunların cümlesi kesbî değildir atâîdir.

Ey dervîş! Merâtib-i ervâhı, her birinin makām-ı ma'lûmu olduğunu ve kendi makām-ı ma'lûmundan ileri geçemediğini nasıl bildin ise yine böylece onların akvâl ve ef'âlinin dahi bir makām ve mikdâr-ı ma'lûmu olduğunu ve ondan ileri geçemeyeceklerini bil. وكل شيئ عنده بمقدار (Ra'd, 13/8) [O'nun nezdinde her şey, bir ölçüye tâbi'dir.] Ya'nî bu âleme gelen ve merkeb-i kalıba süvâr olan her bir rûhun bir haddi ve mikdâr-ı ma'lûmu vardır ki, kalıb içinde ne kadar kalır ve ne kadar nefes alır ve ne yer ve ne kadar yer ve ne söyler ve ne işler ve ne kadar söyler ve ne kadar işler ve ne öğrenir ve ne kadar öğrenir ve umûrun cümlesini böyle bil. Ve ilm-i Hudâ, ezelde bunun cümlesini muhîttir. Ya'nî Hudâ Teâlâ, ezelde âlemin külliyyâtını ve cüz'iyyâtını âlimdir. وأنّ الله قد احاط بكل شيءعلما (Talâk, 65/12) [Allâh her şeyi ilmiyle kuşatmıştır.]

Fasıl

Takdîr-i Hudâ Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki ba'zıları derler ki; Hak Teâlâ ezelde her şeyin zâtını ve sıfâtını ve mikdârını bilmiştir. İşte takdîr-i Hudâ'nın ma'nâsı budur. Ya'nî O'nun ilmi, O'nun takdîridir. Ve bu tâife ehl-i şerîattır. Ve ba'zıları derler ki; Hak Teâlâ ezelde her şeyin zâtını ve sıfâtını ve mikdârını bilmiştir ve dilemiştir. İşte takdîr-i Hudânın ma'nâsı budur. Ya'nî O'nun ilmi ve irâdesi O'nun takdîridir. Ve bu tâife ehl-i sünnettir.

Ey dervîş! Zâhir-i şerîatta Hudâ'nın hükmü ve Hudâ'nın kazâsı ve Hudâ'nın kudreti ve Hudânın takdîri bir ma'nâdır. Ve bu cümleden olarak ba'zısı onun ilmidir derler ve ba'zısı onun ilmi ve irâdesi derler. Ve onun ilmi ve irâdesi cümle eşyâ'yı ve âlemin külliyyâtını ve cüz'iyyâtını muhîttir. Böyle olunca cümle eşyâ' onun takdîri olur. Ve onun redd-i takdîri hiçbir vecihle mümkün olmaz. Ve ulemâ ve meşâyıh bu duâyı çok okumuşlardır: اللهم لا مانع لما اعطيت ولامعطى لما منعت ولاهادى لمن اضللت ولا مضلّ لمن هديت ولاراد لما قضيت ولاينفع ذالجد منك الجد [Allâh'ım senin verdiğine engel olacak ve senin men' ettiğini verecek yoktur. Senin dâlalete düşürdüğünü hidâyete erdirecek senin hidâyet verdiğini dalâlete düşürecek yoktur. Senin takdîr ettiğini de reddedecek yoktur.] **[18/b]**

Ey dervîş! Eğer onun ilmi onun takdîri ise âdemîler ef'âl ve akvâlde muhtâr olur. Her ne isterler ise söylerler ve her ne isterler ise yaparlar. Ve eğer onun ilmi ve irâdesi onun takdîri ise âdemîler akvâlde ve ef'âlde mecbûr olurlar. Hudâ'nın dilediğini söyler ve işitir.

Fasıl

[Sırâtı Geçmek Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki rûh-i insânînin bu nüzûl ve urûcu sırâttan geçmeye benzer. Çünkü menkûldür ki; sırât, cehennem üzerine kurulan bir şeydir. Kıldan ince ve kılıçtan keskincedir. Ve bu sırât üzerine bir müddet aşağıya gidilir ve bir müddet doğruca gidilir ve bir müddet yukarıya gidilir. Ve ba'zıları, bu sırât üzerinde çabuk ve kolaylıkla geçer ve onlara asla bir zahmet erişmez. Ve ba'zıları, düşe kalka ve bir çok zahmet ile geçer. Velâkin âkıbette geçerler. Ve ba'zıları, geçemezler ve cehenneme düşerler. Rûh-i insânînin nüzûl ve urûcu da böyledir. Zîrâ âlem-i tabîat cehenneme benzer. Ervâhın bu âlem-i tabîate gelmesi lâzımdır ve âlem-i tabîattan mürûru müktezîdir. Böyle olunca ervâh bir müddet aşağıya gelirler ve bir müddet doğruca giderler ve bir müddet de yukarıya çıkarlar. Ve ba'zıları, âlem-i tabîattan çabuk ve kolaylıkla geçerler ve onlara hiçbir zahmet erişmez. Ve ba'zıları, düşe kalka geçerler ve onlara bir çok zahmet erişir. Ama âkıbet geçerler. Ve ba'zıları, geçemezler ve âlem-i tabîatta kalırlar ve âlem-i ulvîye erişemezler. Ve bu sırât kıldan ince ve kılıçtan keskindir. Çünkü cümle umûrda vasat sırât-ı müstekîmdir ve tarîk-i akıldır. Ve taraf-ı ifrâd ve tefrîd âlem-i tabîattır ki

cehennemdir ve vasat kıldan incedir ve vasat muhâfaza etmek ve vasat üzerinde gitmek kılınçtan keskindir. **[19/a]**

Fasıl

[Dünyâ ve Âhirette Olan Herşeyin İnsânda Olduğu Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki dünyâda ve âhirette mevcûd olan her bir şey âdemîde de mevcûddur. Ve âdem dünyâ ve âhiretin nüshası ve nümûnesidir.

Ey dervîş! Rûh-i insânînin gelmek ve gitmek ve cehl ve ilim nisbeti gibi bir çok ahvâli vardır ve nâma'dûd isimleri vardır. Rûh-i insânî vaktâki nüzûl eder, ufûl-i nûrdur. Vaktâki urûc eder, tulû'-i nûrdur. Nüzûl, nûrun ufûlu olunca nüzûl-i insânî, gece olur. Ve urûc-i insânî, tulû'-i nûr olunca rûh-i insânînin urûcu, gündüz olur. Ve kezâ vakt-i nüzûlde, eşyâ' rûhda mukadderdir ve cümlesi mestûr ve gayr-i zâhirdir. Binâenaleyh, nüzûl-i rûh-i insânî, "şeb-i kadir" olur. Ve vakti urûcda, rûh-i insânîden mukadder olan gizli ve gayr-i zâhir olan her şey zâhir ve âşikâr olur. Binâenaleyh urûc-i insânî, "rûz-i kıyâmet" olur. Ve mademki nûrun eseri, cisimdir ve urûc-i nûr dahi cisimdir binâenaleyh, cism-i âdemî, hem mağrib hem meşrik olur. Ve rûh-i insânî, "Zülkarneyn"dir. Bir şâhı, nüzûldur ve dîğer şâhı da urûcdur. Bu Zülkarneyn mağribe eriştikde, güneşin sıcak pınara gurûb ettiğini gördü. حتى إذا بلغ مغرب الشمس وجدها تغرب فى عين حمئة ووجد عندها قوماً (Kehf, 18/86) [Güneşin battığı yere vardığı zamân onu kara bir denize batar buldu. Onun yanında bir halk gördü.] Ve o sıcak pınar âdemin cismidir.

Ey dervîş! Cism-i âdemî, sıcaktır ve harâret-i garîziyyesi vardır. Âfitâb-ı rûh ona nüzûl eder ve ondan urûc eder. İmdi güneş, sıcak pınara nüzûl eder ve soğuk pınardan urûc eder. Ve bu Zülkarneyn mağribde bir kavm buldu ki begâyet zayıf nâtüvân ve begâyet câhil ve bî-haber idiler ve karanlıkda kalmış ve aydınlıktan bî-nasîb ve bî-behre idiler. Ve meşrika vusûlünde meşrikte bir kavm buldu begâyet kavî ve tüvân ve begâyet âlim ve bâ-haber idiler. Karanlıktan çıkıp aydınlığa vâsıl olmuş idiler. حتى إذا بلغ مطلع الشمس وجدها تطلع على قوم لم نجعل لهم من دونها ستراً (Kehf, 18/90) [Güneşin doğduğu yere varınca onun güneşten başka örtünecek şeyleri bulamayan bir kavim üzerine doğduğunu buldu.]

Ey dervîş! O kavmi ki mağribde buldu ve o kavmi ki meşrikde buldu, cümlesi sıfât-ı rûhânî ve sıfât-ı cismânî idiler. **[19/b]** Zülkarneyn, karanlık bir âleme gitti derler. Karanlık, cisimdir ve âlem, âb-ı hayâttır. İmdi mağrib ve meşriki bildin şimdi de bil ki, mağrib, bir seddir ve meşrik dahi bir seddir. Ve meşrik ile mağrib arası iki sedd arasıdır ve iki sedd arası tamâm-ı ömre müştemildir. Ve bu iki sedd arasında bir kavim buldu ve o kavim Ye'cûc ve Me'cûc'den şikâyet ettiler. Ye'cûc ve Me'cûc şehvet ve gazabdır ki fesâd ederler ve harâbîde sa'y ederler. Ve Ye'cûc ve Me'cûc'den şikâyet eden kavim, sıfât-ı rûhânî ve kuvâ-yi aklî idiler. Zülkarneyn onlara der ki: "Siz bana kuvvet ile muâvenet edin tâ ki ben sizinle Ye'cûc ve Me'cûc arasına bir sedd inşâ edeyim." أتوني زبر الحديد (Kehf, 18/96) [Bana demir parçaları getirin.] Hadîd, metânet

ve doğruluk ve sebâttır. Ve kahr ve men‘-i nefstir. Ve eğer bu ibâreyi anlamadın ise bundan daha açık söyleyeyim.

Ey dervîş! Her kim emr-i ârif ile sohbet-i ârifte riyâziyât ve mücâhadâta tevessül eder, zâhir ve bâtını doğru olur. Sâlikin zâhir ve bâtını doğru olunca, sâlikin işi tamâm olur. Ya‘nî zâhiri ve bâtını pâk olur. Zâhiri pâk olmadıkça bâtını kābil-i nûr olmaz. حتى إذا ساوى بين الصدفين قال انفخوا (Kehf, 18/96) [İki dağ yanlarının arasındaki yer dolduktan sonra (ameleye) ‘Üfleyin!’ dedi.] Zâhir ve bâtın-ı âdemî sedef içindedir. Ve zâhir, bâtını doğru olunca, ârif o vakit nef‘-i ilim ve ma‘rifet eder. Sâlik, âkıbet âlim olur ve ârif olur. Sâlik âlim ve ârif oldukda, sâlikin bu ilim ve ma‘rifeti âteş mesâbesinde olur. Ye’cûc ve Me’cûc’den inbiâs eden hayâlât-ı fâside ve efkâr-ı bâtılıyyeyi ma‘dûm kılar. Ve sâliki pâk ve sâfî eyler.

Ey dervîş! İbtidâ-i nefh rûh olur. فإذا سويته ونفخت فيه من روحى (Hicr, 15/29) [Onun yaratılışını tekmîlleyip rûhumdan ona üfürdüğüm zamân.] Ve bu nefh, ilimdir. حتى إذا ساوى بين الصدفين قال انفخوا حتى إذا جعله ناراً (Kehf, 18/96) [Nihâyet dağın iki yanı arasını aynı seviyeye getirince (vadiyi doldurunca) ‘Üfleyin (körükleyin)!’ dedi. Artık onu kor haline sokunca.] Ömrün evvelinden tâ âhirine kadar dörttür: Birisi nefh-i rûhtur. Ve dîğer bir nefh vardır ki onunla evsâf-ı zemîme ve ahlâk-ı nâpesendîde hâsıl olur. Ve bir nefh vardır ki onunla evsâf-ı hamîde ve ahlâk-ı pesendîde hâsıl olur. ونفخ في الصور فصعق من فى السموات ومن فى الارض إلا من يشاء الله ثم نفخ فيه أخرى فإذا هم قيام ينظرون وأشرقت الأرض بنور ربها (Zümer, 39/68-69) [Sûr üfürülünce Allâh’ın dilediğinden başka göklerde yerde ne varsa hepsi bîhûş düşer. Sonra sûr bir kere daha üfürülür onlar da hemen ayağa kalkarak bekleşirler. Yeryüzü Rabbinin ışığıyla aydınlanır.] Bir nefh vardır ki rûh kalıbdan ayrılır ve kalıb harâb olur. قال هذا رحمة من ربي فإذا جاء وعد ربي جعله دكاء وكان وعد ربي حقاً (Kehf, 18/98) [Bu Rabbim tarafından rahmettir. Rabbimin va‘di gelince onu (yıkarak) dümdüz eder. Rabbimin va‘di herhalde yerini bulacaktır.] **[20/a]**

والحمد لله رب العالمين [Âlemlerin rabbi olan Allâh’a şükürler olsun.] Üçüncü risâle tamâm oldu.

DÖRDÜNCÜ RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والعاقبة للمتقين والصلاة والسلام على أنبيائه وأوليائه خير خلقه وعلى آلهم واصحابهم الطيبين الطاهرين

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. İyi âkıbet mü'minlerindir. Salât ve selâm, mahlûkātının en hayırlıları olan peygamber ve velîlerine, onların temiz ve nezîh âile ve ashâbınadır.] Ammâ ba'd ez'afu'z-zuafâ' ve hâdim-i fukarâ' **(Azîzüddîn Muhammed en-Nesefî)** böyle der ki: "Cemâat-i dervîşân كثر هم الله [Allâh onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden ricâ edip dediler ki: 'Ehl-i hikmetin kāidesi ve kānûnu üzere mebde' ve meâd hakkında bir risâle cem' ediniz.' Onların taleblerini kabûl ettim ve Hak Teâlâ'dan meded ü yârâ niyâz ettim. Tâ ki hatâ' ve zelleden hıfz eyleye."

Fasıl

Mebde' Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki vücûd, iki hâlden hâlî değildir. Ya onun evveli olur yâhûd olmaz. Eğer olmazsa o zâta Vâcibü'l-Vücûd'dur. Ve eğer olursa o zâta mümkinü'l-vücûddur. Ve Vâcibü'l-Vücûd lizâtihî, Hudâ-yi âlemdir. Ve mümkinü'l-vücûd lizâtihî, âlem-i Hudâ'dır. Ve bu Hudâ-yi âlemden ibâret olan zâta, Vâcibü'l-Vücûd ehl-i hikmet indinde mevcûd bizzâttır. Mevcûd-i muhtâr değildir. Akl-i evvel onun zâtından sâdır oldu. Şuâ-yı şemsin kars-ı şemsden vücûd, ma'lûmun illetten sadrı gibi böyle olunca illetin vücûdu oldukça vücûd, ma'lûmun dahi olur. Vaktâki bu mukaddimâtı bildin şimdi de bil ki, ehl-i hikmet derler ki: Zât-ı Bârî Teâlâ'dan bir cevher-i gayrî sâdır olmadı ve o cevherin nâmı akıl olur. Bir cevher-i basîttir ve kābil-i tecziyye ve taksîm değildir. Binâenaleyh ahad-i hakîkî olan Bârî Teâlâ'dan ahad-i hakîkî sâdır oldu ve o akıl olur. Bâkî âbâ ve ümmehât akl-ı evvelden sâdır oldular. Çünkü ahad-i hakîkî olan bu akl-ı evvelde izâfât **[20/b]** ve i'tîbârât-ı kesret ile zâhir oldu. Ya'nî zât-ı akıl ile nazar ve illet-i akıl ile nazar ve vâsıta-i akıl ile nazar ki illet ile ma'lûl arasıdır. İşte bu üç nazar ile akıl oldu. Üç i'tîbâr peydâ oldu ve her bir i'tîbâr ile akıl oldu. Bir şey peydâ oldu. Aklı ve nefsi ve feleki böylece her bir akıldan bir akıl ve nefs ve felek sâdır oldu. Nihâyet akl-ı evvelden sonra dokuz akıl ve dokuz nefis ve dokuz felek zâhir oldu. Ma'lûm olsun ki kamerin altında unsur-i âteş ve tabîat-ı âteş peydâ oldu ve kezâ unsur-i hava ve tabîat-ı hava zâhir oldu. Ve yine unsur-i âb ve tabîat-ı âb peydâ oldu ve kezâ unsur-i hâk ve tabîat-ı hâk peydâ oldu. Tamâmıyla âbâ ve ümmühât zuhûra geldiler. Ve nüzûl tamâm oldu. Ve on dört mertebede nüzûl tamâm oldu. Ve urûc, nüzûl mukābilinde olacağından on dört mertebede urûc olur. Âkıbet, dâire tamâm olur. Ve ba'zısının ba'zısı üzerine vukû'unu söylediğim tekaddüm, tekaddüm-i zamânî değildir. Zîrâ tekaddüm birkaç türlü olur: Zamân cihetinden tekaddüm, mekân cihetinden tekaddüm ve mertebe

cihetinden tekaddüm ve illet cihetinden tekaddüm. Ve bu merâtib, mertebe ve illet cihetindendir. Çünkü merâtib ya'nî âbâ ve ümmühâtın cümlesi bir tarfetü'l-aynda belki bir tarfetü'l-ayndan daha az olarak akl-ı evvelden sâdır oldular. Ba'dehû, mevâlîd-i selâse bu âbâ ve ümmühâttan peydâ oldular ve gelirler. Ve mevâlîd-i selâse ma'den ve nebât ve hayvândır.

Ey dervîş! Mademki insân cümlesinin sonunda zâhir oldu ma'lûm oldu ki insân, şecere-i mevcûdâtın meyvesidir ve insân, dâire-i akla geldikde dâire tamâm oldu. Zîrâ dâire kendi üzerine erişince tamâm olur. Binâenaleyh, akıl hem ibtidâ' ve hem de nihâyettir. Gelmeye nisbetle ibtidâdır ve rücû'a nisbetle sondur. Gelmeye nisbetle mebde'dir ve rücû'a nisbetle meâddır. Gelmeye nisbeti "leylet-i kadir"dir ve rücû'a nisbeti "yevm-i kıyâmet"tir.

Ey dervîş! Akl-ı evvel, kalem-i Hudâ'dır ve Rasûlullah'tır ve illet-i mahlûkāttır. Ve âdem, mevcûddur ve Hudâ'nın sıfâtı ve ahlâkıyla ârâstedir. Ve bu makāmdan denilmiştir ki: Hak Teâlâ âdemi **[21/a]** kendi sûreti üzere halk etmiştir. Ukūldan ve nüfûsdan hiçbisi Bârî Teâlâ'dan feyzi kabûl edemediler ancak ak-ı evvel, kabûl etti. Zîrâ a'lam ve eşref akıldır. Akl-ı evvel Bârî Teâlâ'dan feyzi kabûl eder ve kendi mâdûnuna verir. Her bir kendi mâfevkinden alır ve kendi mâdûnuna verir. Her birinin yed-i ahzı ve yed-i a'tâsı vardır alırlar ve verirler. Vâcibü'l-Vücûd almaz verir. Zîrâ fevki yoktur. Tenzîh ve takdîsi ve ilmi ve hikmeti vardır.

Ey dervîş! Âlem-i ulvînin akıl ve nüfûsunun cümlesi latîf ve şerîfdirler ve cümlesinin ilmi ve tahâreti vardır. Ve hangisi daha fevkde ve akl-ı evvele daha yakın ise daha şerîf ve latîftir ve onun ilmi ve tahâreti de daha ziyâdedir. Ve eflâki daha böyle bil. Herhangi felek daha fevkde ve feleki'l-eflâke yakın ise daha şerîf ve latîftir. Nüzûlde hangi mertebe mebde'den daha dûr ise daha şerîf ve latîftir. Zîrâ nüzûlde küdûret dibe çöker ve urûcda sâfî olan üste çıkar. Ve eğer derlerse ki besâit mebde'den ne kadar uzak olursa o kadar hasîs olur ve mürekkebât mebde'den ne kadar uzak olursa o kadar şerîf olur. Bu dahi doğrudur. Öyle biliyorum ki tamâmen anlamadın, bundan daha açık söyleyeyim: Ma'lûmun olsun ki, evvelen Hudâ Teâlâ sonra akıl sonra nefis sonra tabîattır. Nüzûl tamâm oldu. Nüzûl bu vech ile tamâm olunca mukābilinde urûc olur. Evvelen, tabîat sonra nefis sonra akıl sonra Hudâ Teâlâ'dır. Urûc tamâm oldu. Ma'lûm oldu ki en lâtif olan nüzûlde evveldir ve urûcda âhirdir. Ve ma'lûm oldu ki nüzûlde evvel olan daha şerîftir ve urûcda âhir olan daha şerîftir.

Ey dervîş! Evvel, Hudâ'dır ve evliyâ ve enbiyâ Hudâ'nın mezâhiridir. Sonra akıldır. Ve hükemâ ve ulemâ aklın mezâhiridir. Sonra nefistir ve selâtîn ve mülûk nefsin mezâhiridirler. Sonra tabîattır ve sahrâ-nişîn olan avâm tabîatın mezâhiridirler. **[21/b]** Vaktâki evvelen Hudâ idi. Birdir. Ve vaktâki akıl ikinci mertebe de vaki' oldu. İki kısım oldu. Ve vaktâki nefis üçüncü mertebede vaki' oldu. Üç kısım olur. Ve tabîat dördüncü mertebede oldukda dört kısım oldu. Bir, iki, üç, dört; on oldu. Bil ki aşere-i kâmile budur. İşte merâtib-i mülk ve melekût ve ceberût budur.

Ey dervîş! Ehl-i şerîat ve ehl-i hikmet indinde mülk, âlem-i mahsûsadır. Ve melekût, âlem-i ma'kūldür. Ve ceberût, âlem-i zât ve sıfât-ı Vâcibü'l-Vücûd'dur.

Fasıl

[Süflî Âlemin Akıl ve Nefisleri Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki hükemâdan ba'zıları derler ki: Âlem-i süflînin ukūl ve nüfûsunun mebde'i, akl-ı âşirdir ki felek-i kamerdir ve akl-ı fa'âl onun nâmıdır. Ve âlem-i süflînin müdebbiri ve sûretlerin vâcibidir. Ama ekser-i hükemânın kabûlu budur ki, âlem-i ulvî ukūlunun her onu fa'âldirler ve her onu âlem-i süflî ukūl ve nüfûsunun mübâdelesidir. Âdemîler arasında tefâvüt-i kesîre olması bu cihettendir. Bir nefis vardır ki felek-i kamerin nefsinden fâiz olur ve bir nefis vardır ki felek-i şemsden fâiz olur. Velâkin felek-i şemsten faîz olan nefis âlî himmet olur ve felek-i kamerden fâiz olan nefis hasîs-i himmet olur.

Ey dervîş! Âdemîlerin tefâvütü, beyân olan cihettendir. Ya'nî mebâdîdendir. Ve dîğer cihetten de olur. Ve o ezmine-i erbaa hâsiyyetidir. Saâdet ve şekāvet ve zîreklik ve belâhet ve buhl ve sehâvet ve diyânet ve hıyânet ve himmet-i âlî ve hasâset ve fakîrlik ve zenginlik ve izzet ve zillet ve tûl-i ömür ve ömrün kısalığı ve bunun mümâsili şeyler hep eser-i mebâdî ve ezmine-i erbaa hâsiyyetidir.

Ey dervîş! İmdi bildin ki, kâr-ı âdemîyi onun gelişinden mukaddem yapmıştır ve tertîb eylemişlerdir atâ-i Hudâ'ya kanâat et râzı ve teslîm ol. Fakîre, fakîrlik etmek lâzımdır. Zengine de zenginlik etmek lâzımdır. Zîrâ fakîrlik ve zenginlik her ikisi de âdemînin azâbıdır. **[22/a]** Sahî yarattıkları kimseden harc etmesini taleb ederler ve harc eder. Ve buhl yarattıkları kimseden taleb ederler emân eder. Her ikisi de azâbdır. Fakîr zanneder ki zengin râhat içindedir ve âsâyiştedir ve zengin, fakîr râhat ve âsâyişte içindedir.

Ey dervîş! Yakîn ile bil ki dünyâda râhatlık yoktur.

Fasıl

Meâd Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki müfârakat-i kalıbdan sonra nefs-i insânînin rücû'u eğer kemâl hâsıl etmiş ise âlem-i ulvînin ukūl ve nüfûsuna olacaktır. Ve eğer kemâl-i tahsîl etmemişse cehennemden ibaret olan felek-i kamerinin zîrinde kalır. Ba'zısı bir müddet ebedü'l-âbâd ve kemâl-i nefs-i insânîden âlem-i ulvînin ukūl ve nüfûs ile münâsebeti vardır.

Ey dervîş! Ukūl ve nüfûs-i âlem-i ulvî cümleten ilim ve tahâret sâhibidirler. Ve dâima iktisâb-ı ulûm ve iktibâs-ı envâr içindedirler ve ilim ve tahâret hâsıl ederler. Ve her kim münâsebet hâsıl etmiş ise onun için isti'dâd ve şefâat hâsıl olur. Vaktâki onun nefsi bu kalıbdan mufârakat eder. Âlem-i ulvînin ukūl ve nüfûsu onu kendisine çeker. Ve ma'nâ-yı şefâat budur. Herhangisine münâsebet hâsıl etmişse onun rücû'u ona olur. İmdi evvel ve âhiri bildin bâkî-i

dîğeri böylece bil. Ve nüfûs-i insânî âlem-i ulvîye eriştikde mürekkebât-ı (merkebân) fâniden halâs olurlar. Ve mürekkeb-i bâkîye süvâr olurlar ve ebedü'l-âbâd bu mürekkeblere süvâr olacaklardır. Ve her birisi kendi makāmı kadarınca lezzet ve râhat içinde olacaklardır. Ve her birinin makāmı kendi ilim ve tahâretinin cezâsıdır. Her kim ilmi ve tahâreti ziyâde ederse onun makāmı daha âlî olur. Ya'nî ehl-i şerîatın dediği gibi değildir. Onlar derler ki; her birinin makām-ı ma'lûmu vardır. Kendi makām-ı ma'lûmuna eriştikde her birinin dâiresi tamâm olur **[22/b]** ve dâiresi tamâm olunca terakkî mümkün olmaz. Ve bu ona da muhâlefettir ki ehl-i şerîat indinde, ervâh-ı âdemiyân bu ecsâddan mukaddem mevcûd idiler. Her birisi makām-ı ma'lûmdadır. Vaktâki o makām-ı ma'lûmdan bu âlem-i süflîye nüzûl ettiler ve kālıb-ı mürekkeb ve kemâl-i tahsîl eylediler. Ba'dehû, urûc ettiklerinde her birisi kendi makām-ı evvelinden ziyâde urûc edemezler. Ama ehl-i hikmet indinde nüfûs-i âdemiyân, iktisâbdan mukaddem mevcûd değil idiler. Cesed ile mevcûd olurlar. Öyle olunca nüfûsun makām-ı ma'lûmu olmamış olur. Nüfûs kendi makāmını şimdi peydâ ederler. Ve denilmiş idi ki, her birinin makāmı kendisinin ilim ve tahâretinin cezâsıdır. Her kim ilim ve tahâretini tezyîd ederse makāmı daha âlî kılar.

Ey dervîş! Her kim kendi nefsini felekü'l-eflâk ile münâsib olacak bir makāma eriştirirse ilmini ve tahâretini nihâyete eriştirir ve makāmât-ı insânînin nihâyetine erişir. Akl-ı evvel onun peygâmgüzârı olur ve onun bârgâhının rasûlü olur. من الملك الحي الذي لايموت الي الملك الحي الذي لايموت [Ölümsüz olan Hayy Melik'ten ölümsüz olan Hayy Melik'e] Bu makāmdadır ki gâh akl-ı evvel vâsıtasıyla Hak ile tekellüm eder ve işitir ve gâh akl-ı evvel vâsıtasıyla Hakk'a söz söyler ve Hakk'tan işitir ve kalıbdan müfârakat ettikde ebedü'l-âbâd civâr-ı Hazret-i Rabbü'l-âlemînden hurrem ve şâdân olur. Ve o hazretin mukarreblerinden olur. Ve bu cennet-i hâsstır ve kâmillerin makāmıdır. Ve her kim bu cennet içinde olursa lezzet ve râhat-ı mutlak içindedir. Bu cennetin bâkîsi derecât-ı cennetin dîğer mertebesidir. Bu derecâtta olanlar lezzet ve râhat-ı mutlak içinde olmazlar ve elem ve renc-i mutlak içinde de olmazlar. Cehennemden geçmişlerdir ve derecât-ı cennetten bir dereceye vâsıl olmuşlardır. Bu vechden lezzet ve râhat içindedirler ve fakat kurb-i Hazret-i Zülcelâlden mahrûmdurlar ve civâr-ı Hazret-i Rabbü'l-âlemînden bî-behre ve nasîbdirler. Bu vechden âteş-i firâk içindedirler ve ebedü'l-âbâd bu âteş-i firâk içinde kalırlar. Ve bu sekiz cennet nâkısların makāmıdır ve eğer azâb noksân-ı ilimden olursa asla azâbdan halâs olamazlar. Ve eğer azâb noksân cihetinden olursa mürûr-i eyyâm ile bu azâbdan halâs olurlar. **[23/a]**

Ey dervîş! Nefs-i insânî, kalıbdan müfârakattan sonra altı hâlden hâriç değildir. Ya sâde olur ya gayrî sâde olur ve sâde olan ya pâk olur veya nâpâk olur ve gayrî sâde olan dahi pâk olur veya nâpâk olur ve gayrî sâde-i pâk ya kâmil olur ya nâkıs olur. Kalıbdan müfârakattan sonra bu altı türlü olan nüfûstan her birinin hâli, tefâvüt üzerine olacaktır.

Fasıl

[Bedenden Ayrıldıktan Sonra İnsân Nefislerinin Hâli Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki hükemâdan ba'zıları derler ki; ilim ve tahâret hâsıl etmiş ve müfârakat-ı kalıbdan sonra felek-i kamerin zîrinde kalan ve âlem-i ulvîye evvel şâyân olan kimselerin nüfûsu tekrâr başka bir kalıba taalluk ederler. Vakt-i müfârakatta onlara hangi sıfat hâlinde ise o sıfatın sûretinde haşr olurlar. Ve bu sûret ya âdemlerin sûreti veya dîğer hayvânâtın sûreti olur veya sûret-i nebâtât veya sûret-i maâdin olur. Ve bu sûret içinde ma'siyeti mikdârınca bir azâb çeker ve cinâyeti kadar kısâs olunur ve bir kalıbdan dîğer kalıba intikāl eder. Maâdine gelinceye kadar merâtib üzere aşağıya giderler ve bu tedennîye, mesh derler. Ve tekrâr insâna gelinceye kadar merâtib üzre teâlâ eder ve bu teâlâya, nesh derler. Böylece tedennî ve teâlâ eyler. O vakte kadar ki ma'siyeti mikdârı azâb çeker ve cinâyeti kadar kısâs olur ve ilim ve tahâret hâsıl eder. كلما نضجت جلودهم بدلناهم جلوداً غيرها ليذوقوا العذاب (Nisâ, 4/56) [Onların derileri piştikçe azâbı tatmaları için derilerini yenileceğiz.] İlim ve tahâret hâsıl eyledi ki müfârakat-ı kalıbdan sonra âlem-i ulvîye ulaşırlar. Ve bu ehl-i tenâsühün kelâmıdır. Ve hükemâdan ba'zıları derler ki; bu nüfûs dîğer bir kalıba taalluk edemezler. Zîrâ her bir kalıbın bir nefsi vardı ve bir kalıbda iki nefis olmaz. Kalıbsız olarak öylece felek-i kamerin tahtındadır dâimî olarak kalırlar. Ve ba'zıları derler ki; (cin) bu nüfûstan ibârettir ki felek-i kamerin tahtında kalmışlardır. Ve her ne sûrette isterlerse musavver olur ve her kime isterlerse zâhir olurlar. Ve hükemâdan ba'zıları derler ki; insânlardan tasavvur ettikleri vech ile cinin vücûdu yoktur **[23/b]** veyâhûd derler ki; cin sahrâlarda ve dağlarda sâkin olan ve ârif görmemiş ve ârifin kelâmını işitmemiş olan âdemîlerdir, behâimîden ma'dûddurlar ve belki behâimîden daha aşağıdırlar. Cinin ma'nâsı mestûr kılmak veya mestûr olacaktır ve onların aklı mestûrdur. Ve dîvâneye bu ma'nâ ile mecnûn derler. Ve ehl-i şerîat derler ki; vücûd-i âdemîden gayrî olarak cinin vücûdu vardır ve cin başka bir nev'dir ve âdemîlik bir nev'dir. Nitekim, âdemînin peder ve mâderi vardır. Âdem ve Havva'dır. Cinin dahi pederi ve mâderi vardır. Ve o Mâric ve Mârice'dir ve Hudâ-yı Teâlâ Âdem'i topraktan yarattı ve Mâric'i âteşten yarattı.

Ey dervîş! Bu dört risâleyi dört vilâyette te'lîf edip yazdım. Birinci risâleyi Buhârâ'da altıyüz altmış (660) senesinde te'lîf ettim. Ve ikinci risâleyi Horâsân'da Bahrâbâd'da Şeyhü'l-Meşâyih Sa 'düddîn **Hammûye**-kaddese sırrahû-nun kabrinde te'lîf eyledim. Üçüncü risâleyi Kirmân şehrinde te'lîf ettim. Ve dördüncü risâleyi Şîrâz şehrinde Şeyhü'l-Meşâyih **Abdullâh Hafîf**-kaddese sırrahû-nun kabrinde te'lîf eyledim.

Fasıl

[Nasîhat Beyânındadır]

Ey dervîş! Bu bî-çâre bu âlemde çok seyâhat ettim ve ulemâ ve hükemâ ve meşâyihlerden bir çok ekâbiri buldum ve her birinin hizmetinde müddet-i medîde kaldım. Ve tahsîl ve tekrâr ve

mücâhede ve ezkârdan her ne buyurdularsa yaptım. Ve onlardan bana bir çok fevâide vâsıl oldu ve çeşm-i bâtınım mülk ve melekût ve ceberûta açıldı ve meydân-ı fikrim vüs'ât peydâ eyledi. Ve ulûmu mütenevvi'a sâhibi olan ulemâya muhabbet ettim.

Ey dervîş! Her kimin ki bir nev' ilmi vardır onun meydân-ı fikri dârdır. Ve envâ'-i ulûma mâlik olan ulemâyı sevmez. Ve her kim ki envâ'-i ulûmdan nasîbi vardır onun meydân-ı fikri vâsi'dir. Ve envâ'-i ulûma mâlik olan ulemâyı sever onların sözlerinden zübde ve hülâsa **[24/a]** olan şeyi cem' ettim. Dördüncü risâle, hükemânın mebde' ve meâdın beyânı hakkındaki sözlerinin zübde ve hülâsasıdır. Ve üçüncü risâle, rûh-i insânînin beyân-ı nüzûl ve urûcu hakkında ulemânın sözlerinin zübde ve hülâsasıdır. Ve ikinci risâle, beyân-ı tevhîd hakkında kelâm-ı meşâyıhın zübdesi ve hülâsasıdır. Ve birinci risâle, ma'rifet-i insânın beyânı hakkında bu bî-çârenindir. Her kim bu dört risâleyi tahkîkle biliyor ve musahhar olursa birçok kitâbdan müstağnî olur. Ve onun çeşm-i bâtını mülke ve melekûta ve ceberûta açılır. Ve onun meydân-ı fikri vâsi' olur. Ve revendegânın maksûdu ve sâliklerin matlûbu olan şey budur.

Ey dervîş! Çok ilim ve hikmet okumak ve kendine âlim ve hâkim nâmını vermek kaydında olma ve çok ibâdât ve taât etmek ve kendine âbid ve şeyh nâmını vermek kaydında olma. Bunlar büyük belâ ve azâb-ı şedîddir. İlim ve hikmetten zarûret mikdârıyla iktifâ' eyle ve taât ve ibâdâttan zarûret mikdârını ihtiyâr et. Ve Hudâ'yı anladıktan sonra tahâret-i nefsi tahsîl ve bî-âzâd ve râhat-resân olmak kaydında da olma.

Ey dervîş! Her kim tahâret-i nefsi tahsîl etmezse emîr-i şehvettir ve mâl ve câhın bendesidir. Şehvet ve batın ve ferc muhabbeti bir âteştir ki, sâlikin dîn ve dünyâsını yakar ve ma'dûm kılar. Ve sâliki hasrü'd-dünyâ ve'-âhire eyler. Ve mâl ve câh muhabbeti âkil-i insân olan bir timsâhdır. Bince binlerce kimseyi yuttu ve yutacaktır. Ve her kim şehvet ve batın ve ferc muhabbetinden ve mâl ve câh muhabbetinden âzâd olmuş ve ferâgat eylemiş ise her-dem tamâm ve âzâd ve fâriğdir. Ve âzâd-ı mutlak yoktur ve mümkün değildir. Velâkin nisbeten âzâd ve fâriğ olurlar.

Ey dervîş! Bütün âdemîler evliyâ ve enbiyâ ve selâtîn ve mülûk ve gayrihim bu zindân-ı âlem içindedirler ve cümlesi bend içindedirler. Ba'zısının bir bendi vardır ve ba'zısının iki bendi vardır ve ba'zısının on bendi vardır ve ba'zısının yüz bendi vardır ve ba'zısının bin bendi vardır. Hiçbir kimse bağsız değildir. Velâkin bir bağı olan âzâd ve fâriğdir ve çok renc-i azâbı yoktur. Ama âzâd ve fâriğ olmayan kimseden ziyâde zahmet ve azâbı vardır.

Ey dervîş! Eğer âzâd ve fâriğ olamıyorsan bari râzı ve teslîm ol.

الحمد لله رب العالمين [Âlemlerin rabbi olan Allâh'a şükürler olsun.] Dördüncü risâle tamâm oldu. والله أعلم بالصواب [En doğrusunu Allâh bilir.] **[24/b]**

BEŞİNCİ RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والعاقبة للمتقين والصلاة والسلام على أنبيائه وأوليائه خير خلقه وعلى آلهم واصحابهم الطيبين الطاهرين

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. İyi âkıbet mü'minlerindir. Salât ve selâm, mahlûkātının en hayırlıları olan peygamber ve velîlerine, onların temiz ve nezîh âile ve ashâbınadır.] Ammâ ba'd ez'afu'z-zuafâ' ve hâdim-i fukarâ' **(Azîzüddîn Muhammed en-Nesefî)** böyle der ki: "Cemâat-i dervîşân كثر هم الله [Allâh onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden ricâ edip dediler ki: 'Sülûk hakkında bir risâle cem' ediniz ve beyân ediniz ki sülûk nedir? Sülûkte sâlikin niyetin nedir? Ve sülûkün şerâiti ve erkânı nedir?' Onların taleblerini kabûl ettim ve Hak Teâlâ'dan meded ü yârâ niyâz ettim. Tâ ki hatâ' ve zelleden hıfz eyleye." إنه على‌ما يشاء قدير وبالإجابة جدير [O, dilediğini yapmaya kādir ve duâları kabûle lâyıktır.]

Fasıl

Sülûkün Ne Olduğu Beyânındadır

Allâh Teâlâ seni dâreynde azîz eylesin. Ma'lûm olsun ki sülûk lügat-ı arabda alelıtlâk 'gitmekten' ibârettir. Ya'nî gidici. Âlem-i bâtında seyr etmek gerektir. Ve ehl-i tasavvuf indinde sülûk, husûsî gitmekten ibârettir. Ve o seyr-ilallâh ve seyr-fillâhdır.

Ey dervîş! Meşâyıh bizden evvel sülûk hakkında çok kitâb te'lîf etmişler. Ve cümlesinde sülûk, seyr-illlâh ve seyr-fillâhtır demişlerdir. Ve bu bî-çâre dahi birkaç risâlede böyle demiştir ki sülûk, seyr-ilallâh ve seyr-fillâhtır. Şimdi bu risâlede başka bir şey söyleyeceğim.

Ey dervîş! Âdemînin merâtibi vardır. Zât-ı âdemîde meknûn olan sıfât ve ahlâk-ı âdemî her bir mertebede bir şey zâhir kılar. Vaktâki merâtib-i âdemî tamâmen zâhir olur ve âlem-i sağîr tamâm olur. Ve âlem-i sağîri tamâm eden bu sâlik, âlem-i kebîrde nâib ve halîfe-i Hudâ olur. Kelâmı, kelâm-ı Hudâ'dır ve fiili, fiil-i Hudâ olur ve tecelli-i a'zamdır. Çünkü zuhûr-i ahlâk bu makāmdadır ve zuhûr-i ilim bu makāmdadır.

Ey dervîş! Zuhûr-i ilim bir çok makāmda olur. Velâkin ilm-i muhît bu makāmdadır. Bu makāmda kendini anladı ve bu makāmda eşyâ'yı hakîkî üzere bilir. Böyle olunca sülûk ondan ibâret olur ki sâlik yüzünü kendi merâtibine çevire ve kendi merâtibini tedrîc ile tamâmen zâhir kıla ve âlem-i sağîri tamâm eyleye, merâtib tamâmen **[25/a]** zâhir kıla. Ve âlem-i sağîri tamâmen bile. Merâtib tamâmen zâhir oldukda sülûk tamâm olur.

Ey dervîş! Ma'lûm oldu ki bunun yolu sensin ve yol sensin ve menzil sensin. Sâlikin merâtibi tamâmen zâhir oldukda ba'dehû seyr-fillâh olur ve bu seyrden nihâyet yoktur ve öyle biliyorum ki, tamâmen anlamadın bundan daha açık söyleyeyim ki bunu bilmen mühimmâttır.

Fasıl

Sülûkte Niyyet-i Sâlikin Ne Olduğu Beyânındadır

Ey dervîş! Riyâziyât ve mücâhadâtta sâlikin niyeti Hudâ'yı talebe hâcet olmamakla berâber taleb olmalıdır. Ve kezâ ve tahâret ve ahlâk-ı hamîde talebi olmalıdır. Ve taleb-i ilim ve ma'rifet etmemelidir. Ve keşf-i esrâr ve zuhûr-i envâr talebinde olmamalıdır. Bunların her birisi merâtib-i insânîden bir mertebeye mahsûstur. Ve sâlik bir mertebeye geldikde istesin istemesin ve ona bir şey söylesin söylemesin o mertebeye mahsûs olan şey kendine zâhir olur. Ve eğer cümle âlem bir çocuğa lezzet-i şehvetten bahs etseler anlayamaz. Ve o mertebeye geldikde bir kimse söylese de söylemese de onu kendi bulur.

Ey dervîş! Ağacın mertebeleri olurlar ki insânın dahi mertebeleri vardır. Ve zâhirdir ki merâtibden her bir mertebede ağaç ne izhâr eder. Binâenaleyh bahçıvanın işi zemîni yumuşak ve muvâfık tutmaktır ve hâr ve hâşâktan tathîr etmektir ve suyu vaktinde vermektir. Ve ağaca bir âfet gelmemek için fî-nazar eylemekdir. Tâ ki ağacın merâtibi zâhir olsun ve herbiri tamâmen vaktinde zâhir olsunlar. Kâr-ı sâlik dahi böyledir. Riyâzât ve mücâhadâttan sâlikin niyeti âdem olması ve merâtib-i insânînin kendisinden tamâmen zuhûrudur. Merâtib-i insânî tamâmen zâhir oldukda sâlik istesin istemesin tahâret ve ahlâk-ı hamîde ve ilim ve ma'rifet ve keşf-i esrâr ve zuhûr-i envâr vaktinde zâhir olur. Ve öyle şeyler zâhir olur ki sâlik asla onun adını işitmemiş idi ve sâlikin asla hâtırına gelmemiş idi. Ve bu işten nasîbi olmayan kimse bu sözleri asla anlamaz. Söz uzamasın ve maksûddan geri kalmayalım. Sâlik âlî himmet olmalı ve hayâtta oldukça sâlik ünsiyet içinde ve sa'y ü kûşiş ile **[25/b]** meşgûl bulunmalıdır. Zîrâ Hudâ'nın ilim ve hikmetinde nihâyet yoktur.

Ey dervîş! Ağacın bilcümle merâtibi ağacın tohumunda mevcûddur. Hâzık bahçıvana terbiye ve perveriş lâzımdır ki o merâtib tamâmen zâhir olsun. İşte böylece tahâret ve ahlâk-ı hamîde ve ilim ve ma'rifet ve keşf-i esrâr ve zuhûr-i envâr cümleten zât-ı âdemîde mevcûddur. Sohbet-i ârif ve terbiye ve perveriş lâzımdır ki tamâmen zâhir olsunlar.

Ey dervîş! İlm-i evvelîn ve âhirîn senin zâtında meknûndur. Her ne ister isen kendinden iste. Hâriçten ne istiyorsan kulak tarîkinden kalbe vâsıl olan bir ilim ona benzer ki suyu başkalarının kuyusundan çekip kendinin susuz kuyusuna dökersin. O su için bekā yoktur. Çabuk teaffün eder. Ve ondan emrâz-ı sû' tevellüd eder.

Ey dervîş! O sudan ucub ve kibir hastalığı doğar ve mâl ve câh muhabbeti neşv ü nemâ bulur. وليس الخبر كالمعاينة [Duymak, görmekle eşdeğer değildir.] Senin öyle yapman lâzımdır ki suyu kendi kuyundan çıkarasın ve çıkardığın suyu başkalarına vermekde noksân olmaya. Belki

tezâyüd ede. Ve kaldığı müddetçe teaffün etmeye. Belki dâima çıkdıkda daha pâk ve sâfî olur. Ve hastalıklara a'lâ ilâc ola. Sâlikin âb-ı hayâtı bu söyleyenin tarîki üzere çeşme-i vücûddan akar ve sâlikin ilim ve ma'rifeti bu tarîkle hâsıl olur. Ve tarîk-i aks ile de hâsıl olur. Her ne kadar sözün uzamamasını istiyor isem de ihtiyârım olmaksızın uzuyor.

Ey dervîş! İş ârifte terbiye ve perveriş ile olur. Ârifin muhabbeti olmaksızın bir kimsenin bir makāma gelmeye erişmesi mümkün değildir. Kendi kendine yetişmiş yabânî meyve bahçıvanın terbiye ettiği bostanın meyvesine müsâvî değildir. Bunun gibi ârifin muhabbetini bulamayan bir sâlik ârifin muhabbetini bulan sâlik ile müsâvî değildir.

Fasıl

Sâlikin İlim ve Ma'rifeti Tarîk-i Aks İle Hâsıl Olduğu Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki da'vet-i enbiyâ ve terbiye-i evliyâ insânların iyi akvâle, iyi ef'âle ve iyi ahlâka mülâzemet eylemeleri ve zâhirlerinin doğru olması içindir. Zâhir doğru olmadıkça, bâtın **[26/a]** doğru olmaz. Çünkü zâhir, kalıb mesâbesindedir ve bâtın, kalıba dökdükleri bir şey mesâbesindedir. Binâenaleyh, eğer kalıb doğru olursa ona dökdükleri şey dahi doğru olur. Ve eğer kalıb eğri olursa ona dökdükleri şey dahi eğri olur.

Ey dervîş! Hiç şüphe yoktur ki zâhirin bâtında eserleri vardır ve bâtının da zâhirde eserleri olur. İmdi zâhir, riyâzât ve mücâhadât-ı kesire ile sohbet-i ârife doğru olursa bâtın da doğru olur. Ve zâhir ve bâtın doğru olunca bâtın, iki âlem arasında pâk olarak vaki' olur. Bir taraf âlem-i şehâdet bir taraf âlem-i gaybdır. Ya'nî bir taraf bedendir ki âlem-i şehâdet ve mahsûsâttır ve bir taraf âlem-i gaybdır ki âlem-i melâike ve ervâh-ı pâkândır. Ve âlem-i gaybdan ibâret olan taraf daimâ pâk ve sâfî olur. Ve bâtın için o tarafta asla zahmet ve zulmet ve küdûr olmaz. Ve bedenden ibâret olan tarafa lezzât-ı şehevât ile bağlanmış oldukça ve esîr-i hırs ve gazab bulundukça mükedder ve zulmânîdir. Ve bâtın mükedder ve zulmân tutar. Ve bu sebeble bâtın âlem-i melâike ve ervâh-ı pâkândan ibâret olan âlem-i gaybdan iktisâb-ı ulûm ve iktibâs-ı envâr edemez. Beden pâk ve sâfî oldukda bâtın iki âlem arasında pâk olarak vaki' olur. Âlem-i melâike ve ervâh-ı pâkândan ibâret olan âlem-i gaybda her ne varsa sâlikin bâtının da peydâ olur. Yekdîğerine mukābil olan âyîne-i sâfîye benzer. Ve o âyînede her ne varsa bu âyînede de zâhir olur ve bu âyînede olan her şey o âyînede peydâ olur.

Ey dervîş! Bu sözden ikinci bir nükte vardır. Ve o nükte budur ki, âlem-i gaybın merâtibi vardır. Ve bir mertebeden bir mertebeye kadar tefâvüt-i kesîre vardır. Ve mertebe-i evvel, mertebe-i evvelden iktisâb olunabilir ve mertebe-i ahîr, mertebe-i ahîrden iktisâb olunabilinir. Sâlikin ilim ve ma'rifeti bu tarîkten hâsıl olur ve doğru rü'yâ bundan ibârettir. Vecd ve vârid ve ilhâm ve ilm-i ledünnî bundan ibârettir. Ve bu ma'nâ küfre ve İslâm'a taalluk etmez. Her kim âyîne-i kalbini sâfî kılarsa bu eserleri bulur. Ve bu ma'nâ rü'yâda çok kimse için **[26/b]** vaki' olur ve belki yakazada az olur. Çünkü uykuda havâss ma'züldür. Ve havâss vâsıtasıyla ve gazab

ve şehvet vâsıtasıyla bâtına hâsıl olan küdûret daha az olur. Ve bu sebeple o saatte o âlemden iktisâb-ı ulûm eyleyebilir. Binâenaleyh, sâlikin halveti ve uzleti ve riyâzâtı ve mücâhadâtı bedenlerinin yakazada ve uykuda olan kimselerin bedeni gibi daha pâk olması içindir.

Ey dervîş! Sâlikler tefâvüt üzerinedir. Ve sâliklerin mizâcı da tefâvüt üzerinedir. Ba'zıları yaptıkları az bir riyâzâtla bu eserleri kendinde bulur ve ba'zıları bir çok seneler riyâzât eder ve bu eserleri bulamaz. Ve bu mebâdînin hâsiyyet-i eseri ve ezmine-i erbaanın hâsiyyet-i eseridir.

Fasıl

Esnâf-ı Âdemî

Ma'lûm olsun ki Hak Teâlâ âdemîyânı tefâvüt üzerine yaratmıştır. Ve her birine bir işin isti'dâdını vermiştir. Ve böyle olması da lâzımdı. Tâ ki nizâm-ı âlem olabilsin. Şehr-i nişîn lâzımdır ve sahrâ nişîn lâzımdır. Bezzâz lâzımdır. Süprüntücü de lâzımdır ve bunun mümâsili olan şeyler hep lâzımdır. Ve eğer cümleye bir isti'dâd vere idi nizâm-ı âlem olmazdı. Söz uzamasın ve maksûddan geri kalmayalım. Ba'zısının himmet-i âlîdir ve ba'zısının himmet-i âlî değildir. Ve bu makāmdandır ki ba'zıları dünyâyı isterler ve ba'zıları ukbâyı isterler ve ba'zıları da Mevlâ'yı isterler. Âdemîler bu üç tâifeden ziyâde değildir. Mevlâ'yı isteyen tâife, âlî himmettirler. Ve sâlik olan âdemîlerin a'lâlarıdırlar ve bu kadar bin âdemîden biri çıkar. Ve maksûdu olan ancak odur. Ve onun gayrîleri hâr ve hâşâk mesâbesindedir. Ve onun tüfeylî olarak yiyip içerler ve perveriş olurlar.

Ey dervîş! Her kim sülûk etmek isterse ona dört şeyin ma'rifeti zarûrî olur: Birisi ma'rifet-i maksad ve biri maksada giden ve birisi maksada giden yol ve birisi şeyh ve pişvâdan ibâret olan ma'rifet-i Hâdî'dir. O dört şeyi ma'rifet olmaksızın sülûk müseyyer olmaz. Maksad-ı maksûd-i sâlikân kendi kemâlidir ve ba'zıları demiştir ki, Hudâ'dır ve maksada gidenidir. Ba'zıları demiştir ki, sâlikin rûhudur ve ba'zıları demiştir ki, akl-ı sâliktir. **[27/a]** Ve ba'zıları demiştir ki, nûrullahtır. Ve bu zayıf der ki, revende sâlikin bâtınıdır. Çünkü bâtın-ı sâlik bir nûrdur ve o bir nûru izâfât ve i'tibârât ile esâme-i muhtelife ile zikr etmişlerdir. Bir i'tibâr ile nefis ve bir i'tibâr ile kalb ve bir i'tibâr akıl ve bir i'tibâr ile nûrullâhtır demişlerdir. Ve bunun cümlesinden murâd bir cevherdir ve o bir cevher hakîkat-i âdemîdir.

Fasıl

Maksada Olan Yol Beyânındadır

Ma'lûmun olsun ki bu zayıfın indinde maksada olan yol bir tarîkten gayrî değildir ve o bir tarîk odur ki evvelen tahsîl ve tekrâr ve nihâyette mücâhede ve ezkârdır. İbtidâen medreseye gitmeli ve ilm-i şerîatten lâzım olan şeyi öğrenmeli ve lâzım olan şeyden sonra zîrek olmak, iyi sözü anlamak için ilm-i nâfî okumalı ki sözü anlamak, bâb-ı sülûkde rükn-i muazzamdır ve sözü anlamak, medresede olur. Ondan sonra tekkeye gelmeli ve bir şeyhin mürîdi olmalı. Ve ilm-i

tarîkde lâzım olanı öğrenmeli. Ve lâzım olan şeyden sonra hikâye-i meşâyihi okumalı. Ya'nî riyâzâttan ve mücâhâttan sonra ve takvâdan ve zühdden ve ahvâl ve menâkıb-ı meşâyıhtan bir şey okumalı ondan sonra kitâbları terk etmeli ve şeyhin münâsib gördüğü kâr ile meşgūl olmalı. Ve ba'zılarının indinde maksada olan yol iki tarîktir. Ve her iki tarîk dahi eğer şart ile gidilirse maksada mûsildir. Ya'nî sâirîne ilallâh iki tâifedir: Her bir tâife bir tarîke giderler. Birisi tahsîl ve tekrârdır ve bunlar köy-i şerîatın sâlikleridir. Ve birisi tarîk-i mücâhede ve ezkârdır ve bunlar köy-i tarîkatin sâlikleridir.

Ey dervîş! Bir sâlik vardır ki her gün bilmediği şeylerden bir şeyi hıfz eder. Ve bir sâlik vardır ki her gün bildiği şeylerden bir şeyi unutur. Bir tarîkte vazîfe odur ki her gün beyaz kağıttan bir parçayı siyah kılar. Ve bir tarîkte vazîfe odur ki her gün siyah kalbden bir parçasını beyaz yapar.

Ey dervîş! Sâliklerden ba'zıları dediler ki, biz nakkâşlık san'atı öğrenelim ve levh-i dilimizi tahsîl-i mürekkebî ve tekrâr-ı kalemî ile kâffeten ulûm ile münakkaş eyleyelim. Tâ ki bütün ulûm gönlümüzden meknûn ve münakkaş ola ve gönlümüze de mektûb ve münakkaş olan her bir şey mahfûzumuz ola. Binâenaleyh, gönlümüz levh-i mahfûz ola. Ve sâliklerden ba'zıları dediler ki: Cîlâcılık san'atı **[27/b]** öğrenelim ve âyîne-i dilimizi mücâhede miskāli ve zikir bağı ile pâk ve sâf kılalım. Tâ ki gönlümüze şeffâf ve aks-bezîr ola. Ve nihâyet âlem-i gayb ve şehâdette olan her bir ilmin aksi gönlümüzde zâhir ola. Ve aks-i kitâbetten daha şüphesiz ve daha dürüsttür. Çünkü kitâbette sehv ve hatâ' mümkündür ve akste sehv ve hatâ' mümkün değildir. Ve Çin ve Mâçin sûretgerlerinin hikâyesi ma'lûmdur ve kezâ efrâd-ı ulûm çok ve bî-semârdır. Belki ulûmun envâ'ı, kesîr ve nâma'dûddur ve ömr-i âdemî azdır. Gönlü tahsîl ve tekrâr tarîkiyle levh-i mahfûz edinceye kadar ömrün vefâ etmemesi mümkündür. Velâkin kalbi, tarîk-i mücâhede ve ezkâr ile âyîne-i gîtî-nümâ edinceye kadar ömrün vefâ etmesi mümkündür. Söz uzamasın ve maksûddan geri kalmayalım.

Ey dervîş! Tarîk birden ziyâde değildir. Eğer tarîkatte mücâhede ve ezkâr olursa daha selâmetli ve daha yakındır.

Fasıl

Terbiye-i Sıbyân

Ma'lûm olsun ki çocuk hadd-i temyîze vâsıl olunca ibâdette peder ve mâderine muvâfakat etmelidir. Eğer etmezse peder ve mâderi etmesini emr eylemelidir. Ve bu muvâfakat etmeye İslâm derler. Ve hadd-i akla erişince İslâm'dan sonra çocuğa dîğer altı şey farz olur: Evvelen vahdet-i Hudâ'ya îmân etmeli ve nübüvvet-i enbiyâ hakkında asla bir şekki olmamalıdır. Ve yakînen bilmeli ki enbiyâ ne söylemişlerse doğru söylemişlerdir ve Hudâ'dan söylemişlerdir. İkincisi imtisâl-i evâmir, üçüncüsü ictinâb-ı nevâhîdir, dördüncüsü tevbedir. Ya'nî evâmirden bir emri terk eder veya nevâhîden bir nehye akdâm eylese derhâl tevbe eyleye. Ve tevbe odur ki

yaptığından pişmân ola. Ve bundan sonra asla onu yapmamaya niyyet ede. Beşincisi kesbtir. Ya'nî bir san'at öğrene bir iş ile meşgûl ola ki o iş onun sebeb-i meâşı ola. Tâ ki tama'dan kurtula ve îmânı selâmette kala. Zîrâ her kimin îmânı ziyâna gitmiş ise şevk-i tama' sebebiyle gitmiştir. Altıncısı takvâdır. Ya'nî kesbde ihtiyât eyleye. Tâ ki vech-i meşrû'u üzere ola. Ve mâl-ı harâmdan ve şüpheli mâldan ve pâdişâhların mâlından ve zâlimlerden perhîz eyleye. Ve akvâl ve a'mâlda ihtiyât eyleye. Tâ ki ihlâs ile ola ve riyâ ve sem'adan baîd ola.

Ey dervîş! Bu şeyler cümle Müslümân hakkında âmmdır ve bu avâmın derecesidir. İmdi her kim derece-i avâmdan derece-i havâssa duhûl isterse amel-i havâss işlemelidir. Ve amel-i havâss bi-tarîk-i tahsîl ve tekrâr ile veya tarîk-i mücâhede ve ezkâr ile sülûkdür. Ve biz bu risâlede tarîk-i mücâhedeyi ve ezkârı beyân edeceğiz.

Fasıl

Şerâit-i Sülûk Beyânındadır **[28/a]**

Ma 'lûm olsun ki sülûk altı şeydir: Evvelen terkdir. Terk-i mâl ve terk-i muhabbet-i mâl ve câh ve terk-i maâsî ve terk-i ahlâk-ı zemîme eyleye. İkincisi sulhtur. Halk-ı âlem ile bir uğurdan sulh eyleye ve eliyle ve diliyle hiçbir kimseyi incitmeye ve hiçbir kimseden şefkatini dirîğ eylemeye. Ve cümleyi kendi gibi bî-çâre ve âciz bile. Üçüncüsü uzlettir. Dördüncüsü samttır. Beşincisi açlıktır. Altıncısı uykusuzluktur. İşte şerâit-i sülûk bu söylenmiş olandır.

Fasıl

Erkân-ı Sülûk Beyânındadır

Bil ki erkân-ı sülûk dahi altıdır: Evvelen hâdîdir ki hâdîsiz sülûk müyesser olmaz. İkinci rükün hâdîye irâde ve muhabbettir. Sâlik hâdîye vâsıl olup hâdî kabûl ettikde onun vaktinde âlemde kendi hâdîsine muhabbet ettiği gibi hiçbir kimseye muhabbet etmemelidir. Tâ ki çabuk maksada vâsıl ola. Zîrâ sâlikin merkebi ve bu yolda irâde ve muhabbetidir. İrâde ve muhabbeti kavî oldukda merkeb kavî olur. Her kimin merkebi kavî olursa yolun şiddetinden korku yoktur. Ve eğer bir kıl ucu kadar irâde ve muhabbete bir halel zâhir olursa merkeb topal olur. Üçüncü rükün, ilmi ve i'tikādı olan her bir işte itaâttır. Ya'nî sâlik peder ve mâderine taklîdi terk etmeli ve hem i'tikātta ve hem de amelde hâdîye revân olmalıdır. Zîrâ hâdî, tabîb mesâbesindedir. Ve sâlik, marîz mesâbesindedir. Ve marîz, tabîbin emrine itaât etmezse, tabîbin emr-i hilâfında iş yaparsa asla sıhhat bulamaz. Belki her gün renc ve illeti ziyâde olur. Ve eğer hasta, kütüb-i tıbb ile kendi ilâcını yapmak isterse asla sıhhat bulamaz. Tabîbin huzûru lâzımdır. Renc ve illetin indifâ'ı için hastanın emre itaât etmesi lâzımdır. Dördüncü rükün, kendi re'y ve fikirlerini terk etmektir. Sâlike hiçbir şeyi kendi re'y ve fikriyle yapmamak lâzımdır. Eğer yaparsa onun sebeb-i bu'du olur. Emr-i hâdî ile yaptığı her bir iş onun sebeb-i kurbu olur. Beşinci rükün terk-i i'tirâz ve inkârdır. Sâlik hâdînin kelâmına i'tirâz ve fiiline inkâr etmemelidir. Zîrâ sâlik nîk ve bedi

bilmez ve taâtı ve ma'siyeti tanımaz. Zîrâ nîk ve bedi ve taât ma'siyeti tanımak azîm bir iştir. Ve Mûsâ ile Hızır hikâyesi bu ma'nâdan haber verir.

Ey dervîş! Çok söz vardır ki o söz mürîdin indinde iyidir ve şeyhin indinde iyi değildir. Ve bir çok söz vardır ki o söz mürîdin indinde fenâdır, şeyhin indinde fenâ değildir. Ve ef'âlde dahi böyle olduğunu bil. **[28/b]** Binâenaleyh mürîde bir uğurdan i'tîrâz ve inkârı terk etmek lâzımdır. Ve şeyhden her ne dinlerse iyi dinlemeli ve her ne görürse iyi görmelidir.

Ey dervîş! Mürîdin i'tirâz ve inkârı, zulmet ve küdûret getirir. Murâd ile mürîd arasına ayrılık sokar. Altıncı rükün, şerâit ve erkân-ı sülûk üzerine sinîn-i kesîre devâmdır. Zîrâ sebâtsızlık ne dünyevî ve ne de uhrevî hiçbir iyi iş çıkmaz.

Ey dervîş! Her bir kimse kâr-ı dünyâda ve kâr-ı âhirette erişmişse sebâttan erişmiştir. İşte şerâit ve erkân-ı sülûk bu söylenilen şeylerdir. Ve sülûk ancak bu on iki şey ile tamâm olur.

Fasıl

Hicâb ve Makām Beyânındadır

Ey dervîş! Bu söylenilmiş on iki şey üzerinde sebât ettikde elbette sâlik önünde hicâblar kalkar ve makāmât-ı âliyyeye erişir ve hicâbların aslı dört şeydir: Muhabbet-i mâl, muhabbet-i câh, taklîd-i peder ve mâder ma'siyet. Ve makāmâtın aslı dahi dört şeydir: İyi akvâl, iyi ef'âl, iyi ahlâk ve maârif. Ve maâriften murâd birçok şeyin ma'rifetidir. Velâkin ma'rifet on sekiz şeydir ki zarûrîdir ve ârifîn bu on sekiz şeyi bilmesi ve ilm-i yakîn ve ayn-ı yakîn ile anlaması lâzımdır: 1-Ma'rifet-i dünyâ. 2-Ma'rifet-i kâr-ı dünyâ. 3-Ma'rifet-i âhiret. 4-Ma'rifet-i kâr-ı âhiret. 5-Ma'rifet-i mevt. 6-Ma'rifet-i hikmet-i mevt. 7-Ma'rifet-i şeytân. 8-Ma'rifet-i emr-i şeytân. 9-Ma'rifet-i melek. 10-Ma'rifet-i emr-i melek. 11-Ma'rifet-i nebî. 12-Ma'rifet-i kelâm-ı nebî. 13-Ma'rifet-i velî. 14-Ma'rifet-i kelâm-ı velî. 15-Ma'rifet-i nefs. 16-Ma'rifet-i emr-i nefs. 17-Ma'rifet-i Hudâ. 18-Ma'rifet-i emr-i Hudâ. Eğer istersen on sekiz şeydir de ve eğer dilersen dokuz şeydir de ve eğer dilersen bir şeydir de. Emr-i şeytân ile emr-i meleğin ve emr-i nefs ile emr-i Hudâ'nın aralarını fark etmek azîm bir iştir. Kelâm-ı nebîyi ve kelâm-ı velîyi anlamak müşkil bir iştir. Söz uzamasın ve maksûddan geri kalmayalım.

Ey dervîş! Hicâblar çoktur. Velâkin hicâbların aslı bu dört şeydir. Ve makāmât çoktur. Velâkin makāmâtın aslı bu dört şeydir. Kendinden def'i lâzım gelen ve önünden def'i îcâb eden her bir şey hicâbdan ibârettir. Ve kendine tahsîl lâzım gelen ve ona ihtiyâç olan her şey makāmdan ibârettir. Vaktâki hicâb ve makām ma'nâsını bildin şimdi de bil ki; cümle sâlikler bu makāma teveccüh etmişlerdir. Ve çıktıkları bu kadar riyâzât ve mücâhadât bu dört hicâbı önden kaldırmak ve bu dört makāmı kemâle îsâl ve kendi kemâline erişmek içindir. **[29/a]**

Ey dervîş! Bu dört hicâbı önden kaldırmak tahâret etmek mesâbesindedir ve bu dört makāmı tahsîl eylemek, namâz kılmak mesâbesindedir. Evvelen tahâret, ba'dehû namâzdır.

Evvelen fasıl, sonra vasıldır. Evvelen tafsîl, sonra tenvîrdir. Her kim bu dört hicâbı önden kaldırdı ise tahâret etti ve tahâret-i dâime içindedir. Ve her kim bu dört makāmı tahsîl eyledi ise namâz-ı dâim içindedir.

Fasıl

[Terbiye Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki pâdişâhın avcısı vaktâki doğanı avlar. Evvelen gözünü bağlar bend vurur. Ve onu günlerce aç ve susuz tutar ve gecelerce uykusuz bırakır. Tâ ki doğanın nefsi münkesir olsun ve onun kuvvet-i hayvâniyye ve seb'iyyesi azalsın ve avcıya alışarak karâr eylesin. Sıyâda alışıp karâr ettikde ba'dehû, avcı avlamak öğretir. Ve doğan avlamayı öğrendiği vakit ondan sonra hazret-i pâdişâha götürür. Ve âkıbet, pâdişâhın mukarrebi olur ve pâdişâhın eli üzerinde oturur. Ma'lûm oldu ki, sayyâdın doğanın gözlerini bağlamasından ayaklarına bend vurmasından ve aç ve susuz bırakmasından ve gecelerce uykusuz tutmasından garaz doğanın böyle olması ya'nî ona avcılık öğretebilmesi içindi. Ve yine ma'lûm oldu ki, sayyâdın garazı doğanı ta'lîm etmek değil idi. Garaz onu avlaması idi. Tâ ki avcılık vâsıtasıyla kurb-i pâdişâha vâsıl ola. İşte böylece hâdî evvelen sâliki sayd eder. Sayd ettikten sonra gözlerini bağlar. Ya'nî karanlık odaya koyar ve dilini bağlar. Ya'nî halvet ve uzlet ettirir. Ve günlerce aç ve susuz tutar. Ve gecelerce uyanık bırakır. Tâ ki sâlikin nefsi münkesir ola ve kuvve-i hayvâniyyesi ve seb'iyyesi ve şeytâniyyesi azala. Ba'dehû hâdî avcılık öğretir ve sâlikin avı ilim ve ma'rifet ve müşâhededir. Ve avcılık öğrendikten sonra hazret-i pâdişâha erişir. Ve ehl-i necâttan olur.

والحمد لله رب العالمين [Âlemlerin rabbi olan Allâh'a şükürler olsun.] Beşinci risâle tamâm oldu. والله أعلم بالصواب [En doğrusunu Allâh bilir.]

ALTINCI RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والعاقبة للمتقين والصلاة والسلام على أنبيائه وأوليائه

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. İyi âkıbet mü'minlerindir. Salât ve selâm, peygamber ve velîlerinedir.] Ammâ ba'd ez'afu'z-zuafâ' ve hâdim-i fukarâ' **(Azîzüddîn Muhammed en-Neseffî)** böyle derler ki: "Cemâat-i dervîşân كثر هم الله [Allâh onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden ricâ edip dediler ki: 'Şerâit-i erbaîn **[29/b]** ve âdâb-ı zikir ve urûc-i ehl-i tasavvuf hakkında bir risâle cem' ediniz. Ve beyân ediniz ki erbaînde ne yemeli ve ne kadar yemeli ve ezkârdan hangi zikri etmeli ve nasıl zikr etmeli? Ve yine beyân ediniz ki urûc-i ehl-i tasavvuf nedir?' Onların taleblerini kabûl ettim ve Hak Teâlâ'dan meded ü yârâ niyâz ettim. Tâ ki hatâ' ve zelleden hıfz eyleye. إنّه علىما يشاء قديروبالإجابةجدير [O, dilediğini yapmaya kādir ve duâları kabûle lâyıktır.] Ve bu risâleyi Âdâb-ı Halvet ismiyle tevsîm eyledim." وما توفيقي الإ بالله عليه توكلت وإليه أنيب [Başarım ancak Allâh sâyesinde olduğundan O'na tevekkül edip dayandım, O'na yöneldim.]

Fasıl

[Tâat ve Ma'siyet Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki ehl-i tasavvuf üç şeye begāyet i'tinâ ederler: Evvelen cezbeye, ikincisi sülûk, üçüncüsü urûc. Cezbe, çekmekten ibârettir ve sülûk, sa'ydan ibârettir ve urûc, bahşîşten ibârettir. Her kimde bu üç şey varsa bir pişvâdır ve her kimde bu üç şey yoktur veya bu üçten biri yoktur şeyhliğe ve pişvâlığa lâyık değildir.

Ey dervîş! Makām-ı insânînin evvelinden makām-ı insânînin âhirine kadar on makām vardır. Ve her makāmda bir cezbe vardır ve sülûk vardır ve urûc vardır. Velâkin her bir makāmın cezbesi başkadır ve her bir makāmın sülûkü de farklıdır ve her bir makāmın urûcu başkadır ve her bir makāmın tâati ve ma'siyeti de başkadır. Ve tâat ve ma'siyeti anlamak ve nîk ve bedi bilmek azîm bir iştir. Ve bu cihetten demişlerdir ki; hiçbir vech ile şeyhe i'tirâz ve inkâr etmemelidir. Zîrâ mürîd her bir makāmda tâat ve ma'siyetin ne olduğunu bilmez. Birçok şeyler vardır ki bir makāmda tâat olur. Ve gayrî şeyler onun fevkinde olan dîğer bir makāmda ma'siyet olur. حسنات الابرار سيئات المقربين [Allâh'a en yakın kişiler (ebrâr)'ın sevâbları, yakın olanlar (mukarrebûn)'un günâhlarıdır.] Ve bir çok şeyler vardır ki bir makāmda ma'siyet olur ve onun fevkinde olan dîğer bir makāmda tâat olur. Meselâ îmândan ya'nî ilimden evvel câhil olur. Eğer yer ve uyur ve şehvetin hikmeti verirse ma'siyettir. Ve îmândan ya'nî ilimden sonra âlim eğer yer ve uyur ve şehvetin hikmeti verirse cümle tâattir. Ve bunun merâtibi vardır. Ya'nî sâlik bir makāma erişir ki Hak Teâlâ onun gözü ve kulağı olur ve eli dili olur. O her ne söylerse Hudâ

söylemiş olur. Ve her ne yaparsa Hudâ yapmış olur. Ve onun kavline ve fiiline hiçbir kimsenin i'tirâzı erişmez. Ve Mûsâ ve Hızır kıssası bu ma'nâdan haber verir. İmdi Hak Teâlâ haseneyi seyyieye ve seyyieyi haseneye tebdîl eder **[30/a]** ve bu her ikisi sâlikin izzet ve niyyeti içindir.

Fasıl

Şerâit-i Erbaîn Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki şerâit-i evvel, şeyhin huzûrudur. İcâzet-i şeyh ile oturmalı ve şeyh hâzır olmalı ve her hafta ve her on günde bir, şeyh onun önüne gitmeli. Tâ ki şeyhin cemâlini görmekle onun kuvveti ziyâde olsun ve mücâhedeye tahammül edebilsin. Ve eğer bir müşkil vâki' olursa suâl etmeli. İkinci şart, zamân ve mekândır. Ya'nî erbaîn bir vakitte olmalı ki, soğuk ve sıcak şiddetli olmamalı, mu'tedil bir vakitte olmalı ve insânlardan uzak bir mahalde olmalı. Öyle ki insânlardan sesi ona vâsıl olmasın. Ve onun sadâ-i zikri insânlara erişmesin ve hâlî ve karanlık bir mahal olmalıdır. Ve bu kırk gün içinde onun yanına şeyh ve hâdimden gayri hiçbir kimse gitmemelidir. Üçüncü şart dâima abdestli olmalıdır. Ve her vakit namâz için yeniden abdest olmalı ve her abdest aldıkça iki rek'at şükr-i vudû' namâzı kılmalı. Dördüncü şart, oruçtur. Bu kırk gün içinde oruçlu olmalıdır. Beşinci şart, az yemelidir. Bu her bir kimse hakkında tefâvüt üzerinedir. Ve bunun şeyhin nazarına taalluku vardır. Her kime ne mikdâr taâm verileceğini o emreder. Altıncı şart, az söylemelidir. Bu kırk gün içinde şeyhden ve hâdimden gayrî hiçbir kimseye söz söylememelidir. Yedinci şart, az uyumaktır. İki saatten gayrî uyku uyumamalıdır. Sekizinci şart, hâtırı anlamaktır. Ve hâtıra dört kısımdır: Hâtıra-i rahmânî, hâtıra-i melekî, hâtıra-i nefsânî, hâtıra-i şeytânîdir. **[30/b]** Ve her birinin alâmet-i husûsiyyesi vardır. Dokuzuncu şart, nefy-i havâtırdır. Bu günlerde var olan her bir hâtırı nefy etmelidir ve onun fikriyle meşgûl olmamalıdır. Velev ki hâtırayı anlayabilse de ve o hâtıranın rahmânî olması ihtimâli de olsa nefy etmelidir. Zîrâ ona emr-i şeyh ile amel etmek lâzımdır. Ve emr-i şeyh asla şekk yoktur ki rahmânîdir. Ve eğer bir hâtıra gelir veya rüyâ' görebilir veya vâkıa görebilir veyâhûd yakazada hâriçte zâhir olan bir şey görür ve onu nefy edemez ve onu tefekkür ile meşgûl olur vasl edemezse, onu şeyhe arz etmelidir. Tâ ki şeyh onu şerh eyleye. Ve o şey onun cem'iyyetine mâni' olmaya. Onuncu şart, zikr-i dâimedir. Beş vakit namâzı edâdan sonra "Lâ ilâhe illallâh" zikrinden gayrî hiçbir amel ile meşgûl olmaya ve zikr-i cehrî ede ve huzûr-i cehd eyleye ve nefy ve isbât eylediğini bile. Ve bu nefy ve isbâtın merâtibi vardır ve sâlikin daha merâtibi vardır. Mübtedînin nefy ve isbâtı, müntehînin nefy ve isbâtıyla müsâvî değildir.

Fasıl

Zikir Etmenin Âdâbı Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki zikir her sâlik için çocuğun sütü mesâbesindedir. Ve sâlik zikri şeyhten tarîk-i telkîn ile almış olmalıdır. Zîrâ telkîn-i zikir, ağacı aşılamak mesâbesindedir. Ve zâkir, zikir edeceği vakit evvelen tecdîd-i tahâret eyleye ve şükr-i vudû' kıla. Ba'dehû, kıbleye

müteveccihen otura ve zikre başlaya. Ve ba'zıları zikirde murabba'-nişîn olarak ya'nî bağdaş kurarak otura ve böyle daha râhat olur. Ve ba'zıları iki diz üstüne otura. Namâzda olduğu gibi. Böylesi edebe daha yakındır demişlerdir. Ve bizim şeyhimiz bağdaş kurar idi. Ve ashâb dahi murabba'-nişîn olurlar idi. Ve zikir vaktinde gözleri kapamak lâzımdır. Ve ibtidâda zikri birkaç sene cehr etmelidir ve zikir lisândan geçip bâtına yerleştiği ve gönl-i zâkir olduğu vakit eğer hafî zikir ederse câizdir. Ve zikr müddet-i medîdede bâtına girip yerleşir ve gönl-i zâkir olur. Ve denilmiştir ki zikirde huzûr-i cehd etmeli ve nefy ve isbâtı kendi kadar ve mikdârı ve ilmince etmelidir. Ve dîğer ezkârdan "Lâ ilâhe illallâh"ı **[31/a]** ihtiyâr eyleye ve her "Lâ ilâhe illallâh" deyişinde "illâ"yı sol yanda olan mudga üzerine vura. Öyle ki mudgada ağrı peydâ ola ve böyle zikir ettikde birkaç gün evvel sadâ duyar. Ve mudgada ağrı zâhir olur. Ve birkaç dün sonra da sadâ açılır ve mudganın ağrısı sâkin olur. Ve öyle olur ki eğer bir gün bir gece âvâz-ı bülend ile zikir etse sadâ tutmaz ve mudgaya ağrı ârız olmaz ve bu zikrin bâtına gittiğinin ve gönlün zâkiri olduğun alâmetidir. Ve zâkir olan dervişler, zikir eden bir kimsenin "Lâ ilâhe illallâh" dediğini def'aten işittikde onun zikri bâtına gitmişmidir yoksa gitmemiştir ve onun gönlü zâkir midir değil midir bilirler. Ve böyle zikretmenin bir çok hâsiyyetleri vardır. Yazmak doğru değildir ve bu sözü senelerce bunun içinde bulunmuş ve bu ahvâl onun üzerinden geçmiş olan kimse anlar. Mübtedîler bu sözü anlayamazlar. Îmân ile kabûl etmeleri ve amel etmeleri lâzımdır. Tâ ki ahvâl onlarda zâhir olsun.

Fasıl

Urûc-i Ehl-i Tasavvuf Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki enbiyâ ve evliyânın mevt-i tabîînden olan dîğer bir mevti vardır. Zîrâ onlar mevt-i tabîînden evvel mevt-i irâdî ile ölürler. Ve başkalarının mevt-i tabîînden sonra görecekleri şeyi ve ahvâlı onlar görürler. Ve mertebe-i ilm-i yakînden mertebe-i ayne'l-yakîne erişirler. Çünkü âdemîlerin hicâbı cisimdir. Rûh cisimden çıktıkdan sonra başka hiçbir şey onun hicâbı olmaz. Ve urûc-i enbiyâ iki nevi'dir: Cisimsiz rûh ile olmak câizdir ve rûh cisim ile berâber olmak da câizdir. Ve urûc-i evliyâ bir nevi'dir. Cisimsiz rûh iledir. Vaktâki bu mukaddimâtı öğrendin şimdi de bil ki; bizim garazımız bu mevzi'de bu sözlerin beyânı değildir ve garazımız ma'rûf olan urûc-i enbiyânın beyânı da değildir. Garazımız bu mevzi'de ehl-i tasavvufun urûcunu beyândır ve sâliklerin tergîbi ve tenhîbidir. Tâ ki riyâzât ve mücâhadâtta kâhil olmasınlar ve yolda geri kalmasınlar. Belki bu saâdete vâsıl olurlar ve bu devletle müşerref olurlar. Hakk'ın rızâsı ve likāsından sonra sâlikin **[31/b]** mevtten sonraki ahvâlin muâyenesinden ve rücû' eyleyeceği makāmın müşâhedesinden daha a'lâ hangi saâdet vardır.

Ey dervîş! Öldükten sonra ki ahvâlin sâlike ma'lûm olması azîm bir şeydir. İnsânlar bu ma'nâdan gāfildirler. Eğer böyle olmasalar idi öldükten sonraki ahvâlin kendilerine mekşûf

olması ve rücû‘ edecekleri makāmın kendilerine görünmesi için gece ve gündüz sa‘y ü kûşiş ederlerdi. Söz uzamasın ve maksûddan geri kalmayalım.

Ey dervîş! Ma‘lûm olsun ki ehl-i tasavvufun urûcu, sâlikin rûhu hâl-i sıhhatte ve yakazada beden-i sâlikten çıkmasından ibârettir. Ve öldükten sonra ona mekşûf olacak olan ahvâl ona şimdi kable'l-mevt mekşûf olur. Ve cenneti ve cehennemi mutâlaa eyler ve ehl-i cennet ve cehennemin ahvâlini müşâhede eyler. Ve mertebe-i ilme'l-yakînden mertebe-i ayne'l-yakîne erişir. Ve her bildiği şeyi görür. Ve ba‘zılarının rûhu, âsumân-ı evvel kadar gider. Ve ba‘zılarının rûhu, âsumân-ı sânîye kadar gider ve böylece Arş'a kadar gider. Ve hâtem-i enbiyânın rûhu Arş'a kadar gider. Zîrâ her biri kendinin evvelki makāmına kadar urûc edebilir. Velâkin kendinin evvelki makāmını geçemez. Ve her birisi gittikleri mahalle kadar gördükleri şeyleri tekrâr kalıba geldiklerinde cümleten tahattur ederler. Ve eğer sahv içinde olurlar ise gördükleri şeyi hikâye ederler. Ya‘nî bu urûcdan geri kaldıkları ba‘zıları sahv içinde ve ba‘zıları sekr içindedir. Zîrâ şarâb-ı tahûrdan dolu olan kadehleri içmiş olurlar. Ve onların bâkîsi onların perverdigârı olmuş olurlar. Bu sebeple ba‘zıları ziyâde zayıf olup kendi zâhirini muhâfaza edemez sarhoşluk eder ve zâhir-i şerîatı terk eder. Ve ba‘zı kimse ziyâde kavî olur ve kendi zâhirini muhâfaza edebilir. Ve her ne kadar sarhoş olsa da sarhoşluk etmez ve zâhir-i şerîatı hıfz eder. Ve bu kelâmı bir kimse anlar ve i‘timâd eder ki onun meşâmmına bundan bir koku erişmiş olur. Ve ba‘zılarının rûhu, bir gün göklerde kalır ve göklerin etrâfını tavâf eder. Ba‘dehû kalıba gelir. Ve ba‘zılarının rûhu, iki gün kalır ve ba‘zılarının rûhu, bundan ziyâde kalır. Ve on gün ve yirmi gün ve kırk gün kadar âsumânlarda kalması **[32/a]** mümkündür. Bizim şeyhimiz "On üç gün âsumânda kaldım ve ba‘dehû kalıba geldim" buyurur idi. Ve bu on üç gün içinde meyyit gibi kalmış idi ve hiç haberi yok idi. Orada hâzır olan kimseler on üç günden beri kalıbın böyle kalmıştır dediler. Ve dîğer bir azîz "Benim rûhum yirmi gün kaldı ve ba‘dehû kalıba geldi" buyurur idi. Ve dîğer bir azîz dahi "Benim rûhum kırk gün kaldı. Ba‘dehû kalıba geldi" buyurur idi. Ve bu kırk gün zarfında her ne görmüş iseler cümlesi hâtırında idi. Ve denilmiştir ki, her birinin rûhu kendinin makāmına kadar urûc edebilir. Ve yine denilmiş idi ki, hâtem-i enbiyânın rûhu Arş'a kadar urûc edebilir. Ehl-i tasavvuftan bir tâife derler ki iki hâtemin rûhu Arş'a kadar urûc edebilir. Ya‘nî hâtem-i enbiyâ ve hâtem-i evliyâ. Ve bu tâife velâyeti mertebe-i nübüvvetten a‘lâ tutarlar. Ve biz bu bahsi *Keşfü'l-hakāyık* nâmındaki kitâbımızda şerh ile takrîr eyledik ve ser-nübüvvet ile ser-velâyeti orada beyân ettik. Eğer var olunursa oradan taleb olunsun. Ve bu tâife derler ki, velâyet nübüvvetin bâtınıdır. Kamerden ibâret olan nübüvvet yarıldığı vakit âfitâbdan ibâret olan velâyet zâhir olur. Ve kamerden ibâret olan velâyet yarıldığı vakit âfitâbdan ibâret olan uluhiyyet zâhir olur. Ve bu kelâm nûn-i melfûzdan ma‘lûm olur.

الحمد لله رب العلمين [Âlemlerin rabbi olan Allâh'a şükürler olsun.] Altıncı risâle tamâm oldu. والله أعلم بالصواب [En doğrusunu Allâh bilir.]

YEDİNCİ RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والعاقبة للمتقين والصلاة والسلام على أنبيائه وأوليائه

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. İyi âkıbet mü'minlerindir. Salât ve selâm, peygamber ve velîlerinedir.] Ammâ ba'd ez'afu'z-zuafâ' ve hâdim-i fukarâ' **(Azîzüddîn Muhammed en-Nesefî)** böyle der ki: "Cemâat-i dervîşân كثر هم الله [Allâh onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden ricâ edip dediler ki: 'Aşk hakkında bir risâle cem' ediniz ve beyân ediniz ki muhabbet nedir? Ve aşk nedir? Ve merâtib-i aşk kaçtır?' Onların taleblerini kabûl ettim ve Hak Teâlâ'dan **[32/b]** meded ü yârâ istedim. Tâ ki hatâ' ve zelleden hıfz eyleye." إنّه على‌ما يشاء قدير وبالإجابة جدير [O, dilediğini yapmaya kādir ve duâları kabûle lâyıktır.]

Fasıl

[Meyil, İrâde, Muhabbet ve Aşk Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki-Allâh seni dâreynde azîz eylesin-zâkirlerin dört mertebesi vardır: Ba'zıları mertebe-i meyildedir ve ba'zıları mertebe-i irâdedir ve ba'zıları mertebe-i muhabbettedir ve ba'zıları mertebe-i aşktadır. Ve ehl-i tasavvuftan her kime urûc vaki' oldu ise dördüncü mertebede vaki' oldu. Ve zâkir, dördüncü mertebeye erişmedikçe onun rûhuna urûc müyesser olmaz. Ve biz bu her dört mertebeyi şerh ile takrîr edelim. Tâ ki zâkir olan sâlikler bilsinler ki hangi mertebededirler. Birinci mertebe odur ki, zâkir sûrette halvethânede olur ve lisân ile zâkir olur ve kalben pazarda bulunur ve alır satar. Ve bu zikrin çok te'sîri yoktur ve az olur. Velâkin fâideden hâlî değildir. İkinci mertebe odur ki, zâkir zikr eder ve kalbi gāib olur ve o kalbini külfetle hâzır kılar ve zâkirlerin çoğu bu mertebedirler ki, gönülleri tekellüften hâzır kılarlar. Üçüncü mertebe odur ki, zikir kalbe müstevlî olur ve bütün kalbi kaplar ve zâkir zikir etmemeye kadar olmaz. Ve eğer zarûrî olan bir işiyle bir müddet hârice çıkıp meşgül olmak isterse tekellüfle meşgül olur. Nasıl ki ikinci mertebede kalbini tekellüfle hâzır kılar idiyse üçüncü mertebede hâriçteki işiyle tekellüfle meşgül olur. Ve bu makām-ı kurbdur ve zâkirlerin azı bu makāma erişirler. Ve bu sözü evvelce kendisinin bir mahbûbu olan kimse anlar. Zîrâ muhibb dâima kendi mahbûbunu zikreder ve mahbûbunu zikretemeksizin olamaz. Ve başkalarının dahi kendi mahbûbunu medh etmelerini ve onun o kendi mahbûbunu tavsîf etmelerini ister. Ve eğer başka bir söz ile veya başka bir iş ile meşgül olursa tekellüfle meşgül olabilir. Dördüncü mertebe odur ki zikir, üçüncü mertebede nasıl kalbe müstevlî ise mezkûr da bu dördüncü mertebede öylece kalbe müstevlî ola. Nâm-ı ma'şûkun kalbe istîlâsıyla ma'şûkun kalbe müstevlî olması arasında çok fark vardır.

Ey dervîş! Vakit olur âşık ma'şûkda öyle müstağrik **[33/a]** olur ki ma'şûkun nâmını unutur. Belki ma'şûkdan gayrî olan her şeyi cümleten unutur. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin şimdi de bil ki, birinci mertebe, makām-ı meyildir. İkinci mertebe, makām-ı irâdedir. Üçüncü mertebe, makām-ı muhabbettir. Dördüncü mertebe, makām-ı aşktır.

Ey dervîş! Her kim ki bir kimsenin sohbetini isterse o evvelki isteğe meyil derler. Ve meyli ziyâde ve müfrit olunca meyl-i müfrite, irâde derler ve irâde ziyâde ve müfrit oldukda o irâde-i müfrite muhabbet derler. Ve muhabbet ziyâde ve müfrit oldukda o muhabbet-i müfrite aşk derler. Binâenaleyh, aşk muhabbet-i müfrittir. Ve muhabbet, irâde-i müfrittir ve dîğerleri de bunun gibidir.

Ey dervîş! Eğer bu azîz misâfir sana mihmân olursa onu azîz tut. Ve bu misâfiri azîz tutmak odur ki hâne-i dili bu misâfir için hâlî kılasın. Zîrâ ortaklığa tahammülü yoktur. Ve eğer sen hâlî kılmaz isen o seni hâlî kılar.

Şiir

عشق آمد و شد چو خونم اندر رگ وپوست تاکرد مرا تهی وپر ساخت زدوست

اجزای وجود من همه دوست گرفت نامیست زمن بر من وباقی همه اوست

Aşk geldi damarlardaki kanım gibi oldu
Varlık boşalıp her tarafım dost eliyle doldu
Zabt eyledi bütün eczâ-i vücûdum
Kaldı kavî bir nâm bana bâkî hep o oldu.

Fasıl

[Mecâzî Aşkın Mertebeleri Beyânındadır]

Ey dervîş! Aşk sâliklerin burâkı ve rehrevlerin merkebidir. Aklın elli yılda kazandığı her bir şeyi aşk bir demde cümleten yakar ve âşıkı pâk ve sâfî kılar. Âşıkın bir tarfetü'l-aynda yaptığı seyri, sâlik yüz erbaîn ile yapamaz. Zîrâ âkıl, dünyâda; âşık, âhirettedir. Âkılın nazarı, seyrde âşıkın kademine erişmez.

Ey dervîş! Aşkın üç mertebesi vardır: Evvelkisi öyle olur ki, **[33/b]** âşık bütün gün ma'şûkun yanındadır ve mahalle-i ma'şûkun mücâviridir. Ve ma'şûkun hânesini kendisine kıble yapar. Ve bütün gün ma'şûkun hânesinin etrâfını tavâf eder ve ma'şûkun der ve dîvârına nazar eder. Ola ki cemâl-i ma'şûku uzaktan göre ve dîdâr-ı ma'şûk dil-i mecrûhuna bir râhat îsâl eyleye. Ve gönlünün yarasına merhem ola. Ve onun aşkı içinde öyle olur ki ma'şûkun dîdârına tahammül edemez. Ve ma'şûku gördükde endâmına lerze düşer ve söz bilemez ve düşmekten ve bî-hoş olmaktan havf eder.

Ey dervîş! Aşk bir âteştir. Âşıka düşer ve bu âteşin mevzi'i gönüldür ve bu âteş göz yolundan gönle gelir ve gönülde tavattun eder.

Beyit

گردل نبود کجا وطن سازد وعشق ورعشق نباشد به چه کارآید دل

Nazmen-Tercüme

Dil olmazsa aşk nerede tavattun eyler.
Aşk olmasa hiçbir işe gelmezdi gönül.

Ve bu âteşin şu'lesi cümle a'zâya erişir. Ve tedrîc ile âşıkın bâtınını yakar. Ve pâk ve sâfî kılar. Âkıbet âşıkın gönlü o kadar nâzik ve latîf olur ki, son derece letâfet ve nezâketten dîdâr-ı ma'şûka tahammül edemez. Ve tecelli-i ma'şûk ile yok olması havfı vardır. Ve Mûsâ aleyhi's-selâm dîdâr istediği vakit bu makāmda idi. Hak Teâlâ "Beni göremezsin" dedi. "Ben kendimi sana göstermem" demedi.

Ey dervîş! İşte bu makāmdadır ki, firâkı visâle tercîh ederler. Ve firâktan râhat ve âsâyiş bulurlar ve bütün gün bâtında ma'şûk ile söyleşirler ve ma'şûkdan dinlerler. Ve ba'zen ma'şûk onu lütuf ile okşar ve âşık bu hâl içinde basttadır. Ve ba'zen kahr ile erdirir ve âşık o saat içinde kabzadadır. Ve hâzır olan kimseler âşıkın bu kabz ve bastını görürler ve bilmezler ki o âşıkın kabz ve bastına sebeb nedir? **[34/a]** Ve sonunda öyle olur ki cemâl-i ma'şûk, dil-i âşıkı kendinin gayrinden hâlî bulur. Âşıkın bütün gönlünü ihâta eder. Öyle ki başka hiçbir şeye yol kalmaz. O âşık kendini görmez. Bütün ma'şûku görür. Âşık yer, uyur, gelir ve giderse ma'şûkun yediğini ve uyuduğunu ve geldiğini ve gittiğini zann eder ve âşık gamm-ı hicrândan halâs oldukda ve gamm-ı firâk kalmadıkda âkıbet cemâl-i ma'şûk avdet eder ve küstâh olur ve havfdan hârice çıkar. Ya'nî bundan evvel âşıkın tecellî-i ma'şûk ile yok olması havfı var idi şimdi o havf kalktı. Ve öyle oldu ki eğer ma'şûku hâriçten görürse iltifât etmez ve kendi hâlinde olur ve mütegayyir olmaz. Zîrâ bâtında olan gönlün üzerinde vatan ittihâz eylemiş hâriçte olandan daha yakındır. Mademki o daha yakındır ve bütün gönlü kaplamıştır ve gönle kendini müstağrik kılmıştır ve gönül onun ile üns ve ârâm eylemiştir, dûr olan hâriçte kendi müteessir olmaz ve mütegayyir olmaz ve ona iltifât eylemez. Ve eğer bir kimse suâl ederse ki "Bu makāmda eğer hâriçten mütegayyir olmazsa doğrudur. Mademki zâhir ve bâtın birdir. Niçin hârice iltifât etmez?" Ma'lûmun olsun ki ba'zıları derler ki, âşık, âteş-i aşk ile yanmıştır ve son derece latîf ve rahmânî olmuştur. Cemâl-i ma'şûk gönlünde vatan ittihâz eylemiştir ve bütün gönlünü kaplamıştır. Binâenaleyh, begāyet latîf ve rahmânîdir ve hâriçte olan ise dâhilde olana nisbeten kesîf ve cismânîdir ve rûhânînin iltifâtı rûhâniye olur.

Ey dervîş! Bu zayıfın indinde budur ki, başka hiçbir şeye yol kalmayacak vech ile cemâl-i ma'şûk kemâlen gönlü ihâta ettiğinden âşık kendi önünü görmez. Hep ma'şûku görür. İmdi iki

kimse oldukları vakit mütegayyir olur. İşte bu makāmdadır ki taleb kalkar ve firâk ve visâl kalmaz. Ve havf ve ümîd ve kabz ve bast hezimete dûçâr olur.

Ey dervîş! Âşık olmayan ve pâk olmayan her bir kimse pâke erişmez. Ve her kimse âşık oldu ve aşkını izhâr eyledi, pelîd kaldı ve pâk olmadı. Zîrâ göz yolundan onun gönlüne vâsıl olan âteş, dil yolundan dışarıya çıkarsa o yarım yanmış gönül yol ortasında **[34/b]** kalır. Bundan sonra o gönülden hiçbir iş sâdır olmaz. Ne dünyâ işi, ne âhiret işi ve ne de Mevlâ işi.

Ey dervîş! Risâle-i sülûk ve risâle-i halvet ve risâle-i aşktan ibâret olan bu üç risâleyi Şîrâz şehrinde **Şeyhü'l-Meşâyih Ebu Abdullah el-Hafîf**–kaddesellâhû rûhahu'l-azîz-**Hazretleri**'nin türbe-i şerîfesinde cem' eyledim.

والحمد لله رب العالمين بعون الله تعالى [Âlemlerin rabbi olan Allâh'a şükürler olsun ki Allâh Teâlâ'nın yardımıyla tamâm oldu.] Yedinci risâle tamâm oldu. والله أعلم بالصواب [En doğrusunu Allâh bilir.]

SEKİZİNCİ RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين و العاقبة للمتقين و الصلاة و السلام على أنبيائه و أوليائه

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. İyi âkıbet mü'minlerindir. Salât ve selâm, peygamber ve velîlerinedir.] Ammâ ba'd ez'afu'z-zuafâ' ve hâdim-i fukarâ' **(Azîzüddîn Muhammed en-Nesefî)** böyle der ki: "Cemâat-i dervîşân كثر هم الله [Allâh onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden ricâ edip dediler ki: 'Ehl-i tasavvuf hakkında bir risâle cem' ediniz'. Onların ricâlarını kabûl ettim ve Hak Teâlâ'dan meded ü yârâ istedim. Tâ ki hatâ' ve zelleden hıfz eyleye." إنّه على‌ما يشاء قديروبالإجابةجدير [O, dilediğini yapmaya kādir ve duâları kabûle lâyıktır.]

Fasıl

[Tasavvuf Ehlinin Âdâbı Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki birinci edeb odur ki, dâima abdestli olmalı ve her abdest aldıkça şükr-i vudû' namâzı kılmalı. İkinci edeb, dâima seccâdesini berâber taşımalı. Ve vâsıl olduğu her bir mahalde evvelen iki rek'at namâz kılıp sonra oturmalı. Üçüncü edeb, gece ve gündüzün evkâtini taksîm etmeli ya'nî her bir vakit için vird-i muayyen ittihâz etmeli. Vird-i ibâdet, vird-i gıdâ, vird-i hâb. Tâ ki ömründen hiçbir şey zâyi' olmaya. Dördüncü edeb, teheccüt namâzıdır. Ya'nî gecenin lahza-i âhirinde olan iki rek'at namâz kılmalı sonra üç rek'at vitri kılmalı. Beşinci edeb, sabâh namâzıdır. Vaktâki **[35/a]** sabâh namâzını kıla tulû'-i şemse kadar evrâd okumakla meşgûl ola. Altıncı edeb, kuşluk namâzıdır. Güneş tulû' ettikde iki rek'at işrâk namâzı kıla ve işrâk namâzını kıldıkda yerini muhâfaza edip sabâh namâzının evrâdını okuya. Ba'dehû güneş yükseldikde on iki rek'at kuşluk namâzını kıla. Tamâm ettikden sonra dilediği işiyle meşgûl ola. Ve sabâhtan kuşluğa kadar asla dünyâ kelâmı söylemeye ve namâz mahallinden hârice çıkmaya. Ve ehl-i tasavvuf bu vakti begâyet azîz tutmuşlardır. Yedinci edeb, evvâbîn namâzıdır. Ya'nî akşam namâzıyla yatsı namâzı arasında akşam namâzının sünnetinden gayrî olarak on iki rek'at namâz kıla. Bu vakti dahi gâyet azîz tutmuşlardır ki, günün âhiri ve gecenin evvelidir. Sekizinci edeb, sefer etmektir. Dervîşin dâima kendi şehrinde olmaması lâzımdır. Vakitlerce sefer etmeli ve ziyârete niyyet ile sefer etmeli ve mezellet ve meşakkat-i seferi görmelidir. Tâ ki misâfirlerin kadrini bile ve misâfirleri azîz tuta. Ve seferin dîğer fâidesi budur ki, âriflere vâsıl olur ve sohbet-i sahâbî bulur ve herkesten fâide alır. Ve eğer âkıl ve zeki kimse ise sefer ettikde çok fâide vardır. Ve yalnız sefer etmemeli ve elbette kendisiyle berâber refîki olmalı dörtten ziyâdesi rahmet olur ve ikiden azı da zahmet olur. Ve her birinin kendi asâsı ve ibrîği ve seccâdesi ve tarağı ve izârı ve misvâkı olmalıdır. Ve birini kendilerine reîs ihtiyâr etmeli ve bâkîleri mahkûm olmalıdır. Ve bir hânkâha vusûllerinde evvelen o hânkâhın hâdimini

aramalıdır. Ve hâdim geldikde onları azîz tutmalı ve merhabâ demeli ve hânkâha getirmeli ve hâdimin muvâfık gördüğü mahalde gayrîleri çıkarmalı. Ve pâpuş giymelidir. Ve hâdim onlara kazâ-i hâcet mahallini göstermelidir. Ve onlar çizme ve ibrîk ve seccâdeleri hâdime tevdi‘ etmelidirler. Hâdim onları muvâfık gördüğü mahalde hıfz eder ve onların eşyâ’sını bir mahalle vaz‘ eder. Ve onlar tecdîd-i vudû’ ederek gelirler ve seccâdelerini nereye yayılmış olduğuna dikkat etmelidirler. Her biri kendi seccâdesine girip iki rek‘at kısaca namâz kılarlar. Ve ba‘dehû kalkıp seccâdeyi terk ederek ehl-i hânkâha selâm verirler ve muâneka ederler ve yekdîğerinin elini öperler. Ve her biri kendi seccâdesinin başına gidip otururlar. **[35/b]** Ve onlar ne suâl ederlerse müfîd ve muhtasar bir cevâb verirler ve sormadıkları bir şey söylemezler. Ba‘dehû hâdim onların sofrasını kurar. Ve hâzır olan taâmı getirir. Ve onlar üç gün zarfında hânkâhdan dışarı çıkamazlar. Meğer ki bir zarûret vâki‘ ola. Üç gün geçtikden sonra icâzet alıp kimin ziyâretini isterlerse giderler ve istedikleri cemâati görürler. Dokuzuncu edeb, hânkâhda bulunan kimselerin izinsiz hânkâhdan hârice çıkmamaları lâzımdır. Halvetten dışarı çıktıkları vakit çarşıya gitmemeli ve taallukâtının hânesine gitmemeli bir işle çıkarlarsa onu îfâ ettikde derhâl hânkâha avdet etmeli ve hâriçte bir şey yememeli ve bir kimsenin misâfirliğine gitmemeli ve bir kimseden bir şey taleb etmemeli. Her ne isterlerse hâdimden istemelidir. Onuncu edeb, hânkâha geldikleri vakit evvel içeriye sağ ayağını vaz‘ etmeli ve mescidde ve makāmât-ı mübârekede de bunu yapmalı. Ve helâya gittikleri vakit evvelen içeriye sol ayağını vaz‘ etmeli ve çıkarken sağ ayağını hârice vaz‘ etmeli ve hamâmda ve zâlimlerin hânelerinde de böyle yapmalı. On birinci edeb, hânkâhda ne gece ve de gündüz yüksek sadâ ile söz söylememeli ve âvâz-ı bülend ile bir şey okumamalı. Ve âheste olarak gezinmeli ve pâpûş ile gezmemeli tâ ki fikir ve zikir içinde olan azîzân müşevveş olmasınlar. Ve eğer uykuda iseler uykuları müşevveş olmasın. On ikinci edeb, eğer hânkâhda ehl-i hizmet bir kimse olursa bir hizmet kabûl eyleye. Ve her kimin bir hizmet-i muayyeni olduğundan eğer bir hizmet kalmamış olursa şükrâne vere tâ ki ona bir hizmet tevdî‘ edeler. Sıdk ve ihlâs niyyetiyle o hizmeti îfâ eyleye ve başka işlere şurû‘ etmeye. Meğer ki o kimsenin icâzetiyle ola. On üçüncü edeb hânkâhın sâkinleri yekdîğerinin hâlinden haberi var ola. Eğer birisi hasta olur veya bir işte bulur ve kendisi onu îfâdan âciz olursa dîğerleri ona yardım edeler ve o işte bulunurlar. Büyükler küçüklere halvette nasîhat edeler. Bu sözden garaz odur ki yekdîğerinden meded ve muâveneti dirîğ etmeyeler. Ve eğer küçüklerde müşkil bir şey vaki‘ olur ve suâl ederlerse büyükler **[36/a]** tarîk-i lütuf ile iyi çehre ile onun cevâbını vereler. Ve eğer kendilerinin makāmı olmayan ve cevâbını anlayamayacakları bir şey suâl ederlerse cevâb vermemek muvâfık olur. Zîrâ onun zararı fâidesinden ziyâde olur. Ve eğer incineceğini anlarlarsa ve onun incinmesini istemezler ise öyle bir cevâb vermek muvâfık olur ki sevinmiş ve sevinmemiş ola. Sözü her kimin isti‘dâdı kadar söylemek lâzımdır. On dördüncü edeb mâcerâdan bahs etmektir. Ya‘nî eğer bir dervîş bir söz söyler veya bir iş yaparda başkası incinirse o incinen kimse kîn tutmamak lâzımdır. Ve dervîşlerin nazarında o dervîş o vaki‘ olan şeyi tarîk-i lütuf ile söylemeli. Eğer ona dervîşlerin hâtırı kabûl edecek veche ile cevâb-ı vâzıhı

olursa söyleye. Tâ ki o sözün te'sîri o dervîşin hâtırından çıka. Ve eğer bir cevâb-ı vâzıhı yok ise uzatmaya ve çabuk ondan istiğfâr edip kalka. Ve pâpûş mahalline gide ve dura ve elini elinin üstüne koya ve başını önüne eğe o vakte kadar ki o dervîş kalka ve dîğer dervîşler o dervişe muvâfakaten kalkalar ve onların her ikisini de tutup oturalar. Ba'dehû hâdim mat'ûmâttan ne varsa üzerine getire. Ve eğer bir şey olmazsa hâdim su dolaştıra ve eğer zâkir hâzır ise bir şey okuya ki güzel sadânın o vakitte te'sîrleri vardır. Ve mâcerâdan bahs etmekte dervîşân için meded-i kavîdir. Tâ dervîşânı öyle zindegânî eyleyeler. Ve söylenmesi lâzım gelen sözü söylememeli ve yapılması lâzım gelen işi işlememelidirler. Ve mâcerâdan bahs vaktinde elbette şehy hâzır olmak gerektir. Ve eğer şeyh hâzır olmazsa şeyhin makāmına kāim olan bir dervîşin bulunması lâzımdır. Ve eğer her ikisi hâzır olmazsa hûd-be-hûd mâcerâdan bahs etmemek lâzımdır. Zîrâ küdûret ziyâde olur. On beşinci edeb sema' etmektir. Eğer bir dervîş riyâzât ve mücâhadâtta bir za'f peydâ olursa ya dimâğında bir halel vaki' olursa hemen onun ilâcını meşgūl olurlar ve muvâfık yağlar. Ve latîf gıdâlar ve mu'tedil havalar ile ilâc edeler. Ve ilâclardan birisi odur ki güzel sadâ ile ona yardım edeler ve biri de ona hoş **[36/b]** ve hazîn gelsin. Ve dervîşlerden biri ara sıra onun önünde bir şey söyleye. Ve eğer bir kimsenin bir zahmeti olmaz da dervîşlerin bir melâleti olursa bir vakt-i muvâfıkda ve münâsib mahalde arada avâm bulunmamak şartıyla dervîşân cümlesinden biri def'-i melâleti için bir şey okur. Ve ba'zıları da sâliklerden olsa olur. Zîrâ onlar için semâ'da ahvâl peydâ olur. Ve o ahvâlden onlara fevâid-i kesîre küşâyiş-i vefîre erişir. Böyle kimseler için eğer zamân ve mekân ve ihvân el verir ve semâ' ederlerse muvâfık olurlar.

Ey dervîş! Ehl-i zamânın resmi olduğu üzere havâss ve avâmın karışık oturmaları ve semâ' eylemeleri ne dervîşlerin kârı ve ne de meşâyıhın sünnetidir. Avâmın rusûm ve âdetinden biridir. Meşâyıh, dervîşler böyle semâ'a gitmesinler demişlerdir. Ve benim indimde dervişlerin böyle sema'da hâzır bulunmaları lâzımdır. Zîrâ âkıl olan kimseler sema'da elbette zamân ve mekân ve ihvâna dikkat ederler. Tâ ki sünnet-i meşâyıh üzerine ola. On altıncı edeb, eğer semâ' etmek vaktinde şeyh hâzır olursa şeyh kıyâm ettiği vakit veyâhûd hâzır olan bir azîz kalktığı vakit dervîşlerin cümlesi şeyhe muvâfakaten kalkalar ve her biri kendi makāmında dura ve ortaya gitmeyeler. Şeyh birini ortaya çıkardıkda yalnız o kimse ortaya gider ve eğer cümlesinden ba'zılarını ortaya çıkarsa hepsi ortaya giderler. Ve eğer şeyhin başından sarığı düşerse cümlesi şeyhe muvâfakaten sarıkları çıkarırlar ve şeyh oturduğu vakit cümlesi de otururlar. Eğer dervişlerden birinde bir hâl zâhir olur ve kalkarsa şeyh hâzır olduğu vakit eğer şeyh kalkarsa dîğerleri dahi kalkarlar ve eğer şeyh kalkmaz da "Siz kalkınız" derse cümlesi kalkarlar. Ve eğer "Kalkınız" demezse hiçbir kimse kalkmaz. O derviş o hâlden rücû' edinceye kadar bir müddet döner. O halden rücû' ettikde derhâl oturur. Ve eğer dervişlerden birinin sarığı başından düşer ve şeyhde sarığ bulunur ve başında sarığı tutarsa dîğerleri de sarıklarını tutarlar ve eğer şeyh çıkarırsa dîğerleri de çıkarırlar. Ve eğer şeyh hâzır olmazsa ve dervîşlerden birisi

kıyâm **[37/a]** ettikde ashâbın cümlesi kalkarlar. Ve eğer birinin başından sarığı düşerse cümlesi muvâfakat ederler. Ve eğer birinin zahmeti olup da başından sarığı çıkarmazsa veya zahmeti olmayıp da muvâfakat etmezse ondan muvâfakat taleb etmezler. Zîrâ muvâfakat-ı şeyh lâzım ise de muvâfakat-ı ashâb lâzım değildir mürüvvettendir. On yedinci edeb, taâm yemektir. Dervîşlerin sofrada edeb ile oturmaları lâzımdır ve hâzır olalar. Ve hırs ile bir şeye yemeyeler. Ve ihtiyârları azîz tutalar. Ve ihtiyârların fevkinde oturmayalar ve büyük başlamadıkça dîğerleri başlamayalar. Ve herkesin ellerine ve kâselerine bakmayalar ve kendi kâsesine nazar edeler. Ve kendi kâselerinden küçük lokmaları alalar ve iyi çiğneyeler. Ve birini yutmadıkça dîğer lokma almayalar. Ve eğer dervîşlerin bir kâse içinde taâm yemeleri vâki‘ olursa kendi önlerinden yemeleri lâzımdır. Ve elini dîğerinin önüne uzatmayalar. Ve elinden düşen bir şeyi sol eliyle alıp ağızlarına koyalar veya bir köşeye vaz‘ edeler. Ve dîğerlerinden mukaddem elini taâmdan çekmeyeler. Ve eğer yemek istemezlerse kendilerini meşgūl tutalar. Ve evvelen el yıkayalar ve sonra el ve ağzını yıkayalar. On sekizinci edeb, her gün meşâyıhın sözlerinden ya‘nî takvâ ve zühdden ve perhîzkârlıkdan ve riyâzât ve mücâhadâttan ve evrâd ve ezkâr-ı meşâyıhtan bir şey kırâat edeler. Ve her birinin bir halvethânesi ola ki ve dervîşlerin sohbetinden kalkdıkları vakit halvethâneye gideler. Ve dervîşlerin sözlerini okumakla ve böylece zikr ve fikir ile meşgūl olalar. On dokuzuncu edeb, riyâzât ve mücâhadâttır. Dervîşlerin kırk yaşına kadar asla riyâzâtsız ve mücâhedesiz olmamaları lâzımdır. Ve kırk sene geçtikden sonra riyâzât ve mücâhadât-ı şedîde yapmayalar. Fakat altmış yaşa kadar riyâzatsız ve mücâhedesiz de olmayalar. Altmış sene geçtikde artık riyâzât ve mücâhadât çıkmayalar. Ve altmış sene sonra devâm ile sohbettir. Ehl-i dil sohbetsiz yaşayamaz. Ve dervîşlerin riyâzât ve mücâhâtı hizmet-i ârifdir. Ve hizmetten sonra emr-i ârif ile az yemek, az söylemek ve az uyumakdır. Yirminci edeb, sohbettir.

Ey dervîş! Sohbetin kavî te’sîrâtı ve azîm hâsiyâtı vardır. Her kim her ne makāmı diledi ise sohbet-i âriften buldu. Sohbet-i ârifin te’sîri vardır. **[37/b]** Bâkî bu riyâzât ve mücâhadât ve edeb ve şerâit-i sâlik, sohbet-i ârife layık olması içindir. Sâlik ârifin sohbetine şâyetse oldukda sâlikin kârı tamâm olur. Sâlik bir vakit sohbet-i ârife şâyeste olur ki kötü ahlâktan tamâmiyle pâk ola. Ve ahlâk-ı hamîde ile âraste ola. Ve âriften dinlediği her sözü eğer anlarsa a‘lâ. Ve eğer anlamazsa îmân ile kabûl ede ki vakti geldikde ma‘lûmu olur. Ve her bir ârif bir kimseye bir söz söyleye ki o kimse o makāmda değildir ve kötü ahlâktan pâk olmamıştır. Elbette her ikisi de ziyân eder. Hem söyleyene ve hem de dinleyene.

والحمد لله رب العالمين صلى الله على سيدنا محمد وآله اجمعين [Âlemlerin rabbi olan Allâh’a şükürler olsun. Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)’e ve âilesine salât olsun.] Sekizinci risâle tamâm oldu.

DOKUZUNCU RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والعاقبة للمتقين والصلاة والسلام على أنبيائه وأوليائه

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. İyi âkıbet mü'minlerindir. Salât ve selâm, peygamber ve velîlerinedir.] Ammâ ba'd ed'afu'z-zuafâ' ve hâdim-i fukarâ' olan **(Azîzüddîn Muhammed en-Neseffî)** böyle der ki: "Allâh Teâlâ teksîr buyursun cemâat-i dervîşân bu bî-çâreden bülûğ ve hürriyet hakkında bir risâle cem' etmemi ve bülûğ ve hürriyet nedir? Beyân etmemi niyâz ettiler onların ricâsına icâbet ettim ve hatâ' ve zelleden muhâfaza buyurması için Hak Teâlâ Hazretlerinden meded ü yârâ istedim." إنّه علىما يشاء قديروبالإجابةجدير [O, dilediğini yapmaya kādir ve duâları kabûle lâyıktır.]

Fasıl

[Bülûğ ve Hürriyetin Ma'nâsı Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki âlemde mevcûd olan her şeyin nihâyeti vardır ve her şeyin bülûğu vardır. Ve her şeyin gâyesi hürriyettir. Ve bu kelâm sana ancak bir misâl ile ma'lûm olur: Bil ki meyve ağaçta tamâm olduğu ve kendi nihâyetine eriştiği vakit arablar 'meyve hürr oldu' derler. Vaktâki nihâyetin ve gāyetin **[38/a]** ma'nâsını bildin şimdi de bil ki, nihâyetin alâmeti odur ki kendi evveline vâsıl ola. Kendi evveline vâsıl olan her şey nihâyete erişir. Ya'nî buğdayı arza ekerler ve onun şartlarına dikkat ederler. Elbette neşv ü nemâ da olur ve her gün terakkî ve ziyâdelikdedir. O vakte kadar meyve zâhir olur. Ve her şeyin meyvesi o şeyin tohumudur. Vaktâki kendi tohumuna erişti kendi nihâyetine erişir. Ve dâire tamâm oldu. Dâire kendi evveline erişmedikçe tamâm olmaz. Vaktâki kendi evveline erişti tamâm oldu. Kezâlik kālıb-ı âdemînin tohumu nutfedir. Vaktâki kālıb-ı âdemî kendisinde nutfe peydâ olan ve zuhûra gelen bir mertebeye geldiği vakit 'bâliğ oldu' derler. Ya'nî nutfeye erişti. Ve bülûğun manası, erişmektir. Ve hürriyetin ma'nâsı âzâdlık ve kat'-i pâyvenddir. Şimdi bülûğ ve hürriyeti böylece mahsüsta gördün ma'kūlda dahi böylece bil ki mahsüs ma'kūlun sûretidir. Ve cisim, rûhun kalıbıdır ve mülk, melekûtün nümûnesidir. Bir ârif ki buyurmuştur: إنّ الله تعالى خلق الملك على مثال ملكوته وأسر ملكوته على مثال جبروته يستدل بملكه على ملكوته و ملكوته على جبروته [Yüce Allâh mülküyle melekût ve melekûtuyla ceberûtu hakkında istidlâlde bulunmaları için mülkü, melekûtu gibi yarattı. Melekûtu, ceberûtu gibi tesis etti.] Ya'nî Allâh Teâlâ mülk ile melekûtune ve melekûtu ile ceberûtuna istidlâl olmak için mülkünü melekûtunun misâli üzere halk etti ve melekûtunu ceberûtunun misâli üzere. Gāyet güzel bir sözdür. Mülk, vücûd-i hissîdir ve melekût, vücûd-i aklîdir ve ceberût, vücûd-i hakîkîdir. Efrâd-ı mülk evvele erişmedikçe ve dâireyi tamâm etmedikçe bâliğ olmazlar. Ve efrâd-ı mülk kendilerinin evveline erişirler ve dâireyi tamâm ederler. Bâliğ olurlar. Ve o dâirenin merâtibinden ayrılmadıkça pâyvend eylemedikçe hürr

olmazlar. Binâenaleyh efrâd-ı melekût dahi kendilerinin evveline eriştikleri ve dâireyi tamâm ettikleri vakit bâliğ olurlar. O dâireden ve o dâirenin merâtibinden cüdâ olmadıkça ve kat'-i alâka eylemedikçe hürr olmazlar. Bu kelâmı bilmek bir asl-ı kavîdir. Ya'nî mülk ve melekût arasıdaki münâsebâtı bilmen bir sırr-ı azîmdir. Ve her kim ki bu sırra vâkıf olur ulûmun kapıları onun üzerine açılır. Ve âlem-i melekûtu olduğu gibi anlar.

Ey dervîş! Bu sözden bizim garazımız odur ki bülûğ **[38/b]** ve hürriyet mülkten istidlâl edip tâ ki bülûğ ve hürriyeti bilesin. Ba'zıları derler ki, melekûtun tohumu tabâyi'dir, tabâyi'den gelip yine tabâyi'ye rücû' ederler. Ve ba'zıları derler ki, melekûtun tohumu akıldır, akıldan gelirler ve yine akla rücû' ederler. Bizim garazımız burada bu sözlerin beyânı değildir. Ve bizim indimizde de hiç şekk yoktur ki cümlesi Hudâ'dan gelir ve yine Hudâ'ya rücû' ederler. منه بدأ الأمر واليه يعود [Herşey O'ndan başladı ve herşey O'na dönecektir.] Bu makāmda bizim garazımız beyân-ı hürriyet ve bülûğdür. Ve her ne vech ile söylense bizim garazımız hâsıldır. Zîrâ biz kendi evveline erişen her bir şeyin bâliğ olduğunu söylüyoruz. Bir azîz der ki: ما علامة النهاية Ya'nî nihâyetin alâmeti nedir? diye sordular. Buyurdu ki: الرجوع الى البداية Ya'nî bidâyete rücû'dur.

Fasıl

[İnsânın Bülûğ ve Hürriyeti Beyânındadır]

Ma'lûmun olsun ki kāide-i kelâmı "tohum-i mevcûdât, akıldır" diye vaz' edeceğim. Çünkü enbiyâ ve hükemâ ittifâk etmişlerdir ki, Hak Teâlâ'nın ibtidâen yarattığı şey bir cevher idi. Ve o cevherin adı akıldır. Mademki tohum-i mevcûdât, akl-ı evveldir o halde ukūl ve nüfûs ve eflâk ve encüm ve anâsır ve tabâyi' ve maâdin ve nebât ve hayvân hepsi akl-ı evvelde bilkuvve mevcûd olmuş olurlar. Nitekim kök ve sap ve yaprak ve çiçek ve meyve cümlesi çıkardıkda mevcûd idiler ve tedrîc ile peydâ olurlar. Ve âkıbet meyve derecesine erişirler ve meyve mertebesine eriştiklerinde kendi nihâyetlerine erişirler. Ve dâire tamâm olur. Böylece mevcûdâtın cümlesi akl-ı evvelden peydâ oldular. Âkıbet insâna eriştiler. Vaktâki insâna eriştiler ve insândan sonra bir şey olmadı. Ma'lûm oldu ki insân, şecere-i mevcûdâtın semeresidir. Vaktâki insân akla erişir ve akıldan sonra da başka bir şey olmaz ma'lûm oldu ki tohum-i evvel, akıldır. Böyle olunca insân-ı kâmile vâsıl oldukda kendi nihâyetine vâsıl olur ve bâliğ olur. Ve dâire tamâm olur. **[39/a]**

Ey dervîş! Yakînen bil ki, Hudâ Teâlâ akıldan daha fâzıl ve azîz ve büyük bir şey yaratmadı. Eşref-i mahlûkāt olan ancak akıldır ve Hakk'a yakın olan akıldır. Ve Hudâ'yı tanıyan ancak akıldır. Ve mahlûkāttan hiçbir şey kendisini tanıyamadı ancak akıl tanıdı. Ve akıldan daha mukarreb dîğer bir şey yoktur. Lâkin aklın merâtibi vardır. Ve bir mertebeden dîğer mertebeye kadar tefâvüt çoktur. Her kim ki aklın cüz'üne vâsıl oldu, kemâle vüsûlünü zann etti. Söz uzamasın ve maksûddan geri kalmayalım.

Ey dervîş! Şimdi bil ki, her kim akla erişti ve bâliğ oldu. Eğer bu dâireden ya'nî bu dâirede de olan şeyden ayrılır ve kat'-i alâka eyler ise hürr olur. Ve eğer ayrılmaz ve kat'-i alâka edemez ise bâliğ olur ama hürr olamaz.

Ey dervîş! Her ne ki oldu ve mevcûddur ve olacaktır hepsi bu dâire içindedir ve hiçbir şey bu dâire hâricinde değildir. Eğer bu bâliğ bu mevcûdâttan bir şeye bağlanmış ise ve onu isterse, âzâd değildir. Ve her kim ki âzâd değildir, bendedir. Meselâ her kim altın ve kadın ister veya mâl veya câh diler veyahûd bağ ve bostan ister veya me'mûriyyet ve vüzârat ister veya pâdişâhlık ve saltanat ister veya vâizlik veya şeyhlik ister veya kādîlik ve tedrîs ister veya kurb veya velâyet diler veya nübüvvet ve risâlet ve bunun mümâsili şeyler isterse ve bunların birine benzer bir şey arzu ederse ve bunlardan birisine bağlanmış ise âzâd değildir. Ve her kim bunlardan bir şey istemez ve bunlardan hiç birisine bende olmamış ise âzâddır.

Ey dervîş! Zarûret olan şey bu kabîlden değildir. Meselâ birisi eğer vakt-i hâcette helâya giderse helâya gitmek husûsunda alâka sâhibi değildir. Ve eğer bir kimse sıcak zamânda gölgeye giderse gölgeye gitmeye alâkası yoktur ve bunların birisi bağlanmış değildir. Ve bunlara alâkası olmadığının delîli budur ki, eğer zarûret olmazsa asla helâya gitmez ve gitmeyi de istemez. Binâenaleyh o helâya gitmeyi istemez ama zarûret sebebiyle gitmek lâzımdır. Zîrâ def'-i ezâ etmek **[39/b]** müktezîdir. Ve kâffe-i umûru da böyle bil ki taleb-i zarûret ve def'-i ezâ, mâni'-i âzâdî değildir. Ama eğer bir kimse abâ-i libâs ile kendisinden sıcağı ve soğuğu def' edebilir ve abâ-i libâs olur da giymez ise ve derse ki bana libâs-ı hatâi ve ketân-ı sârî lâzımdır o kimse âzâd değildir, bendedir. Ve kâffeten böyle bil.

Ey dervîş! Birisine eski ve dîğer birisine yeni libâs put olur. Âzâd odur ki onun için her ikisi müsâvî ola. Libâstan garaz soğuğu ve sıcağı def'dir. Her hangisi mevcûd ise onu ister.

Ey dervîş! "Yeni libâs isterim eski libâs istemem" diyen birisi bend içindedir. Ve "eski libâs isterim" diyen kimse dahi bend içindedir. Bendin bend olması cihetinden tefâvütü yoktur. Altından olsun demirden olsun her ikisi de benddir. Âzâd odur ki onun için hiçbir nev' ve hiçbir renk bende olmaya. Ve zîrâ bend, benddir. O kimse bendin cümlesini kırmış ola ve cümlesinden geçmiş ola. Ve hâne-i Hudâ olan gönlü bendlerden tathîr etmiş ola.

Ey dervîş! Putun birisi büyüktür. Dîğer putlar küçüktür. Ve küçük putlar o büyük puttan peydâ olur. Ve o büyük putun ba'zısı mâldır ve ba'zısı câhtır ve ba'zısı halkın kabûlüdür. Bu büyük putlardan halkın kabûlu hepsinden büyüktür. Ve câh ve mâldan daha büyüktür.

Ey dervîş! Farz olmayan her bir işi ve halkın râhatına sebeb olmayan her bir emri âdet etme ki âdet edersen o iş senin putun olur. Ve sen putperest olursun. Meselâ birisi kendi kendine karâr verir ki ya'nî "ba'demâ kimseye kıyâm etmeyeceğim" ve bunun mümâsili olan şeyler hep putlardır. Âdem vardır ki bu kadar sene putperest olur ve dâima putperestleri taayyüb eyler. Bir işi âdet edip o âdeti terk edememiş kimse âzâdlık ve ferâgat da'vâsını etmemek lâzımdır.

Ey dervîş! Bunu zann etmeyesin ki hânesi ve sarayı ve bağı ve bostanı olmaya. Ve âzâd için hâne ve saray ve bağ ve bostan olmamak lâyıktır. Ama ona pâdişâhlık verseler şâd olmaz ve eğer ondan pâdişâhlığını alsalar gamkîn olmaz. Pâdişâhlığın gelmesi ve gitmesi onun indinde yektândır. Ve halkın reddi ve kabûlü onun indinde müsâvîdir. Eğer kabûl ederlerse "ben redd **[40/a]** isterim" demez. Ve eğer onu redd ederlerse "ben kabûl isterim" demez. İşte bülûğun ma'nâsı budur ve hürriyetin ma'nâsı budur. Ve rızânın ve teslîmin ma'nâsı budur. Her kimde varsa mübârek olsun.

Fasıl

[Bu Risâlenin Hâtimesi]

Ma'lûm olsun ki bizim garazımız bu risâlede âdem için olan bülûğ ve hürriyetin beyânı idi ve şerh olundu. Ve müellif-i sâire bülûğ-i İslâm ve bülûğ-i îmân ve bülûğ-i îkān ve bülûğ-i iyânı beyân etmişlerdir. Biz dahi bunları dîğer mahallerde zikr ederek tekrâr etmedik.

والحمد لله رب العالمين بعون الملك المعين وبه النستعين [Âlemlerin rabbi olan Allâh'a şükürler olsun. Yardım edici ve mülkün Sahibi'nin yardımıyla tamâm oldu ki sadece O'ndan yardım isteriz.] Dokuzuncu risâle tamâm oldu.

ONUNCU RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والعاقبة للمتقين والصلاة والسلام على أنبيائه وأوليائه اجمعين

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. İyi âkıbet mü'minlerindir. Salât ve selâm, O'nun bütün peygamber ve velîlerinedir.] Ammâ ba'd ez'afu'z-zuafâ' ve hâdim-i fukarâ' olan **(Azîzüddîn Muhammed en-Nesefî)** böyle der ki: "Cemâat-i dervîşân كثر هم الله [Allâh onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden ricâ edip dediler ki: 'Âlem-i sağîr ve âlem-i kebîrin nasıl nüshâsı ve nümûnesi olduğuna dâir bir risâle cem' ediniz. Zîrâ bu kadar vakittir işitiriz ki: Âlem-i kebîrde her ne varsa âlem-i sağîrde de vardır.' Onların ricâlarını kabûl ettim ve Hak Teâlâ Hazretlerinden meded ü yârâ istedim. Tâ ki hatâ' ve zelleden hıfz eyleye." إنّه علىما يشاء قدير وبالإجابة جدير[O, dilediğini yapmaya kādir ve duâları kabûle lâyıktır.]

Fasıl

[Âlem-i Kebîr ve Âlem-i Sağîr Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki vaktâki mevcûdâtı yarattı, ona âlem tesmiye etti. Zîrâ mevcûdât, onun vücûduna ve ilminin ve irâdesinin ve kudretinin vücûduna alâmettir.

Ey dervîş! Mevcûdât bir vecihten alâmettir ve bir vecihten nâmedir. Alâmet olması vechinden nâmına âlem dedi. Ve nâme olması cihetinden adını kitâb koydu. Ba'dehû buyurdu ki "Her kim bu kitâbı okursa o benim ilmimi ve irâdemi ve kudretimi anlar." Okuyucular gāyet **[40/b]** küçük ve kitâb gāyet büyüktür. Okuyanların nazarı kitâbın kenarlarına ve bütün evrâkına erişemedi. Okuyanların bu nüshâya aczi sebebiyle bu âlemden tekrâr ahz eyledi ve bu kitâbdan muhtasar olarak tekrâr yazdı. O evvelkisine âlem-i kebîr dedi ve o ikincisine de âlem-i sağîr adını verdi. Ve o evvelkisine büyük kitâb adını koydu ve o ikincisine de küçük kitâb adını verdi. Ve o büyük kitâbda her ne var idiyse bu büyük kitâba ziyâdesiz ve noksânsız yazdı. Tâ ki her kim bu küçük kitâbı okursa o büyük kitâbı da okumuş ola. Ba'dehû bu âlem-i sağîrde kendi halîfesi olan akla secde ettiler. Ancak vehim secde etmeyip "ebâ" etti. Ey dervîş! Âlem-i sağîrde akıl, halîfe-i Hudâ'dır. Âlem-i kebîr, hey'et-i mecmûasıyla Hazret-i Hudâ'dır. Ve âlem-i sağîr, hey'et-i mecmûasıyla hazret-i halîfe-i Hudâ'dır. Akıl hilâfetle oturduğu vakit hitâb geldi ki: "Ey akıl! Kendini tanı ve kendinin sıfât ve ef'âlini bil. Tâ ki beni ve sıfâtımı anlayasın."

Fasıl

Ef'âl-i Hudâ ve Halîfe-i Hudâ Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki Hak Teâlâ, âlemde bir şeyi halk etmek murâd eylediği vakit, o şeyin sûreti evvelen Arş'a gelir ve Arş'dan Kürsü'ye gelir. Ve Kürsü'den sâbitâtın nûrunda açılır.

Ba'dehû yedi âsumânı geçer. Ba'dehû seyyârelerin nûruyla hem-râh olur ve âleme gelir. Âlem-i süflînin pâdişâhı olan tabîat o misâfirin istikbâline pîşkeş çeker. Tâ ki Hazret-i Hudâ'dan gelen o misâfir-i gaybî kabûl eder ve o misâfirin hâline münâsib erkân-ı erbaadan bir merkeb pîş-keş çeker. Tâ ki o misâfir-i gaybî o merkebe süvâr ola ve âlem-i şehâdette mevcûd ola. Ve âlem-i şehâdette mevcûd oldukda Hudâ'nın ma'lûmu olan o şey halk edilmiş olur. Binâenaleyh âlem-i şehâdette mevcûd olan her şeyin cânı âlem-i emirdedir ve o şeyin kalıbı âlem-i halktadır. Hazret-i Hudâ'dan gelmiş olan bu cân-ı pâk ne işle gelmiş ise o işi tamâm eyledikde tekrâr Hazret-i Hudâ'ya rücû' eder. منه بدأ الأمر واليه يعود [Herşey O'ndan başladı ve herşey O'na dönecektir.] İşte ef'âl-i Hudâ'nın beyânı budur.

Ey dervîş! Vaktâki âlem-i kebîrde olan ef'âl-i Hudâ'yı bildin, âlem-i sağîrde olan **[41/a]** halîfe-i Hudâ'nın ef'âlini de bil. Ma'lûm olsun ki âlem-i sağîrde akıl, halîfe-i Hudâ'dır. Ve yedi a'za-i dâhiliyye yedi âsumândır ve yedi a'zâ-i hâriciyye yedi iklîmdir. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin şimdi de bil ki, halîfe-i Hudâ bir işi yapmak ve bir şey peydâ eylemek murâd eyledikde o şeyin sûreti evvelen rûh-i nefsânîye gelir ki, Arş'tır. Ve rûh-i nefsânîden rûh-i hayvânîye gelir ki, Kürsü'dür. Ve rûh-i hayvânîden şerâyine açılır. Ve yedi a'zâ-i dâhiliyyeden geçer ki yedi âsumândan ve a'zâ-i dâhiliyyenin kuvâsıyla hem-râh olur ve hârice çıkar. Eğer el tarîkinden gelirse halîfe-i Hudâ'nın huzûruna gelen o misâfir-i gaybîyi el istikbâl eder. Ve zâç ve mâzı ve zamğ ve isten terekküb eden erkân-ı erbaadan o misâfir-i gaybînin hâline münâsib bir merkebi pîşkeş eyler. Tâ ki o misâfir-i gaybîyi o merkebe süvâr olup âlem-i şehâdette mevcûd ola. Ve âlem-i şehâdette mevcûd oldukda halîfe-i Hudâ'nın bildiği her bir işi vesâitsiz ve mâddesiz ve el kaldırmaksızın evvel kendi yapar. Ba'dehû o şeyin sûreti, bu vesâitin üzerinden mürûr eder ve hârice çıkar ve âlem-i şehâdette mevcûd olur. Demircilik ve dülgerlik ve mi'mârlık gibi bilcümle hiref ve sanâyii böyle bil. Sûret-i evvel, vücûd-i aklîdir. Sûret-i sânî, vücûd-i hissîdir. Sûret-i evvel, vücûd-i zihnîdir. Sûret-i sânî, vücûd-i hâriciyyedir. Ve ef'âl-i halîfe-i Hudâ'yı nasıl böylece bildin ise ef'âl-i Hudâ'yı dahi böylece bil. Hak Teâlâ yaptığı her bir işi vesâitsiz ve mâddesiz ve âletsiz evvelen kendi yapar. Ba'dehû o şeyin sûreti bu vesâit üzerinden mürûr edip bu âlem-i süflîye gelir ve âlem-i şehâdette mevcûd olur. Söz uzamasın ve maksûddan geri kalmayalım. Ve eğer dil tarîkinden hârice çıkarsa o misâfir-i gaybîyi dil ile istikbâl eder ki hazret-i halîfe-i Hudâ'dan zâhir olur. Ve nefes ve sadâ ve huruf ve kelimeden terekküb eden erkân-ı erbaadan o misâfir-i gaybînin hâline münâsib bir pîşkeş çeker. Tâ ki o misâfir-i gaybî o merkebe süvâr olup âlem-i şehâdette mevcûd ola. Ve âlem-i şehâdette mevcûd oldukda halîfe-i Hudâ'nın ma'lûmu olan o şey, halîfe-i Hudâ'nın kelâmı olur. O muharrer olan şey tekrâr seyr **[41/b]** eder ve göz yolundan halîfe-i Hudâ'ya gelir. Ve o kelâmda seyr eder ve kulak yolundan halîfe-i Hudâ'ya vâsıl olur. منه بدأ الأمر واليه يعود [Herşey O'ndan başladı ve herşey O'na dönecektir.] ki biri seyr-i hamâyilî ve dîğeri seyr-i delvâîdir.

Ey dervîş! İki kelime var oldu. Kelimenin biri kelâm ve dîğeri yazıdır. Ve her iki kelâmda da o iki misâfir-i gaybî, âlem-i emirdendir ve o iki misâfir-i gaybînin kalıbı âlem-i halktadır. Ve o misâfirlerin her ikisi kelime-i ma'nâdırlar. Ve kelimenin sûreti rub'-i meskûn-i ma'nâdır. Ve ma'nâ her iki kelimede halîfe-i Hudâdır.

Ey dervîş! Îsâ kelimedir ve Îsâ, Âdem'in mânendidir. Böyle olunca Âdem bütün kelime oldu. Ama Îsâ söylenmiş kelimedir ki cânın ağzından âsumân-ı câna gider. Ve Âdem yazılmış bir kelimedir ki âsumân-ı cândan mürekkeb Hindistan'a gelir. Mademki ef'âl-i Hudâ'yı ve ef'âl-i halîfe-i Hudâ'yı bildin ve yine bildin ki eşyâ' her iki âlemde nasıl peydâ olurlar şimdi de bil ki, âlem-i kebîrde her ne mevcûd ise âlem-i sağîrde de mevcûddur.

Fasıl

[Âlem-i Sağîrin Melekleri Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki nutfe rahm-i mâdere düştükde, cevher-i evvelin nümûnesidir. Ve dört tabaka oldukda, anâsır-ı tabâyi'in nümûnesidir. Ve a'zâ zâhir oldukda, baş ve el ve karın ve ferc ve ayak gibi a'zâ-yı hâriciyye yedi iklîmin nümûnesidir. Ve ser ve dimağ ve böbrek ve öd ve kalb ve ciğer ve dalak gibi a'zâ-y dâhiliyye, yedi âsumânın nümûnesidir. Şeş birinci semâ ve felek, kamerin nümûnesidir. Çünkü kamer, âlem-i kebîrin şeşidir ve iki âlem arasında vâsıtadır. Ve bu felekde bir çok melâike vardır ve suya ve rüzgâra ve havaya müvekkil olan melek bu melâikenin reîsidir. Ve dimâğ, ikinci semâdır ve felek-i Utârid'in nümûnesidir. Zîrâ Utârid, âlem-i kebîrin dimâğıdır. Ve bu felekde de birçok melâike vardır ve tahsîl-i ulûm ve tahsîli hatt ve tedbîr-i meâşa müvekkil olan melek, bu melâikenin reîsidir ve nâmı Cibrîl'dir. Âlemiyânın ilmine sebebdir. Ve böbrek, üçüncü semâdır ve felek-i Zühre'nin nümûnesidir. Zîrâ Zühre, âlem-i kebîrin böbreğidir. Ve felekte birçok melâike vardır ve neşât ve ferah ve şehvete müvekkil olan melek, bu melâikenin reîsidir. Ve kalb, dördüncü semâdır ve felek-i **[42/a]** şemsin nümûnesidir. Zîrâ şems, âlem-i kebîrin kalbidir. Ve bu felekde bir çok melâike vardır ve hayâta müvekkil olan melek, bu melâikenin reîsidir. Ve nâmı İsrâfîl'dir ve İsrâfîl âlemiyânın sebeb-i hayâtıdır. Ve öd, beşinci semâdır ve felek-i Merîh'in nümûnesidir. Zîrâ Merîh, âlem-i kebîrin ödüdür. Ve bu felekde de birçok melâike vardır ve kahr ve gazaba ve darb ve katle müvekkil olan melek, bu melâikenin reîsidir. Ve ciğer, altıncı semâdır. Ve felek-i Müşterî'nin nümûnesidir. Zîrâ Müşterî, âlem-i kebîrin ciğeridir. Ve bu felekde de bir çok melâike vardır ve rızka müvekkil olan melek, bu melâikenin reîsidir. Ve nâmı Mîkâil'dir ve Mîkâil âlemiyânın rızkına sebebdir. Ve dalak, yedinci semâdır ve felek-i Zühal'in nümûnesidir. Zîrâ Zühâl, âlem-i kebîrin dalağıdır. Ve bu felekde de bir çok melâike vardır ve kabz-ı ervâha müvekkil olan melek, bu melâikenin reîsidir ve nâmı Azrâîl'dir. Ve Azrâîl âlemlerin kabz-ı ervâhına sebebdir. Ve rûh-i hayvânî, kürsîdir ve felek-i sâbitâtın nümûnesidir. Zîrâ felek-i sâbitât, âlem-i kebîrin kürsüsüdür. Ve bu felekde de bir çok melâike vardır. Ve rûh-i nefsânî, Arş'tır ve felek-i eflâkın

nümûnesidir. Zîrâ felek-i eflâk, âlem-i kebîrin Arş'ıdır. Ve akıl, halîfe-i Hudâ'dır. Ve a'zânın neşv ü nemâsı bulunmadıkça maâdinin nümûnesidir. Ve neşv ü nemâ zâhir oldukda nebâtın nümûnesi olurlar. Ve hiss ve hareket-i irâdî zâhir oldukda, hayvândırlar.

Fasıl

[Âdem ve Havva Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki âlem-i kebîrde Âdem ve Havva ve İblîs mevcûddur ve âlem-i sağîrde de mevcûddur. Ve âlem-i kebîrde sibâ' ve behâim ve şeyâtîn ve melâike mevcûd olduğu gibi, âlem-i sağîrde de mevcûddur.

Ey dervîş! İnsân, âlem-i sağîrdir. Ve akıl, bu âlemin âdemîdir ve cisim, Havvâ'dır ve vehim, İblîs'tir ve şehvet, tâvûstur ve gazab, yılandır ve ahlâk-ı hamîde, Cennet'tir ve ahlâk-ı zemîme, Cehennem'dir.

Ey dervîş! Şeyâtîn, başka ve İblîs başkadır. Şeytân, tabîattır ve İblîs, vehimdir.

Ey dervîş! Sûretin hiçbir i'tibârı yoktur ma'nânın i'tibârı vardır. İsmin i'tibârı yoktur sıfâtın i'tibârı vardır. Nesebin i'tibârı yoktur hünerin **[42/b]** i'tibârı vardır. Kelb kelblik sûreti ile hasîs ve murdâr değildir, yırtıcılık ve ısırıcılık sebebiyle murdâr ve hasîstir. Ve bu sıfat âdemde oldukça kelbin sıfatında olur. Ve domuzluk, domuzluk sûreti sebebiyle değildir ve murdâr değildir. Ve hırs ve şerr sıfatı sebebiyle hasîs ve murdârdır. Ve bu sıfat bir âdemde olunca âdem bu domuzluk sıfatı olur. Ve İblîs, İblîslik sûreti sebebiyle hasîs ve fenâ değildir. Fesâdkârlık ve bed-âmûzluk ve kibir ve ucub sıfatı sebebiyle hasîs ve fenâdır. Ve âdemin bu sıfatı olunca âdem bu sıfatla İblîs olur. Ve melek, melek sûreti sebebiyle şerîf ve iyi değildir. Fermân-berdârlık ve taât-dârlık sûreti sebebiyle şerîf ve iyidir. Ve bu sıfat bir âdemde olunca âdem, bu sıfatla melek olur. Ve halîfe-i Hudâ'nın işi budur ki, bu sıfât-ı kendisine musahhar ve münkâd kılar ve her birine mahallinde iş buyurur. Zîra halîfe-i Hudâ "Süleymân"dır ve "Süleymân"a bütün bunlar lâzımdır.

Ey dervîş! Melek ve İblîs bir kuvvettir. Bu kuvvet "Süleymân"a muti' ve fermânberdârı olduğu vakit, nâmı melektir. Ve "Süleymân" bunu işte kullanır. Ba'zısı mi'mârlık ile ve ba'zısı gavvâslık ile. İmdi "Süleymân"ın işi odur ki, sıfâtı tebdîl ede. Yoksa sıfâtı ma'dûm kılmak değildir. Zîrâ bu mümkün olmaz. Âsîyi, mutî' kıla; bî-edebi, bâ-edeb eyleye ve körü, görücü ede. Ve sağırı, işitici eyleye. Ve ölüyü, diri kıla. İmdi halîfe-i Hudâ olan hem "Âdem"dir ve hem "Süleymân"dır ve hem de "Îsâ"dır. Ve eğer onun hilâfı olur ve Süleymân onlara musahhar ve münkâd bulunursa kelbin ve domuzun esîri olur. Dîv ve şeytânın bendesi olur. Bütün gün onlara hizmet etmek ve onların arzularını ele getirmek lâzım gelir. Dîvin elinde âciz ve bîçâre kalır ve dîv ona kâdir ve müstevlî olur. Dîv tahta oturur ve "Süleymân" onun tahtı önünde ayakta durur ve hizmete bahâ bulunur. Ve ahlâk-ı Hudâ'nın cümlesi onda mestûr ve nâpeydâ olur ve cümle ahlâk-ı İblîs onda zâhir ve peydâ olur.

Ey dervîş! Böyle bir kimse eğerçi sûrette âdemdir ama ma'nâda dîv ve şeytândır yâhût kelb ve domuzdur ve azîm teessüf olunur ki, dîv tahta otursun da "Süleymân" onun **[43/a]** tahtı önünde dîvin hizmetinde kāim olsun!

Fasıl

[Cennet ve Cehennemin Alameti Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki her bir şeyin taâmı ve şarâbı o şeyin lâyıkıdır. Ve her bir şeyin lezzeti ve râhatı o şeyin hâline münâsib olan bir şeyde olur. Nitekim aklın lezzeti ve râhatı ilim ve hikmeti bilmek ve öğrenmektedir. Ve cismin lezzeti ve râhatı eğziyye-yi bedeniyyede ve cismânî şehvetleri icrâ etmektedir. Melekûtî olan her bir şeyin lezzeti ve râhatı melekûtî olan şeylerdedir. Ve mülkî olan her bir şeyin lezzeti ve râhatı mülkî olan şeylerdedir. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin şimdi de bil ki, cismin taâmı ve şarâbı cismî; ve hûrîleri ve gılmânları sûrîdir. Ve aklın taâmı ve şarâbı aklî; ve hûrîleri ve gılmânları ma'nevîdir. Ya'nî ki "Süleymân" olan akıl kuş dilini bilir. Her şey ona söz söyler ve o cümlenin lisânını anlar ve hikmet-i hafîyi her şeyde bulur. Ve bu sebeb ile lezzet ve râhat içinde olur.

Ey dervîş! Efrâd-ı mevcûdâttan her bir ferd kuşlardır. Ve cümlesi bu "Süleymân" ile konuşmaktadır. Her birisi der ki "Biz ne şeyiz ve bizim hilkatimizdeki hikmet nedir?" o cümlenin lisanını anlar ve her birinin hikmetini fehm eder. Ve hikmetinin anlamaktan nâşî lezzet ve râhat içinde olur. Bu "Süleymân" bizzât güzel cemâlin hoş kokusunun lezzetini arzu ettikde meşâmmını her ne şeye vaz' ederse her şeyden Hudâ'nın kokusunu duyar. Ve nazarını her ne şeye atf ederse her şeyde cemal-i Hudâ'yı görür. Ve lezzet-i sohbeti azru ettikde bütün efrâd-ı mevcûdât köşkler ve çadırlardır. Ve bu köşklerde ve çadırlarda "Süleymân"dan gayrîsine yol kadar "Süleymân" bu köşklere ve çadırlara gider ve hûrîleri ve gılmânları der-âgûş eder. Ve onların sohbetinden lezzet ve râhatta olur. O bir lezzettir ki o lezzette pişmanlık ve efsürdelik yoktur. Sohbeti her ne kadar ziyâde olursa o sohbetten cennete mensûb olan kızlar ve oğlanlar doğar.

Ey dervîş! O köşklerin ve çadırların ba'zılarının vücûd-i hâriciyyesi ve ba'zılarının vücûd-i zihniyyesi ve ba'zılarının **[43/b]** vücûd-i lafzîyesi ve ba'zılarının vücûd-i kitâbeti vardır. Ve vücûd-i kitâbeti müşgîn haymelerdir. Nitekim ben bu sahrâlarda kâfûrî, müşgîn haymeler kurdum.

Ey dervîş! Bu risâleyi İsfahân'da te'lîf ettim ve yazdım. Onuncu risâlede tamâm oldu ve bir cild bitti. Ve bu bir cild içinde on risâle yazdım.

والحمد لله رب العالمين [Âlemlerin rabbi olan Allâh'a şükürler olsun.]

ON BİRİNCİ RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والعاقبة للمتقين والصلاة والسلام على أنبيائه وأوليائه خير خلقه وعلى آلهم واصحابهم الطيبين الطاهرين

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. İyi âkıbet mü'minlerindir. Salât ve selâm, mahlûkātının en hayırlıları olan peygamber ve velîlerine, onların temiz ve nezîh âile ve ashâbınadır.] Ammâ ba'd ez'afu'z-zuafâ' ve hâdim-i fukarâ' olan **(Azîzüddîn Muhammed en-Nesefî)** buyurdu ki: "Bu kitâbın cild-i evvelini yazdım. Ve avvâmın ve havâssın nasîbi olan on risâleyi tamâm eyledim. Cemâat-i dervîşân كثر هم الله [Allâh onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden ricâ edip dediler ki: 'Âlem-i mülk ve melekût ve ceberût hakkında bir risâle cem' ediniz.' Onların ricâlarını kabûl ettim ve Hak Teâlâ Hazretlerinden meded ü yârâ istedim. Tâ ki hatâ' ve zelleden hıfz eyleye." إنه علىما يشاء قديروبالإجابةجدير [O, dilediğini yapmaya kādir ve duâları kabûle lâyıktır.]

Ey dervîş! O cild-i evvelin sözlerinin kāidesi ve kānûnu başka idi. Ve bu ikinci cildin sözlerinin kāide ve kānûnu başkadır. Her biri bir tavırdandır. Yekdîğerinden uzaktır.

Fasıl

[Âlem Beyânındadır]

Allâh seni dâreynde azîz eylesin. Ma'lûm olsun ki âlem cevâhir ve a'râzın ismidir. Ve cevâhir ve a'râzın mecmû'una âlem derler. Ve cevâhir ve a'râzın envâ'ından her bir nev'isine de a'râz derler. Vaktâki âlemin ma'nâsını bildin şimdi de bil ki, âlem kısım oldu. İki kısım üzerinedir: Âlem-i mülk **[44/a]** ve âlem-i melekût. Ya'nî âlem-i mahsüs ve âlem-i ma'kūldur. Velâkin âlemi izâfât ve i'tibârât ile muhtelif isimler ile zikretmişlerdir. Âlem-i mülk ve âlem-i melekût ve âlem-i halk ve âlem-i emir ve âlem-i şehâdet ve âlem-i gayb ve âlem-i zulmânî ve âlem-i nûrânî ve âlem-i mahsüs ve âlem-i ma'kūl ve buna mümâsil demişlerdir. Ve bunların cümlesinden murâd bu iki âlemin gayrî değildir. Ya'nî âlem-i mülk ve melekûttur.

Ey dervîş! Âlem-i ceberût, mülk ve melekût kabîlinden değildir. Mülk ve melekût ve ceberût üç âlemdirler ve her üçü Hudâ'nın âlemidir. Âlem-i ceberût, âlem-i mülk ve melekûtun zâtıdır. Ve âlem-i mülk ve melekût, âlem-i ceberûtun vechîdir. Ve âlem-i ceberût, kitâb-ı mücmeldir. Ve âlem-i mülk ve melekût, kitâb-ı mufassaldır. Âlem-i ceberût, tohumdur. Ve âlem-i mülk ve melekût ağaçtır. Ve ma'den ve nebât ve hayvân bu ağacın meyvesidir.

Ey dervîş! Bu sözün hakîkati odur ki âlem-i ceberût âlem-i mülk ve melekûtun mebde'idir. Ve âlem-i mülk ve melekût, âlem-i ceberûttan zâhir oldular ve mevcûd oldular. Ve âlem-i ceberûtta mestûr ve mücmel olan her şey âlem-i mülk ve melekûtta zâhir oldular ve

mufassal oldular. Ve âlem-i icmâlden âlem-i tafsîle geldiler ve mertebe-i zâttan mertebe-i sıfâta yol oldular. Ya'nî bu sözün vechesi sana bir misâlin gayrîsiyle ma'lûm olmaz ve rûşen olmaz.

Ey dervîş! Bil ki âlem-i sağîr, âlem-i kebîrin nüshasıdır ve nümûnesidir. Ve âlem-i kebîrde her ne ma'lûm ise âlem-i sağîrde de mevcûddur. Binâenaleyh âlem-i kebîrde isbât ettikleri her ne şeyin nümûnesi o âlem-i sağîrde de olmak lâzım gelir. Tâ ki o söz doğru ola. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin şimdi de bil ki, nutfe-i âdemî, âlem-i ceberûtun nümûnesidir. Ve cisim ve rûh âlem-i mülk ve melekûtun nümûnesidir. Zîrâ nutfe, cisim ve rûhun mebde'idir. Ve cisim ve rûh nutfeden peydâ oldular ve mevcûd oldular ve mufassal oldular. Ve âlem-i icmâlden âlem-i tafsîle geldiler. Ve mertebe-i zâttan mertebe-i veche geldiler.

Ey dervîş! Âlem-i kebîr merâtibi ile âlem-i sağîr merâtibi arasına tatbîk etmektedir. Daha a'lâ ve daha açık olarak, âlem-i kebîrin merâtibine hiçbir delîl yoktur. Ve âlem-i kebîrde isbât ettikleri her ne mertebe âlem-i sağîre mutâbık olursa doğrudur ve eğer mutâbık **[44/b]** olmazsa doğru değildir. Vaktâki âlem-i kebîr ile âlem-i sağîr arasında ki münâsebeti öğrendin şimdi de bil ki, eğer nutfeye zât ve rûh ve cisim dersek ve cism-i rûha vech-i nutfe ta'bîr edersen doğru olur. Ve eğer nutfeye kitâb-ı mücmel dersen ve cisim ve rûha kitâb-ı mufassal ta'bîr edersen yine doğru olur. Ve eğer nutfeye tohum dersen ve cisim ve rûha ağaç dersen yine doğru olur. İyi akvâl ve iyi ef'âl ve ahlâk ve maârif bu ağacın meyvesidir. Ve eğer meyve bunlar olursa şecere-i tayyibdir. Ve eğer bunların ezdâdı olursa şecere-i habîsedir. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin şimdi de bil ki, bu cümleden garaz tamâmen mevcûdâtın bir vücûddan ibâret olduğunu ve mülk ve melekût ve ceberût bu vücûdun merâtibi bulunduğunu senin bilmen içindir. Şimdi sen bu bir vücûdu her ne nâm ile istersen tesmiye et. Eğer bir şahıs dersen doğru olur ve eğer bir vücûd dersen veyâhûd hiçbir veche ile ona bir ismi nisbet etmezsen yine doğru olur. Ve eğer bir ağaç dersen yine doğrudur. Vaktâki bir vücûd olduğunu bildin şimdi de bil ki, ceberût bu vücûdun zâtıdır. Mülk ve melekût ise bu vücûdun vechidir ve her iki mertebe bu vücûdun nefsidir. Ve bu vücûdun sıfatları, mertebe-i zâttadır ve bu vücûdun isimleri, vech mertebesindedir ve bu vücûdun ef'âli, mertebe-i nefistedir.

Ey dervîş! Mülk ve melekûtu ve ceberûtu icmâl tarîkiyle anladın şimdi de tafsîl tarîkiyle takrîr edeceğim. Tâ ki tarîk-i tafsîl ile dahi bilesin. Bu mes'ele ulemâ ve hükemâ arasında ulûmun müşkilâtındandır. Ve ulemâ ve hükemânın birçoğu bu mes'elede hayrândır. Ve sâliklere bu mes'eleyi bilmek mühimmâttandır. Zîrâ işin aslı ve işin temelidir. Ve eğer temel muhkem ve doğru olursa bâkîsi de muhkem ve dürüst olur ve eğer bozuk olursa ona mevzû' olan her şey dahi bozuk olur. Bundan başka mevcûdâttan her şey bu üç rütbeden mevcûddur: Mertebe-i ceberût ve mertebe-i melekût ve mertebe-i mülk. Ve bu üç mertebe olmaksızın bir şeyin mevcûd olması mümkün değildir. Eğer bir kimse bu merâtibi hakîkatiyle anlamamış olursa hiçbir şeyi hakîkati ile anlayamaz. **[45/a]** Ve yine bil ki mizâç ve cüsse ve nutfe mürekkebât değildirler. Ama zâtın nümûnesidirler. Ve fehme takrîb için gāyet iyidirler.

Ey dervîş! Zât-ı mürekkebât, mürekkebât-ı mâhiyâttırlar. Ve mâhiyât, mahsüsât ve ma'kūlât değildir.

Fasıl

Tarîk-i Tafsîl İle Mülk ve Melekût ve Ceberût Beyânındadır

Mülkün mertebe-i hissîsi vardır ve melekûtün mertebe-i aklîsi vardır ve ceberûtun mertebe-i hakîkîsi vardır. Ve âlem-i ceberût, âlem-i mâhiyâttır. Mâhiyât ve mahsüsât ve ma'kūlat ve müfredât ve mürekkebât ve cevâhir ve a'râzın cümlesi âlem-i ceberûtta idiler. Ba'zısı tarîk-i cüz'î ile ve ba'zısı tarîk-i küllî iledir. Ve mâhiyyet, vücûd ve ademin fevkîdir. Zîrâ mâhiyyet, vücûd ve ademden daha âmmdır. Ve vücûd ve ademin cüz'ü olabilir.

Ey dervîş! Mâhiyyât, mahlûk demektir. الذى أعطى كل شيءٍ خلقه ثم هدى (Tâhâ, 20/50) [Her şeye varlık veren sonra ona yol gösteren Allâh'tır.] Mademki mâhiyyet, vücûd ve ademden âmmdır. Binâenaleyh her şeyden daha âmm olur. Ve her şeyin cüz'ü de olabilir. Ve bu söz sana bir misâlin gayrîsiyle ma'lûm olamaz. Ma'lûm olsun ki cisim âmmdır. Velâkin cevher cisimden daha âmmdır ve cevher âmmdır. Velâkin vücûd cevherden daha âmmdır ve vücûd âmmdır. Velâkin şey'iyyet vücûd ve ademden daha âmmdır ve her şeyden daha âmm olur. Ve her şeyin cüz'ü olur. Ve mâhiyyet bir mertebeden her üçün zâtıdır. Ve bu üçün fevkinde başka bir şey yoktur cümlesi insânın tahtındadır.

Ey dervîş! Mülk, âlem-i mahsüsâtın adıdır. Ve melekût, âlem-i ma'kūlâttır. Ve ceberût, âlem-i mâhiyyâttır. Ve mâhiyyâta ba'zıları "A'yân-ı Sâbite" ve ba'zıları "Hakāyık-ı Sâbite" demişlerdir. Ve bu bî-çâre "Eşyâ-yı Sâbite" der. Ve bu eşyâ-yı sâbitenin her biri nasıl mevcûd iseler öyledirler asla kendi hallerinden takallüb etmezler ve etmeyeceklerdir. Ve bu cihetten bu eşyâ'ya "Sâbite" derler. Ve Peygamber aleyhi's-selâm bu eşyâ'yı ki "kemâ hiye" bilir ve görür. Duâsında اللهم ارنا الأشياء كما هي [Allâhım bize eşyâ'nın hakîkatini göster.] buyururdu. Tâ ki olan ve olmayan eşyâ'nın **[45/b]** hakîkatini anlaya. الست بربكم (A'râf, 7/172) [Ben sizin Rabbiniz değil miyim?] hitâbı bu eşyâ'ya geldi.

Ey dervîş! Âdem-i ceberûtî başka ve âdem-i melekûtî başka ve âdem-i mülkî başkadır ve âdem-i hâkî de başkadır. Âdem-i ceberûtî, âlem-i mevcûdâtın evvelidir ve o ceberûttur. Zîrâ mevcûdât-ı âlem cümleten ceberûttan zâhir oldu. Ve âdem-i melekûtî âlem-i melekûtun evvelidir ve o akl-i evveldir. Zîrâ âlem-i melekût cümleten akl-i evvelden peydâ oldular. Ve âlem-i mülkî, âlem-i melekût evvelidir ve o felek-i evveldir. Zîrâ âlem-i mülk cümleten felek-i evvelden peydâ oldular. Ve âdem-i hâkî, mazhar-ı ulûmdur ve mecma'-i envârdır ve o insân-ı kâmildir. Zîrâ ulûm, insân-ı kâmilden zâhir oldu.

Ey dervîş! Âdem-i hâkî, mağrib-i envârdır. Zîrâ meşrik-i ceberûttan tulû' eden cümle envâr, âdem-i hâkîye gurûb eder. Şimdi nûr âdem-i hâkîden zâhir olur. Kıyâmet geldi ve güneş mağribden tulû' eder. Sözü uzatmayalım ve maksûddan geri kalmayalım. Vaktâki âlem-i

ceberûtu bildin ki âlem-i zâttır şimdi de bil ki, âlem-i ceberût bir âyîne istedi. Tâ ki o âyînede cemâlini göre ve sıfâtını müşâhede eyleye. Tecellî etti. Âlem-i icmâlden âlem-i tafsîle geldi. Ve tecellîden iki cevher mevcûd oldu. Biri nûrdan ve dîğeri zulmettendir. Ve zulmet karîn-i nûrdur. Zîrâ zulmet hâfız ve câmi'-i nûrdur ve mişkât ve vikāye-i nûrdur. Ve o iki cevherin biri akl-ı evvel ve dîğeri felek-i evveldir. Deryâ-yi ceberûttan sâhil-i vücûda gelen ilk şey bu iki cevher idi. Ve bu cihetten akl-ı evvele âlem-i melekûtun cevher-i evveli derler. Ve felek-i evvele âlem-i mülkün cevher-i evveli derler. Ve hem bu cihetten akl-i evvele âlem-i melekûtun arşı derler. Ve felek-i evvele âlem-i mülkün arşı derler. Ve her iki cevher nüzûl ettiler ve bu kadar merâtibe tenezzül ettiler. Nihâyet akl-i evvelden ukūl ve nüfûs ve tabâyi' peydâ oldu. Ve felek-i eflâkten dahi encüm ve anâsır zâhir oldu ve mahsüsât ve ma'kūlât zuhûr etti ve müfredât-i âlem tamâm oldu. Ve müfredât-ı âlem bu cihetten gayrîsi değildir. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin şimdi de bil ki ukūl ve nüfûs ve tabâyi'ye âbâ derler. Ve eflâk ve encüm ve anâsıra ümmühât derler.

Ey dervîş! Mâdem ki âlem-i ceberût ve âlem-i melekût ve âlem-i mülkü bildin ve tahkîk ile öğrendin ki **[46/a]** her biri nasıl idiler ve nasıl peydâ oldular ve vaki' olan kendi vaki' oldu. Ve mevcûd olan kendi mevcûd oldu şimdi de bil ki, melekût deryâ-yı nûrdur. Ve mülk deryâ-yı zulmettir. Ve bu deryâ-yı nûr, âb-ı hayâttır ve zulmet içindedir. "İskender" lâzımdır ki zulumâttan geçip âb-ı hayâta vâsıl ola.

Ey dervîş! Bu kadar zamândan beri işitirsin ki âb-ı hayât zulumât içindedir ve bilmezsin ki zulumât nedir? Ve âb-ı hayât hangisidir? Sâliklerin ba'zıları derler ki biz bu deryâ-yı nûra vâsıl olduk ve bu deryâ-yı nûru gördük. Nâmahdûd ve nâmütenâhî bir nûr idi ve bî-pâyân ve bî-kenâr bir bahr idi. Hayât ve ilim ve irâde ve kudret-i mevcûdât bu nûrdandır. Ve belki kendileri hep bu nûrdur. Ve deryâ-yı zulmet bu nûrun hâfızı ve hâmîsidir ve bu nûrun mişkâtı ve vikāyesidir. Ve bu nûrun mahzar-ı sıfâtıdır. Söz uzamasın ve maksûddan geri kalmayalım. Bu deryâ-yı nûra âbâ derler ve deryâ-yı zulmete ümmühât derler. Ve bu âbâ ve ümmühât birbirinin boyunlarına sarılıp yekdîğerini kucaklamışlardır. مرج البحرين يلتقيان بينهما برزخ لا يبغيان (Rahmân, 55/19-20) [İki denizi serbest akmak, birbirine kavuşmak üzere bıraktı. İkisinin arasında geçemedikleri bir engel vardır.] Ve âbâ ve ümmühâttan mevâlîd zâhir olurlar. يخرج منهما اللؤلؤ والمرجان (Rahmân, 55/22) [İkisinden de inci ve mercân çıkar.] Ve mevâlîd, ma'den ve nebât ve hayvândır. Ve ma'den ve nebât ve hayvân, mürekkebâttır. Ve mürekkebât-ı âlem bundan gayrî değildir. Ve mürekkebât bir yerden gelmezler ve bir yere gitmezler. Ve müfredât mürekkeb olurlar. Ve mürekkeb tekrâr müfredâta münkalib olurlar. كل شيءٍ يرجع الى اصله [Herşey kendi aslın dönecektir.] Ve terkîbde ki hikmet odur ki tâ ki müsteidd-i terakkî olsunlar ve urûc edebilsinler. Ve câm-ı cihânnümâ ve âyîne-i gîtî-nümâ ola ve kendinin sıfât ve esâmî ve ef'âlini müşâhede eyleye. Söz uzamasın ve maksûddan geri kalmayalım. Ve ihtiyârım olmaksızın uzadı.

Fasıl

[Urûc Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki müfredât nüzûl ederler ve mürekkebât urûc ederler. Ve urûc nüzûlün mükābilindedir. Ve hakîkatiyle ma'lûm değildir müfredât kaç mertebe nüzûl ederler. Ve yine hakîkatiyle ma'lûm olmaz ki mürekkebât **[46/b]** kaç mertebe urûc etmek lâzım gelir. Tâ ki dâire tamâm ola.

Ey dervîş! Müfredât mebde'den ne kadar çok tebâüd ederlerse o kadar hasîs olur. Ve mürekkebât ne kadar uzak olursa o kadar şerîf olur. Vaktâki mâhiyât-ı âlem evvelki mertebededirler bir kısımdır. Ve o ceberûttur. Ve müfredât-ı âlem ikinci mertebeye geldiklerinde iki kısım olurlar. Ve o mülk ve melekûttur. Ve mürekkebât-ı âlem üçüncü mertebeye geldikde üç kısım olurlar. Ve o ma'den ve nebât ve hayvândır.

Ey dervîş! Merâtib-i mevcûdât tamâm oldu ve âlem-i ceberût âlem-i icmâlden âlem-i tafsîle geldi ve mertebe-i zâttan mertebe-i veche erişti. Ve bu vücûd-i icmâl kendisini gördü ve sıfât ve esâmî ve ef'âlini müşâhede etti.

Ey dervîş! Bu risâlede bir çok ilim ta'bîr eyledim ve sayısız maânî-i sarîhayı ve kitâbâtı tevdi' ettim. Teemmül ile bilinir. Ve dervîşân ricâ etmiş idiler ki ceberût ve melekût ve mülk hakkında bir şey yazayım. Halbuki şerh ile yazamadım. Ola ki bu risâlede şerh ve bast ile yazayım. İnşâallâhu Teâlâ.

Fasıl

Nasîhat Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki bu âlemde ârif olan insânlar her neyi isterlerse kendilerine o şey sebebiyle bir ferâğat ve bir cem'iyyet olmak ve kendilerine teferruk ve gamm isâbet etmemek için isterler. Mâdem ki ârifler tâlib-i ferâğat ve cem'iyyettirler. Binâenaleyh ferâğat ve ni'met-i kavî bir ni'met ve azîm bir râhat olur.

Ey dervîş! Sen dahi tâlib-i ferâğat ve cem'iyyet ol. Sebeb-i teferruke ve gamm olan her bir şeyi kendinden at ve onun karînde olma. Ve yakînen bil ki ferâğat ve cem'iyyet emn ve sıhhat ve kefâf ve sohbet-i ârîftedir.

والحمد لله رب العالمين [Âlemlerin rabbi olan Allâh'a şükürler olsun.] On birinci risâle tamâm oldu. والله أعلم [En doğrusunu Allâh bilir.]

ON İKİNCİ RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والعاقبة للمتقين والصلاة والسلام على أنبيائه وأوليائه

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. İyi âkıbet mü'minlerindir. Salât ve selâm, peygamber ve velîlerinedir.]

Ey dervîş! **[47/a]** Câiz ki bu risâlede şerh edilmiş olan mülk ve melekût ve ceberût bahsi dervîşlerin murâdı vechi ile tamâm ola.

Fasıl

[Ceberût Âlemi ve Mâhiyetin Sıfâtları Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki mülk, âlem-i şehâdettir; ve melekût, âlemi gaybdir; ve ceberût, âlemi gayb-i gaybdir. Ya'nî mülk, âlem-i hissîdir; ve melekût, âlem-i akıldır; ve ceberût, âlem-i fıtrîdir. Ve fıtrat, âlem-i vâsi'dir ve onda mahlûkāt-ı kesîre vardır ve o mahlûkāt mevcûdâtın aslıdır. Ve o mahlûkāt bulundukları hâl üzere mevcûddurlar. Asla kendi hâllerinden takallüb etmezler ve takallüb etmeyeceklerdir de.

Ey dervîş! Fatîr, bir şeye derler ki mayasız ola. Âlem-i mülk ve âlem-i melekûtun mayası vardır. Zîrâ âlem-i ceberûttan peydâ oldular ve âlem-i ceberûtun mayası yoktur. Zîrâ ceberût mebde'-i küllîdir ve onun fevkinde başka bir şey yoktur. Ve âlem-i ceberûtun azameti ve büyüklüğü herkesin fehmine sığamaz. Nâmahdûd ve nâmütenâhî bir âlem ve bî-pâyân ve bî-girân bir deryâdır. Âlem-i mülk bu azametle âlem-i ceberûtun yanında deryânın bir katresidir. Ve âlem-i ceberût, bu azametle mahlûkātla doludur ve o mahlûkāt bî-hesâb ve bî-şümârdır. Ve o mahlûkātın haberi yoktur ki onların zemîn ve âsumândan gayrî dîğer bir zemîn ve âsumân var mıdır? Ve o mahlûkātın haberi yoktur ki zemînde Âdem ve İblîs vardır. Ve o mahlûkātın haberi yoktur ki bir kimse Hak Teâlâ'ya isyân edebilir.

Ey dervîş! O mahlûkātın her birinin bir işi vardırve her biri kendi işini yapar ve dîğerlerinin işini yapamaz. Kurtun mâhiyyeti asla koyunun mâhiyyeti olamaz ve koyunluk yapamaz. Ve koyunun mâhiyyeti asla kurtun mâhiyyeti olamaz ve kurtluk yapamaz. Eşyâ'nın cümlesi hakkında da bunu böyle bil.

Ey dervîş! Kurtun mâhiyyetinin sıfatları vardır. Ve koyunun mâhiyyetinin sıfatları vardır. Ve mâhiyyet asla başka türlü olmaz ve mütebeddil olmaz. Kendileriyle ne getirmiş iseler yine öylece kendileriyle götürürler. Velâkin sıfât-ı nefis ve sıfât-ı cisim başka türlü **[47/b]** olur ve mübeddil olur. Ve bu söz sana bir misâlin gayrîsiyle ma'lûm olmaz. Ma'lûm olsun ondan vaki' olan incitmek ve yırtıcılık ve emniyetsizlik kurtun mâhiyyetinin sıfatlarıdır ve bu sıfatlar asla

başka türlü olmaz ve tebeddül etmez. Ya'nî kurt oldukça böyle olur. Ve ondan vaki' olan incitmemek ve selâmette olmak ve emin, koyunluk mâhiyyetinin sıfatlarıdır. Ve bu sıfât asla başka türlü olmaz ve tebeddül etmez. Ya'nî koyun oldukça böyle olur. Kurtun başka sıfatları vardır ve koyunun dahi başka sıfatları vardır. Ve başka türlü olan ve tebeddül eden sıfatlar kurtun ve koyunun sıfatları değildir. O sıfât kurtun ve koyunun nefsinin ba'zı sıfâtı ve cismin ba'zı sıfâtıdır. Meselâ kurt vahşîdir ve insândan kaçar. Ve koyun vahşî değildir ve insândan kaçmaz. Kurtun ve koyunun bu sıfatı onların nefsinin sıfatıdır. Ve nefis âdât kabûl eder. Nitekim o sıfatları alır ve âdât eder. الخير عادة والشر عادة والنفس معتادة [Hayır ve şerr, âdet; nefis ise mu'tâddır.] Ve eğer kurtun vahşî kalmamasını ve koyunun vahşî olmasını murâd ederlerse kolaydır. Ve cismin sıfâtı ise zâhirdir.

Ey dervîş! Kurt ve koyun hakkında bu bildiklerini cümle hayvânât hakkında da böylece bil. Mâhiyyet-i âdemînin sıfâtı olan şey dahi asla başka türlü olmaz ve tebeddül etmez. Velâkin cism-i âdemînin sıfâtı ve nefs-i âdemînin sıfâtı başka türlü olur ve tebeddül eder.

Fasıl

[Varlık, Yokluk ve Aşk Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki mâhiyyât ve müfredât âlem-i ceberûttan geldiler ve mevcûd oldular. Ve tekrâr âlem-i ceberûta avdet etmezler ve ma'dûm olmazlar. Ve mâhiyât ve mürekkebât, âlem-i ceberûttan geldiler ve mevcûd oldular. Ve yine âlem-i ceberûta geldiler ve ma'dûm olurlar. منها خلقناكم وفيها نعيدكم ومنها نخرجكم تارةً أخرى (Tâhâ, 20/55) [Biz sizi (yerden) yarattık yine oraya döndüreceğiz ve ondan sonra bir kere daha çıkaracağız.]

Ey dervîş! Mâhiyyet, vücûd ve ademin fevkidir ve vücûd ve ademden daha âmmdır. Binâenaleyh mâhiyyet, gâh ma'dûm ve gâh mevcûd olur. Ve böyle olmaması mümkün değildir.

Ey dervîş! Sen vücûddan sonra başka bir şey idrâk edemezsin ve senin **[48/a]** fehmin ona vâsıl olmaz. Âlem-i vücûd başkadır ve âlem-i adem başkadır. Âlem-i vücûdda mahlûkāt-ı kesîre vardır ve âlem-i ademde dahi mahlûkāt-ı kesîre vardır. Her ne şey ki âlem-i vücûdda mevcûddur o şeyin zâtı âlem-i ademdedir. Ve her ne ki âlem-i ademde ma'dûmdur o şeyin vechi âlem-i vücûdda mevcûddur.

Ey dervîş! Âlem-i vücûddan âlem-i ademe kadar o kadar yol yoktur ve onların arasında çok tefâvüt yoktur. Her ikisi mahlût bulunurlar ve yekdîğerinden ayrı değildirler. Adem, âlem-i icmâldir ve vücûd, âlem-i tafsîldir. Adem kitâb-ı mücmeldir. Ve vücûd kitâb-ı mufassaldır. Adem levh-i sâdedir. Ve vücûd levh-i münakkaştır. Levh-i münakkaşı nakıştan pâk ettikleri vakit o levh, âlem-i ademde olur ve levh-i sâdeyi münakkaş ettikleri vakit o levh, âlem-i vücûdda olur. Bu mikdâr âlem-i vücûd ile âlem-i adem arasındaki tefâvütdür. Her gün bu kadar kervân âlem-i ademden âlem-i vücûda gelirler ve bir müddet bu âlemde olurlar. Ve bu sözün hakîkati odur ki mefhûm ve ma'lûm-i âkılân bir halden hâlî değildir. Ya vâcib olur ya mümkin

olur ya mümteni‘ olur. Vâcib bir vücûddur ki asla ma‘dûm olmaz ve ona adem muhâldir. Ve mümteni‘ bir ademdir ki asla mevcûd olmaz ve onun vücûdu muhâldir. Ve mümkin bir şeydir ki onun her iki tarafı müsâvîdir ve onun vücûdu muhâl değildir. Ve onun ademi de muhâl değildir. İki âlemi olan bir şeydir: Biri, âlem-i vücûd; biri, âlem-i adem. Ba‘zen âlem-i vücûdda olur ve ba‘zen âlem-i ademde olur.

Ey dervîş! Hudâ’nın âlem-i ademde hazâin-i kesîresi vardır: Hizâne-i mâl ve hizane-i câh ve hizâne-i emn ve hizâne-i cem‘iyyet ve hizâne-i ferâğat ve bunlara mümâsil. Ve bu hazînelerin kilidi, esbâbdır ve esbâbdan ba‘zıları bizim elimizde değildir. Harekât-ı eflâk ve encüm ve ittisâlât-ı kevâkib ve in‘âmât-ı hasane kimsenin elinde değildir. Söz uzadı ve maksûddan uzak düştük.

Ey dervîş! Hiss için âlem-i ceberûta yol yoktur ve akıl onda ser-gerdândır. Hiss seni âlem-i mülke eriştirir ve akıl seni âlem-i melekûta îsâl eder ve aşk seni âlem-i ceberûta eriştirir. Zîrâ âlem-i ceberût, âlem-i aşktır ve âlem-i ceberûtta olan mahlûkātın **[48/b]** cümlesi kendilerine âşıktır. Kendi cemâllerini görmek ve kendi sıfatlarını müşâhede etmek için bir âyîne isterler. Âlemin müfredâtı ve mürekkebâtı, ehl-i ceberûtun mir’âtı olarak vaki‘ oldu.

Ey dervîş! Bu vechin mir’âtı bütün aşktan doludur. Zâhir olan her bir mertebe mâkablinin mir’âtıdır. Böyle olunca vücûd aşktan doludur. Sâlik mertebe-i aşka vâsıl oldukda ve âteş-i aşk ile yandıkda pâk ve sâf ve sâde ve bî-nakş olur. Vaktâki sâlikin âyîne-i dili, ehl-i ceberût ile münâsebet peydâ eder ba‘dehû o münâsebet üzerine âlem-i ceberûta muttali‘ olur. Nihâyet bu âleme gelmek için âlem-i ceberûttan sefer eden her şeye bu âleme gelmezden evvel muttali‘ olur. Başkaları nasıl uykuda görürlerse o uyanıklıkda görür.

Ey dervîş! O görüş, baş gözüyle değildir sırr gözüyle görür. Sâlik mertebe-i aşka eriştikde onun âyîne-i dili öyle pâk ve sâfî ve sâde ve bî-nakş olur ki câm-ı cihânnüma ve âyîne-i gîtî-nümâ olur. Sâhil-i vücûda gelmek için deryâ-yı ceberûttan sefer eden her bir şeyi sâhil-i vücûda vasıldan mukaddem sâlikin kalbine aks eder.

Ey dervîş! Bu kadar zamân vardır ki deryâ-yı muhîte, âyîne-i gîtî-nümâ vaz‘ etmişlerdir. O deryâda sefer eden her şey evvelen onlara gelir. O şeyin aksi âyîne-i gîtî-nümâya gelir diye işitirsin ve bilmezsin ki o âyîne nedir? Ve deryâ-yı muhît hangisidir. Ve sâliklerden gayrî olarak bir kavm dahi vardır ki onların kalbleri kendiliğinden sâde ve bî-nakş vaki‘ olmuştur. Onların gönüllerine de zâhir olur. Ve ba‘zıları derler ki hayvânâtın kalblerine de zâhir olur. Bu âleme gelen her bir belâ ve atâdan âleme gelmezden evvel hayvânâtın haberi olur ve insânlara haber verirler. İnsânların ba‘zıları anlar ve ba‘zıları anlamaz. He ne kadar söz uzamasın derim ihtiyârım olmaksızın uzadı.

Ey dervîş! Sâliklerin ba‘zıları vardır ki onların kalblerine ehl-i ceberût ile münâsebet peydâ olmaz. Zîrâ ehl-i ceberût begāyet sâde ve bî-nakşdırlar. Velâkin onların âyîne-i diline

ukūl ve nüfûs-i semâviyye ile münâsebet peydâ olur. Ba'zılarının ba'zılarıyla ve ukūl ve nüfûs-i semâviyyenin ehl-i ceberût ile münâsebeti vardır. Ve bundan başka hazâin-i **[49/a]** ceberûtun kilidi ukūl ve nüfûs-i semâviyye indinde zâhir olur. Kilidi zâhir olunca hangi hazînenin kapısı açılacağını bilirler. Binâenaleyh ukūl ve nüfûs-i semâvîde zâhir olan her nakş, sâliklerin kalbi üzerine vaki' olan nakşın her kim ile münâsebeti varsa zâhir olur. Ve bu çok kimse, rü'yâda olur velâkin uyanıklıkda az olur.

Ey dervîş! Bu zuhûr-i nakşın küfür ve İslâm'a taalluku yoktur ilim ve cehle de taalluku yoktur. Zuhûr-i nakşın sâde ve bî-nakş olan gönle taalluku vardır. Bu ma'nâ nâkısta ve kâmilde zâhir olur ve hayırlı ve şerlide de zâhir olur. Ve eğer hayırlıda zâhir olursa hayrı ziyâde olur ve çok kimse onun vâsıtasıyla fâide ederler. Ve eğer şerlilerde zâhir olursa onun şerri ziyâde olur çok kimseler onun vâsıtasıyla ziyân ederler.

Ey dervîş! Her ne kadar sözün âlî olmamasını ve ashâbın fehmi kadar olmasını istersem ihtiyârım olmaksızın âlî oluyor ve ashâbın makāmından hâriç söz söylenmiş oluyor. Zîrâ Kur'ân bir bahr-i pâyândır. إنّ الله تعالى أنزل القرأن على عشرة البطن [Allâh Teâlâ, Kur'ân'ı on batın üzerine indirdi.] Nahvî ve lugavî ve fakîh ve muhaddis ve müfessirin kâffesi batn-ı evvel içindedirler ve ikinci batından haberleri yoktur. Ve bu vücûd begāyet azametli ve pür hikmettir. Mülk ve melekût ve ceberûtun her biri bir bahrdır. Ve her bir bahr içinde bu kadar cevâhir vardır. Ve her bir cevâhir içinde de bu kadar hikmet vardır. Ve Muhammed aleyhi's-selâm bu üç bahr içinde dâima gavvâs idi. Her ne kadar ziyâde daldı ise deryâların ahvâline ve cevâhirin hikmetlerine muttali' oldu ve onun makāmı tezâyüd etti ve Kur'ân onun makāmı kadarınca nüzûl eylerdi. İsterim ki bu risâlede mülk ve melekût ve ceberût bahsini tamâm edeyim, yapamadım. Bu gelecek risâlede tamâm edeyim.

Fasıl

Nasîhat Beyânındadır

Bil ki ahvâl-i âlem bir hâl üzere kalmaz dâima dönmektedir ve her bir zamân bir sûret ahz eder. Ve her bir zamân **[49/b]** bir nakş peydâ olur. Bir sûret tamâm olmadan ve istikāmet almadan dîğer bir sûret gelir ve o sûret evvelkini mahveder.

Ey dervîş! Aynî ile deryânın dalgasına benzer yâhûd mevc-i deryâdır. Ve âkıl asla mevc-i deryâ üzerine binâ yapmaz ve ikāmete niyyet etmez. Ve yakînen bilir ki bizler misâfiriz ve ahvâl-i âlem dahi misâfirdir. Eğer devlet olursa geçer ve eğer mihnet olursa geçer. Ve eğer sâhib-i devlet isen devlete i'timâd etme. Zîrâ bir saat sonra nasıl olacağı ma'lûm değildir. Ve eğer sâhib-i mihnet isen dil-teng ola. Zîrâ dîğer bir saatte nasıl olacağı ma'lûm değildir. Bir râhat eriştirmek ve incitmemek kaydında ol.

والحمد لله رب العالمين بعون الله وتوفيقه [Âlemlerin rabbi olan Allâh'a şükürler olsun ki Allâh'ın yardımı ve tevfîki sâyesinde tamâm oldu.] On ikinci risâle de tamâm oldu.

ON ÜÇÜNCÜ RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والعاقبة للمتقين والصلاة والسلام على أنبيائه وأوليائه

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. İyi âkıbet mü'minlerindir. Salât ve selâm, peygamber ve velîlerinedir.]

Ey dervîş! Ola ki bu risâlede mülk ve melekût ve ceberût bahsi tamâm ola.

Fasıl

[Vahdet Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki mülk, âlem-i ezdâddır; ve melekût, âlem-i terettübdür; ve ceberût, âlem-i vahdettir. Ve âlem-i ceberûtta terettüb ve ezdâd yoktur. Zîrâ âlem-i ceberût, âlem-i vahdettir. Her şey vardır ve hiçbir şey yoktur.

Ey dervîş! Âlem-i ceberût pâk ve sâf ve sâde ve bî-nakştır. Nâmı ve nişânı yoktur ve şekli ve sûreti yoktur. Âlem-i melekûtta terettüb peydâ olur ve nâm ve nişân zâhir olur. Ya'nî esâmî ve ukūl ve nüfûs ve tabâyi' peydâ oldular. Kerrûbiyân ve rûhânîyâtın merâtibi zâhir oldu ve âlem-i mülkte ezdâd peydâ oldu. Ve âteş ve hava ve su ve toprak ve bu sene ve gelecek sene ve gün ve bugün ve yarın zâhir oldular.

Ey dervîş! Âlem-i ceberûtta bal ile Ebucehil karpuzunun bir ta'mı vardır. Tiryâk ile zehri bir taraftan perveriş bulurlar. Ve doğan ve kuş **[50/a]** berâberce yaşarlar. Ve kurt ile koyun berâber bulunurlar. Ve gündüz ve gece ve nûr ve zulmet bir renge mâliktir. Ezel ve ebed ve dün ve bugün ve yarın birdir. İblîs'in Âdem'e düşmanlığı yoktur. Ve Nemrûd, İbrâhîm ile sulh içindedir. Ve Firavun'un Mûsâ ile cenki yoktur.

Ey dervîş! Kesretten evvel bir vahdet vardır ve kesretten sonra bir vahdet vardır. Ve bu sonuncu vahdet bir iştir. Ve eğer sâlik bu sonuncu vahdete vâsıl olursa muvahhid olur ve şirkten kurtulur. Hükemâ evvelki vahdetten haberdârdır. Velâkin sonuncu vahdetten bî-behre ve bî-nasîbdirler.

Ey dervîş! Eğer kesret olmasaydı tevhîdin vücûdu olmazdı. Zîrâ ma'nâ-yı mutâbık tevhîd bir yapmaktır. Ve biri, bir yapmak mümkün değildir, bir çok şeyleri bir yapmak mümkündür. Ve bir çok şeyleri bir yapmak iki tarîk ile olur: Biri ilim tarîkiyle ve dîğeri amel tarîkiyledir. Binâenaleyh tevhîd iki kısım olur. Birisi tevhîd-i ilmî dîğeri tevhîd-i amelîdir.

Ey dervîş! Tevhîdi nihâyete eriştiren kimsenin alâmeti odur ki eğerçi Nemrûd'u İbrâhîm ile cenkte görür ve Firavun'u Mûsâ ile adâvette görürse, bir bilir ve bir görür. İşte sonuncu

vahdet budur. Tevhîd nihâyete vâsıl oldukda makām-ı vahdet zâhir olur. Söz uzamasın ve maksûddan geri kalmayalım.

Fasıl

[Kadir Gecesi ve Kıyâmet Günü Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki mülk ve melekût sıfât-ı ceberûtun mazharıdır. Ceberûtta mestûr ve mücmel olan her şey mülk ve melekûtta zâhir oldu ve mufassal oldu.

Ey dervîş! Melekût, ceberûtun nümûnesi ve mülk, melekûtun nümûnesidir. Tâ ki mülkten melekûta ve melekûttan ceberûta istidlâl eyleyeler. Ve bu söz Ca'fer-i Sâdık-radiyallâhu anhû-hazretlerinindir ki buyururlar: إنّ الله تعالى خلق الملك على مثال ملكوته واسر ملكوته على مثال جبروته ليستدل بملكه على ملكوته وملكوته على جبروته [Yüce Allâh, mülküyle, melekût ve melekûtuyla ceberûtu hakkında istidlâlde bulunmaları için mülkü, melekûtu gibi yarattı. Melekûtu, ceberûtu gibi te'sîs etti.] Ve eğer derlerse ki melekût, ceberûtun âyînesidir ve mülk, melekûtun âyînesidir bu da doğrudur. Zîrâ melekût, kendi cemâlini mülkte görür ve kendi isimlerini müşâhede eder. Ve ceberût, kendi cemâlini melekûtta görür ve kendi isimlerini müşâhede eder. Binâenaleyh ceberûtta mestûr **[50/b]** ve mücmel olan her şey şimdi mülkte zâhir oldular ve mufassal oldular. Ve bu cihetten ceberûta "leyletü'l-kadir" ve "leyletü'l-cum'a" derler. Ve mülke, "yevm-i kıyâmet" ve "yevm-i cum'a" ve "yevm-i fasl" ve "yevm-i ba's" derler. Zîrâ mâhiyyât-ı mevcûdâtın hey'et-i mecmûası âlem-i ceberûtta idiler. Ba'zısı tarîk-i cüz'î ve ba'zısı tarîk-i küllî ile de cümlesinin takrîri âlem-i ceberûtta idi. Ve her şeyin ölçüsü âlem-i ceberûtta muayyen idi. وكل شيئ عنده بمقدار (Ra'd, 13/9) [Onun nezdinde her şey bir ölçüye tâbi'dir.] Âlem-i ceberûtta mukadder kılınmış olup mestûr ve mücmel olan her şey şimdi âlem-i mülkte zâhir oldular ve mufassal oldular ve âlem-i icmâlden âlem-i tafsîle geldiler. فهذا يوم البعث ولكنكم كنتم لا تعلمون (Rûm, 30/56) [Kıyâmet günü bugündür. Fakat siz bilmiyorsunuz!]

Ey dervîş! Yevmü'l-ba's üç gündür: Ba's-ı suğrâ ve ba's-ı kübrâ ve ba's-ı ekberdir. Ve yevmü'l-fasl dört gündür.

Fasıl

Nasîhat Beyânındadır.

Ma'lûm olsun ki bütün âdemlerin dimâğında pâdişâhlık endişesi veya hâkimlik temennîsi veya pîşvâlık sevdâsı baş gösterir. Ve âdemlerin dimâğında elbette bu üç şeyden birisi vardır. Ve ârif bunu riyâzât ve mücâhadât-ı kesîre ile dimâğından ihrâç eder. Ve ârifin dimâğından en son çıkan şey hubb-i câhtır ve bâkîsi hep bu belâya giriftârtır. Ve cehennemde yatarlar ve âteş-i hased ile erirler. Ve bu sözün delîli odur ki her kimin kendi hakkındaki i'tikādı odur ki âlemde elbette kendisinin misâli ve mânendi yoktur. Her kim kendisini başkalarıyla müsâvî bilmez ve görmezse dâima kendisini başkalarından daha âlî görür ve bilir. Binâenaleyh âlemde en büyük

olan bir mertebeyi kendisi için taleb eder ve kendisini onun müstahakkı görür. Ve eğer o mertebe başkasının olursa âteş-i hased ile erir. Ve bu tâife dâima mahfilde ve mecma'da kendi medhini söyler ve kendilerinin medhinden bahs edenleri sever ve eğer başka bir kimsenin medhini ederlerse incinir.

Ey dervîş! Her nerede akıl ve ilim az olursa bu sıfat orada daha gālib olur. Ve her nerede akıl ve ilim kemâlde olursa bu endişe onun hâtırından geçmez. Ve eğer geçerse gizlice Hakk'a rücû' eder. **[51/a]** Ve âkıbet onu bu azâbdan hıfz eder.

Ey dervîş! Ma'lûm olsun ki bir kimse her şeyi yapamaz ve bir kimse bütün işleri göremez. Binâenaleyh hiçbir şey ve hiçbir kimse bu âlemde bî-kâr değildir. Her birisi kendi yerinde meşgūldur ve her birisi kendi makāmını anlar. Ve âlemin nizâmı cümle iledir ve cümle bu vücûdun merâtibidir. Binâenaleyh bulunduğun her mertebe vücûdun bu mertebesindeki talebi idi. Ârifler vaktâki bu sırra vâkıf oldular bu mertebeyi ihtiyâr ettiler ki o mertebede tefrika ve endûh az olur. Ve cem'iyyet ve ferâğat ziyâde olur.

Ey dervîş! Pâdişâhlık ve pîşvâlık ve şugul ve amel âlemde olmuş ve âlemde olacaktır. Bu gün bu sûretten zâhir olmuştur ve yarın dîğer sûretten zâhir olur. Sen bugün vaktâki cem'iyyet ve ferâgat ile geçer ve imkân oldukça hiçbir kimseye zarar îrâs etme. Zîrâ ma'siyet ancak zarar îrâsıdır. Ve mümkün oldukça her şeye ve herkese râhat eriştir. Zîrâ taât ancak râhat eriştirmektir. Ve yakînen bil ki kişi her ne yaparsa kendine yapar. Eğer zarar îrâs ederse kendine îrâs eder ve eğer râhat eriştirirse kendine eriştirir. Zîrâ bu vücûdun bir çok hâsiyyetleri vardır. Bu vücûdun hâsiyyetlerinden birisi budur ki mükâfât onun üzerine vâcibtir. المكافات فى الطبيعة واجبة Ya'nî tabîatte mükâfât vâcibtir. Ve azîzin biri ancak bu sırra nazaran buyurmuştur:

Mısra'

چو بد کردی مباش ایمن ز آفات

Tercüme

Fenâlık ettiğin vakit âfetlerden emîn olma.

بعون الله تعالى [Allâh Teâlâ'nın yardımıyla tamâm oldu.] On üçüncü risâle de tamâm oldu. **[51/b]**

ON DÖRDÜNCÜ RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والعاقبة للمتقين والصلاة على أنبيائه وأوليائه اجمعين

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. İyi âkıbet mü'minlerindir. Salât ve selâm, bütün peygamber ve velîlerinedir.] Ammâ ba'd ez'afu'z-zuafâ' ve hâdim-i fukarâ' **(Azîzüddîn Muhammed en-Neseffî)** böyle der ki: "Cemâat-i dervîşân كثر هم الله تعالى [Allâh onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden ricâ edip dediler ki: 'Levh ve kalem ve divât hakkında bir risâle te'lîf ediniz.' Onların ricâlarını kabûl ettim ve Hak Teâlâ Hazretlerinden meded ü yârâ istedim. Tâ ki hatâ' ve zelleden hıfz eyleye." إنه علىما يشاء قديروبالإجابةجدير [O, dilediğini yapmaya kādir ve duâları kabûle lâyıktır.]

Fasıl

[Divit Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki âlem-i ceberût bir âlemdir. Velâkin bu bir âlemi, izâfât ve i'tibârât sebebiyle esâme-i muhtelife ile zikr etmişlerdir. Ve bizim garazımız bu mevzi'de esâme-i ceberûtun beyânı değildir.

Ey dervîş! Mâhiyât ve mahsüsât ve ma'kūlât ve müfredât ve mürekkebât ve cevâhir ve a'râz âlem-i ceberûtta idiler. Ve bu cihetten âlem-i ceberûta divât (divit ya'nî mürekkeb hokkası) derler. Ve nitekim âlem-i kebîrin divâtı vardır ve âlem-i sağîrin dahi divâtı vardır. Ve âlem-i sağîrin divâtı nutfedir. Zîrâ âlem-i sağîrde mevcûd olan her şey cümleten onun nutfesinde mevcûd idiler. Ama cümlesi mestûr ve mücmel idiler ve yekdîğerinden ayrılmamış idiler. Ve bu cihetten nutfeye divât derler.

Ey dervîş! Vaktâki âlem-i kebîrin ve âlem-i sağîrin divâtını bildin şimdi de bil ki, bu her iki divâtın kâtibi ve kalemi ve levhi kendisiyle berâberdir ve kendindendir. Ve her iki kâtib kitâbeti bir kimseden öğrenmemiştir. Kitâbet, her ikisinin zâtı ile berâberdir. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin şimdi de bil ki, âlem-i kebîrin divâtına "Yarıl" diye bir hitâb geldi. Tarfetü'l-ayn yarıldı ve iki şâh oldu. Zîrâ Hak Teâlâ وما أمرنا إلا وحدة كلمح بالبصر (Kamer, 54/50) [Emrimiz tek bir emirdir. Göz kırpması gibidir.] buyurur. Onun bir şâhı akl-ı evvel oldu ki, Hudâ'nın kalemidir ve bir şâhı dahi felek-i evvel oldu ki, Hudâ'nın arşıdır.

Ey dervîş! Divât, deryâ-yı küll idi. Zîrâ sâfîyi ve münkediri câmi' idi ve mahsüs ve ma'kūlü şâmil idi. Vaktâki yarıldı ve iki şâh oldu onun bir şâhı akl-ı evvel oldu ki, kalem-i Hudâ'dır **[52/a]** ve bir şâhı felek-i evvel oldu ki, arş-ı Hudâ'dır. Şimdi akl-ı evvel ki kalem-i Hudâ'dır. Ma'kūle ve mahsüsa hâs oldu. Ve arş-ı Hudâ âlem-i kebîrin levhidir.

Fasıl

[Âlem-i Kebîr'in Kalem ve Levhi Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki kalem-i Hudâ'dan ibâret olan akl-ı evvelin azametini ve büyüklüğünü Hak Teâlâ'dan gayrî bir kimse bilmez. Ve Arş-ı Hudâ'dan ibâret olan felek-i evvelin azametini ve büyüklüğünü dahi Hak Teâlâ'dan başka bir kimse bilmez.

Ey dervîş! Mertebe-i âlîye vaz' ettikleri bu akl-i evveli enbiyâ çok medh etmişlerdir ve onu çok nâm ile tesmiye eylemişlerdir. Ve hiçbir şeyi ondan daha ârif bilmemişler ve hiçbir şeyi ondan daha mukarreb tutmamışlardır. Ve azîz ve eşref-i mevcûdât olan âdem dahi akıl sebebiyle azîz ve eşreftir. Hitâb akladır ve sevâb akladır. Ve sevâb ve ikāb akıl vâsıtasıyladır. Ve hükemâ dahi bu akl-ı evveli mertebe-i âlîye vaz' etmişlerdir ve onun medhini çok söylemişlerdir. Hükemâ derler ki "Bârî Teâlâ'dan bir cevherden gayrîsi sâdır olmadı." Ve o cevher akıldır. Bâkî cümle mevcûdât ve mahsüsât ve ma'kūlât akl-ı evvelden sâdır oldular.

Ey dervîş! Enbiyâ daha iyi söylüyorlar. Şöyle ki ma'kūlât, akl-ı evvelden peydâ oldular. Ve mahsüsât, felek-i evvelden peydâ oldular. Akl-ı evvelin ve felek-i evvelin her ikisi de âlem-i ceberûttan peydâ oldular ve mevcûd oldular. Deryâ-yı ceberûttan bu her iki vücûd berâberce sâhil-i vücûda geldiler. Ve bu cihetten akl-ı evvele âlem-i melekûtun cevher-i evveli diyorlar. Ve felek-i evvele âlem-i mülkün cevher-i evveli diyorlar. Söz uzamasın ve maksûddan geri kalmayalım. Vaktâki divât yarıldı ve iki şâh oldu ve bir şâhı akl-ı evvel oldu ve bir şâhı felek-i evvel oldu. Akl-ı evvel deryâ-yı nûr idi. Ve o deryânın büyüklüğünü Hak Teâlâ'dan gayrî kimse bilmez. Bir deryâ idi. Ukūl ve nüfûs henüz zâhir olmamış idi. Felek-i evvel deryâ-yı zulmet idi. Ve o deryânın büyüklüğü dahi Hak Teâlâ'dan gayrî kimse bilmez. Bir deryâ idi ve eflâk ve encüm zâhir olmamış idi. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin şimdi de bil ki, ba'zıları derler ki kalem Hudâ'dan ibâret **[52/b]** olan bu akl-ı evvele Levh-i Hudâ olan felek-i evvel üzerine "Yaz" diye hitâb geldi. Kalem dedi: "Hudâvendâ ne yazayım?" "Her ne ki var idi ve mevcûddur ve kıyâmete kadar olacaktır yaz" diye hitâb geldi. Kalem bunun cümlesini yazdı. Ve kalem kurudu. فرغ الرب من الخلق والخلق والرزق والأجل [Rabb, yaratmak, rızık ve ecelden fârig oldu.] Bu tâife söylendiği vech ile söylüyorlar. Velâkin bu bî-çârenin indinde böyledir ki kalem-i Hudâ bu akl-ı evvele Kendi üzerine ve felek-i evvel üzerine yaz diye hitâb geldi. Tarfetü'l-ayn içinde yazdı. إنما أمره إذا أراد شيئاً ان يقول له كن فيكون (Yâsin, 36/82) [Bir şey yaratmak istediği zaman O'nun yaptığı 'ol' demekten ibârettir. Hemen oluverir.] Âkıbet ukūl ve nüfûs ve tabâyi' akl-ı evvelden zâhir oldular. Eflâk ve encüm ve anâsır, felek-i evvelden peydâ oldular. Ve tabakāt haline geldiler ve yekdîğerinden ayrıldılar. اولم ير الذين كفروا أنّ السموات والارض كانتا رتقاً ففتقنا هما وجعلنا من الماء كلّ شئ حي افلا يؤمنون (Enbiyâ, 21/30) [Kâfir olanlar görmüyorlar mı ki göklerle yer yapışık iken Biz onları açtık diri her şeyi sudan vücûda getirdik daha îmân etmeyecekler mi?] Ya'nî akl-ı evvel bu zâhir olanları yazdı ve peydâ olan bunlardır. Kendilerinde olan şey yine

kendilerindendir ve kendileriyle berâber getirmişlerdir. Ve müfredât-ı âlem tamâmen peydâ oldular ve âbâ ve ümmühât tamâm oldular. Ve kalem kurudu. Zîrâ bu kalem, kalem-i müfredât idi. Ve âbâ ve ümmühâttan ibâret olan müfredâtın, kalem-i âbâ ve ümmühâtı tamâm oldular ve kalemin işi bitti.

Fasıl

[İnsân-ı Kâmil Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki âlem-i kebîrde üç semâ ve üç arz vardır: Birisi âlem-i ceberûttaki semâvât ve arz-ı hâstır. Ve dîğeri âlem-i melekûttaki semâvât ve arz-ı hâstır. Ve biri de âlem-i mülkteki semâvât ve arz-ı hâstır. تنزيلاً ممّن خلق الارض والسموات العلى (Tâhâ, 20/4) [(Kur'ân) yeri ve yüce gökleri yaratan (Allâh) tarafından gönderilmiştir.] Bu evvelki semâvât ve arzdır. الرحمن على العرش استوى (Tâhâ, 20/5) [Rahmân Arş-ı (alâsında) hükümrândır.] Bu ikinci semâvât ve arzdır. له ما فى السموات ومافى الارض وما بينهما (Tâhâ, 20/6) [Göklerde, yerde ve ikisinin arasında ne varsa hepsi O'nundur.] Bu üçüncü semâvât ve arzdır. وما تحت الثرى (Tâhâ, 20/6) [Yer altında ne varsa.] Mizâçtan ibârettir ve mizâç tahtında âlem-i mürekkebât vardır. Ve mürekkebâtta dahi üç semâvât ve üç arzdır cümlesi altı olur. وهو الذى خلق السموات والارض فى ستة ايامٍ (Hûd, 11/7) [Gökleri ve yeri altı günde (devirde) yaratan O'dur.] "يوم" mertebeden ibârettir. Ya'nî "Altı mertebe yarattım" demektir. ثم استوى على العرش (Hadîd, 11/7) [Arş-ı (a'lâsında) hükümrân olan O'dur.] " ثم " Ya'nî bu altı **[53/a]** mertebeden sonra Arş üzerine müstevî oldu. Bundan murâd insân-ı kâmildir. Zîrâ nüzûlde üç semâvât ve üç arzdan geçti ve urûcda üç semâvât ve üç arzı murâd etti. Ba'dehû Arş'a müstevî oldu. Ve bu âyeti gelen dîğer bir âyetle tefsîr eder: يدبر الأمر من السماء الى الارض ثم يعرج اليه فى يوم كان مقداره الف سنةٍ (Secde, 32/5) [O gökten yere kadar (her işi) tedbîr eder. Sonra (o iş) ona sizin saydığınız hesâb ile bin sene tutan bir günde O'nun nezdine çıkar.]

Ey dervîş! ألف سنةٍ [Bin sene] ekallidir. Ve خمسين ألف سنةٍ [Elli bin sene] ekserdir. Ondan az olmaz ve bundan ziyâde de olmaz. والتين والزيتون وطور سينين وهذا البلدالأمين (Tîn, 95/1-3) [İncire, zeytine, Sînâ Dağı'na ve bu emniyet içinde yüzen şehre yemîn olsun.] التين [İncir'e yemin olsun.] divâttan (divît) ibârettir. Zîrâ deryâ-yı külldür ve câmi'-i nûr ve zulmettir. Ve والزيتون [Zeytin'e yemin olsun.] akl-ı evvelden ibârettir ki kalem-i Hudâ'dır. Ve وطور سينين [Sînâ Dağı'na yemin olsun.] felek-i evvelden ibârettir ki arş-ı Hudâ'dır. وهذا البلدالأمين [Bu emniyet içinde yüzen şehre yemîn olsun.] İnsân-ı kâmilden ibârettir ki mevcûdâtın zübdesi ve hülâsasıdır ve câmi'-i ulûm ve mecma'-i envârdır. Ondan dolayı البلد [Şehir] derler ki insân-ı kâmil mısr-ı câmi'dir ve tamâmiyle ve evsâf-ı hamîde ve ahlâk-ı pesendîde ile ârâstedir. Ve الأمين [Emniyet içinde] ondan dolayı derler ki insân-ı kâmilin yoldan geri dönmesi ve nâkıs kalması havfı yoktur. İnsân-ı kâmil bir şehre vâsıl olmuştur ki o şehir hakkında ومن دخله كان آمناً (Âl-i İmrân, 3/97) [Kim oraya girerse emîn olur.] buyurulur.

Fasıl

[Âlem-i Sağîr'in Divit, Kalem ve Levhi Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki bu risâlede bir def'a nutfe, âlem-i sağîrin divâtıdır denilmiş idi şimdi bil ki, bu nutfe rahm-i mâdere düşdükde tevakkuf eder "Yarıl" diye hitâb gelir yarılır ve iki şâh olur. Bir şâhı tabîat olur ki âlem-i sağîrin kalemidir ve bir şâhı aleka olur ki âlem-i sağîrin levhidir. Ve a'zâ-yı insânînin ibtidâsı bu alekadandır. خلق الانسان من علق (Alak, 96/2) [O, insânı kan pıhtısından yarattı.]

Ey dervîş! Nutfe deryâ-yı küll idi. Zîrâ deryâ sâfî ve münkedirdir ve mahsüs ve ma'kūlü şâmildir. Vaktâki yarılır ve iki şâh olur. Bir şâh-ı tabîat ve bir şâh-ı aleka olur. Şimdi sâfî ve ma'kūlü tabîate hâs olur ve aleka münkedire ve mahsüsa hâs olur. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin şimdi de bil ki, ba'zıları derler ki âlem-i sağîrin kalemi olan bu tabîat âlem-i sağîrin levhi olan aleka üzerine "Yaz" diye hitâb geldi. Kalem **[53/b]** "Ne yazayım" dedi. "Âlem-i sağîrde her ne ki var idi ve mevcûddur ve bu kimsenin öleceği güne kadar olacaklardan yaz" diye hitâb geldi. Kalem bunların cümlesini bu ferzendin alnına yazdı ve kalem kurudu. فرغ الرب من الخلق والخلق والرزق والأجل [Rabb, yaratmak, rızık ve ecelden fâriğ oldu.] İşte bu tâife söylenmiş olduğu gibi söylerler. Velâkin bu bî-çâre der ki "Âlem-i sağîrin kalemi olan bu tabîatı kendi üzerine ve âlem-i sağîrin levhi olan bu aleka üzerine yaz" diye hitâb geldi yazdı. Âkıbet insânın a'zâ-yı dâhiliyye ve hâriciyyesi tamâmıyla zâhir oldu ve tedrîc ile kemâle erişti. Ve merâtib-i tabîatta tedrîc ile tamâmen zâhir oldular ve kemâle geldiler. Cisim ve rûh-i âdemî tamâm oldu. Ya'nî tabîat bu zâhir olanları yazdı ve bu zâhir olan şeyler ise kendileriyle mevcûd olan ve kendilerinden olan ve kendileriyle berâber getirdikleri şeylerdir. İşte âlem-i kebîrin divâtı ve kalemi ve levhi ve âlem-i sağîrin divâtı ve kalemi ve levhi budur.

Ey dervîş! Âlem-i kebîrin divâtı mebde-i nüzûldur. Ve âlem-i sağîrin divâtı mebde-i urûcdur. Ve bu cihettendir ki âlem-i kebîrde evvel olan akıldır ve âhir olan tabîattır. Ve âlem-i sağîrde evvel olan tabîattır ve âhir olan akıldır.

Ey dervîş! Âlem-i kebîr bir âlem idi. Tamâm oldukda âlem-i kebîrin kalemi kurudu. Ama âlem-i sağîr bî-hisâb ve bî-şümârdır. Her bir âlem ki tamâm olur o âlemin kalemi nûrdur. Binâenaleyh âlem-i kebîrin kalem-i mutlakı asla kurumaz ve dâima yazacaktır. Zîrâ bu kelimât asla nihâyete vâsıl olamayacaktır. قل لو كان البحر مداداً لكلمات ربّى لنفد البحر قبل ان تنفد كلمات ربّى ولو جئنا بمثله مدداً (Kehf, 18/109) [De ki: Rabbimin sözleri için deniz mürekkep olsa bir misli de ona ilâve edilse Rabbimin sözleri bitmeden denizler tükenecektir.]

Fasıl

[Nasîhat Beyânındadır]

Ey dervîş! Ma'lûmun olsun ki bu âlemde hoşluk yoktur. Hoşluk talebi etme ki bulamazsın. Zîrâ bu âlemde emn yoktur. Bir kimse dîğer saatte ne olacağını ve nasıl olacağını ve nerede olacağını bilmez. Onun için nasıl emn olur? Ve emn olmadıkça hoşluk nereden olur. Ve eğer olursa hoşluk vehmî olur ve hoşluk vehmî ise akıl olmayan mahalde olur.

Ey dervîş! Yakînen bil ki her kimin aklı varsa yakînen bilir ki bu âlemde **[54/a]** hoşluk yoktur. Âlemde mümkündür ki bir nebî-i ma'sûmu bir mevzi'e vaz' edip üzerine âteş döksünler ve tamâmen yaksınlar. Ve mümkündür ki bî-günâh yüz velîyi dârağacına çeksinler de helâk olsun ve böylede yaptılar. Ve mümkündür ki nîk mahzar ve nîk ahlâk yüz pâdişâh-ı âdilin başında ibtidâ-yi civânîde yoktur. Hakîm ve tabîb-i hâzik bulunup onları muhâfaza ettikleri halde bir hummâ ile helâk olurlar. Ve böyle oldular da. Emniyet, hoşluk ile olur. Her kimin aklı varsa bilir ki bu âlemde emniyet ve hoşluk yoktur.

Beyit

هزار نقش برآرد وزمانه ونبود یکی چنان که در آیینه تصورماست

Tercüme

Zamâna bin nakş izhâr eder. Halbuki bizim âyîne-i tasavvurumuzda olanların birisi olmaz.

Ey dervîş! Uymak lâzımdır ve muvâfakat etmek iktizâ eder. Ola ki selâmetle geçersin.

والحمد لله رب العالمين [Âlemlerin rabbi olan Allâh'a şükürler olsun.] Ondördüncü risâle tamâm oldu. والله أعلم [En doğrusunu Allâh bilir.]

ON BEŞİNCİ RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والعاقبة للمتقين والصلاة على أنبيائه وأوليائه اجمعين

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. İyi âkıbet mü'minlerindir. Salât, bütün peygamber ve velîlerinedir.] Ammâ ba'd ez'afu'z-zuafâ' ve hâdim-i fukarâ' **(Azîzüddîn Muhammed en-Nesefî)** böyle der ki: "Cemâat-i dervîşân كثر هم الله [Allâh onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden levh-i mahfûzun ve hükm-i kazâ ve kaderin beyânı hakkında bir risâle te'lîf etmemi ricâ ettiler. Onların bu ricâsını kabûl ettim ve Hak Teâlâ'dan meded ü yârâ istedim. Tâ ki zelle ve hatâ'dan hıfz eyleye." إلٰه علىما يشاء قديروبالإجابةجدير [O, dilediğini yapmaya kādir ve duâları kabûle lâyıktır.]

Fasıl

[Levh-i Mahfûz Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki levh-i mahfûz-i âmm vardır ve levh-i mahfûz-i hâss vardır. Levh-i mahfûz-i âmm odur ki her ne ki **[54/b]** âlemde oldu ve vücûddur ve olacaktır cümlesi onda mektûb idi. Ve levh-i mahfûz-i hâss odur ki ba'zısı onda mektûb idi. Vaktâki bu makāmât ma'lûmun oldu şimdi de bil ki, levh-i mahfûz dörttür: İlki ceberûttur ve ceberût levh-i mahfûz-i âmmdır. Zîrâ mâhiyât-ı mevcûdâtın cümlesi def'aten ceberûtta idiler ve ondan zâhir oldular. İkincisi akl-ı evveldir ve akl-ı evvel levh-i mahfûz-i hâsstır. Zîrâ âlem-i melekût akl-ı evvelde idiler ve ondan zâhir oldular. Üçüncüsü felek-i evveledir ki felekü'l-eflâktir. Ve felek-i evvel levh-i mahfûz-i hâsstır. Zîrâ âlem-i mülk kâffeten felek-i evvelde idiler ve ondan peydâ oldular. Dördüncüsü nutfe-i âdemîdir ve nutfe levh-i mahfûz-i âlem-i sağîrdir. Zîrâ her ne ki âlem-i sağîrde mevcûd idi onların cümlesi onun nutfesinde mevcûd idiler. Levh-i mahfûz evvel rakk-ı menşûrdur. İkincisi beyt-i ma'mûrdur. Üçüncüsü sakf-i merfû'dur. Dördüncüsü bahr-i mescûrdur. Öyle biliyorum ki tamâm anlamadın bundan daha açık söyleyeyim. Ma'lûmun olsun ki âbâ ve ümmehâttan ibâret olan müfredât levh-i mahfûz ve kitâb-ı Hudâ'dır. Ve her ne ki mevâlîden ibâret olan müfredât levh-i mahfûz ve kitâb-ı Hudâ'dır. Ve her ne ki mevâlîdden ibâret olan mürekkebâtta idi ve mevcûddur ve olacaktır. Cümlesi bu levh-i mahfûz ve kitâb-ı Hudâ'da yazılmıştır. Ve bu kitâb-ı Hudâ'da yazılmamış hişbir şey yoktur. ولارطب ولايابس إلا فى كتاب مبين (En'âm, 6/59) [Arzın karanlıklarındaki bir tek yaş ve kuru bir şey yoktur ki apaçık kitâbta bulunmasın.]

Ey dervîş! Eğerçi mevâlîd dahi kitâb-ı Hudâ'dır. Lâkin mevâlîd zâhir olmuş kitâbdır ve âbâ ve ümmehâtı izhâr edici kitâbdır. Ve her ne ki izhâr edici kitâbda yazılmıştır bu zâhir olmuş

olan kitâbda o zuhûr eder. Öyle biliyorum ki tamâm anlamadın. Bundan daha açık dîğer bir ibâre ile söyleyeyim.

Fasıl

[Felekler ve Yıldızlar Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki eflâk ve encüm Hudâ'nın levh-i mahfûzu ve kitâbıdır. Ve her ne ki var idi ve olan mevcûddur ve olacaktır cümlesi bu levh-i mahfûzda ve kitâb-ı Hudâ'da yazılmıştır ve kalem kurumuştur. فرغ الرب من الخلق والرزق والأجل [Rabb, yaratmak, rızık ve ecelden fârîğ oldu.] Ve kitâb-ı Hudâ'da yazılmamış hiçbir şey yoktur. ولارطب ولايابس إلا فى كتاب مبين (En'âm, 6/59) [Arzın karanlıklarındaki bir tek yaş ve kuru bir şey yoktur ki apaçık kitâbta bulunmasın.] Ve herşey ki Hudâ'nın **[55/a]** levh-i mahfûzunda ve kitâbında mevcûddur hiçbir kimsenin ona ittilâ'ı yoktur. Müneccimler israk-ı sem' ederler ve ondan bir şey anlarlar, halka söylerler. Ve şehb-i sâkib sür'attır ki onların üzerine çarpar. Tâ ki mat'ûn olalar. كذب النجم ورب الكعبة من أمن بالنجوم فقد كفر [Ka'be'nin Rabbine and olsun ki müneccim yalancıdır. Nücûm ilmine inanan kâfirdir.] Ve emsâli var olmuştur.

Ey dervîş! Vâkian ilm-i nücûm ilm-i şerîftir. Ve müneccim eğer hesâbda galat etmez ve zamân ve mekânda sehv eylemez ise doğru söyler. Lâkin Peygamber aleyhi's-selâm müneccimin hüküm etmesini maslahat görmez. Ve Hak Peygamber aleyhi's-selâmın elindedir. Zîrâ câhil kimseler müterreddid ve hâtır olurlar. Söz uzamasın ve maksûddan geri kalmayalım. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin şimdi de bil ki, bu sözün üzerine iki suâl îrâd ederler: Biri odur ki derler, eğer bilcümle eşyâ' kitâb-ı Hudâ'da yazılmış ve kurumuş ise kitâb-ı Hudâ'da yazılmış olan her şey bu âlem-i süflîde zâhir olacaktır. Binâenaleyh renc ve râhat ve saâdet ve şekāvette ve hayr ve şerde mecbûr oluruz. Şimdi eğer mecbûr isek bizim sa'y ve gayretimiz ve perhîz ve ihtiyâtımız nedendir? Ve da'vet-i enbiyâ ve terbiye-i evliyâ ne içindir? Ve tedbîr-i ukalâ ve meâlic-i hükemânın fâidesi nedir? Dîğeri odur ki derler, eğer cümle eşyâ' kitâb-ı Hudâ'da yazılmış ve kitâb-ı Hudâ'da yazılmış olan her şey zâhir olacak ise bu âlem-i süflîde zuhûr eden umûrdan ba'zısı zulüm ve tagallüb ve nâhak yere kan dökmek ve emsâli gibi terbiyesiz ve bî-nesk zâhir oluyor. Lâzım idi ki cümle umûr bu âlem-i süflîde tertîb ve tesviye üzere olmalı idi. Zîrâ kitâb-ı Hudâ'da hiçbir şey bî-tertîb ve bî-nesk yazılmamıştır.

Cevâb

Ma'lûmun olsun ki şekk yoktur ki, eflâk ve encüm kitâb-ı Hudâ'dır. Ve her ne ki var idi ve mevcûd oldu ve olacaktır cümlesi kitâb-ı Hudâ'da yazılmıştır ve kalem kurumuştur. Ve kitâb-ı Hudâ'da yazılmış olan her şey, bu âlem-i süflîde zâhir olacaktır. Velâkin bil ki hükemâ derler ki, eflâk ve encümde yazılmış olan ahkâm-ı cüz'î değildir. Ve âlem-i süflîde harekât-ı eflâk ve encümden zâhir olan eserler vech-i cüz'î üzere değil vech-i küllî üzere zâhir olurlar. Bu sebeble bizim için ihtiyâr vardır ve bu sebeble istediğiniz şeyin tahsîl ve istediğimiz **[55/b]**

şeyin def'i bizim sa'y ü kûşişimize muallaktır. Ve eğer öyle olsaydı eflâk ve encümde ahkâm-ı cüz'î yazılmış olur idi. Ve âlemde eflâk ve encümden zâhir olan eserler vech-i cüz'î üzere zâhir olaydı bizim hiçbir şeyde ihtiyârımız olmaz idi. Ve sa'y ü kûşişimiz zayi' olur idi ve da'vet-i enbiyâ ve terbiye-i evliyâ abes olurdu. Ve tedbîr-i ukelâ ve muâlece-i hükemâ bî-fâide olur idi.

Fasıl

[Felek ve Yıldızların Hareketleri Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki şuarâdan ba'zıları eflâk ve encümden şikâyet ederler ve derler ki, eflâk ve encüm câhilleri terbiye eder ve âlimleri terbiye etmez. Bu şikâyet yerinde değildir ve ne söylediklerini bilmiyorlar. Eğer böyle olsaydı eflâl ve encümün ihtiyârı olurdu. Şöyle ki, istediklerini terbiye ederlerdi ve istediklerini terbiye etmezlerdi. Terbiye etmedikleri için hâl-i şikâyet olur idi. Lâkin eflâk ve encümün ihtiyârı yoktur. Güneş zâhir olduğu vakit herkes üzerine müsâveten şu'lebâr olur. Ve ba'zısına ziyâ vermek ve ba'zısına ziyâ vermemeğe ihtiyârı yoktur. Lâkin ba'zısını ma'mûr eder ba'zısını yakar. Bu dahi güneşin ihtiyârıyla değildir. Ve bu âlem-i süflîde ba'zı umûrun bî-tertîb ve nesk cereyân ettiğini o kimse o cihetten söylüyor ki âlem-i süflînin müdebbirleri olan eflâk ve encüm ihtiyâra mâlik değildir. Onların işi odur ki dâima bu âlemde tarîk-i cüz'î ile değil tarîk-i küllî ile renc ve râhat ekerler ve saâdet ve şekâvet saçarlar. Tâ ki herkesin nasibi ne ise gele. Birine mâl ve câh gelir ve dîğerinin mâl ve câhı gider. Ve bu âlemde saâdet ekdikleri zamânda rahme düşen nutfeden biri saâdet o nutfe ile hem-râh oldu. Ve bu âlemde şekâvet saçtıkları zamânda rahme düşen nutfeden beri şekâvet o nutfeye hem-râh oldu. السعيد من سعد في بن أمه والشقي من شقى في بطن امه [Mes'ûd kişi ana karnında saâdetli olur bedbaht da ana karnında bedbaht olur.]

Fasıl

[Dîğer Bir Soru Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki bu söz üzerine dîğer bir suâl îrâd ederler. Şöyle ki, eğer böyle ise bu âlem-i süflîde eflâk ve encümün tedbîri ve neski tarîk-i cüz'î ile değil tarîk-i küllî ile vâki'dir. Şu halde kâffe-i umûrda **[56/a]** bizim muhtârımız olmak lâzım gelir. Halbuki yoktur. Ve yakînen biliriz ki ba'zı umûrda mecbûruz.

Cevâb

Ma'lûm olsun ki risâlenin evvelinde denilmiş idi ki, levh-i mahfûz dörttür: Biri rakk-ı menşûr ve biri beyt-i ma'mûrdur ve biri sakf-ı merfû'dur ve birisi de bahr-i mescûrdur. O şeyler ki rakk-ı menşûr ve beyt-i ma'mûrda idiler şimdi onların cümlesi sakf-ı merfû'dadırlar. Zîra sakf-ı merfû' o cümlenin mazharıdır ve o cümlenin âleti ve dest-i efrâzdır. Dest-i efrâzlığı böyle azametle ve hikmet üzerine kılar. Nihâyet her zamân bir nakş peydâ olur. Böyle olunca şimdi hakîkatte bizim için iki levh-i mahfûz vardır: Birisi sakf-ı merfû' ve dîğeri bahr-i mescûrdur.

Sakf-ı merfû‘ eflâk ve encümdür. Ve bahr-i mescûr nutfe-i âdemîdir. Vaktâki bu makāmât ma‘lûmun oldu şimdi eflâk ve encümde yazılmış olan şeyler bu âlem-i süflîde zâhir olacaktır ve onda bizim için ihtiyâr yoktur. Ve onun kendinden tahsîli ve kendinden def‘i için bizim sa‘y ü kûşişimiz müessir değildir. Ve her ne ki nutfe-i âdemîde yazılmıştır o âdemde zâhir olacaktır ve insân için onda ihtiyâr yoktur ve onun kendinden ref‘i hiçbir vech ile mümkün değildir. Zîrâ eflâk ve encümde yazılmış olan şeyler tarîk-i küllî ile yazılmıştır. Ve her ne ki nutfe-i âdemîde yazılmıştır, cüz’î olarak yazılmıştır. Söz uzadı ve maksûddan geri kaldık. Garazımız hükm-i kazâ ve kaderi beyân idi.

Fasıl

[Hüküm, Kazâ ve Kader Beyânındadır]

Ma‘lûm olsun ki ilm-i Hudâ bu söylenilmiş olanlar ile hükm-i Hudâ’dır. Ve eflâk ve encümde yazılmış olan şeyler kazâ-yı Hudâ’dır. Ve âlem-i süflîde zâhir olan şeyler dahi kader-i Hudâ’dır. Ya‘nî hükmü ve kazâ ve kaderi bildin şimdi bil ki, redd-i hüküm ve redd-i kazâ mümkün değildir. Velâkin redd-i kader mümkündür.

Ey dervîş! Redd-i küllî mümkün değildir. Fakat redd-i ba‘z mümkündür ve mümkün olan redd-i ba‘z akıl iledir. Ve ba‘zıları derler ki; duâ ve sadaka iledir. Bir kere redd-i kader mümkün olunca her ne vech ile kādir iseler redd ederler.

Ey dervîş! Redd-i kader, kader ile mümkün olur. Zîrâ demir, **[56/b]** demir ile redd olunur. Ya‘nî soğuk eflâk ve encümde yazılmıştır ve bu âlemde zâhir olur. Binâenaleyh soğuğun reddi, sıcak ile ve sıcaklık soğukluk ile ve mekr mekr ile ve leşker sipâh ile redd olunabilinir.

Fasıl

Nasîhat Beyânındadır

Ey dervîş! Sana nasîhat eden her bir azîzin nasîhatını kabûl etmek lâzımdır. Ve Hudâ’dan dinleyesin ve senden dûn olan kimselerden nasîhatı dirîğ etmeyesin. Zîrâ kendisinin mâfevkinden nasîhat kabûl etmek ve kendisinden dûna nasîhat etmek mübârek bir iştir. Ve çok fâideleri vardır. Her kim büyüklerin nasîhatlerini kabûl etmezse bedbahtlık alâmetidir. Ve her kim büyüklerin nasîhatini kabûl ederse nîkbahtlık alâmetidir. Bundan başka iyiler ile ve sâlihler ile sohbet edesin ve kötülerden ve fâsıkların sohbetinden uzaklaşasın. Zîrâ sohbet-i nîkânın kavî eserleri ve azîm hâsiyyetleri vardır.

والحمد لله رب العالمين [Âlemlerin rabbi olan Allâh’a şükürler olsun.] Onbeşinci risâle tamâm oldu. بعون الله تعالى و توفيقه [Allâh’ın yardımı ve tevfîki ile tamâm oldu.]

ON ALTINCI RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والصلاة على خير خلقه اجمعين

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. Salât, bütün mahlûkātın en hayırlısının üzerinedir.] Ammâ ba'd ez'afu'z-zuafâ' ve hâdim-i fukarâ' **(Azîzüddîn Muhammed en-Nesefî)** böyle der ki: "Cemâat-i dervîşân كثر هم الله [Allâh onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden ricâ edip dediler ki: 'Âlem-i sağîrin levh-i mahfûzu hakkında bir risâle te'lîf ediniz. Ve âlem-i sağîrin levh-i mahfûzunu şerh ile takarrur eyleyiniz.' Onların ricâlarını kabûl ettim ve Hak Teâlâ'dan meded ü yârâ istedim. Tâ ki hatâ' ve zelle hıfz eyleye." إنّه علىما يشاء قديروبالإجابةجدير [O, dilediğini yapmaya kādir ve duâları kabûle lâyıktır.]

Fasıl

[İnsânın Bazı Şeylerde Mecbûr Olduğu Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki âlem-i sağîrin levh-i mahfûzu nutfedir. Zîrâ âdemîde zâhir olacak her şey cümleten onun nutfesinde yazılmıştır. Ve böylece saâdet ve şekāvet ve diyânet ve emânet ve hıyânet ve izzet ve hamâkat ve buhl ve sehâvet ve himmet-i âlî ve hasâset ve zenginlik ve fakîrlik ve bunların mânendi hep nutfe-i âdemî ile berâberdir. Ve âdemin bunları kendisinden men'i **[57/a]** hiçbir vecihle mümkün değildir ve âdem bunlarda mecbûrdur. Binâenaleyh her kim saîd ise saâdeti batn-ı mâderden kendisiyle berâber getirmiştir. Ve her kim şakî ise şekāveti batn-ı mâderden kendisiyle berâber getirmiştir. السعيد من سعد في بن أمه والشقي من شقى في بطن امه [Mes'ûd kişi ana karnında saâdetli olur bedbaht da ana karnında bedbaht olur.] Ve saâdet ve şekāvet böylece bildiğin gibi cümle eşyâ'yı da böyle bil. Ve bunların cümlesi nutfe-i âdemîde yazılmıştır ve bunun yazılmasının sebebi budur ki âlem-i süflînin bütün umûru âlem-i ulvîye bağlıdır. Ve âlem-i ulvîde yazılmış olan her şey âlem-i süflîde zâhir olacaktır. İmdi bunların nutfeden zuhûru âlem-i ulvîde yazılmış olmasından nâşîdir. Lâkin âlem-i ulvîde husûs tarîkiyle değil umûm tarîkiyle yazılmış idi. Nutfede ise husûs tarîkiyle yazılmıştır. Lâ-cerem onun kendinden ref'i mümkündür ve bu hâssın ref'i kendinden mümkün değildir. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin şimdi de bil ki bu âlem-i süflîde kendisine saâdet hem-râh olan kimseyi sevdiler ve saâdeti ona refîk eylediler. Nasîbi böyle vaki' oldu. Ve kendisi şekāvet hem-râh olan kimseyi düşmân ittihâz ettiklerinden nâşî şekāveti ona refîk etmiş değildirler. Onun nasîbi böyle vaki' oldu. Zîrâ eflâk ve encümün kârı odur ki dâima saâdet ve şekāvet zîreklik ve hamâkat ve buhl ve sehâvet ve himmet-i âlî ve hasâset ve zenginlik ve fakîrlik bu âlem-i süflîde vech-i husûs üzere değil vech-i umûm üzere ola ve herkesin nasîbi ne ise gele. Ve bu saâdet ve şekāvet hem âdemde eser eyler ve hem de zamânda eser eyler. Bu sebebler her bir zamânda bir hâciyet peydâ olur. Ve her bir zamân ile bir saâdet ve bir şakāvet hem-râh olur. Eğer nutfe zamân-ı sa'd

içinde rahme düşerse o çocuk saîd olur. Ve eğer zamân-ı nahs içinde o nutfe rahme düşerse o çocuk şakî olur. Ve bu söz üzerine bir suâl gelir derler ki, eğer nutfeye böylece saâdet ve şakāvet hem-râh ise niçin ba'zı âdemin ahvâli tebeddül ediyor. Ba'zısının evvel-i ömründe mâlı ve câhı olur ve âhir-i ömründe olmaz. Ve ba'zısının evvel-i ömründe mâlı ve câhı olmaz ve âhir-i ömründe mâlı ve câhı olur. Her şeyi de böyle bil.

Cevâb: Ma'lûm olsun ki bu ezmine-i erbaanın hâsiyyetindendir. **[57/b]**

Fasıl

[Ezmine-i Erbaa Beyânındadır]

Ma'lûmun olsun ki eflâk ve encümün devârânı ve onların ittisâlâtı sebebiyle her bir zamânda bir hâsiyyet peydâ olur. Her bir zamân bir işe lâyık olur. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin şimdi de bil ki, o zamân ki nutfe rahme düşer ve o zamân ki çocuğun sûreti zâhir olur ve o zamân ki çocuğa hayât vâsıl olur ve o zamân ki çocuk vâlidenin karnında çıkar, çocuğun ahvâli hakkında âsâr-ı kaviyye ve hâsiyyât-ı azîmesi vardır. Eğer bu her dört zamân çocuğun ilim ve hikmetine delîl olacak olursa bu her dört zamanın vücûduyla berâber bu çocuk tahsîl-i ulûm husûsunda çok sa'y ü kûşiş eyler. Ve bu çok sa'y ü kûşişin vücûdu ile ittifâkāt-ı hasane oluyor. O çocuk ulûmda yegâne olur. Belki ilim ve hikmette pîşvâ olur ve sâhib-i mezheb veya sâhib-i millet olur. Ve eğer bu her dört zamân çocuğun mâl ve câhına delîl olarak tesâfüf ederse bu her dört zamânın vücûdu ile berâber o çocuk tahsîl-i mâl ve câh husûsunda çok sa'y ü kûşiş eyler. Ve çok sa'y ü kûşişin vücûdu ile berâber tesâdüfât-ı hasane oluyorsa o çocuk mâl ve câhda yegâne olur ve belki pâdişâh olur. Leşker-i kesîre ve hazîne-i tamâme bir pâdişâh olur. Ve eğer tesâdüf söylenilenin aksine olursa ya'nî bu her dört zamân nuhûsetine ve bî-nevâlığına delîl olursa o çocuk her ne kadar mîrâs sebebiyle mâl ve câh-ı kesîre mâlik olsa bile birkaç gün içinde onun bir şeyi kalmaz. Ve her ne kadar bir günlük rızkın talebi husûsunda çok sa'y ü kûşiş eylese fâidesiz olur ve müyesser olmaz. Eğer sabâh taâmı olsa akşam taâmı olmaz. Ve eğer akşam taâmı olursa sabâh taâmı olmaz. Eğer bu her dört zamân çocuğun ahlâk-ı hamîdesine delîl olursa o çocuk begâyet mütevâzi' ve halîm ve kerîm ve diyânetli ve râhata eriştirici olur ve doğru sözlü ve iyi fiilli olur. Ve eğer bu her dört zamân çocuğun kötü ahlâkına delîl olursa o çocuk begâyet sefîh ve bahîl ve zâlim ve bî-diyânet ve incitici olur ve yalancı ve kötü fiilli olur. Ve çocuğun cümle ahvâli hakkında böyle bil. Zühd ve takvâ ve fısk ve **[58/a]** ve hırslı ve tama' ve bunların emsâli böyledir.

Ey dervîş! Her dört zamânın bir şeyi iktifâ etmesi az vaki' olur. Her bir vakitte böyle bir şeyin vukûu ve her bir iklîmde böyle bir şeyin vukû'u nâdirdir. Bâkî ekser evkātta ve ağleb ezmânda bu dört zamân mühtelif vaki' olur ve bu çocuğun ahvâli de muhtelif olur. Ya'nî iki zamân-ı evvel çocuğun saâdetine delîl olmaya müsâdif olur. Ve iki zamân-ı âhir dahi çocuğun şekāvetine delîl olur. O çocuk evvel-i ömründe murâd ile zâhir olur ve âhir-i ömründe

nâmurâdlık ile geçirir. Ve eğer bunun aksi üzere olursa aksi üzere olur. Ve eğer bu her dört zamân muhtelif olursa o çocuğun ahvâli de muhtelif olur. Ömrünün evvelinden âhirine kadar düşe kalka geçer. İşte âlem-i sağîrin levh-i mahfûzunun beyânı budur.

Fasıl

[İnsânın Kendi Davranışlarında Serbest Olduğu Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki bu risâlenin evvelinde denilmiş idi ki nutfe-i âdemî, levh-i mahfûz-i âdemîdir. Zîrâ âdemde zâhir olan her şey bütün onun nutfesinde yazılmış idi. Ve her ne şey ki nutfe-i âdemîde yazılmıştır âdem onda mecbûrdur. Binâenaleyh risâle-i evvelde ettikleri her bir suâli bunun mâkabli olan bu risâlede ederler. Ya'nî derler ki, eğer âdem renc ve râhatta ve saâdet ve şekāvette ve taât ve ma'siyette ve zenginlikte ve fakîrlikte mecbûrdur o halde âdemin sa'y ü kûşiş ve perhîz ve ihtiyâtı ne içindir? Ve da'vet-i enbiyâ ve terbiye-i evliyâ ne içindir? Ve ukalânın tedbîrinin ve hükemânın muâlecesinin fâidesi nedir?

Cevâb

Bu mes'ele evvel ki risâlede dediğimiz mes'elenin aynıdır. Şöyle ki âlem-i süflînin levh-i mahfûzu olan âlem-i ulvîde her ne yazılmış ise tarîk-i küllî ile yazılmıştır tarîk-i cüz'î ile değildir. Bu sebeble bizim için o şeylerde ihtiyâr vardır. Ya'nî o şeyleri kendi için tahsîl etmek ve o şeyleri kendinden def' etmek bizim sa'y ü kûşişimize bağlıdır. Bu risâlede ancak onu söylüyorum. Ya'nî her ne ki nutfe-i âdemde tarîk-i küllî ile yazılmıştır biz o şeylerde muhtârız. Ve her ne ki nutfe-i âdemîde tarîk-i cüz'î ile yazılmıştır biz o şeylerde mecbûruz. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin **[58/b]** şimdi de bil ki, nutfe-i âdemîde cisim ve rûh-i âdemî ve isti'dâd-ı âdemî yazılmıştır. Ve âdem kendisinin cismi ve rûhu olması husûsunda mecbûrdur ve kendisinin isti'dâdı olmasında da mecbûrdur. Ama ef'âlini icrâda muhtârdır. Zîrâ cisim ve rûh ve isti'dâd-ı âdemî nutfe-i âdemîde tarîk-i cüz'î ile yazılmıştır ve ef'âl-i âdemî, tarîk-i küllî ile yazılmıştır. Ya'nî kemmiyyet ve keyfiyyet rûh ve cisim ve isti'dâd ve nutfe-i âdemîde yazılmıştır ve cisim ve rûh ve isti'dâd-ı âdemî mukadderdir. Ama kemmiyyet ve keyfiyyet ve ef'âl nutfede yazılmamıştır ve ef'âl-i âdemî mukadder değildir.

Ey dervîş! Eğer âdem kendi ef'âlinde mecbûr ise çirâ fâil-i hayr müstehakk-ı medhdir. Ve fâil-i şerr müstevceb-i zemmdir? Ve çirâ âkılân ve ârifân emr-i ma'rûf ve nehy-i münker ederler ve ediyorlar? Ve çirâ nasîhatı ve meşvereti makbûl tutmuşlardır ve tutuyorlar?

Ey dervîş! Bunu uzatmaktan garaz odur ki sana yakînen ma'lûm olsun ki, âdem kendi isti'dâdında mecbûrdur ve ef'âlinde muhtârdır. Ve hiç yoktur ki böyledir. Vaktâki bildin ki âdemîler kendi ef'âlinde ve akvâlinde muhtârdırlar ve her ne isterlerse söylerler ve yaparlar ve yerler binâenaleyh da'vet-i enbiyâ ve terbiye-i evliyâ yerindedir. Ve tedbîr-i ukalâ ve muâlece-i hükemâ dahi yerindedir. Ve sa'y ü kûşiş-i âdemî ve perhîz ve ihtiyâd-ı âdemî dahi yerindedir.

Ey dervîş! Âdemînin söylemesi ve yapması ve yemesi berâberdir. Eğer mukadder ise her üçü de mukadderdir ve eğer mukadder değilse her üçü de mukadder değildir. İhtiyâr insânın elindedir. Eğer isterse doğru söyler ve eğer dilerse yalan söyler. Ve eğer isterse çok söyler ve eğer isterse az söyler. Eğer dilerse taât eder ve eğer isterse ma'siyet eder. Ve eğer dilerse çok yapar ve eğer isterse az yapar. Eğer isterse helâl yer ve eğer dilerse harâm yer. Ve eğer isterse çok yer ve eğer dilerse az yer. Ya'nî kavl ve fiil-i âdemî mukadderdir. Kavl ve fiil-i mutlak isti'dadın hilâfına olarak kavl ve fiil-i mukayyed değil. Taklîd-i peder ve mâder bir azîm hicâbdır. Hicâb arkasında kalan kimse hiçbir şeyi o şeyin olduğu gibi bilmez ve görmez. Bu فرغ الرب من الخلق والخلق والرزق والأجل [Rabb, yaratmak, rızık ve ecelden fârig oldu.] hadîsinin ma'nâsı doğrudur. Ve rızık mukadderdir ve ecel dahi mukadderdir. Ama rızk-ı mutlak ve ecel-i mutlak, rızk-ı mukayyed ve ecel-i mukayyed değil. Ve eğer rızk ve ecel mukayyed olsa idi ve takdîr-i rızk ve ecel **[59/a]** etmemiş olsalar idi rızık ve ecel âlemde mevcûd olmaz idi. Rızık ve ecel hakkında bildiğin bu hakîkati kavl ve fiil ve ilim ve halk ve taât ve ma'siyet ve bunun emsâli hakkında da böylece bil. Söz uzadı ve maksûddan uzak düştük.

Fasıl

[İsti'dât ve Çalışma Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki bildin ki âdem isti'dâdında mecbûrdur ve ef'âlinde ve akvâlinde muhtârdır derler. Velâkin bu sözün üzerine dîğer bir suâl îrâd edip derler ki, nutfe-i âdemîde mâdem ki bu çocuk saîddir ya şakîdir ya âlimdir ya câhildir ya zengindir ya fakîrdir ya vüs'a-i rızk sâhibidir veya dar rızklı diye ve bunun emsâli yazılmıştır bunların mutlaka hâsıl olması lâzımdır. Ya'nî bu çocuğun nutfesinde yazılmış olan her şey bu çocuğun sa'y ü kûşişi olmaksızın kendisine hâsıl olmalıydı. Halbuki olmuyor. Mâdem ki onun nutfesinde yazılmış olan her şeyin ona vusûlü onun sa'y ü kûşişine mevkûftur o halde bunun ile nutfesinde o şeyler yazılmamış olan dîğer çocuklar arasındaki fark ne olur?

Cevâb

Ma'lûm olsun ki nutfe-i âdemîde ilim ve mâl ve câh ve rızık ve bunun emsâli yazılmıştır. Velâkin nutfe-i âdemîde bu kadar ilim öğreneceği ve nasıl öğreneceği ve ne kadar mâl tahsîl edeceği yazılmamıştır. Vesâir şeyleri de böyle bil. Nutfe-i âdemîde tahsîl-i ilim ve hikmet isti'dâdı ve mâl ve câh isti'dâdı yazılmıştır. Mâdem ki isti'dâd-ı mâl ve câh bu çocuğun nutfesinde yazılmıştır mâl ve câh bu çocuğun nasîbidir. Velâkin bu çocuğun sa'y ü kûşişine mevkûftur. Vesâir bütün şeyleri de böyle bil. Ve bu çocuk ile dîğer çocuk arasındaki tefâvüt budur ki tahsîl-i ilim ve hikmet veya tahsîl-i mâl ve câh bu çocuğa kolay gelir ve yaptığı az bir sa'y ü kûşiş ile bu çocuk murâdına ve maksûduna erişir. Zîrâ kendi nasîbini taleb ediyor. Ya'nî bir şeyi taleb ediyor ki kendisini o şey için yaratmışlardır. كل ميسر لما خلق له [Herkese, kendisi için yaratılan müyesser olur.] Bu isti'dâda mâlik olmayan dîğer çocuklara tahsîl-i ilim ve hikmet

veya tahsîl-i mâl ve câh güç gelir ve kendisine güç gelen şey de fâidesiz olur. Zîrâ bir şeyi taleb ederler ki onları o şey için yaratmamışlardır.

Ey dervîş! Yakînen ma'lûm oldu ki, **[59/b]** âdem isti'dâd ve sa'y ü kûşiş ile maksûda erişir ve isti'dâtta mecbûrdur ve sa'y ü kûşişte muhtârdır. Binâenaleyh hep cebirdir diyen kimse hatâ' söyler ve hep kaderdir diyen kimse de hatâ' söyler. Ve cebr ve kader vardır. Cebr kendi mahallindedir ve kader de kendi mahallindedir diyen kimse doğru söyler.

Ey dervîş! Tarîk-i müstakîm, cebr ve kader arasındadır. Öyle biliyorum ki tamâmen anlamadın. Bundan daha açık söyleyeyim. Ma'lûm olsun ki âdem iki şeye mâliktir ki o iki şey onu maksûda ve murâda eriştirir: Birincisi akıl, ikincisi ameldir. Aklın vücûdunda mecbûrdur ve amelin işlenmesinde muhtârdır. Böyle olunca cebr ve kader âdemin iki kanadıdır ve âdem bu iki kanat ile maksûda ve murâda erişir. Ve eğer bu iki kanat olmaz veya bu iki kanattan birisi bulunmazsa asla maksûda ve murâda erişemez. Ve akıl iki kısımdır: Birisi akl-ı garîzîdir ve o isti'dâddır. Ve dîğeri akl-ı münkāddır ve o kemâl-i akıldır. Ve amel dahi iki kısım üzerinedir: Amel-i kalb ve amel-i kālıbtır. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin şimdi de bil ki, her bir şeyin isti'dâdı o şeyin hâline münâsib olur. Meselâ tahsîl-i ilim ve hikmetin isti'dâdı, kuvve-i idrâk ve kuvve-i hıfzdır. Her neyi işitirse anlar ve her anladığını hıfz eder. Dîğer taraftan bu isti'dâd her bir kimse hakkında mütefâvüt olur. Bir isti'dâd vardır ki az sa'y ü kûşiş ile bir çok ilim ve hikmet tahsîl eder ve bir isti'dâd vardır ki bir çok sa'y ü kûşiş ile az ilim ve hikmet tahsîl eyler. İlim ve hikmeti böyle bildiğin gibi her şeyi de böyle bil. Her bir şeyin bir isti'dâdı vardır. Ve her çocuğun nutfesinde bir şeyin isti'dâdı yazılmıştır o şey o çocuğun nasîbidir. Ve o çocuğu o şey için yaratmışlardır ve o şeyi işlemesi ona kolay getirmişlerdir. İşte cebr ve kaderin beyânı budur.

Fasıl

Nasîhat Beyânındadır

Ey dervîş! Vaktâki hâlin böyle olduğunu bildiler. Şöyle ki onların bir çok umûrunu onların gelmelerinden mukaddem yapmışlar ve ihzâr etmişlerdir. Râzı ve teslîm oldular ve Hak Teâlâ'nın atâsına kanaât ettiler. Ve vaz' **[60/a]** etmedikleri şeyi kendilerinden ve başkalarından taleb etmediler. Her kime ki bir emrin isti'dâdını gösterdiler onu o emir üzerinde tuttular. Tâ ki onların mâlı ve ömrü zayi' olmaya ve her ikisinin sa'yi, meşkûr ola.

Ey dervîş! Mâlik olduğun şeye râzı olur ve onun şükrünü îfâ eder ve onu ganimet tutar isen mecmu' ve âsûde olursun. Ve eğer mâlik olduğun şeye râzı olmaz ve ziyâdeyi taleb eder isen perîşân ve zahmet içinde olursun. Zîrâ isti'dâdın nihâyeti yoktur. Ve azîzin biri buna nazaran demiştir ki:

Beyit

اگر کنی طلب نا نهاده رنجه شوی وگربداده قناعت کنی بیآسائی

Tercüme

Eğer ezelde mevzû‘ olmayan şeyi istersen mükedder olursun.
Ve eğer atâ-yı Hakk'a kanâat edersen râhat olursun.

والحمد لله رب العالمين [Âlemlerin rabbi olan Allâh'a şükürler olsun.] Allâh Teâlâ'nın avnı ve tevfîki ile on altıncı risâle tamâm oldu.

ON YEDİNCİ RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والعاقبة للمتقين والصلاة والسلام على أنبيائه وأوليائه الطيبين الطاهرين

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. İyi âkıbet mü'minlerindir. Salât ve selâm, temiz ve nezîh olan peygamber ve velîlerinedir.] Ammâ ba'd ez'afu'z-zuafâ' ve hâdim-i fukarâ' **(Azîzüddîn Muhammed en-Nesefî)** böyle der ki: "Cemâat-i dervîşân كثر هم الله تعالى [Allâh Teâlâ onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden ricâ edip dediler ki: 'Ehâdîs-i evâil hakkında bir risâle te'lîf ediniz. Ve beyân ediniz ki bu ehâdîsten murâd bir cevher midir? Yâhûd her bir hadîsten murâd ayrı bir cevher midir? Hadîste vârid olmuştur ki: أول ما خلق الله العقل [Allâh'ın ilk yarattığı şey, akıldır.] ve dîğerinde vârid olmuştur ki: أول ما خلق الله القلم [Allâh'ın ilk yarattığı şey, kalemdir.] ve dîğerinde vârid olmuştur ki: أول ما خلق الله العرش [Allâh'ın ilk yarattığı şey, Arş'tır.] Ve bunun emsâli vârid olmuştur. Ve yine beyân etmeniz lâzımdır ki, mülk nedir ve şeytân nedir?' Onların ricâlarını kabûl ettim ve Hak Teâlâ'dan meded ü yârâ istedim. Tâ ki hatâ' ve zelleden hıfz eyleye." إنه علىما يشاء قديروبالإجابةجدير [O, dilediğini yapmaya kādir ve duâları kabûle lâyıktır.] **[60/b]**

Fasıl

[Akıl ve Onun Kalemi Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki Hak Teâlâ'nın âlem-i melekûtta evvelen yarattığı şey akl-ı evvel idi ki kalem-i Hudâ'dır. Ve Hak Teâlâ'nın âlem-i mülkte evvelen yarattığı şey felek-i evvel idi ki Arş-ı Hudâ'dır. Kalem-i Hudâ olan akl-ı evvel deryâ-yı nûr idi ve Arş-ı Hudâ olan felek-i evvel deryâ-yı zulmet idi. Bu arş üzerine "Yaz" diye hitâb geldi. Kalem "Hudâvendâ ne yazayım?" dedi. "Her ne ki var idi ve mevcûddur ve kıyâmete kadar olacaktır yaz" diye hitâb geldi. Kalem yazdı. إن الله خلق الخلق في ظلمة ثم رش عليهم من نوره فمن اصاب من ذلك النور اهتدى ومن ضل فغوى [Kuşkusuz Allâh halkı karanlıkta yarattı. Sonra üzerlerine nûr serpti. Bundan kendisine nûr isâbet eden doğru yola girdi. Dalâlete düşen de doğru yoldan ayrıldı.] Ya'nî Allâh Teâlâ halkı zulmette halk etti. Ba'dehû onların üzerine kendi nûrundan saçtı. İmdi bu nûrdan kime isâbet eyledi ise hidâyet buldu. Ve kimden inhirâf etti ise gavî oldu.

Ey dervîş! Bil ki raşş-ı nûr ne idi ve oldu? Nûr üç harfdir. "Nûn" ve "vâv" ve "râ"dır. "Nûn" nebîden ibârettir. "Vâv" velîden ibârettir. "Râ" rüşdden ibârettir. Raşş-ı nûr rüşd vermekten ibârettir ve nebî ve velî göndermekten ibârettir. Her kime rüşd ve akıl verdiler ve her kime hâriçten nebî gönderdiler nûr-i âmm buldu. Ve her kimi velî ile âşinâ kıldılar ise nûr-i hâs buldu. يكاد زيتها يضئ ولو لم تمسسه نار نور على نور يهدى الله لنوره من يشاء ويضرب الله الأمثال للناس والله بكل شيئ عليم (Nûr, 24/35) [Âteş dokunmasa da onun yağı hemen ışık verecek gibidir. Nûr üzerine

nûrdur. Hak Teâlâ dilediğini nûruna iletir. Hak Teâlâ insânlara misâl verir. Her şeyi hakkıyla bilen O'dur.]

Ey dervîş! Hudâ âlem-i kebîrde bir kalem yaratmıştır ve o akl-ı evveldir. Ve âlem-i sağîrde de bir kalem yaratmıştır ve o akl-ı âdemîdir. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin şimdi de bil ki, akl-ı âdemînin zâhirde iki kalemi vardır: Ve o iki kalemin biri dildir ve dîğer biri eldir. Dil zuhûr-i ilmin âletidir ve el dahi zuhûr-i ilmin âletidir. Ve dil ve el gerçi kalemdirler ve dâima kitâbettedirler. Velâkin kalem-i hakîkî akıldır. Zîrâ âdemin ilmi ve kudretinin mazharı akl-ı âdemîdir. Ve âdemînin dili ve eli, akl-ı âdemînin sûretidirler. Ve akl-ı âdemîn ilmi ve kudreti âlem-i şehâdette bu iki kalemin gayrî vâsıta ile zâhir olmaz. Dil, aklın sözünü hâzirûna eriştirir. Ve kitâbet, aklın sözünü gāiblere götürür. Ve fıtratın hikmetleri ve ma'kūl olan nükteler dilden zâhir olur. Ve ilmî olan hikmetler ve mahsüs olan san'atlar elden peydâ olur.

Ey dervîş! Akıl âferîdedir. Zîrâ akıl gûyâdır ve dil **[61/a]** dahi gûyâdır. Akıl muallimdir. Ve dil dahi muallimdir. Ve akıl Hudâ'nın rasûlüdür ve dil aklın rasûlüdür. Ehl-i ceberûtun bir sûreti vardır. Ehl-i melekûtun bir sûreti vardır. Ehl-i mülkün bir sûreti vardır. Her şey o şeyin hâline münâsib olur. Ehl-i mülkün sûret-i hissîsi vardır. Ehl-i melekûtun sûret-i aklîsi vardır. Ehl-i ceberûtun sûret-i hakîkîsi vardır. Hak Teâlâ mülkü sûret-i melekût üzerine yaratmıştır ve sıfât-ı melekûtun mazharı kılmıştır. Ve bu makāmdandır ki ehl-i ceberût melekûta âşıktırlar. Ve ehl-i melekût dahi mülke âşıktırlar. Zîrâ ehl-i ceberût melekûtta kendi cemâllerini görürler ve kendi sıfatlarını müşâhede ederler. Ve bu makāmdan demişlerdir ki vücûd aşktan memlûdur ve kendine âşıktır. Cümle harekât içindedirler. Cümlenin şevki vardır kendilerini taleb ederler. Her ne kadar sözün uzamamasını istersem ihtiyârım olmaksızın uzuyor.

Ey dervîş! Vaktâki âlem-i sağîrde bunu öğrendin âlem-i kebîrde dahi böyle bil. Ma'lûm olsun ki akl-ı evvel âlem-i süflîde de iki kaleme mâliktir. Ve o iki kalemin biri nebî ve biri sultândır. Nebî mazhar-ı ilim ve kudrettir. Ve sultân dahi mazhar-ı ilim ve kudrettir. Ve nebî ve sultân eğerçi mazhar-ı ilim ve kudrettirler ve ilim ve kudret dâima onlardan cârîdir. Ama kalem-i hakîkî akl-ı evveldir. Ve akl-ı evvelin ilmi ve kudreti bu âlemde bu iki kalemin gayrî vâsıta ile zâhir olmazlar. Ve bir kimsenin hem mazhar-ı ilim ve hem de mazhar-ı kudreti olması ve hem nebî ve hem de sultân olması câizdir. Ve bu cihetten إنّ الله تعالى خلق أدم على صورت الرحمن [Yüce Allâh, Âdem'i Rahmân sûretinde yaratmıştır.] buyuruldu.

Ey dervîş! Nebî olan âdem akl-ı evvelin sûretidir. Ve akl-ı evvel âdemde kendi cemâlini görür. Ve kendi sıfatlarını ve isimlerini müşâhede eder. Hak Teâlâ âdemi akl-ı evvel sûreti üzere halk etmiştir.

Ey dervîş! Eğerçi akl-ı evvelin âlem-i zâhirde dört kalemi vardır ve akl-ı âdemînin dahi âlem-i zâhirde dört kalemi vardır. Ama eğer her sekizi beyân edersem uzun olur. Ser-rişteyi ezkiyânın eline verdiğimden zekî olanlar kendi fikirleriyle çıkarabilirler. Ve eğer bir kimse

sekizden ziyâdedir derse dahi doğru söyler. Zîrâ âlem-i mülk âlem-i melekûtun âleti ve dest-i efrâzıdır. Efrâd-ı mülkten her bir ferd sıfât-ı melekûtun âletidir. ن والقلم وما يسطرون (Kalem, 68/1) [Kaleme ve kalemin yazdıklarına yemin olsun ki!] "Nûn", ceberûttan ibârettir. Ve "kalem", melekûttan ibârettir. "Vemâ yesturûn", mülkten ibârettir ki kalemin sûretidir.

Ey dervîş! **[61/b]** Eğer ceberûta divât derler ve melekûta kalem derler ve mülke levh derlerse doğru söylerler. Ve eğer ceberûta divât derler ve melekûta kalem derler ve mülke sûret-i kalem ve âlet ve dest-i efrâz-ı kalem derlerse yine doğru olur.

Ey dervîş! Mülk, sûret-i kalem ve âlet ve dest-i efrâz-ı kalemdir. Binâenaleyh kaleme "Yaz" diye hitâb geldi. Ma'nâsı odur ki kendinden kendi merâtibini izhâr et. Ve mülkten kendi sıfâtının mezâhirini ve kendi âletini ve dest-i efrâzını zâhir kıla. O kalem bunları yazdı. Ve وجفّ القلم [Kalem kurudu.]'in ma'nâsı odur ki kalem kendi merâtibini ve kendi âletini ve dest-i efrâzını tamâmen zâhir kıldı. Ve müfredât tamâmen zâhir oldular. Şimdi müfredât her ne yaptıkda iseler kendileriyle berâber getirmişlerdir.

Fasıl

[Aklın Allâh'ın Sıfât ve Fiillerinin Mazharı Olduğu Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki bu risâlenin evvelinde denilmiş idi ki, Hak Teâlâ'nın âlem-i melekûtta ilk yarattığı şey bir cevher idi. Ve o cevherin nâmı akl-ı evveldir ki kalem-i Hudâ'dır. Ve Hak Teâlâ'nın âlemde ilk yarattığı şey bir cevher idi. Ve o cevherin nâmı felek-i evvel idi ki arş-ı Hudâ'dır. Ve bu akl-ı evvel arş-ı Hudâ tahtında mestûrdur. Ve bu akl-ı evvel mazhar-ı sıfât ve esâme-i Hudâ'dır. Ve sıfât ve esâmî ve ef'âl-i Hudâ akl-ı evvelden zâhir olurlar.

Ey dervîş! Hayât ve ilim ve irâde ve kudret ve sem' ve basar ve kelâm akl-ı evvelin sıfatlarıdır. Ve îcâd ve ihyâ ve taallüm ve ef'âl akl-ı evveldirler. Akl-ı evvel azametini ve büyüklüğünü Hudâ'dan gayrî dîğer bir kimse bilmez. Meşâyih-ı kibârdan bir çok kimseler bu akl-ı evvele erişmişlerdir. Ve bu akl-ı evvel ile görür kalmışlardır. Zîrâ akl-ı evvelin sıfâtını ve ef'âlini görmüşlerdir. Ve onun hükmünün fevkinde dîğer bir hüküm görmemişlerdir. Ve onun emrinin fevkinde dîğer bir emir bulmamışlardır. إنما أمره إذا أراد شيئاً ان يقول له كن فيكون (Yâsin, 36/82) [Bir şey yaratmak istediği zamân O'nun yaptığı "ol" demekten ibârettir. Hemen oluverir.] Zannetmişlerdir ki ancak Hudâ odur. Ve bir müddet ona tapmışlardır. Âkıbet Hak Teâlâ'nın inâyeti erişip o hükmün fevkinde bir hüküm görmüşlerdir ve o emrin fevkinde bir emir bulmuşlardır. وما أمرنا إلا وحدة كلمح بالبصر (Kamer, 54/50) [Emrimiz tek bir emirdir. Göz kırpması gibidir.] Ba'dehû onlara onun Hudâ olmayıp halîfe-i Hudâ olduğunu ve onun mazhar-ı sıfât ve ef'âl-i Hudâ olduğu rûşen olmuştur.

Ey dervîş! Kur'ân ve ehadîste bu aklın zikri çoktur. **[62/a]**

Fasıl

[Akl-ı Evvel'in Muhtelif İsimleri Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki bu akl-ı evveli izâfât ve i'tibârât sebebiyle esâme-i muhtelife ile zikretmişlerdir.

Ey dervîş! Eğer bir şeyi yüz nâm i'tibârıyla tesmiye ederlerse bu şey hakîkatte bu yüz isim ile hiç kesret ârız olmaz. Meselâ bir âdemi i'tibârât-ı muhtelife ve esâme-i muhtelife ile zikr ederlerse demirci ve dülger ve ekmekçi ve terzi gibi ve bunun mânendi doğru olur. Ve o âdem hem demirci ve hem dülger ve hem ekmekçi olur. Bu esâme-i muhtelife ile hakîkatte o bir âdem asla kesrette zâhir olmaz. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin şimdi de bil ki enbiyâ bir cevher görmüşlerdir ki diridir. Ve başkasını da diri kılar. Onun adına rûh derler. Zîrâ rûh hayy ve muhyîdir. Ve vaktâki aynı cevheri gördüler ki zâhirdir ve başkalarını da izhâr eder. Onun adına nûr derler. Zîrâ nûr zâhir ve mazhardır.

Ey dervîş! Eğer her birini ta'rîf edersem uzun olur. Ve vaktâki aynı cevheri gördüler ki gönüller üzerine nakkâş-ı ulûmdur. Adına kalem derler. Ve vaktâki aynı cevheri gördüler ki her ne ki var idi ve mevcûddur ve olacaktır cümlesi onda yazılmıştır. Adına levh-i mahfûz derler. Ve eğer aynı cevhere "Beytullah" ve "Beytü'l-Âtîk" ve "Beytü'l-Ma'mûr" ve "Beytü'l-Evvel" ve "Mescid-i Aksâ" ve "Âdem" ve "Rasûl-i Hudâ" ve "Melek-i Mukarreb" ve "Arş-ı Azîm" derlerse doğrudur. Bu cümle esâmî akl-ı evvelindir.

Fasıl

Melek ve Şeytân Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki ba'zıları derler ki melek kâşiftir ve şeytân sâtirdir. Ve ba'zıları derler ki melek sebebtir ve şeytân dahi sebebtir ve sebeb-i keşf melektir. Ve sebeb-i şerr şeytândır ve sebeb-i hayr melektir. Ve sebeb-i şerr şeytândır. Sebeb-i rahmet melektir. Ve sebeb-i azâb melek-i azâbdır. Her kim seni iyi şeylere da'vet eder ve fenâ işlerden alıkor ise melektir. Ve her kim seni fenâ işlere da'vet eder ve iyi işlerden alıkor ise şeytânındır.

Ey dervîş! Kendi vilâyetimde idim. Nesef şehrinde bir gece Peygamber aleyhi's-selâmı rü'yâda gördüm. Buyurdu ki: "Ey azîz! 'Eûzu' okuyan dîvi ve 'Lâ havle' okuyan şeytânı biliyor musun?" **[62/b]** "Hayır Yâ Rasûlllâh!" dedim. Buyurdular ki: "Filan 'Eûzu' okuyan dîvdir. Ve filan 'Lâ havle' okuyan şeytândır. Onlardan ihrâz et." Her ikisini de tanıyordum ve onlarla sohbet etmekte idim. Onların sohbetini terk ettim.

Fasıl

[Melekler Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki bu zayıfın indinde ma'lûm olan budur ki âlem-i ulvînin fâilleri ve âlem-i süflînin fâilleri hep melâikedir. Her birinin ilmi ma'lûmdur ve her birinin makāmı ma'lûmdur. ومامنا إلا له مقام معلوم (Sâffât, 37/164) [İçimizde biri yoktur ki, muayyen bir makāmı bulunmasın.] Onların ilimleri ziyâde ve amelleri başka türlü olmaz. Her biri kendi işiyle meşgūldur. Ve o ilim ve ameli bir kimseden öğrenmemişlerdir. Her birinin ilmi ve ameli kendileri için zâtîdir. Ve onların zâtına hem-râhtır. İşlememek yapamazlar. Ve onun hilâfına dîğer bir iş yapmaya kādir değillerdir. لا يعصون الله ما أمرهم ويفعلون ما يؤمرون (Tahrîm, 66/6) [(Melekler) Allâh'ın buyruğuna karşı gelmez kendilerine buyrulan her şeyi yaparlar.]

Ey dervîş! Akl-ı evvel ancak bir safftır. Ve melâike-i âlem-i ulvî ve âlem-i süflî bir safftırlar. Zîrâ cümle onun mertebesidir. Ve cümlenin mebde'i odur. Ve kâmillerin rücû'u ona olur. Ehl-i kemâlin cennetidir. يوم يقوم الروح والملائكة صفاً لايتكلمون إلا من أذن له الرحمن وقال صواباً ذلك اليوم الحق فمن شاء اتخذ إلىربّه مئاباً (Nebe', 78/38-39) [Rûh ile meleklerin huzurda sâf sâf duracağı gün ancak esirgeyici Rahmân'ın izin verecekleri kimseler söz söyler ve doğruyu söylerler. Hak olan ve muhakkak gelecek olan gün o gündür. Dileyenler Rablerine ilticâ etsinler.] لايتكلمون [Onlar konuşmazlar.] Ya'nî, cümle efrâd-ı mevcûdât söz söyleyemezler. Ancak âdemî söyler. ذلك اليوم الحق [Muhakkak gelecek olan gün, o gündür.] "يوم" [Gün] mertebeden ibârettir. Ya'nî bu mertebe-i insânî haktır. Zîrâ bu mertebe-i insânîye vâsıl olmadıkça rücû' etmek ve kendi mebde' ve meâdını bilmek ve kendi perverdigârını tanımak isti'dâdına mâlik değildir. Şimdi bu mertebede olan her kim isterse rücû' eder. فمن شاء اتخذ إلىربّه مئاباً [Dileyenler, Rablerine ilticâ etsinler.]

Fasıl

Nasîhat Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki âdemîler bu âleme kendilerinin ihtiyârı olmayarak geldiler. Gelip giden yüz binlerce kimselerden ancak biri kendisini hakîkati ile bildi. Ve bu âlemi bu âlemi olduğu vecihle anladı ve dîğerleri nereden gelip nereye gittiklerini bilmedi. Ya'nî kendinin mebde'ini ve meâdını ilm-i yakîn ve ayn-ı yakîn ile anlamadı ve görmedi. Ve bâkînin cümlesi kör geldiler ve kör gittiler. ومن كان فى هذه اعمى فهو فى الأخرة اعمى وأضلّ سبيلاً (İsrâ, 17/72) [Kim (bu dünyâda) körse âhirette de kördür. (Belki de daha) fazla şaşkın olur.] Her birisi hayvânlık mertebesinde gittiler. Ve mertebe-i insânîye erişmediler. Zîrâ bu âlemde şehvet-i batn ve şehvet-i ferc ve muhabbet-i ferzend meşgūl oldular. Ve ömrün evvelinden tâ âhirine kadar onların sa'y ü kûşişleri ve cenk ve sulhları bunun için **[63/a]** idi. Ve bu üç şeyden başka bir şey bilmediler ve görmediler. ولقد ذرأنا لجهنم كثيراً من الجن والانس لهم قلوب لا يفقهون بها ولهم أعين لا يبصرون بها ولهم أذان لا يسمعون بها اولئك كالانعام بل هم اضل اولئك هم الغافلون (A'râf, 7/179) [Andolsun biz cinler ve insânlardan

birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalbleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvânlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gāfiller onlardır.] Ve ba'zı kimseler bu üç mertebeden halâs oldular. Bundan daha büyük dîğer üç puta giriftâr oldular. Ve bu üç hicâbdan geçtiler ve bundan daha kavî dîğer üç hicâbda kaldılar. Ve o ârâyîş-i zâhir muhabbeti ve mâl muhabbeti ve câh muhabbetidir. Ve bu üç put çok azîmdir ve bu üç hicâb pek kavîdir.

Ey dervîş! Dünyâ ancak budur, bundan gayrî değildir. Ve bu her altı şey dünyânın dallarıdır. Ve bu sonuncu üç dal kavî olduğu ve gālip geldiği vakit o evvelki üç dal zayıf ve mağlûb olur. Ve ehl-i dünyânın her biri bu dallardan her birinin sâyesinde oturmuşlardır veya cümlesinin altında oturmuşlardır. Ve bu dalların sâyesini penâh ittihâz eylemişlerdir. Zîrâ tâ ki onların nefsine bir râhat ve lezzet erişe ve onların murâd-ı nefisleri hâsıl ola. Bilmediler ki her bir murâdın altında on nâmurâdlık taayyün olunmuştur. Belki yüz belki de bin. Ve bir kimse bir hoşluk için bin nâhoşluğa nasıl tahammül eder. Ârif asla buna tahammül etmez. O bir hoşluğu terk eder. Velâkin o bir hoşluğu terk etmez. Gaflet sebebindendir. اولئك كالانعام بل هم اضل اولئك هم الغافلون (A'râf, 7/179) [İşte onlar hayvânlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gāfiller onlardır.]

Ey dervîş! Dünyânın bu dalları gölgedir. Kendisi gölgedir. Yoksa bu dalların gölgesi yoktur. Zîrâ dünyânın kendisi gölgedir. Ve vücûd-i zıllî sâhibidir. Görünür velâkin hakîkati yoktur. Ve bu sâyeden bir kimseye bir râhat erişmez. Zîrâ bu sâyeden renc ve zahmet ziyâde olur. Çünkü bu sâyenin serinliği yoktur ve harâreti def' etmez. Belki harâret ve âteş koparır. انطلقوا إلى ظلّ ذى ثلاث شعب لا ظليل ولايغنى من اللهب إنها ترمى بشرر كالقصر كأنه جمالة صفر (Mürselât, 77/30-33) [Üç kola ayrılmış gölgeye gidin ki, onda gölgelik olmaz sizi alevlerden korumaz o birer kızıl saray gibi kıvılcımlar saçar ve her kıvılcımı sapsarı bir deve gibidir.] Söz uzadı ve maksûddan uzak düştük.

Ey dervîş! Hakîkatte hicâb yedi tanedir: Biri muhabbet-i nefstir ve dîğeri bu altı şeyin muhabbeti nefis içindir. Ve bu yedi şeyin her biri bî-pâyân olan cehennemlerden birer cehennemdirler ve her biri aç timsahlardan bir timsahtırlar. Ve her bir zamân bu kadar bin kimseyi yutar ve yine açtırlar. Cümle evsâf-ı zemîme ve ahlâk-ı nâpendîde âdemîde bu yedi şey vâsıtasıyla peydâ olurlar. Ve dünyâda ve âhirette âdeme erişme yoktur bin belâ ve fitne ve renc ve azâb böyle şey vâsıtasıyla erişir. Ve âdem bundan gāfildir ve vaktini gaflette geçirir. **[63/b]** اولئك كالانعام بل هم اضل اولئك هم الغافلون (A'râf, 7/179) [İşte onlar hayvânlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gāfiller onlardır.] Vaktâki hûb-i gafletten uyanır ve şehvet-i sarhoşluktan ayılır ve insânlık mertebesi sebebiyle kemâl-i akle vâsıl olur ve bu âlemi hakîkati üzere bilir ve görür. Ve elbette bu âlemden duyar ve nefret eder. Ve bunun alâmeti oldur ki bu âlemde kuşun kafesi içinde veya bir kimsenin zindân içinde olması gibi olur. Ve bunun alâmeti odur ki bu âlemin hâricine çıkmak istedikde onun sözü فزت ورب الكعبة [Ka'be'nin Rabbine sığındım.] olur.

Ey dervîş! Büyüklerden bir çok kimseler vaktâki bu belâları ve fitneleri bu âlemde gördüler ve dünyâ ve âhirette bu kadar renc ve azâbı gûne gûne gördüler: "Keşke anamdan doğmaya idim ve keşke toprak olaydım" dediler. Ve topraktan daha dûn bir mertebe yoktur. Eğer olaydı onu temennî ederlerdi.

والحمد لله رب العالمين [Âlemlerin rabbi olan Allâh'a şükürler olsun.] On yedinci risâle tamâm oldu.

ON SEKİZİNCİ RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والعاقبة للمتقين والصلاة والسلام على أنبيائه وأوليائه خير خلقه محمدٍ وعلى آلهم واصحابهم الطيبين الطاهرين

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. İyi âkıbet mü'minlerindir. Salât ve selâm, mahlûkātın en hayırlısı olan Hz.Muhammed (s.a.v.)'e, peygamber ve velîlerine, onların temiz ve nezîh âile ve ashâbınadır.] Ammâ ba'd ez'afu'z-zuafâ' ve hâdim-i fukarâ' **(Azîzüddîn Muhammed en-Nesefî)** böyle der ki: "Cemâat-i dervîşân كثر هم الله [Allâh onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden ricâ edip dediler ki: 'Vahy ve ilhâm ve rü'yâ hakkında bir risâle te'lîf ediniz.' Onların ricâlarını kabûl ettim ve Hak Teâlâ'dan meded ü yârâ istedim. Tâ ki hatâ' ve zelleden hıfz eyleye." إنّه علىما يشاء قديروبالإجابةجدير [O, dilediğini yapmaya kādir ve duâları kabûle lâyıktır.]

Fasıl

[İnsân Rûhu Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki her ne vakit ki âdem kendi derûnunu pâk ede ve âyîne-i kalbini sâfî kıla melâike-i semâviyyeye takarrüb eder. Zîrâ melâike-i semâviyye pâk ve sâfîdirler ve ilim ve tahâret sâhibidirler.

Ey dervîş! Rûh-i âdemî, melâike-i semâviyye cinsindendir ve pâk ve sâfî bir cevherdir. Ama beden **[64/a]** vâsıtasıyla âlûde olmuştur ve bulanık olmuştur. Vaktâki lezzât ve şehevât-ı bedeniyyeyi terk eder ve âyîne-i dili pâk ve sâfî kılar. Tekrâr pâk ve sâfî olur. Ve pâk ve sâfî oldukda rûh-i âdemî melâike-i semâviyye ile münâsebet zâhir olur. Ve münâsebet peydâ oldukda yekdîğerine tekābül olan iki âyîne-i sâfî gibi olurlar. Bunda her ne varsa onda zâhir olur ve onda her ne mevcûd ise bunda peydâ olur. Ve bu mülâkāt uyanıklıkda olur ve uykuda olur ve uykuda pek çok kimseye vaki' olur. Ama uyanıklıkda az olur. Ve bu uyanıklıkda olan mülâkāt vecde ve vâride ve hâtır-ı melekî ve iltikā-yı melekîye sebeb olur. Ve uykuda rü'yâ-yı sâdıkaya sebeb olur. Ve bu mülâkātın sebebi levhin sâde ve bî-nakş olmasıdır.

Fasıl

[Semâvî Melekler Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki melâike-i semâviyye cümleten pâk ve sâfîdirler ve cümlesi ilim ve tahâret sâhibidir. Ve her semânın melâikesi safvet ve tahârette yekdîğerinin fevkindedir. Ve ilmi ve tahâreti yekdîğerinden ziyâdedir. Binâenaleyh âdemî her ne kadar riyâzât ve mücâhadât ile ziyâde pâk ve ziyâde sâf olur ilim ve tahâreti ziyâde tahsîl eyler ise onun melâike-i aliyye ile

münâsebeti hâsıl olur. Âkıbet bir makāma erişir ki pâklıkda ve safvette ve ilim ve tahârette cümle melâikeyi geçer. Ba'zıları derler ki akl-ı evvele erişir ve akl-ı evvelden geçemez. Ve aklı evvelden feyiz kabûl eder ve akl-ı evvel onunla Hudâ arasında vâsıta olur. Zîrâ akl-ı evvel melek-i mukarrebdir. Ve ondan daha büyük ve daha ârif ve daha mukarreb başka bir şey yoktur. Ve ba'zıları derler ki akl-ı evvelden dahi geçer ve Hak Teâlâ ile melek vâsıtası olmaksızın söyler ve dinler.

Ey dervîş! Risâlenin evvelinden buraya kadar söylenilmiş olan söz begāyet güzeldir. Ve ehl-i şerîat ve ehl-i hikmetin bu sözde ittifâkı vardır. **[64/b]**

Fasıl

[Şerîat Ehlinin Sözü Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki ehl-i şerîat derler ki, melâike-i semâviyye ba'zı evkātta musavver olurlar ve âdemîlerden ba'zılarına söz söylerler. "Meleğim ve Rasûl-i Hudâ'yım ve bir işle geldim" derler. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de kıssa-i Meryem ve İbrâhîm'den haber verir. Ve yine Kur'ân'da ve ahâdîsde bu ma'nâ çoktur. Ve vakit olur ki o sûret âdemîye zâhir olmaz. Velâkin âdemîye söz söyler ve iş buyurur. Ve bir hâlden haber verir. Ve bu âvâzlara âvâz-ı hâtif derler. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin şimdi de bil ki, melâike-i semâviyye âdemîlerin kalbine söz ilkā ettikleri vakit eğer o ilkā uyanıklıkda olursa adına ilhâm derler ve eğer rü'yâda olursa adı rü'ya-yı sâdıkadır. Ve melâike-i semâviyye musavver olup enbiyâya zâhir oldukları ve kelâm-ı Hudâ'yı enbiyâya eriştirdikleri vakit nâmı vahiydir. İşte vahy ve ilhâm ve rü'yâ-yı sâdık ve melâikenin musavver olması hakkında ehl-i şerîatın sözü budur.

Fasıl

[Hikmet Ehlinin Sözü Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki ehl-i hikmet derler ki bu söylenmiş olan sûretler kendisinde kuvve-i hayâle gālib olan kimseye zâhir olur. Ve bu herkese olmaz ba'zı kimselere olur. Zîrâ âdemîde üç kuvvet vardır: Biri "kuvve-i ilmiyye" dîğeri "kuvve-i ameliyye" ve biri "kuvve-i hayâliyye"dir. Ba'zı kimseler de bu üç kuvvet kavî olarak vaki' olur ve ba'zı kimselerde bu her üç kuvvet zayıf olarak vaki' olmuş olur. Ve ba'zı kimseler için mütefâvit olur. Ya'nî bu üç kuvvetin ba'zısı kavî ve ba'zısı zayıf olurlar. Bu sözden bizim garazımız odur ki, her kimin kuvve-i hayâliyyesi olarak vaki' olmuş olursa bu sûretleri çok görür. Ve bu sûretlerin musavveri ancak râînin bâtınındadır. Nitekim uykuda sûretler peydâ kılar ve uyanıklıkda da yapabilir. Uykuda herkes için olur. Velâkin uyanıklıkda kendisi için kuvve-i hayâle kavî olan kimse için olur. Ve melâike-i semâviyye dâima **[65/a]** kendi makāmlarında olurlar ve kendi işleriyle meşgūl bulunurlar ve kendi işlerinin gayrî bir iş ile meşgūl olamazlar. Ama melâike-i semâviyyenin cümlesi pâk ve sâfîdirler ve cümlesi ilim ve tahâret sâhibidirler. Her kim kendisini riyâzât ve mücâhadât ile pâk ve sâfî kılar ve ilim ve tahâret tahsîl ederse melâike-i

semâviyye münâsebeti peydâ olur. Yekdîğerine mukābil olan iki âyîne gibi olur. Nitekim evvelce söylenmiş idi. Ve bu mülâkāt uyanıklıkta sebeb-i ilhâmdır. Ve uyduda da rü'yâ-yı sâdıkaya sebebdir. İşte melâikenin musavver olması ma'nâsı hakkında hükemânın sözleri budur. Ve Hızır'ı ve İlyâs'ı görmenin ma'nâsı budur. İşte merdân-ı gaybîyi görmenin ma'nâsı budur. Ve şeyhü'l-gayb gibi sâliklerin halvethânede sûretleri görmelerinin ma'nâsı ve sûret-i âdemînin gayrî olan sûretleri ve nûr-i âfitâb ve mâh ve encüm gibi nûrânî sûretler bu sözdür. Söz uzamasın ve maksûddan geri kalmayalım.

Fasıl

[Gaybı Bilmek Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki eğer bir kimse suâl edip der ise ki mâdem ki, melâike gaybîyi bilmiyorlar yarın ne olacağını ve gelecek sene ne olacağını neden biliyorlar?

Cevâb

Ma'lûm olsun ki melâike âlem-i gaybdedirler. Ve âlem-i gaybde dün ve bugün ve yarın yoktur. Ve geçen sene ve bu sene ve gelecek sene yoktur. Geçmiş olan yüz bin sene ve gelecek olan yüz bin sene bî-tefâvüt hâzırdırlar. Zîrâ alem-i gayb, âlem-i ezdâd değildir. Âlem-i şehâdet, âlem-i ezdâddır.

Ey dervîş! Zamân ve ba'z-ı zamân bize göredir. Zîrâ biz eflâk ve encümün ferzendiyiz. Ve âlem-i şehâdet içindeyiz. Âlem-i gaybde zamân ve ba'z-ı zamân yoktur. Her ne ki var idi ve mevcûd oldu ve olacaktır, hâzırdırlar. Binâenaleyh melâike gaybı bilmezler hâzır olan şeyi bilirler. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin şimdi de bil ki, âlem-i gaybden âlem-i şehâdete gelecek olan muayyen şeyi melâike bilirler. **[65/b]** Ve melâike bildikleri için onun aksi bizim âyîne-i dilimizde zâhir olur ve biz de biliriz. Velev ki o şey bir gün sonra veya üç sene sonra veya yüzyıl sonra veya bin sene sonra âlem-i gaybdan bu âlem-i şehâdete gelsin.

Ey dervîş! Bu sözün tafsîli vardır. Ve eğer şerh ile yazarsam uzun olur. Velâkin mâdem ki ser-rişteyi ezkiyânın eline verdim bâkîsini kendileri fikirleriyle çıkarabilirler.

Fasıl

Uyku ve Uyanıklık ve Rü'yâ Görmek Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki âdemînin bir hâli vardır ve o hâle uyanıklık derler. Ve dîğer bir hâli vardır. O hâle de uyku derler. Ve uyku ve uyanıklık ondan ibârettir ki rûh-i âdemî olur. Hâriciyyeyi tanzîm için havâss tarîkinden hârice çıkar ve umûr-i hâriciyyeyi yaptıkdan sonra olur. Dâhiliyyeyi tanzîm için tekrâr içeriye girer. Ve hârice çıktığı ve havâss işle meşgûl olduğu vakit bu hâle uyanıklık derler. Ve içeriye giridiği vakit havâss-ı umûrdan ma'zûl olur. Bu hâle de uyku derler. Ve rûhun içeriye girmesinin bir çok sebebleri vardır. Velâkin bizim murâdımız bu mevzû'da uykunun beyânıdır. Vaktâki uykuyu ve uyanıklığı öğrendin şimdi de bil ki, rü'yâ

görmenin sebebi iki şeydir: Birisi havâss-ı bâtınadandır. Ve dîğeri melâike-i semâviyyedendir. Havâss-ı bâtınadan olan, hayâlden ve hâfızadan nâşîdir. Hayâl, hiss-i müşterekin hazînedârıdır ve hâfız, vehmin hazînedârıdır. Her ikisinin hazînesi vardır. Ve medîd vakitlerde onlardan sûrî ve ma'nevî bir takım şeyler almışlardır. Ve hazîneye vaz' eylemişlerdir. Nihâyet taleb ettikleri vakit onlara arz ederler.

Ey dervîş! Bir takım şeyleri tahattur etmek ve hıfz eylemek bundan ibârettir ki hazînedâr [66/a] o şeyleri onlardan zabt edip hazîneye koyar ve saklar. Ve bir takım şeyleri tahattur etmek bundan ibârettir ki, hazînedârlar o şeyleri taleb vaktinde onlara arz ederler. Eğer çabuk arz ederlerse "Çabuk hâtıra geldi" derler. Ve eğer geç arz ederlerse "Geç hâtıra geldi" derler. Ve asla arz etmemenin sebebi odur ki hazînedârlarda bir bozukluk zâhir olmuş ola. Söz uzamasın ve maksûddan geri kalmayalım. Vakit olur ki hazînedârlar bir şeyi taleb ettikleri vakit arz ederler. Ve vakit olur ki bir şeyi taleb etmeksizin kendiliklerinden arz ederler. Ve eğer uyanıklıkda arz ederlerse insânlar "Falan şey veya falan kimse hâtırımıza geldi veya zikrimize geldi" derler.

Ey dervîş! Bir vakit görülmüş olan güzel sûretler veya bir vakit ekl edilmiş olan güzel taâmlar veyâhûd bir vakitlerde yârân ile vâki' olan cem'iyyetler ve sohbetler gibi ahvâl-ı güzeştenin hâtıra gelmesi hep bu kabîldendir. Ve bu fâidesiz bir fikir ve bî-ma'nâ bir endişe olur. Sûfîler "Nefy-i havâtır tasavvufdan birisidir" derler. Onların murâdı bu havâtırdır. Ve gelecekde de bu nev' endişelerden birtakım şeyler hâtıra gelir ve ma'nâsız olur. Geçmişi ve geleceği nefy etmek lâzımdır. Ve bu uyanıklık hâlidir. Ve eğer uykuda arz ederlerse uyumuş kimse uykuda birtakım şeyler görür ve böyle rü'yâ görmeye i'tibâr yoktur. Ve bu rü'yânın asla ta'bîri olmaz. Nasıl ki uyanıklıkda arz ederler ve o arz fâidesiz ve ma'nâsız olursa uykuda dahi böylece fâidesiz ve ma'nâsız olur. Ve dîğer bir kısım vardır ki bu kabîlden değildir. Velâkin yine havâss-ı bâtınadan neş'et eder ve o rü'yânın i'tibârı vardır. Ve onun ta'bîri vardır.

Ey dervîş! Eğer beden-i âdemîde ihlât-ı erbaadan birisi gālib olursa ve meselâ safrâ gālib bulunursa kuvve-i hayâliyye bir takım şeyleri sarı tasvîr edip rü'yâda arz eder. Sarı gül **[66/b]** ve sarı incir ve sarı elbise ve şu'le saçan âteşli bir mevzi' ve emsâli gibi. Bunun ta'bîri odur ki rü'yâyı gören kimseye halt-ı safrâ galebe etmiştir. Def'-i safrâ etmesi muvâfıkdır. Ve yoksa safrâvî hastalıklar zâhir olur. Eğer bedende safrâ az olursa sarı gül görür ve daha kavî olursa sarı incir görür. Ve eğer bundan daha kavî olursa sarı elbise görür. Ve eğer bundan daha kavî olursa şu'le saçan âteşli bir mevzi' görür. Ve eğer sarı gül görürse hasta olmaz. Zîrâ safrâsı azdır. Onu az teskîn ederse sâkin olur. Ve eğer sarı incir görüp ekl eder ve safrâyı def' etmezse hasta olur. Ve safrâvî sıtma peydâ olur. Eğer bir incir yemiş olursa bir sıtma gelir ve eğer iki yerse iki sıtma gelir. İşte böylece yemiş olduğu adet ile gelir. Ve sarı elbise giyinmiş bulunur ve def'-i safrâ etmezse bir kan sarılık illeti peydâ olur. Ve eğer şu'le saçan âteşli bir mahal görürse ciğeri begāyet harâretli olur ve gāyet harâretten yanmasından korkulur. Ve ekseriyâ yaşayamaz ve

helâk olur. Hılt-ı safrâ hakkında böyle bildiğin gibi dîğer ahlât hakkında da böyle bil. Eğer hûn gālib olursa kuvve-i hayâle kırmızı şeyler tasvîr edip rü'yâda arz eder. Ve eğer balgam gālib olursa kuvve-i hayâle beyaz şeyleri ve akarsuları tasvîr edip rü'yâda arz eder. Ve eğer sevdâ gālib olursa kuvve-i hayâle siyah şeyleri ve karanlık mahalleri tasvîr edip rü'yâda arz eder. Ve bu söylenmiş olan her iki kısım havâss-ı bâtınadan neş'et eder. Ve o kısm-ı evvelin i'tibârı ve ta'bîri yoktur. Ve bu ikinci kısmın i'tibârı ve ta'bîri vardır. Ve o dîğer kısım melâike-i semâviyyedendir. Vaktâki uyku vâsıtasıyla havâss ma'zûl olup bâtında cem' olur ve âyîne-i dil sâfî bulunur. Gönle melâike-i semâviyye ile münâsebet peydâ olur. Ve yekdîğerine mukābil tutulan iki **[67/a]** âyîne-i sâfî gibi olurlar. Nitekim birkaç def'a söylenmiş idi ve bu rü'yânın i'tibârı vardır. Ve bu rü'yânın ta'bîri vardır. Ve rü'yâ-yı sâdıka bundan ibârettir. Ve işte bütünün kırk altı cüz'ünden bir cüz' olan rü'yâ budur.

Fasıl

Nasîhat Beyânındadır

Hayâtta geçireceğin her bir tarîk iyilik ve kem âzârlık tarîkinden geçmiş olursa çok iyi olur.

والحمد لله رب العالمين [Âlemlerin rabbi olan Allâh'a şükürler olsun.] On sekizinci risâle tamâm oldu.

ON DOKUZUNCU RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والصلاة على أنبيائه وأوليائه اجمعين

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. Salât, O'nun bütün peygamber ve velîlerinedir.] Ammâ ba'd ma'lûm olsun ki bu on sekiz risâlede ulemâ ve hükemâ ve meşâyıhın sözü söylenmiştir ve kâfî derecede söylenmiştir. Ve gelecek olan bu iki risâlede ehl-i vahdetin sözü söylenecektir.

Ey dervîş! Bu iki risâle o dîğer risâlelere benzemez. Yekdîğerinden begāyet uzaktır. Öyle ki her neyi ki o tâife isbât etmişlerdir ve ona aynü'l-hakîkat ismini koymuşlardır bu tâife onun cümlesi hayâldir derler ve o tâife ehl-i hayâldir derler.

Ey dervîş! Meyilsiz söz odur ki hiçbir tâife yekdîğerini ta'yîb etmemeli ve cümlesi yekdîğerini ma'zûr tutmalıdır. Zîrâ bu vücûd azamet üzere ve pür hikmettir. Hiçbir kimse bu vücûdu "kemâ hiye" anlayamadı.

Ey dervîş! Bir sineğin hilkatinde ve âferî-nişinde o kadar hikmet ta'biye olmuştur ki, eğer bir hekîm bir sineğin hikmeti hakkında senelerce tefekkür etse onun hikmetlerine tamâmıyla vâsıl olamaz. Bununla berâber sinek halku's **[67/b]** sâadır. Tefekkür et ki, hâr ve hâşâkı böyle olan bu kâr-ı hânenin ne işleri vardır. Ve herkese kendi mertebesi mikdârınca bir şey vermişlerdir. كلّ حزبٍ بما لديهم فرحون (Mü'minûn, 23/53) [Her gurup kendileriyle bulunan (fikir ve davranış) ile sevinirler.]

Fasıl

[Vücûdun Zâhir ve Bâtını Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki vücûd birdir gayrî değildir. Velâkin bu vücûdun zâhiri vardır, bâtını vardır. Bu vücûdun bâtını bir nûrdur ve âlemin cânı ancak bu nûrdur. Âlem bu nûr ile mâl-â-mâldır. Nâmahdûd ve nâmütenâhî bir nûrdur ve bî-pâyân ve bî-gîrân bir bahrdır. Hayât ve ilim ve irâde ve kudret mevcûdât bu nûrdandır. Ve mevcûdâtın görücülüğü ve işiticiliği ve söyleyiciliği ve tutuculuğu ve gidiciliği bu nûrdandır ve mevcûdâtın tabîatı ve hâsiyyeti ve fiili bu nûrdandır. Belki cümlesinin kendisi bu nûrdur. Ve bu vücûdun zâhiri bu nûrun tecellîsidir ve bu nûrun âyînesidir ve bu nûrun mazharı ve sıfâtıdır.

Ey dervîş! Bu nûr da kendi cemâlini görmek ve kendi sıfâtını müşâhede etmek istedi tecellî etti. Ve sıfat-ı fiil ile mültebis oldu. Ve bâtından zâhire ve gaybdan şehâdete ve vahdetten kesrete geldi. Ve kendi cemâlini gördü ve kendi sıfâtını müşâhede eyledi.

Ey dervîş! Eğer bir kimse kendi cemâlini görmek isterse tedbîri odur ki, demir ma'deni peydâ ede ve ondan demirin toprağını çıkara ve o toprağı potaya koya ve erite. Tâ ki demirden gull ve gaşş ayrıla ve demir pâk ve sâfî ola. Ba'dehû o pâk ve sâfî olan demiri parlata ve döğe. Âkıbet âyîne ola. Ve ondan sonra onu mir'ât-ı müsevvâ ve mücellâ kıla ve kendi cemâlini göre.

Ey dervîş! Efrâd-ı mevcûdâttan her bir ferd bu nûrun âyînesidir. Velâkin câm-ı cihânnümâ ve âyîne-i gîtî-nümâ âdemdir. Ve âdem üzerinde hatm oldu. Âdem mevcûdâtın hatmidir. Ya'nî âlem-i âdemin vücûdu tamâm oldu ve âyîne tamâm oldu. Ve bu nûrun sıfâtı tamâmen zâhir oldu ve bu nûrun kendi cemâlini ve celâlini âdemin kemâlinde gördü. Ve kendi sıfâtını müşâhede eyledi ve tamâm olan her şey hatm oldu. **[68/a]**

Ey dervîş! Tesviye isti'dâddan ibârettir. Ya'nî isti'dâd, kabûl-i nûrdur. Nefh-i rûh kabûl-i nûrdan ibârettir. فإذا سويته ونفخت فيه من روحى فقعوا له ساجدين (Hicr, 15/29) [Ona şekil verdiğim ve ona rûhumdan üflediğim zamân, siz hemen onun için secdeye kapanın!]

Ey dervîş! Mevcûdâtın kâffesi âdemin eczâsıdır. Cümle eczâ iş içindedirler ve terakkî ve urûcdadırlar. Âkıbet nihâyette âdem zâhir oldu. Ma'lûm oldu ki mevcûdâtın mi'râcı âdem tarafındandır ve ma'lûm oldu ki kemâl âdemin bulunduğu mahaldedir. Zîrâ kemâl meyvede olur ve mevcûdâtın meyvesi âdemdir. Ve mâdem ki kemâl bu mahaldedir ve mi'râc bu taraftandır binâenaleyh âdem mevcûdâtın Ka'be'si olur. Zîrâ cümle mevcûdât âdem tarafına müteveccihtir ve melâikenin mescûdudur. Zîrâ cümlesi âdemin hâdimidir. وسخر لكم مافى السموات ومافى الأرض (Câsiye, 45/13) [O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendi katından (bir lütûf olmak üzere) size boyun eğdirmiştir.]

Ey dervîş! Secde etmek alnını yere koymak değildir. Bir kimsenin secde etmesi onun için hizmet etmesidir. Binâenaleyh, cümle mevcûdât âdemlere secde etmektedirler. Onun için âdemlere secde etmektedirler ki insân-ı kâmil âdemlerin içindedir. Binâenaleyh âdemlerin cümlesi insân-ı kâmilin tufeylîdir.

Ey dervîş! Bizim âdemden murâdımız insân-ı kâmildir. Ya'nî bu câm-ı cihânnümâ ve âyîne-i gîtî-nümâdır. Ve bu nûrun mazharı ve sıfâtıdır dediğimden murâdımız insân-ı kâmildir. Mevcûdât içinde pek azîz ve pek ârif insân-ı kâmilden gayrî bir şey yoktur. Zîrâ insân-ı kâmil zübde ve hülâsa-i mevcûdâttır. Merâtibin a'lâsından esfeline kadar hep insân-ı kâmildir. Kerrubiyân ve rûhânîyân ve Arş ve Kürsü ve semâvât ve kevâkib cümleten hâdimleridir ve dâima insân-ı kâmilin etrafında tavâf ederler. Ve insân-ı kâmilin umûrunu tanzîm ederler.

Ey dervîş! Bu şerâfet ve kerâmet âdemlerde olan bir şey içindir ki o şey dîğerlerinde yoktur. Ve o akıldır. Akıl âdemiyâna mahsûstur ve âdemin dîğer mevcûdât üzerine fazîleti akıl iledir. **[68/b]**

Fasıl

[Zât ve Vech Mertebeleri Beyânındadır]

Vaktâki vücûdun birden gayrî olmadığını bildin şimdi de bil ki, vücûd hem kadîm ve hem hâdistir. Hem evvel ve hem âhirdir. Hem zâhirdir ve hem bâtındır. Hem hâliktir ve hem mahlûktur. Hem erzâktır ve hem merzûktur. Hem şâhiddir ve hem meşhûddur. Hem hâdimdir ve hem mahdûmdur. Hem sâciddir ve hem mescûddur. Hem âbiddir ve hem ma'bûddur. Hem âlimdir ve hem ma'lûmdur. Hem mürîddir ve hem murâddır. Hem kādirdir ve hem makdûrdur. Hem muhibbdir ve hem mahbûbdur. Hem âşıktır ve hem ma'şûktur.

Ey dervîş! Eğer âlem-i kesretten geçer ve deryâ-yı vahdete erişir ve deryâ-yı vahdete dolar ve âşıkı ve ma'şûku ve aşkı bir bulur ve âlimi ve ma'lûmu ve ilmi bir görürsen bilirsin ki, âlemde mevcûd olan her bir sıfat bu vücûdun sıfâtı ve esâmîsi ve ef'âlidir. Velâkin sıfât mertebe-i zâttadırlar ve esâmî mertebe-i vechdedirler ve ef'âl mertebe-i nefstedirler. Ve efrâd-ı mevcûdâttan her bir ferdin bu üç mertebesi ve iki sûreti vardır: Mertebe-i zât ve mertebe-i vech ve mertebe-i nefisdir ve sûret-i câmia ve sûret-i müteferrikadır. Ve sıfâtın cümlesi mertebe-i zâttadırlar ve esâmî cümleten mertebe-i vechdedirler ve ef'âl cümleten mertebe-i nefistedirler. Ve sûret-i câmia sûret-i zâttır ve sûret-i müteferrika sûret-i vechdir. Ve mertebe-i zât "leyletü'l-kadir" ve "leyletü'l-cum'a"dır. Ve mertebe-i vech "yevm-i kıyâmet" ve "yevm-i cum'a"dır.

Fasıl

[Sıfatların Mazharları Beyânındadır]

Ey dervîş! Vaktâki cân-ı âlemin ancak bu nûr olduğunu ve âlemin bu nûr ile mâl-â-mâl bulunduğunu bildin şimdi bil ki, bu söz üzerine bir suâl îrâd edip derler ki: Mâdem ki âlemin cânı ancak bu nûrdur ve âlem bu nûr ile mâl-â-mâldır. Niçin âlemde kesret peydâ oldu? Ve niçin âlemiyâna bu kadar tefâvüt zâhir oldu?

Cevâb

Ma'lûm olsun ki **[69/a]** efrâd-ı âlem bu nûrun mezâhir-i sıfâtıdırlar ve bunun bir çok sıfatları vardır. Mezâhiri de çok olmak lâzım gelir. Tâ ki bu nûrun sıfatları tamâmen zâhir olsunlar. Bu sebeble âlemde kesret peydâ oldu. Ve eğer bu kesret olmasa idi tevhîdin vücûdu olmazdı. Dîğer bir suâl daha îrâd ederler: Mâdem ki efrâd-ı âlemden her bir ferd bir sıfatın mazharıdır ve âdem mazhar-ı âlemdir. Âdemîleri tefâvüt olmamak lâzım gelir idi. Zuhûr-i âlemde hepsi müsâvî olmalıydı.

Cevâb

Ma'lûm olsun ki âlemde her birinin nesi varsa buna isti'dâdı vardır. Bu nûrun mezâhir-i sıfâtı, sıfâtın isti'dâd-ı zuhûrunda tefâvüt üzerinedir. Her bir şeyin bir şeyle isti'dâd-ı zuhûru vardır. Ve eğer her şeyin bir isti'dâdı olaydı bu nûrun sıfâtı tamâmen zâhir olmaz idi. Ve o

mezâhirden garaz odur ki bu nûrun sıfâtıyla tamâmen zâhir olalar. Binâenaleyh her bir şeyin bir şeyle isti'dâd-ı zuhûru vardır. Ve âdemînin zuhûr-i ilm-i isti'dâdı vardır. Velâkin âdemîleri zuhûr-i ilm-i isti'dâdında dahi tefâvüt üzere geldiler. Zîrâ envâ-ı ilim çoktur ve her nev'in isti'dâd-ı hâssı vardır. Ba'zısının bir nev' ilmi vardır ve ba'zısının on nev' ilme isti'dâdı vardır ve ba'zısının yüz nev' ilme isti'dâdı vardır. Ve ba'zısının isti'dâdı nâkıstır. Ve ba'zısının isti'dâdı vasattır ve ba'zısının isti'dâdı kâmildir. Bu sebebler âdemîlerde bir çok tefâvüt peydâ oldu.

Ey dervîş! Âdemîlerden çoğu âdemîler sûretine mâliktirler. Velâkin ma'nâda âdemî değillerdir. Onlar behâimden ma'dûddurlar ve onlarda behâimin sıfâtı ve ef'âli zâhirdir.

Ey dervîş! Âdemînin alâmeti dört şeydir: İyi akvâl ve iyi ef'âl ve iyi ahlâk ve maâriftir. Her kimde bu dört şey var ise âdemîdir ve her kimde yok ise âdemî değildir. Ve her kimde bu dört şey kemâle erişmiş ise o insân-ı kâmildir. Ve ba'zı isti'dâda hâsiyyet nâmını vaz' etmişlerdir. Ve derler ki: Âdemîden her birinin bir hâsiyyeti **[69/b]** vardır. Meselâ biri şiir söyler ve dîğeri onu söyleyemez ve biri doğru şiir okur ve dîğeri doğru okuyamaz. Ve biri doğru düşünür ve dîğeri onu yapamaz. Ve bunun mânendini cümleye hâsiyyet nâmını vaz' etmişlerdir. Ve şekk yoktur. Bunun hepsi isti'dâd iledir. Her birinin bir şeye isti'dâdı vardır ve o isti'dâdı kendileriyle getirmişlerdir ve cümlenin isti'dâdı gibi değildir. Cümlenin isti'dâdı ezmine-i erbaa hâsiyyeti iledir ve vâkian isti'dâd gibi değildir. Velâkin isti'dâdı terbiye ve perveriş ile ziyâde olur. Ve eğer terbiye ve perveriş bulursa ziyâde olur ve eğer terbiye ve perveriş bulamazsa noksân olur. Nitekim birinin isti'dâdı olur ki rü'yâ-yı sâdıka görür ve birinin isti'dâdı olur ki uyanıklıkda onun bâtını eşyâ'nın aksini çabuk kabûl eder. Nitekim onun yanına bir kimse gelir ve o kimsenin hâtırında bir şey olur. Yâhûd hâtırına gelir. Derhâl onun aksi onun bâtınında peydâ olur. Bu iki kimse bu isti'dâdı riyâzât ve mücâhadât ile bir makāma eriştirebilir ki âlem-i gaybden âlem-i şehâdete gelinceye kadar cârî olan her bir şeyi âlem-i şehâdete vüsûlden mukaddem bu iki kimse o hâlden haberdâr olurlar. Gelecek olan o şeyin aksi onların bâtınında peydâ oldukda onun nâmı ilhâmdır.

Ey dervîş! Vakian efrâd-ı âlem o nûrun mezâhir-i sıfâtıdır. Velâkin iki mazhar begāyet kavî olarak vâki' olmuştur. Birisi insân-ı kebîr ve birisi insân-ı sağîrdir. İnsân-ı kebîr mazhar-ı kudrettir ve insân-ı sağîr mazhar-ı ilimdir. Ya'nî eflâk ve encüm ve anâsır mazhar-ı kudrettirler ve insân-ı kâmil mazhar-ı ilimdir. Ve bu makāmdandır ki âlimiyân bu âlemde gonbed-i hardânın iktizââtı vechi ile mevcûd olabilirler.

Ey dervîş! "Gonbed-i Hadrâ", levh-i mahfûz ve kitâb-ı Hudâ'dır. Kitâb-ı Hudâ'da yazılmış olan her şey kazâ-yı Hudâ'dır. Ve bu âlemde o zâhir olur ki kitâb-ı Hudâ'da yazılmıştır.

Fasıl

[Tenâsüb Beyânındadır]

Ey dervîş! Vaktâki âlemin cânı ancak bu nûr olduğunu ve âlemin bu nûr ile mâl-â-mâl bulunduğunu bildin **[70/a]** şimdi de bil ki, eşyâ'nın yekdîğerinden imtiyâzı sûret ve sıfat sebebiyledir. Zîrâ âlemin cânı bir nûrdur. Velâkin bu nûrun sıfât-ı kesîresi vardır. Mazharı da kesîre olmak îcâb eder. Tâ ki bu nûrun sıfâtı tamâmen zâhir olsun. Ve bu nûr tecelli etti ve bu kadar bin sûreti zâhir oldu. Ve her bir sûret bir sıfatın mazharı oldu. Sûrete mahsûs oldu. Âkıbet bu nûrun sıfâtı tamâmen zâhir oldular. O sûret dâima o sıfata muttasıl ve o sıfat o sûrete muttasıl olacaktır. Sûretlerden hiçbir sûret sûret-i insânîden daha kâmil olmadı. Lâ-cerem bir sıfata mahsûs oldu ki sıfatlardan hiçbir sıfat o sıfattan daha kâmil olmadı ve o nutuktur. Binâenaleyh insân sûret-i insânî ile ve sıfat-ı nutuk ile cümle hayvânâttan mümtâz oldu ve ilim ve ahlâk ile kendi akrânından mümtâz oldu ve kemâle erişti. Ve yine vaktâki bildin ki âlemin cânı bu nûrdur ve âlem-bu nûr ile mâl-â-mâldır. Bundan sonra eğer derlerse ki: "Evvelce olan biz idik ve şimdiki hâlde mevcûd olan biziz ve bundan sonra olacak biziz" doğrudur. Ve eğer derlerse ki "Evvelce olan biz değildik ve şimdiki hâlde olan biz değiliz. Ve bundan sonra olacak olan biz değiliz" bu da doğrudur. Ve yine vaktâki bildin ki âlemin cânı bu nûrdur ve âlem bu nûr ile mâl-â-mâldır. Binâenaleyh her bir sûret ki bu âleme gelir ve bir sıfatla mevsûf olur ve bir isim ile müsammâ olur. Ve vaktâki o bir sûret bu âlemden gider ve dîğer bir sûret gelir ve aynı sıfat ile mevsûf olur ve aynı isim ile müsammâ olur. O tenâsüh cihetinden gelir. Tenâsüb cihetinden odur.

Ey dervîş! Bu risâlede takrîr olunan ehl-i hulûlün sözü değildir ve ehl-i ittihâdın sözü değildir. Zîrâ hulûl iki şey arasında olur. Ya'nî iki vücûd arasında olur. Ve ittihâd dahi iki vücûd arasında olur. Ve bu risâlede vücûd birden gayrî değildir denildi ve bir vücûd isbât olundu. Binâenaleyh **[70/b]** hulûl ve ittihâd bâtıl oldu.

Fasıl

Nasîhat Beyânındadır

Ey dervîş! İyiler ile sohbet et. Kötüler ile sohbet etme. Zîrâ her kim ne buldu ise iyilikden buldu ve her kim her ne buldu ise fenâlıkdan ve fenâların sohbetinden buldu. Ve eğer iyi âdem ile fenâ âdemi anlamak istersen bil ki iyi âdem doğru sözlü ve doğru fiilli ve iyi ahlâklı ve râhat eriştirici olur. Ve fenâ âdem doğru sözlü ve doğru fiilli olmaz ve bed ahlâk ve incitici olur.

Ey dervîş! Çalış ki doğru sözlü ve doğru fiilli ve iyi ahlâklı ve râhat eriştirici olasın. Tâ ki sen kendinden emîn olasın ve başkaları da senden emîn olalar. Ve nerede emniyet varsa orada cennet vardır ve her nerede emniyet yoksa cehennem vardır. Ve âdemînin cennetlik olmasına ve cennet olmasına müsâvî hiçbir ni'met yoktur. Ve âdemin cehennemlik olması ve cehennemde bulunması müsâvî hiçbir mihnet yoktur. Doğru sözlü ve doğru fiilli ve râhat eriştirici âdem

cennetliktir. Vaktâki doğru sözlü ve doğru fiilli ve iyi ahlâklı ve râhat eriştirici kimsenin sohbetine erişir, cennette olur.

Ey dervîş! Bir kimsenin cennetlik olmasına ne saâdettir ve bir kimsenin cehennemlik olması ne şekāvettir. Ve bir kimsenin onun sohbetine erişmesi ve cennette bulunması ne saâdettir ve bir kimsenin onun sohbetine erişmesi ve cehennemde olması ne şekāvettir.

والحمد لله رب العالمين [Âlemlerin rabbi olan Allâh'a şükürler olsun.] On dokuzuncu risâle tamâm oldu. **[71/a]**

YİRMİNCİ RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والصلاة على محمدٍ و آله اجمعين

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. Salât, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve O'nun bütün âilesinin üzerinedir.] Ammâ ba'd ma'lûm olsun ki "Cemâat-i dervîşân كثر هم الله [Allâh onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden ricâ edip dediler ki: 'Ehl-i vahdet âlemi nasıl beyân ederler? Ve onların indinde âlem-i ulvî ve âlem-i süflî hangisidir? Ve âsumân-ı evvel ve yedinci âsumân hangisidir?' beyân ediniz. Onların ricâlarını kabûl ettim ve Hak Teâlâ'dan avn ü yârâ istedim. Tâ ki hatâ' ve zelleden hıfz eyleye." إنه علىما يشاء قديروبالإجابةجدير [O, dilediğini yapmaya kādir ve duâları kabûle lâyıktır.]

Fasıl

[Aklın ve İlmin İnsâna Mahsûs Olduğu Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki ehl-i vahdetten biri olan Ebû Turâb Nesefî böyle söylüyor ki: "Akıl ve ilim, âdemînin gayrîsinde yoktur." Ve Ebû Turâb'ın bu sözden garazı odur ki; ulemâ ve hükemânın sözünü nefy eder. Zîrâ ulemâ ve hükemâ derler ki: Eflâk ve encümün aklı ve ilmi ve irâdesi ve kudreti vardır. Ya'nî her bir felekin aklı vardır. Dokuz felek ve dokuz akıl vardır. Dâima iktisâb-ı ulûm ve iktibâs-ı envâr içindedirler. Ve onların harekâtı ihtiyâr iledir. Ve ulemâ derler ki; melâikenin ilmi vardır. Velâkin onların ilmi tezâyüd etmez. Her biri ne bilirse o onların ilm-i zâtîsidir. Ve Ebû Turâb bu her iki sözü kabûl etmiyor. Akıl ve ilim âdemîye mahsûstur. Ve bu iki sözü nefy ediyordu. Diyor ki: "Eflâkin ve encümün ve melâikenin aklı ve ilmi yoktur. Akıl ve ilim âdemîye mahsûstur. Eflâk ve encüm ve melâike dâima meşgüldürler. Her birinin bir ameli vardır ve kendi ameli ile meşgüldur. Velâkin o ameli işleyememeğe kādir değildir ve o amelin gayrî dîğer bir amel yapamazlar. Binâenaleyh, o amel onların ameli ve irâdesi olmaksızın onlardan vücûda gelir. Ve eflâk ve encüm ve melâike kendi amelinde mecbûrdurlar. Eflâk ve encüm ve melâike mazhar-ı ameldirler. Ve âdemîler mazhar-ı ilimdirler."

Ey dervîş! Hayvânâtın hissi vardır ve cüz'iyyâtı müdriktirler. **[71/b]** Ve harekâtta ihtiyârları vardır. Ve âdemînin aklı ve ilmi vardır. Bâkî hayvânâtın gayrî olan mevcûdâttan hiçbir şeyin aklı ve ilmi ve hissi ve ihtiyârı yoktur. Ve yine Ebû Turâb diyor ki: "Eflâk ve encüm ve anâsır ve mevâlîd nasıl iseler öyle olmuşlardır ve böyle olacaklardır. Evveli ve âhiri yoktur. Hiç bir şeye varlık cihetinden ve hiçbir şeye yokluk cihetinden nihâyet yoktur. Ya'nî eşyâ' gelirler ve giderler ve mâlik oldukları sûreti terk ederler ve dîğer bir sûret alırlar. Ve ba'zı eşyâ' gelmezler ve gitmezler ve mâlik oldukları sûreti terk etmezler." Ve bu sözden Ebû

Turâb'ın garazı odur ki; varın yok olması mümkün değildir. Ve yokun var olması mümkün değildir. Yok dâima yoktur ve var dâima vardır diyor. Eşyâ'nın var olması ve yok olması ondan ibârettir ki müfredât, mürekkeb olurlar. Ve mürekkeb tekrâr müfredâta dönerler. A'râz, kuvvet âleminden âlem-i fiile gelirler ve tekrâr âlem-i fiilden âlem-i kuvvete rücû' ederler ve terkîb sebebiyle mizâç peydâ olur. Ve mizâç, tesviye-yi rûh sebebiyle zâhir olur. Ve bu vâsıta ile mürekkebât müstaidd-i terakkî olur.

Fasıl

Mizâç ve Tesviye Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki vaktâki anâsır ve tabayi' şart-ı vech ile yekdîğeriyle ihtilât ederler. Ve elbette o arada müteşâbihü'l-eczâ bir şey peydâ olur. O müteşâbihü'l-eczâ olan şeye mizâç derler. Vaktâki mizâcın ma'nâsını bildin şimdi de bil ki, tesviyenin ma'nâsı berâber kılmaktır. Ve müsâvâtın ma'nâsı berâberliktir. Her bir mizâcdaki eczâ-i anâsır ve tabayi' berâber olurlar. Ve o eczâ meyânında müsâvât olursa o mizâç mu'tedil olur ve o mizâç müstevî olur. Ve mizâç, mu'tedil olmalıdır ki sûret-i insânîye şâyeste olsun. Ve mizâç müstevî olmalıdır ki kābil-i rûh-i insânî olsun. Ve her bir mizâçta ki eczâ-yı anâsır ve tabayi' berâber olmazlar. Ve o eczâ' arasında müsâvât **[72/a]** bulunmazsa o mizâç gayr-i mu'tedil olur. Ve o mizâç gayr-i müstevî olur. Tesviye hakîkatte isti'dâddır. Ya'nî kabûl-i rûhtur. İsti'dâdın ma'nâsı bu söylenmiş olan şeydir. Ve mizâç gayr-i mu'tedil üç şeyden hâriç değildir. Ya i'tidâle karîb olur veya i'tidâle baîd olur. Yâhûd karîb ve baîd arasında mütevassıt bulunur. Baîd olan şeyler ma'den olurlar ve rûh-i ma'denî zâhir olur. Ve karîb olanlar mizâc-ı hayvânî olurlar ve rûh-i hayvânî zâhir olur. Ve insân envâ'-i hayvândan bir nev'dir. Binâenaleyh, mizâçtan i'tidâle gāyet karîb olan şeyler mizâc-ı insândır. Ve rûh-i insânî peydâ olur. Ve bu mizâca mu'tedil derler. Çünkü begāyet i'tidâle karîbdir. Binâenaleyh mizâc-ı insâna nisbeten mu'tedil geldi. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin şimdi de bil ki, vücûdda mu'tedil-i hakîkî yoktur. Zîrâ mekân-ı mu'tedil ve gıdâ-yı mu'tedil yoktur. Ve eğer mizâç mu'tedil olaydı ve mekân-ı mu'tedili ve gıdâ-yı mu'tedili bulaydı o mizâçta bâkî olurdu. Ve her ikisinin isti'dâdına ya'nî isti'dâd-ı bekāya ve isti'dâd-ı terakkîye mâlik olur idi. Çünkü müfredât isti'dâd-ı bekāya mâliktir velâkin terakkî isti'dâdına mâlik değildir. Ve mürekkebât, isti'dâd-ı terakkîye mâliktirler. Velâkin isti'dâd-ı bekāya mâlik değildir. Zîrâ mürekkebâtta ezdâd müctema'dır. Ve mizâcı münharif kılan esbâb çoktur. Ve esbâbdan bir sebeble saatten saate mizâcın münharif olması mümkündür. Ezdâddan biri ya gālib gelir veya mağlûb olursa o terkîb harâb olur. Eğer mizâç münharif olduğu o hal içinde ittifâk-ı hasene olursa ve o mizâç aslına rücû' eylerse o mizâç birkaç gün daha bâkî kalır. Ve eğer müyesser olmaz ve o mizâç aslına rücû' etmezse fesâdı zâhir ve harâbı peydâ olur. Ve âkıbet bir yere gelir ki her biri kendi aslına rücû' eder ve mizâç kalmaz. O şey kalmaz derlerse doğrudur. Mürekkeb kalmaz müfredât olurlar demektir.

Ey dervîş! Eğer bir kimsenin mizâcı dürüst ve selîm olur ve bir âfet gelmezse yüz yirmi yıla kadar bâkî kalır. Ve buna ecel-i müsammâ **[72/b]** derler. Ve eğer âfet erişir ve âfet eriştiği vakit o mizâç harâb olursa buna ecel-i kazâ derler. Lâ-cerem, hâlleri tebeddül etmez. Ve mâlik oldukları sûreti terk etmezler. Ve bu cihetten eflâk ve encüme âlem-i bekā ve sebât derler. Ve anâsır ve tabâyi' ve ma'den ve nebât ve hayvâna âlem-i kevn ve fesâd ta'bîr ederler.

Ey dervîş! Bu ağaçtan her ne kadar bâlâya çıkılır ise o kadar nâzik ve şerîf ve latîf olur.

Ey dervîş! Ebû Turâb indinde eflâk ve encüm âlem-i süflîdirler. Ve anâsır ve ma'den ve nebât ve hayvân, âlem-i ulvîdirler. Ve böyle de olmak lâzım gelir. Zîrâ mâdem ki biz mevcûdâtın zübdesi ve hülâsası ve meyvesiyiz bizim makāmımız hepsinin fevkinde olmak îcâb eder. Ve bize daha yakın olan her şey daha âlî ve daha şerîf ve daha latîf olur. Ve bu makāmdan demişlerdir ki, eflâk ve encüm kitâb-ı Hudâ ve levh-i mahfûzdurlar. Ve her şey kitâb-ı Hudâ'da yazılmıştır ve kalem kurumuştur. Ve kitâb-ı Hudâ'da yazılmış olan her şey bu âlemde zâhir olacaktır. Ve böyle olduğuna şekk yoktur. Zîrâ ağacın kökünde ve dalında olan her şey elbette ağacın dallarında zâhir olacaktır. Ve ağacın kökünde ve dalında olmayan bir şeyin ağacın dalları üzerinde zâhir olması mümkün değildir.

Fasıl

[Vücûdun Kendinden Olduğu Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki Ebû Turâb der ki: "Bu ağacın kökü kendisindendir ve sâkı kendisindendir ve dalı kendisindendir ve yaprağı kendisindendir ve çiçeği kendisindendir ve meyvesi kendisindendir ve âkili kendisindendir ve bağbanı kendisindendir ve zemîni kendisindendir ve suyu kendisindendir ve havası kendisindendir ve güneşi kendisindendir. Ve hepsi kendisiyle berâber ve hepsi kendisindendir. Bu ağaç her şeydir ve her şey bu ağaçtır. İşte âlem ve âlemiyân hakkında ehl-i vahdetin sözü budur.

Fasıl

[Yirmi Risâle Biterken]

Ey dervîş! Yirmi risâle tamâm oldu. Ve bu yirmi risâlede çok söz söylenmiştir. Bu sözleri **[73/a]** benim söylediğimi ve benden gayrî dîğer bir kimsenin söylememiş olduğunu zann etme. Ve bunları ben bilmişimdir. Benim gayrim olan bir kimse bilmemiştir zann etme. Zîrâ senden âleme hiçbir söz ve senden hiçbir ilim ve senden hiçbir amel gelmez. Çünkü söylenmemiş söz kalmamıştır. Hepsi söylenmiştir ve söylenmektedir ve söylenmemiş hiçbir ilim kalmamıştır. Hepsi bilinmiştir. Ve bilinmektedir ve işlenmemiş hiçbir amel kalmamıştır. Hepsi işlenmiştir ve işlenmektedir. Ve bu makāmdan denilmiştir ki, her ne ki vardır ve olmuştur ve olacaktır. Ve her ne ki yoktur olmamıştır ve olmayacaktır.

Ey dervîş! Vaktâki iyice teemmül ettim âdemîler arasındaki ihtilâfın aslını üç şey gördüm. Ve bu kadar bin seneden beri ve bu ihtilâf ortada mevcûddur ve mevcûd olacaktır: Biri odur ki; ba'zıları derler ki âlemin evveli ve âhiri vardır. Ve bu tâife ulemâdır. İkincisi odur ki; ba'zıları derler ki âlemin evveli vardır ve âhiri yoktur. Ve bu tâife hükemâdır. Üçüncüsü odur ki ba'zıları derler ki; âlemin evveli ve âhiri yoktur ve nasıl ki mevcûddur dâima böyle olmuştur ve muttasıl böyle olacaktır. Ve bu tâife ehl-i vahdettir. Ve yine iyi teemmül ettiğimde yakînen bildim ki bu muhâlefet, ulemâ ve hükemâ arasından asla kalkmaz. Ve bu ilim, kitâb okumakla ve onların münâzarasıyla ma'lûm olmaz ve rûşen olmaz. Zîrâ bu ilim, ehl-i keşfin nasîbidir ve bu ma'rifet, ehl-i zevkin nasîbidir. Şeker görmemiş olan bir kimseye ne kadar ta'rîf etseler sûret-i şekerin nasıl olduğunu hakîkatiyle bilemez. Ve şekeri yememiş olan bir kimseye ne kadar ta'rîf etseler ta'm-ı şekerin nasıl olduğunu hakîkatiyle bilemez.

Ey dervîş! Hakāyık-ı eşyâ'ya ehl-i keşf vâsıl oldular. Ve eşyâ'yı "kemâ hiye" ehl-i keşf gördüler ve bildiler. Bâkîsi cümle uykudadırlar. Rü'yâ görürler ve uyku içinde yekdîğerine hikâye söylüyorlar.

Ey dervîş! Makām-ı keşfe vâsıl olmak ve ehl-i zevk olmak ve hakāyık-ı eşyâ'yı "kemâ hiye" görmek ve bilmek için eğer sinîn-i kesîre riyâzât ve mücâhadât ile meşgūl olmaya ve evvel-i ömürden âhir ömre kadar âriflerin **[73/b]** sohbetinde sâbit olmaya kādir değil isen bari benim bu nasîhatimi kabûl et ve bu nasîhat ile amel eyle ki necât bulasın.

Fasıl

Nasîhat Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki ârifler bu âlemi deryâya ve bu âlemin ahvâlini mevc-i deryâya teşbîh etmişlerdir. Mütevâlîdir. Zîrâ her zamân bir sûret peydâ olur. Ve her zamân bir nakş zâhir olur. Ve hiç birinin bekāsı ve sebâtı olmaz. Birinci sûret henüz tamâm olmadan ve istikāmet bulmadan dîğer bir sûret gelir. Ve o evvelki sûretleri mahv eder. Ve ba'zıları ahvâl-i âlemi rü'yâda görülen şeylere teşbîh etmişlerdir. Ve onlara da benzer. Zîrâ birtakım şeyler görünür ve insânlar ona firîfte olur. Ve o şeylere gönül verirler. Ve dîğer saatte o şeyleri göremezler ve bulamazlar ve âteş-i firâk ile yanarlar.

Ey dervîş! Şekk yoktur ki âriflerin söylemiş oldukları gibidir ve böyle olmuştur ve böyle olacaktır. Velâkin böyle olmakla berâber ne kadar kimse geldi ise ona bağlanırlar ve bu âleme aldanırlar. Ve bu vâsıta ile belâlara ve fitnelere düşerler. Ve türlü türlü azâblara giriftâr oldular. Ve ma'nevî âteşler ile yandılar. Ve ba'zıları hased âteşinde eridi. Ve ba'zıları âteş-i ihtiyâç içinde inler ve feryâd ederler. Uykuda olduklarını ve bunu da uykuda gördüklerini bilmezler. الناس ينام فإذا ماتوا انتبهوا [İnsânlar uykudadırlar öldükleri zamân uyanırlar.]

Ey dervîş! Bu sözü yalnız sana söylemiyorum. Vâkian bu âlemin ahvâlinin sebâtı yoktur. Velâkin ona ister aldanalım ister aldanmayalım mâdemki bu âleme ihtiyâcımız vardır ihtiyâç

sebebiyle nâcinsler ile de sohbet etmek lâzım geliyor. Ve bî-haber olan kimseler ile de kâseye el uzatmak îcâb ediyor. Her şeye tahammül olunabilir ama nâcinsler ile sohbet lüzûmuna ve bî-haberler ile kâseye el **[74/a]** uzatmak îcâbına tahammül olunamaz. Ah olmasaydık ne olurdu!

Ey dervîş! Mâdem ki mevcûd olduk zekâvet ile gitmeli ve selâmetle geçmemiz için cehd etmelidir. Âlemin fitnelerinden bir fitneye düşmeyelim. Zîrâ âlem, belâ ve fitne ile doludur ve azâb ve mihnet ile mâl-â-mâldır. Bütün bu belâ ve fitne ile berâber ayı ve domuz ve kurt ve kaplan ve yılan ve akrep ile de doludur ve bunlar ile sohbet etmek lâzımdır. Ve gece ve gündüz dahi onların sohbetlerine tahammül etmelidir ve belki gece ve gündüz onların hizmetinde de bulunmak îcâb eder. Ve onların memlûkü olmak iktizâ eder. Hak benim yedimde değildir ki söyleyeyim. "h eğer mevcûd olmasa idik ne olurdu. Bu feryâd ve nâleden çî-sûd! Ve bunu uzatmaktan ve çok söylemekten ne fâide! Mâdem ki mevcûd olduk rızâ vermek ve râzı ve teslîm olmak îcâb ediyor.

Ey dervîş! Bu merâtib-i behâimden geçmiş ve merâtib-i insânîye erişmiş ve mertebe-i insânîde ilim ve ahlâk ile âreste olmuş ve bu âlem-i hakîkati vechi ile tanımış ve Hudâ'dan bir koku almış olan her bir kimseyi bilmek istersen onun dört alâmeti vardır: Birincisi terk, ikincisi uzlet, üçüncüsü kanaât, dördüncüsü humûldur. Her kimde bu dört şey var ise ve bu dört şeyi dahi ister ve bu dört şeyi kemâle eriştirmek kaydında bulunursa yakînen bil ki ârif ve âzâddır. Zîrâ irfânsız ve hürriyetsiz bu dört şeyi kendi mülkü yapamaz.

Ey dervîş! Sâlik ve tâlibe dört şey lâzımdır. Zîrâ bu dört şey olmaksızın sülûk müyesser olmaz: Az yemek, az söylemek, az uyumak ve ârifin sohbetinde bulunmak. Ve kâmil ve mükemmil için dîğer dört şey lâzımdır. Zîrâ bu dört şey olmaksızın kemâl olmaz. Ve tekmîl edemez: İyi ef'âl ve iyi akvâl ve iyi ahlâk ve maârif. Ve kâmil ve âzâd olan kimseye dahi dîğer dört şey lâzımdır. Terk ve uzlet ve kanâat ve humûl.

Ey dervîş! Âdem kemâle eriştikde kemâlden sonra ba'zıları tekmîl ile meşgûl olurlar. Ve ba'zıları âzâd **[74/b]** ve fârîğ olur. Âzâdlık ve ferâgat işine mâlik olurlar. Âzâdlar pâdişâhlardır. Söz uzamasın ve maksûddan geri kalmayalım. Ârif-i âzâd ser-mevcûdâttır. Ve bu mevcûdâtın cümlesi bir uğurdan onun nazarı altındadır. Her birini kendi yerinde görür ve her birini kendi mertebesinde tanır ve hiçbir kimse ile ve hiçbir şey ile münâzaa etmez. Ve cümle ile sulh içindedir. Ve cümleden âzâd ve fârîğdir ve cümleyi ma'zûr tutar. Velâkin muhâlefetten kaçar ve muvâfık ile ihtilât eder. Ve ârif-i âzâdın alâmeti bu söylenmiş olan dört şeydir. Her kimde bu dört şey yok ise ve istemezse ve şehvet isterse ve kanâat istemezse tena'um taleb ederse ve terk ve uzlet istemezse ve mâl ve câh ve ihtilât isterse ona alâmettir ki o kimse kendisini bilmemiştir ve hem sohbetlerini tanımamıştır. Ve bu âlemi hakîkati ile görmemiştir. Ve Hudâ'dan bir koku almamıştır. Zulumât içindedir ve azâbât-ı şedîdeye giriftârdır. Ve hiç nûru yoktur. Zîrâ ihtiyâc-ı şehvet, zulmettir ve azâb-ı şedîdedir. Ve ihtiyâc-ı tena'um dahi zulmettir ve azâb-ı şedîdedir.

أوكظلمات فى بحرٍ لجّىٍّ يغشاه موج من فوقه موج من فوقه سحاب ظلمات بعضها فوق بعضٍ إذا أخرج يده لم يكد يراها ومن لم يجعل الله له نوراً فما له من نور (Nûr, 24/40) [(Yâhut kâfirlerin işledikleri) üzerini yığın yığın dalgalar kaplayan, daha üstüne bulutlar gerilmiş engin denizdeki karanlıklar üzerine çöken karanlıklar gibidir. İnsân, bu karanlıklar içinde elini kaldırakcak olsa hemen hemen göremez. Hak Teâlâ kime ışık vermezse onun ışığı yoktur.]

Ey dervîş! Her kimde bir zerre nûr olursa, bu âlem-i bî-sebâtın mâlına ve câhına i'timâd etmez. Ve bu âlemin imâretiyle meşgūl olmaz. Binâenaleyh her kim i'timâd eder ve imâretiyle meşgūl olursa zulmette ve cehlde kalmasından nâşîdir. Ve onun nûr-i aklı örtülmüştür. Ve bu âlemin ahvâli görülen rü'yâ gibi olduğunu ve görünen serâb gibi bulunduğunu bilmez. والذين كفروا أعمالهم كسرابٍ بقيعةٍ يحسبه الظمأن ماءً حتّى إذا جاءه لم يجده شيئاً ووجد الله عنده فوفاه حسابه والله سريع الحساب (Nûr, 24/39) [Kâfirlere gelince, onların işledikleri, çöldeki serap gibidir. Susuz kimse onu su sanır, ona yaklaşınca bir şey bulamaz. Orada Allâh'ı bulur. O da hesâbını tastamâm verir. Zaten Cenâb-ı Hak da hesâbları çarçabuk görücüdür.]

والحمد لله رب العالمين [Âlemlerin rabbi olan Allâh'a şükürler olsun.] Yirminci risâlede tamâm oldu. İkinci cild tamâm oldu. بحمدالله وحسن توفيقه [Âlemlerin rabbi olan Allâh'a şükürler olsun ki O'nun hüsn-i tevfîki ile tamâm oldu.] **[75/a]**

İKİNCİ CİLDE İLÂVE BUYURULAN

BİRİNCİ RİSÂLEDİR

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والعاقبة للمتقين والصلاة والسلام على أنبيائه وأوليائه خير خلقه وعلى آلهم واصحابهم الطيبين الطاهرين

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. İyi âkıbet mü'minlerindir. Salât ve selâm, mahlûkātının en hayırlıları olan peygamber ve velîlerine, onların temiz ve nezîh âile ve ashâbınadır.] Ammâ ba'd **(Azîzüddîn Muhammed en-Nesefî)** böyle der ki: "Cemâat-i dervîşân كثر هم الله تعالى [Allâh onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden ricâ edip dediler ki: 'Zât ve nefis ve vechin beyânı hakkında ve sıfat ve isim ve fiilin beyânı hakkında bir risâle te'lîf ediniz.' Onların ricâlarını kabûl ettim ve Hak Teâlâ Hazretlerinden niyâz ettim. Tâ ki hatâ' ve zelleden hıfz eyleye." إنه علىما يشاء قديروبالإجابةجدير [O, dilediğini yapmaya kādir ve duâları kabûle lâyıktır.]

Fasıl

[Zât ve Vech Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki efrâd-ı mevâlîdin her bir ferdin zâtı ve nefsi ve vechi vardır. Ve sûret-i câmiası ve sûret-i müteferrikası vardır ve sıfatları ve isimleri ve fiilleri vardır. Hepsi sekiz şey olur.

Ey dervîş! Her şeyin sûret-i câmiası o şeyin zâtına mahsûstur. Ve her şeyin sûret-i müteferrikası o şeyin vechine mahsûstur. Ve her şeyin sıfâtı o şeyin zâtına mahsûstur. Ve her şeyin esâmîsi o şeyin vechine mahsûstur. Ve her şeyin ef'âli o şeyin nefsine mahsûstur. Bu söz sana bir misâlin gayrîsiyle ma'lûm olmaz: Ma'lûm olsun ki buğday ağacının zâtı ve nefsi ve vechesi vardır. Ve sûret-i camiası ve sûret-i müteferrikası vardır. Ve esâmîsi ve ef'âli vardır.

Ey dervîş! Mizâç ve habbe ve beyzâ ve nutfenin her dördü mertebe-i zâta mâliktirler. Ve zât-ı mevâlîddirler. Ve zât-ı mevâlîd bundan gayrî değildir. Ve bu dört şey olmaksızın mevâlîdin mevcûd olması mümkün değildir. Her birisi âlem-i tefrîd ile âlem-i terkîb arasında birbirine haddirler. Müfredât için bu berzahlara gelmek lâzımdır. Ve âlem-i terkîbe erişmek için bu berzahlardan geçmek lâzımdır. Ve bu dört şeyin her biri mevâlîdden ba'zı cevherdirler. **[75/b]** Ve bu dört şeyden her biri dört nâm ile tesmiye olunmuştur: Cevher-i evvel ve levh-i mahfûz ve âlem-i ceberût ve divât demişlerdir. Ve bunların cümlesi âlem-i icmâlin nâmlarıdır. Ve zât, âlem-i icmâldendir ve belki kendisi âlem-i icmâldir. Ve vech, âlem-i tafsîldendir ve belki kendisi âlem-i tafsîldir. Ve zâta ve veche kitâb derler. Zât, kitâb-ı mücmeldir ve vech, kitâb-ı mufassaldır. Ve her şey ki kitâb-ı mücmelde yazılmıştır o şey kitâb-ı mufassalda zâhir

olacaktır. Ve kitâb-ı mücmelde yazılmış olan bir şey kitâb-ı mufassalda zâhir olmaz. Ve kitâb-ı mücmelde yazılmış olan kazâ-i Hudâ'dır. Ve kitâb-ı mufassalda zâhir olan şey kader-i Hudâ'dır. Binâenaleyh kazâ, mertebe-i zâttadır ve kader, mertebe-i vechtedir. Söz uzamasın ve maksûddan geri kalmayalım. Ma'lûm olsun ki bu dört şey dört divâttır. Ve her divâtın kâtibi ve kalemi ve levhi kendisiyle berâberdir. Tabîat, mevâlîdin kalemidir. Ve bu kalem dâima kitâbettedir. Yazılmış olan ve yazılacak olan bu kadar kelimâtın cümlesini bu dört divât yazar ve kendi yazar ve kendinden yazar ve kendi üzerine yazar. Her birisi kendinin mâlâbudde olan şeyi kendi kemâline erişinceye kadar kendi ile berâber tutar ve kendinden alır. Ve yine ma'lûm olsun ki, bu kalem hiçbir divâttan iki def'a mürekkeb olmadı ve hiçbir kelimeyi iki def'a yazmadı. Ve hiçbir kalem iki kelime yazmadı ve bu kelimât asla bitmedi ve bitmez. قل لو كان البحر مداداً لكلمات ربّى لنفد البحر قبل ان تنفد كلمات ربّى ولو جئنا بمثله مدداً (Kehf, 18/109) [De ki: Rabbinin sözleri için deniz mürekkep olsa, bir misli de ona ilâve edilse Rabbimin sözleri bitmeden denizler tükenirdi.]

Ey dervîş! Mevâlîd, âbâ ve ümmühâtın tecelliyâtıdır. Ve tecelliyât-ı âbâ ve ümmühâtın nihâyeti yoktur. Nihâyeti olmamakla berâber mükerrer değildirler. Her ne kadar sözün uzamamasını istersem ihtiyârım olmaksızın uzuyor. Garazımız zât ve vech ve nefsin beyânı idi.

Fasıl

[Zât, Vech ve Nefs Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki buğday tohumunu zemîne attıkları vakit o tohum, buğday ağacının zâtıdır. Buğday **[76/a]** ağacının vücûdu âlem-i icmâlden âlem-i tafsîle gelir. Ve kendi nihâyetine erişir. O buğday ağacının nihâyeti buğday ağacının vechidir ve her ikisinin mecmû'u buğday ağacının mertebe-i nefsidir. İmdi buğday ağacı için üç mertebe sâbit oldu: Mertebe-i zât, mertebe-i vech, mertebe-i nefis. Vaktâki buğday ağacının zâtını ve vechini ve nefsini bildin şimdi de bil ki, sûret-i câmi'a, sûret-i zâttır. Zîra buğday ağacında onun sâkından ve dallarından ve yaprağından ve çiçeğinden ve meyvesinden zâhir olacak olan her şeyin cümlesi buğday ağacının zâtında cem' olmuşlardır ve mestûr ve mücmeldirler. Ve sûret-i müteferrika, sûret-i vechtir. Zîrâ buğday ağacının zâtında cem' ve mestûr ve mücmel olan her şey şimdi mertebe-i vechde kâffeten zâhir oldular. Ve müteferrika ve munfasıl oldular. Binâenaleyh her şeyi mertebe-i zâtta takrîr etmişlerdir ve her şeyin ölçüsünü mertebe-i zâtta muayyen kılmışlardır. Velâkin cümlesi mufassal değil mücmel idi ve cümlesi zâhir değil mestûr idi. Onların cümlesi mertebe-i vechde icmâlden tafsîle geldiler. Ve ne idiyseler zâhir oldular ve bu cihetten mertebe-i zâta, "leyletü'l-kadir" ve "leyletü'l-cum'a" derler. Ve mertebe-i veche, "yevm-i kıyâmet" ve "yevm-i cum'a" ve "yevm-i fasl" ve "yevm-i ba's" tesmiye ederler. Vaktâki sûret-i câmi'a ve sûret-i müteferrikayı bildin şimdi de bil ki, buğday ağacının sıfâtı mertebe-i zâttadır. Ve buğday ağacının esâmîsi mertebe-i vechtedir. Ve buğday ağacının ef'âli, mertebe-i nefistedir. Zîrâ sıfat, selâhiyettir. Ve isim, alâmettir. Ve fiil, hâsiyyettir.

Ey dervîş! Buğday ağacının tohumu kendinden sâk ve şâh ve çiçek ve yaprak ve meyve zâhir olmak selâhiyetine hâizdir. Bu şeylerin selâhiyeti ve mâlik olduğu her şeyin selâhiyeti sıfâttır. Ve mertebe-i zâttadır. Ve sâk ve şâh ve yaprak ve meyve o mertebe-i icmâlden mertebe-i tafsîle geldikleri ve yekdîğerinden cüdâ oldukları vakit alâmet-i hâssaya mâliktirler. Zîrâ o alâmet ile yekdîğerinden mümtâz olurlar. Bu alâmet isimlerdir ve mertebe-i vechdedirler. Ve kök ve şâh ve yaprak **[76/b]** ve çiçek ve meyveden her birinin bir fiili vardır. Ve bu ef'âlin cümlesi mertebe-i nefstedir.

Fasıl

[İsim ve Sıfat Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki esâmî, iki kısımdır: Biri ism-i hakîkî ve dîğeri ism-i mecâzdır. Her şeyin ism-i hakîkîsi o şeyin alâmet-i hakîkîsidir ki o şey ile hem-râhtır ve o şeyi dîğer şeylerden mümtâz kılar. Ve ism-i mecâz odur ki, o şey ile hem-râh değildir ve başkalarına vaz' idiler. Ve her şeyin ism-i mecâzîsi o şeyin ism-i ilmîdir. Binâenaleyh isim, müsammânın aynîdir. Yâhûd müsammânın gayrîdir. Ve bu ulemâ arasında vâki' olan ihtilâf bu cihettendir. İsim müsammânın aynîdir diyen kimse ism-i hakîkîyi murâd eder. Ve şekk yoktur ki, ism-i hakîkî müsammânın aynîdir ve isim müsammânın gayrîdir diyen kimse dahi ism-i mecâzîyi murâd eder. Ve şekk yoktur ki ism-i mecâzî müsammânın gayrîdir. Ve yine bil ki, sıfât dahi iki kısımdır: Biri sıfat-ı hakîkî ve biri sıfat-ı mecâzîdir. Her şeyin sıfat-ı hakîkîsi o şeyin selâhiyyetidir, o şey ile hem-râhdır ve mazhar-ı zâttır. Ve her şeyin sıfat-ı mecâzîsi o şeyin arzıdır ki esbâbdan bir sebeble ârız olmuştur ve o şey ile hem-râh değildir. Ve mazhar-ı zât değildir. Zîrâ bu kısma a'râz derler. Binâenaleyh 'sıfat mevsûfun aynîdir' diyen kimse sıfat-ı hakîkîyi murâd eder. Ve şekk yoktur ki sıfat-ı hakîkî mevsûfun aynîdir. Ve sıfat, mevsûfun gayrîdir diyen kimse sıfat-ı mecâzîyi murâd eder. Ve şekk yoktur ki sıfat-ı mecâzî, mevsûfun gayrîdir. Buğday ağacını nasıl böyle bildin ise cümle efrâd-ı mevâlîde hakkında böylece bil.

Fasıl

[Vücûd-i Basît Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki zât ve vech ve nefs-i mürekkeb dîğerdir ve zât ve vech ve nefs-i basît dîğerdir. Ve basît iki kısımdır: Basît-i hakîkî ve basîti mecâzîdir ve her iki kısım mürekkeb gibi değildir. Zât ve vech-i basîti anlamak **[77/a]** için keskin gören ve ince gören bir nazar lâzımdır.

Ey dervîş! Birkaç def'a denilmiş idi ki; vücûd birden gayrî değildir. Ama bunun zâhiri vardır ve bâtını vardır. Bu vücûdun bâtını bir nûrdur. Ve cân-ı âlem ancak bu nûrdur. Âlem bu nûr ile mâl-â-mâldır nâmahdûd ve nâmütenâhî bir nûrdur. Bî-pâyân ve bî-girân bir bahrdır. Mevcûdâtın hayâtı ve ilmi ve irâdesi ve kudreti bu nûrdandır. Görücülük ve işiticilik ve tutuculuk ve gidicilik bu nûrdandır. Mevcûdâtın tabîati ve hâsiyyeti ve fiili bu nûrdandır. Belki

muhakkak hepsi bu nûrdur. Ve bu vücûdun zâhiri bu nûrun mişkâtıdır ve bu nûrun mazhar-ı sıfâtıdır.

Ey dervîş! Bu nâmahdûd ve nâmütenâhî olan nûrun zâtı ve vechi ve nefsi vardır. Ve esâmîsi ve ef'âli vardır. Bu nûrun sıfâtı, mertebe-i zâttadır ve esâmîsi, mertebe-i vechdedir ve ef'âli, mertebe-i nefstedir. Bu nûrun varlığına nazar başkadır. Ve bu nûrun bilcümle mevcûdâta âmm olduğuna nazar başkadır. Ve bu nûrun varlığına ve umûma nazar başkadır. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin şimdi de bil ki, bu nûrun varlığı bu nûrun zâtıdır. Ve bu nûrun bilcümle mevcûdâta âmm olması bu nûrun vechidir. Ve her ikisinin mecmûu bu nûrun mertebe-i nefsidir.

Ey dervîş! Vaktâki bildin ki bu nûr, tamâm-ı mevcûdâta âmmdır ve tamâm-ı mevcûdât, bu nûrun mezâhiri sıfâtı ve esâmîsi ve ef'âlidir. Binâenaleyh, nûrun efrâd-ı mevcûdâttan her bir ferde bir ittisâlı ve mülâkātı vardır. Ve bu cihetten bu mertebeye bu nûrun vechidir denilmiştir. İmdi sen her ne şeye teveccüh edersen yüzünü bu nûrun vechine çevirmiş olursun. فاينما تولوا فثم وجه الله (Bakara, 2/115) [Hangi tarafa dönerseniz Allâh'a (itaât ve ibâdet) ciheti orasıdır.]

Ey dervîş! Her kim her neye taparsa kendi Hudâ'sına tapar. Ve yüzünü Hudâ'ya çevirmiştir. Her ne kadar o kimse bilmez ise de Peygamber aleyhi's-selâm müşriklere dedi ki: "Siz bir Hudâ'ya tapınız." Müşriklere acîb geldi de: أجعل الألهة إلهاً واحداً إنّ هذا لشيء عجاب (Sad, 38/5) [Siz bir Allâh'a tapıyorsunuz, dediğinde müşrikler şaşırırlar, "Tanrıları tek bir tanrı mı yaptı? Bu şaşılacak bir şeydir.] dediler.

Ey dervîş! Hak Teâlâ buyuruyor ki: وما خلقت الجنّ والإنس إلاّ ليعبدون (Zâriyât, 51/56) [Ben cinleri de insânları da, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.] Ve Hak Teâlâ'nın kelâmının hilâfı olmaz. Binâenaleyh yakînen **[77/b]** bil ki, cümlesi Hudâ'ya taparlar. Bir kimsenin Hudâ'nın gayrî bir şeye tapması mümkün değildir. Her kim yüzünü herhangi bir şeye çevirse bir Hudâ'ya tapar. Bu söz begāyet güzeldir. Her kim anlarsa umûr-i sa'b ona âsân olur ve âlemin kapıları ona açılmış olur ve halk-ı âlem ile sulh üzere olur ve i'tirâz ve inkârdan âzâd olur.

Ey dervîş! Her kim vech-i Hudâ'ya erişti ve vech-i Hudâ'yı gördü ise Hudâ'ya tapar. Velâkin müşriktir. وما يؤمن اكثرهم بالله إلا وهم مشركون (Yûsuf, 12/106) [Onların çoğu, ancak Allâh'a eş, ortak katarak O'na inanırlar.] Ve bütün gün insânlar ile münâzaadadır ve inkâr ve i'tirâz içindedir. Ve her kim vech-i Hudâ'dan geçti ve zât-ı Hudâ'ya erişti ve zât-ı Hudâ'yı gördü ise Hudâ'ya tapar ve o muvahhiddir ve i'tirâz ve inkârdan âzâddır.

Fasıl

[Mişkât Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki nûrun nasıl ki zâtı ve vechi ve nefsi ve sıfâtı ve esâmîsi ve ef'âli varsa mişkât-i nûrun dahi öylece zâtı ve vechi ve nefsi ve sıfâtı ve esâmîsi ve emsâli vardır. Ve nasıl ki sıfât-ı nûr mertebe-i zâtta ve esâmîsi, mertebe-i vechde ve ef'âl, mertebe-i nefste ise sıfât-ı

mişkât dahi mertebe-i zâttadır. Ve esâmîsi mertebe-i vechtedir. Ve ef'âl mertebe-i nefstedir. Vaktâki bu makāmâtı öğrendin şimdi de bil ki, nûrun esâmîsi ve ef'âli mişkâtsiz zâhir olmaz. Ve mişkâtin esâmîsi ve ef'âli de nûrsuz zâhir olmaz. Ve her ikisi yekdîğeriyle zâhir olurlar. Ve böyle olmak lâzım gelir. Zîrâ nûr vikāye-i mişkât cihetindendir ve mişkât, vikāye-i nûr cihetindendir. Binâenaleyh, nûr bî-vikāye nasıl zâhir olur ve mişkât bî-vikāye nasıl peydâ olur. Zât ve vech ve nefis yekdîğeriyledir. وهو معكم أينما كنتم (Hadîd, 57/4) [Her nerede olursanız O sizinle berâberdir.] إنّ الذين يبايعونك إنّما يبايعون الله (Fetih, 48/10) [Sana bîat edenler, ancak Allâh'a bîat etmişlerdir.] Ve esâmî ve ef'âlin her ikisi yekdîğeriyle berâberdirler. وما رميت إذ رميت ولكنّ الله رمى (Enfâl, 8/17) [Attığın zaman sen atmadın. Allâh attı.] كنت له سمعاً وبصراً ويداً ولساناً بي يسمع وبي يبصر وبي يبطش وبي ينطق [Ben onun kulağı, gözü, eli ve dili olurum. Benimle duyar, benimle görür, benimle dokunur ve benimle konuşur.]

Ey dervîş! Her kim bu nûrdan haberdâr ise **[78/a]** bu nûrun cümle vechinden haber verdi. Velâkin bu nûrun zâtından haber vermedi. Zîrâ bu nûrun zâtından haber vermek mümkün değildir.

Ey dervîş! Vücûd-i mutlaktan nasıl haber veriyor? Bu vücûd ki sâde ve bî-nakş ola onu nasıl ta'rîf etsinler? Vücûd-i mukayyedden haber verilemiyor. Vücûd-i mutlaktan haber vermek bundan ziyâde mümkün değildir. Zîrâ evveli ve âhiri ve haddi ve nihâyeti ve misâl-i mânendi olmayan bir nûrdur. Bunu ve bunun emsâlini söylemek mümkündür. Fir'avûn Mûsâ aleyhi's-selâmdan suâl etti ki: "Senin Hudâ'n nerede?" Zâttan suâl ettiğini biliyor idi. Ve zâttan haber vermek mümkün olmadığını biliyor idi. Ve vechten haber verdi. Fir'avûn hâzır olan cemâate dedi ki: "Sizin peygamberiniz dîvânedir. Ben zâttan suâl ediyorum o vechten cevâb veriyor." قال فرعون وما ربّ العالمين قال ربّ السموات والأرض ومابينها إن كنتم موقنين قال لمن حوله ألا تستمعون قال ربكم وربّ أبائكم الأولين قال إنّ رسولكم الذي أرسل إليكم لمجنون قال رب المشرق والمغرب وما بينهما إن كنتم تعقلون (Şûarâ, 26/23-28) [Fir'avûn dedi ki: "Bütün âlemlerin Rabbi nedir?" (Mûsâ) cevâb verdi: "Sizler anlıyor ve takdîr ediyorsanız, O göklerle yerin arasındaki her şeyin Rabbidir." (Fir'avûn) etrafında bulunanlara: "İşitmiyor musunuz?" dedi. (Mûsâ devâm ederek) dedi ki: "O sizin de, geçmiş atalarınızın da Rabbidir." Fir'avûn dedi: "Size gönderilen bu peygamber delidir." Mûsâ devâm etti: "O maşrık ve mağribin de aralarındaki her şeyin de Rabbidir. Buna akıl erdiremiyor musunuz?"] Fir'avûn kasden suâl etti. Zîrâ biliyor idi ki zâttan haber vermek mümkün değildir.

Ey dervîş! Fir'avûn ârif idi ve Mûsâ'yı bilir idi ve Hudâ'yı tanırdı ve Mûsâ'yı inkâr etmezdi. Velâkin "Ben senden büyüğüm. Zîrâ senin ilmin vardır ve kudretin yoktur ve benim ilmim ve kudretim vardır" derdi. أنا ربكم الأعلى (Nâziât, 79/24) [Ben sizin en yüce Tanrınızım! dedi.] Mûsâ'yı inkâr etmediğinin delîli a'lâ dır.

Fasıl

Nasîhat Beyânındadır

Ey dervîş! Büyüğü ve küçüğü azîz tut. Ve dostuna ve düşmanına tevâzu‘ et. Tâ ki dost daha ziyâde dost ola ve düşman daha ziyâde düşman olmaya belki dost ola. Âdet-i havâss **[78/b]** odur ki, her ne kadar dostluk ve muhabbet ziyâde olursa âdâb ve [koruması da fazlalaşır. Avâmın âdetine göre dostluk ve muhabbet ne kadar fazlalaşırsa, âdâb ve koruması da o kadar] daha az olur. Ve bu fenâ âdettir. Zîrâ bir yere gelir ki dostluk düşmanlığa mübeddel olur.

Ey dervîş! Cümleden tahammül ve cümleye tevâzu‘ ve cümleyi azîz tutmak ve cümleye şefkat ahlâk-ı enbiyâ ve evliyâdır.

Ey dervîş! Zâhirini başkalarına benzet. Başkaları nasıl zindegân ediyorsa sen de öyle yap. Zîrâ sîret-i evlîyâ budur. Ve kubbe-i evliyâ budur. Evliyânın cümlesi bu kubbenin altındadır.

Ey dervîş! Eğer senin Hudâ ile muâmelen varsa o ahvâl-i dildir. Ve kimsenin ona ittilâı yoktur. Terakkî ve urûcun bâtına taalluku vardır. Ve senin başkalarından imtiyâzın zâhir ile değil bâtın iledir. Ve müzevvirlerin başkalarından imtiyâzı bâtın ile değil zâhir iledir.

Ey dervîş! Her kim kendini engüştnümâ-yı halk eder ve kendini şeyhlik ve zühd ile ma‘rûf kılar ise yakînen bil ki, Hudâ’dan kokusu yoktur. Enbiyâ için zarûret vardır. İsteseler de istemeselerde engüştnümâ-yi halk olurlar. Ama evliyâ ve ârifân için zarûret yoktur. Onların işi odur ki eğer bir susamış gelirse su verirler. Ve kubbe altında olurlar ve temâşâ ederler. Binâenaleyh, bu tâifeden her kim kendini engüştnümâ-yi halk ederse yakînen bil ki, ne velîdir ve ne de âriftir. Mâlın dostu ve câhın dostudur. Ve bu tarîk ile tahsîl edebiliyor. O dahi ehl-i dünyâ gibi olur. Zîrâ ehl-i dünyâ, dünyâyı sûret-i dünyâ ile tahsîl ederler. O da dünyâyı, sûret-i âhiret ile tahsîl ediyor münâfıktır. Ve münâfık, âdemîlerin beteridir. Tamâm oldu. **[79/a]**

İKİNCİ CİLDE İLÂVE BUYURULAN

İKİNCİ RİSÂLE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العلمين والعاقبة للمتقين والصلاة والسلام على أنبيائه وأوليائه خير خلقه وعلى آلهم واصحابهم الطيبين الطاهرين

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a mahsûstur. İyi âkıbet mü'minlerindir. Salât ve selâm, mahlûkātının en hayırlıları olan peygamber ve velîlerine, onların temiz ve nezîh olan âile ve ashâbınadır.] Ammâ ba'd ez'afu'z-zuafâ' ve hâdim-i fukarâ' **(Azîzüddîn Muhammed en-Nesefî)** böyle der ki: "Cemâat-i dervîşân كثر هم الله [Allâh onların sayısını çoğaltsın.] bu bî-çâreden ricâ edip dediler ki: 'Cennet ve Cehennem hakkında bir risâle te'lîf ediniz ki Cennet ve Cehennem nedir? Ve lezzet ve elemin hakîkati nedir? Ve beyân ediniz ki kaç Cennet ve Cehennem vardır? Ve Âdem ve Havvâ'nın bulunduğu cennet hangi Cennet'tir? Ve hangi ağaç idi ki o ağaca karîb oldukları vakit Cennet'ten çıkarlar?' Onların ricâlarını kabûl ettim ve Hak Teâlâ'dan meded ü yârâ niyâz ettim. Tâ ki hatâ' ve zelleden hıfz eyleye." إنه على ما يشاء قدير وبالإجابة جدير [O, dilediğini yapmaya kādir ve duâları kabûle lâyıktır.]

Ey dervîş! Bundan evvel dahi Âdem ve Havvâ mevcûd olmuştur ve onların kıssası ma'rûftur. Ve şimdiki hâlde bizde nakden Âdem ve Havvâ vardır. Ve bundan sonra da Cennetlik ve Cehennemlik olacaktır ve onun kıssası da meşhûrdur. Ve şimdiki hâlde dahi bizde nakden Cennetlik ve Cehennemlik vardır.

Fasıl

Cennet ve Cehennem Hâli ve Âdem ve Havvâ Beyânındadır

Ma'lûm olsun ki hakîkat-i Cennet, muvâfakattır. Ve hakîkat-i Cehennem, muhâlefettir. Ve hakîkat-i lezzet, murâddır. Ve hakîkat-i elem, murâd bulmamaktır. Ve eğer bir kimse dîğer bir ibâre ile söylemiş olursa der ki: Ma'nâ-yı âteş bizim söylediğimizin aynîdir. Vaktâki ma'nâ-yı Cennet'i ve Cehennem'i bildin şimdi de bil ki, Cennet ve Cehennem'in kapıları çoktur. Cümle akvâl ve ef'âl-i makbûle ve ahlâk-ı hamîde Cennet'in kapılarıdır ve cümle akvâl ve ef'âl-i nâmakbûle ve ahlâk-ı zemîme Cehennem'in **[79/b]** kapılarıdır. Zîrâ âdemîye erişmiş her renc ve nâhoşluk, akvâl ve ef'âl-i nâmakbûle ve ahlâk-ı zemîmedendir. Ve âdeme erişmiş her râhat ve hoşluk, akvâl ve ef'âl-i makbûledendir ve ahlâk-ı hamîdedendir.

Fasıl

[Cennet ve Cehennemin Kapıları Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki ba'zıları derler ki, Cehennem'in kapıları yedidir ve Cennet'in kapıları sekizdir. Bu söz dahi doğrudur. Zîrâ idrâk-i âdemî, sekiz kısımdır. Ya'nî meşâir-i âdemî, sekizdir. Bunlar beş hiss-i zâhir ve hayâl ve vehim ve akl-ı âdemîdir. Ve âdemî her neyi idrâk eder ve anlar ise bu kapılardan anlar. Her ne vakit ki akıl bu yediye hem-râh olmazsa ve bu yedi aklın fermânı olmaksızın akıl iş işler ve tabîatın fermânında olursa her yedi Cehennem'in kapısı olurlar. Vaktâki akıl zâhir olur ve bu yediye hâkim bulunur ve bu yedi aklın fermânıyla iş işlerse Cennet kapıları olur. Binâenaleyh cümle âdemîler evvelen Cehennem üzerinden murûr ederler. Ba'dehû Cennet'e vâsıl olurlar. Ba'zıları Cehennem'de kalırlar ve Cehennem'den geçemezler. Ve ba'zıları Cehennem'den geçerler ve Cennet'e erişirler. وإنّ منكم إلا واردها كان على ربّك حتماً مقضياً ثمّ ننجى الذين اتقوا ونذر الظالمين فيها جثياً (Meryem, 19/71-72) [İçinizde, ona uğramayacak bir kimse yoktur. Rabbinin olup bitmiş hükmü budur. Fenâlıktan sakınanları kurtaracağız. Zâlimleri orada dizleri üzerine çökmüş bırakacağız.]

Ey dervîş! Âdemîlerin pek çoğu Cehennem'de kalırlar ve Cehennem'den geçemezler. ولقد ذرأنا لجهنم كثيراً من الجن والانس لهم قلوب لا يفقهون بها ولهم أعين لا يبصرون بها ولهم أذان لا يسمعون بها اولئك كالانعام بل هم اضل اولئك هم الغافلون (A'râf, 7/179) [Andolsun biz cinler ve insânlardan bir çoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalbleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvânlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gāfiller onlardır.]

Fasıl

[Cennet ve Cehennemin Mertebeleri Beyânındadır]

Ey dervîş! Başkalarının Cennet ve Cehennem ma'nâsı hakkında söylemiş oldukları şey söylenildi şimdi de bil ki, Cehennem'in ve Cennet'in mertebeleri vardır. Sâlikin yolu Cehennem'lerin ve Cennetlerin cümlesi üzerindedir. Ve ahmakların Cennet'i ve Cehennem'i başkadır ve âkılların Cehennem'i ve Cennet'i başkadır. **[80/a]** Ve âşıkların Cehennem'i ve Cennet'i başkadır ve ahmakların Cehennem'i ve Cennet'i muhâlefet ve muvâfakattır. Ve âkılların Cehennem'i ve Cennet'i ihtiyâç ve terktir. Ve âşıkların Cehennem'i ve Cennet'i hicâb ve keşiftir.

Ey dervîş! Aşk bir âteştir ki, sâlike düşer. Ve sâlikin esbâb-ı hâriciyyesini ve efkâr-ı bâtıniyyesini bir uğurdan ma'dûm kılar. Zîrâ bunların cümlesi nefsin putları ve sâlikin yolunun hicâbıdır. Nihâyet sâlik kıblesiz ve putsuz olur. Ve pâk ve sâfî ve mücerred olur. الله فرد يحب الفرد [Allâh tektir ve teki sever.]

Ey dervîş! Aşk, asâ-yı Mûsâ'dır ve dünyâ sâhirdir ve hem de sihir yapmaktadır. Ya'nî bütün gün hayâlbâzlık eder ve insânlar dünyânın hayâlbâzlığına aldanmış olurlar. Ve aşk ağzını açar ve dünyâyı ve dünyâda olan her şeyi bu uğurdan yutar. Âkıbet, sâliki pâk ve sâfî ve mücerred kılar. Artık sâlikin nâmı sâfî olur. Şimdiye kadar sûfî değil idi. Zîrâ sâfî değil idi. Vaktâki sâfî oldu, sûfî oldu.

Ey dervîş! Sâlik için bu kadar menâzili kat' etmek lâzımdır ki makām-ı tasavvufa erişe ve nâmı sûfî ola. Ve sâfî için bu kadar menâzili kat' etmek lâzımdır ki makām-ı ma'rifete erişe ve nâmı ârif ola. Ve ârif için bu kadar menâzili kat' etmek lâzımdır ki makām-ı velâyete erişe ve nâmı velî ola. Makām-ı tasavvuf makām-ı âlîdir. Sâliklerden az kimse makām-ı tasavvufa erişirler. Makām-ı tasavvuf ser-hadd-i velâyettir.

Ey dervîş! Akıl, mertebe-i aşka erişmedikçe asâ-yı sâliktir. Ve sâlikin dünyâsını ma'mûr eder. Ve sâlikin umûrunu tesviye eder. قال هی عصای اتوکؤا علیها وأهش بها علی غنمی ولی فیها منا رب أخری (Tâhâ, 20/18) [(Mûsâ:) O benim değneğimdir, dedi. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma (ağaçlardan) yaprak silkerim. Onunla başka işlerimi de görürüm.] Zîrâ dünyânın ma'mûriyyetiyle meşgūl olur. Çünkü cânı yoktur. Aklın cânı, aşktır. Akıl, aşksız bî-cândır ve ölüdür. Ve azîzin biri buna nazmen buyurmuştur: **[80/b]**

Beyit

گردل نبود کجا وطن سازد وعشق ورعشق نباشد به چه کارآید دل

Tercümesi

Eğer gönül olmasa idi aşk nereyi vatan ittihâz eder idi.
Ve eğer aşk olmasa idi gönül ne işe yarar idi.

Ey dervîş! "Aklı at!" diye hitâb gelir. Ya'nî akıl, yüzünü dünyâya çevirmiştir ve seni helâk etmesinden korkulur. Onun yüzünü çevir. Tâ ki yüzünü bize çevirsin. Sâlik aklı atamaz. Zîrâ aklı atan ve dervîşe çeviren ancak aşktır. Sâlikin evvelde aşkı yoktur. Ve vaktâki sâlik mertebe-i aşka erişir aklı atar ve vaktâki atar aklı ejderhâ görür. Sâlikin helâk edeceğinden korkar.

Ey dervîş! Eşyâ' zıddıyle tebeyyün eder. Evvelen nûr-i Hudâ zâhir olmazsa, zulmet-i dünyâyı anlamak mümkün olmaz. Her kim dünyâya giriftâr oldu ve onun lezzeti ve şehveti ile geri kaldı ise helâk oldu. فالقا ها فإذا هی حیة تسعی قال خذها ولاتخف سنعیدها سیرتها الأولی (Tâhâ, 20/20-21) [(Mûsâ da) onu bıraktı, (bırakır bırakmaz değnek) yılan oldu ve yürümeye başladı. (Hak Teâlâ) buyurdu: "Onu hemen tut, korkma. Biz onu gene evvelki haline çevireceğiz."] Ya'nî vaktâki aklı yılan gördük, şimdi tut ve korkma. Onu tekrâr asâ yaptık. Velâkin şimdiye kadar dünyâ işiyle meşgūl idi şimdi yüzünü Mevlâ'ya tutar. Ve şimdiye kadar sâhirlik eden ve seni sülûkten alıkoyan ve kendi hizmetini emr eden dünyâ şimdi senin hizmetkârın olur. Ve Hudâ

hakkında senin yardımcın ve muînin olur. قالوا أمنّا بربّ العالمين (A'râf, 7/121) [Bütün âlemlerin Rabbi'ne inandık dediler.]

Ey dervîş! Cümle mevcûdâta arz ettikleri ve cümlenin ibâ eylediği ve kabûl etmediği ve âdemin kabûl eylediği o emânet, aşktır. Eğer âdemî aşkın bir emr-i şedîd ve belâ-yı azîm olduğunu bilse idi asla kabûl etmez idi. إنّه كان ظلوماً جهولاً (Ahzâb, 33/72) [Çünkü o, pek zâlim, çok câhildir.] Söz **[81/a]** uzadı ve maksûddan uzak düştük. Garazımız cenneti ve cehennemi beyân etmek idi.

Fasıl

[Âdem ve Havvâ Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki yedi cehennem ve sekiz cennet vardır. Her cennetin mukābilinde bir cehennem vardır. Ancak mukābilinde cehennem olmayan evvelki cennettir. Zîrâ evvelen müfredât vardır ve sonra da mürekkebât vardır. Ve müfredâtın her biri nasıl ise öyle mevcûddurlar. Terakkî ve urûcları yoktur. Ve hiss ve ilmi yoktur ve elem ve lezzeti yoktur. Zîrâ bunların cümlesi mizâc-ı tâbi'dir. Müfredâtta mizâç yoktur mürekkebâtta vardır. Vaktâki evvelki cennetin mukābilinde cehennem yoktur. Âdem'e evvelki cennette sâkin ol ve ağaca yakın olma. Zîrâ mizâç ağacına yakın olduğun vakit evvelki cennetten hurûç etmek lâzım gelir. Ve evvelki cennetten çıkdığın vakitte de bedbaht olursun, ya'nî muhtâç olursun. Zîrâ açlık peydâ olur ve susuzluk zâhir olur. Ve çıplak olursun. فقلنا يا آدم إنّ هذا عدولك ولزوجك فلا يخرجنكما من الجنة فتشقى إنّ لك ألا تجوع فيها ولا تعرى وأنّك لا تظمؤا فيها ولا تضحى فوسوس إليه الشيطان (Tâhâ, 20/117-120) [Biz de dedik ki: Ey Âdem! Bu sana ve zevcene düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın ki bedbaht olursun. Cennette senin için aç kalmak, çıplak kalmak yok. Susuzluğa uğramak, güneşin sıcağını çekmek de yok! Şeytân, Âdem'le vesvesede bulundu.] Vaktâki mizâç ağacına yakın oldular. اهبطوا بعضكم لبعض عدوّ ولكم فى الأرض مستقر ومتاع إلى حين (Bakara, 2/36) [Biz de: "Haydi buradan inin, bir kısmınız dîğer kısma düşman kesilecek ve bir zamân için ikāmet edin, geçinin" dedik.] hitâb geldi. Her altısı evvelki cennetten çıktılar ve ikinci cennete geldiler. Ve her altısı âsumân-ı tefrîdden zemîn-i terkîbe geldiler. Ve bu cennet içinde muhtâç oldular ve aç ve susuz ve çıplak oldular. Ve bu ikinci cennet çocukların ve ahmakların cennetidir. Yine hitâb geldi ki: "Ey Âdem! Bu ikinci cennette sâkin ol ki bu ikinci cennet içinde çok ni'met vardır. Ve senin için men' yoktur. Ve bâz-hâst ve der-hâst yoktur. Ve her ne istersen ve her nereden istersen ekl et. Ve akıl ağacına yakın olma. Zîrâ akıl ağacına yakın olursan bu ikinci cennetten dahi çıkmak lâzım gelir. **[81/b]** Ve ikinci cennetten çıktığın vakitte zâlim olursun." وقلنا يا آدم اسكن انت وزوجك الجنة وكلا منها رغداً حيث شئتما ولاتقربا هذه الشجر فتكونا من الظالمين فأزلّهما الشيطان عنها فأخرجهما ممّا كانا فيه (Bakara, 2/35-36) [Hani biz demiştik ki: "Ey Âdem! Eşinle birlikte cennette oturun, ondan istediğinizi bol bol yiyin. Ancak şu ağaca yaklaşıp zâlimlerden olmayın." Bunun üzerine

şeytân oradan onları kaydırarak içinde bulundukları yaşayıştan ikisini de cüdâ kıldı.] Akıl ağacına yaklaştılar. İkinci cennetten çıktılar. Ve üçüncü cennete girdiler.

Ey dervîş! O cihetten zâlim oldular ki akıl ağacına yaklaşmadıkça mükellef değil idiler. Ve helâl ve harâm onlara zâhir olmamış idi ve me'mûr ve münhâ' olmamış idiler. Ve [bâz-hâst ve der-hâst] yok idi. Her ne yeseler ve her ne deseler ve her ne yapsalar ve kime ne yapsalar zâlim değil idiler. Vaktâki akıl ağacına yakın oldular mükellef oldular ve emir ve nehiy zâhir oldu. Eğer imtisâl-i evâmir ve ictinâb-i nevâhî etmezlerse zâlim olurlar.

Ey dervîş! Cennette evvelen Âdem ile berâber beş kimse var idi. Hitâb geldi ki her altısı cennetten çıkalar ve âsumân-ı tefrîdden zemîn-i terkîbe gideler. Ve o altı kimse Âdem ve Havvâ ve İblîs ve şeytân ve tâvus ve yılan idi. Âdem rûhtur ve Havvâ cisimdir. Ve İblîs vehimdir ve şeytân tabîattır ve tâvus şehvettir ve yılan gazabtır. Vaktâki her altısı âsumân-ı tefrîdeden zemîn-i terkîbe geldiler. Cümle melâike Âdem'e secde ettiler. Secde etmeyen ancak İblîs idi. Ya'nî bütün kuvâ-yı rûhâniyye ve cismâniyye, rûha mutî' ve münkād oldular. Ancak rûha mutî' ve münkād olmayan vehim oldu. Her ne kadar sözün uzamamasını istersem ihtiyârım olmaksızın uzuyor.

Fasıl

[Ağaç Beyânındadır]

Ma'lûm olsun ki sekiz cennet vardır denilmiş idi şimdi de bil ki, her bir cennetin evvelinde bir ağaç vardır ve her bir ağacın bir adı vardır. Ve o cennete o ağacın ismiyle tesmiye ederler. Evvelki ağacın ismi vücûddur. Ve ikinci ağacın ismi mizâçtır. **[82/a]** Ve üçüncü ağacın ismi akıldır. Ve dördüncü ağacın ismi âlemdir. Ve beşinci ağacın ismi hulktur. Ve altıncı ağacın ismi [irfândır.] Yedinci ağacın ismi [yakîndir.] Ve sekizinci ağacın ismi maânîdir.

Ey dervîş! Lezzet-i idrâk hoş bir lezzettir. Öyle ki şehvet-i bedeniyye ve lezzet-i cismâniyye idrâk lezzetine erişemez. Cevâhir-i eşyâ'yı "kemâ hiye" bilmek ve görmek azîm bir lezzettir. Cennet ilmi begâyet hoştur. Şimdi bil ki; cennet ilmi lezzeti, cennet ahlâkı lezzetinin mukābilinde katre ve deryâ gibidir. Zîrâ lezzet-i ilmin iyi ahlâk lezzetine hiçbir nisbeti yoktur. Cehl nâhoşluğunun kötü ahlâk nâhoşluğunda bir nisbeti yoktur. Ahlâk-ı bed, şedîd bir cehennemdir. İşte böylece daha sonra gelen her cennet daha hoştur ve daha sonra gelen her cehennem dahi daha ziyâde nâhoştur.

Ey dervîş! Daha sonra gelen her cennetin ilmi, o cennette daha ziyâdedir. O sebeble bu cennet daha ziyâde hoştur. Âdem her ne kadar merâtibe terakkî ederse o kadar ziyâde ârif olur. Ve onun bâz-hâst ve der-hâstı ziyâde olur. Ve onun üzerine emir, ziyâde müşkil olur. O cihetten müşkil olur ki ziyâde ârif olur. إنّ اعلمكم بالله واخشاكم الله [Ben sizin aranızda Allâh'ı en çok tanıyan ve Allâh'tan en çok korkanınızım.] Her ne kadar ârif olursa edebe ve izzete ve hürmete mügâyir bir şey söylememek ve yapmamak için zâhiri muhâfaza etmek lâzım gelir. Âkıbet bir

makāma erişir ki, dâima hâzır olmak ve bir nefes gāib olmamak îcâb eder. Ve eğer bir tarfetü'l-ayn gāib olur ve adem-i huzûr cihetinden bir kelime söylemiş bulunur veya adem-i huzûr cihetinden bir hareket eylemiş olursa muâheze olur. حسنات الابرار سيئات المقربين [Allâh'a en yakın kişiler (ebrâr)'ın sevâbları yakın olanlar (mukarrebûn)'un günâhlarıdır.] Ve bu cihete nazaran المخلصون على خطر عظيم [Muhlisler büyük tehlike içindedirler.] buyurulmuştur. Bu cihetten Âdem'e hitâb geldi ki: "Yâ Âdem! Cennet-i evvelden ibâret olan benim bu cennetimde sâkin ol ve mizâç ağacına yaklaşma. Zîrâ her ne kadar merâtibe terakkî edersen senin üzerine emir ziyâde **[82/b]** düşvâr olur. Vaktâki üçüncü cennete erişti hitâb geldi ki, mâdem ki "Akıl Ağacı"na erişdin ve mükellef oldun ve me'mûr ve münhâ' oldun merdânece işe dal ve bu yolda ikdâm eyle. Zîrâ yolda kalmak merdlerin işi değildir. Ve bu cehennemlerin ve cennetlerin üzerinden geç ve hiçbir hoşluğa iltifât etme ve hiçbir şeye bağlanma ve nâhoşluktan kaçma ve yoldan geri kalma. Ve bil ki bu hoşluk ve nâhoşluk senin âfîtâbın sâyesinde perverde olmak içindir. Ve kendini melâikeye göster. Zîrâ ben onlara cevâben demiş idim ki: 'Ben sizin bilmediğiniz şeyi bilirim'. Ve sa'y ü kûşiş içinde ol ve bana vâsıl oluncaya kadar yolda tevakkuf etme. Ya'nî, vaktâki beni tanıyasın ve benim likām ile müşerref olasın ve benim likāma müşerref olduğun vakitte hakîki cennete erişirsin. Ve ilmin kemâle vâsıl olur. Beni bulduğun vakit, her iki cihânı bulursun ve her şeyi bilirsin. Öyleki, mülkte ve melekûtta ve ceberûtta sana hiçbir şey mestûr kalmaz. Cennet, bu cennettir ve lezzet, bu lezzettir."

Ey dervîş! Sâlik likā-yı Hudâ ile müşerref olmadıkça hiç bir şeyi "kemâ hiye" bilmez ve görmez ve sıfât-ı Hudâ'yı görmez ve bilmez. Her kim Hudâ'yı görmedi ve sıfât-ı Hudâ'yı tanımadı ise kör olarak geldi ve kör olarak gitti.

Ey dervîş! Bu sekizinci cennettir. Ve bu zayıfın indinde sonuncu cennettir. Ve bu sekiz cennetin gayrî olarak başka bir cennet yoktur. Velâkin ba'zıları derler ki: Bu sekiz cennetin gayrî olarak başka bir cennet daha vardır ve o cennette ağaç vardır ve bu ağacın adı "Kudret"tir. Velâkin bu zayıfın fehmi, bu dokuzuncu cennete erişmiyor. Zîrâ bu tâifenin hikâye ettikleri dokuzuncu cennetten kendimde bir şey görmedim. Ve kendi akrânımda da görmedim. **[83/a]**

Fasıl

[Ba'zılarının Beyân Ettikleri ve Bizde Olmayan Dokuzuncu Cennetin Beyânı Hakkındadır]

Ma'lûm olsun ki ba'zıları derler ki: Bir kavim vardır ki onlar ne isterlerse Hudâ onu yapar ve her ne lâzım olursa o olur. Ve himmetlerini bir şey bağladıkları vakit o şey onların himmeti vechi ile olur. رب اشعث اغبر ذي طمرين لو اقسم على الله لأبرّه [Nice üstü başı dağınık ve düzensiz kimseler vardır ki, eğer onlardan biri Allâh'tan bir şey isteyecek olsalar, Allâh onların duâsını hemen kabûl eder.] Eğer bu tâife yağmur yağmasını isterlerse onların hâtırından geçer geçmez bulutlar zâhir olur. Ve yağmur yağmaya başlar ve eğer yağmur yağmamasını isterlerse

hâtırlarından geçer geçmez bulutlar parça parça olur ve yağmur durur. Ve eğer bir kimsenin hasta olmasını isterlerse derhâl hasta olur ve eğer hastalıktan sıhhat bulmasını isterlerse derhâl sıhhat bulur. Ve her şey hakkında da böyle bil. Ve yine derler ki: Bu tâife bir saatte maşrıktan mağribe giderler ve bir saatte mağribden maşrıka gelirler. Ve eğer isterlerse su üzerinden yürürler ve eğer isterlerse hava üzerinden yürürler ve eğer isterlerse âteşe girerler. Ve eğer isterlerse insânlar onları görmezler ve eğer isterlerse insânlar onları görürler. Ve her gün onların rızkı sa'ysız ve kûşişsiz âmâde ve mürettebtir. Ve insânlar onlara erişirler. Nakil ederler ki: "Mûsâ aleyhi's-selâm Hızır aleyhi's-selâmın sohbetine eriştiği vakit berâberce bulunuyorlardı. Bir gün bir yabanda idiler, acıktılar. Onların ortasına bir âhû geldi. Hızır aleyhi's-selâmın önüne gelen tarafı pişmiş idi ve Mûsâ aleyhi's-selâmın önüne gelen tarafı çiğ idi. Hızır, ekl etmeye başladı Mûsâ aleyhi's-selâm ekl edemedi. Hızır aleyhi's-selâm "Yâ Mûsâ! Âteş ve odun bul ve onu pişir ve ye." buyurdu. Mûsâ aleyhi's-selâm Hızır'dan suâl etti ki: "Niçin bu benim tarafım çiğ ve o **[83/b]** senin tarafın pişmiştir." Hızır buyurdu: "Yâ Mûsâ! Ben âhiretteyim ve sen dünyâdasın. Ve rızk-ı dünyâ müktesebdir ve rızk-ı âhiret hâzırdır. Rızk-ı dünyâ müste'leftir ve rızk-ı âhiret müstefreğdir. Dünyâ amel evidir ve âhiret cezâ evidir. Bizim rızkımız âmâde ve müretteb olarak erişir ve sizin rızkınız sa'y ü kûşiş ile olur." كلما دخل عليها زكريا المحراب وجد عندها رزقاً قال يا مريم أنّى لك هذا قالت هو من عند الله إنّ الله يرزق من يشاء بغير حسابٍ (Âl-i İmrân, 3/37) [Zekeriyyâ onun bulunduğu mihrâba girdikçe onun yanında yiyecekler bulur: "Ey Meryem! Bunlar sana nereden geliyor?" dedikçe, (Meryem) "Allâh tarafından!" dedi. Allâh dilediğine sayısız rızık verir.] Bu ve emsâlini dokuzuncu cennetten hikâye ederler.

Ey dervîş! Bugün ki ben bunu yazıyorum bende yoktur. Hak Teâlâ bize dahi ihsân eyleye.

Bu tercüme 1338 [1922] senesi Teşrîn-i sânînin yirmibirinci ve 1341 [1925] senesi Rebîü'l-evvelin dokuzuncu Salı günü Hakk'ın inâyeti ile tamâm oldu. Hülefâ-i Gülşeniyye'den **Hasan Zarîfî**-kuddise sırrıhû-nun hatt-ı destiyle muharrer bulunan ve 974 [1566] sene-i hicriyyesinde yazıldığı anlaşılan nüshâdan mütercemdir.

Ahmed Avnî el-Mevlevî

[84/a]

-SONUÇ-

Azîz Nesefî gerek diğer eserlerinde gerekse İnsân-ı Kâmil diye meşhur olan ama kütüphane kayıtlarında Yirmi İki Risâle ismiyle bilinen bu eserinde önemli tasavvuf konularını, gayet açık ve sade bir dille ifade etmiştir.

Nesefî, bu eserini yazmasının sebebi olarak dervişlerin kendisine bazı sorular tevcîh ettiklerini, buna karşılık kendisinin de cevab olarak bu risaleleri, dolayısıyla bu kitabı ele aldığını belirtmektedir. Günümüzden 8-9 yüzyıl geçmişte ele alınan bu risâlelerin ihtiva ettiği konu başlıkları ve gerekli izahatlar, günümüz insanının da bir o kadar ihtiyaç duyduğu meseleler olması bakımından ele alındığında Nesefî'nin zamanın geçmesine karşın kaybolmayan bir mutasavvıf olduğunun en büyük nişanesidir.

Eserin muhteva ettiği konulardan, sema, sülûk, mürşid-mürid ilişkisi, cennet ve cehennemin mertebeleri, ruh, nefis, melek, şeytan, âlem-i mülk, âlem-i melekût, âlem-i ceberût v.b. pek çok konu klasik tasavvuf kitaplarının vazgeçilmez konularından bazılarıdır. Konu ve muhteva olarak Nesefî, farklı zamanlarda ve farklı coğrafyarlarda yaşamış olmasına rağmen tasavvuf ailesinin diğer mensubarı olan kitap sahibi müellif sûfîlerden düşünce dünyası ve tasavvuf atmosferinden uzak kalmamıştır. Nesefî'nin hangi meşrepten olabileceği konusunda konunun uzmanları tarafından ortaya atılan bazı düşünceler olmuştur. Sonraki araştırmacıları ise

Nesefî'nin hiçbir tarikat kalıbına uymadığı, tıpkı Muhyiddin İbnü'l-Arabî gibi tarikatlar üstü bir mutasavvıf olduğu fikri üzerinde yoğunlaşmışlardır.

İşte bu eser, kâmil insanın sahip olduğu konuların işlendiği bir kitap olduğundan temel tasavvufî bir kitaptır. İnsân-ı Kâmil diye meşhûr bu eserdeki her bir risâle ayrı bir tasavvuf kitabı olabilecek geniş manaya sahiptir. Kitaptaki bilgiler eserin taliplilerinin ruhuna gıda olur. İlim arayanların ilimlerini ziyadeleştirir. Nazarî olarak ele alınan konular vardır. İsteyenler eserin bu yönünden de istifade edebilirler. Yine eserde halvet adabı, zikir adabı, meclis adabı gibi konular ele alınmaktadır. Bu konularda amelî tasavvuf meselelerine girer ki isteyenler de sadece bu konuları okuyup istifade edebilirler.

İnsân-ı kâmilin vasıflarını ele alan bu öz kitap dileyenin dilediği yönde ve dilediği kadarıyla istifade edebileceği, en zor meselelerin bile az ve kısa cümlelerle işlendiği, sahip olduğu dil özellikleri ile uslûbunda terkib ve temsilî ifadelerin yer aldığı çok önemli bir temel tasavvuf kitabıdır.

Sonuç olarak, eskiden olduğu gibi halen de günümüz insanına çok fayda sağlayacak önemli bir eserdir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

Aydın, Mehmet S., **"İnsân-ı Kâmil"**, DİA, c.XXII, s.331.

Azamat, Nihat, **"Ahmed Âmiş Efendi"**, DİA, c.II, s.44.

Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-ârifîn esmâi'l-müellifîn ve âsârü'l-musannıfîn**, (haz.Kilisli Rıfat Bilge ve İbnülemin Mahmud Kemal İnal), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1951.

Baykara, Hüseyin, **Mecâlisü'l-uşşâk**, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nr. 4238.

Bayraktar, Nâil, **Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Alfabetik Katalogu**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1993.

Behar, Cem, **Zaman Mekân Müzik**, AFA Yayınları, (Türkiye Üzerine Araştırmalar Seri:4), İstanbul, 1993.

Çelebi, Kâtip, **Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn**, I-II, (nşr. Kilisli Muallim Rıfat-Şerafeddin Yaltkaya), İstanbul, 1360-62/1941-43.

Develioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Yayınevi, Ankara, 2003.

Düzen, İbrahim, **Azîz Nesefî'ye Göre Allah Kâinat İnsan**, Furkan Yayınları, İstanbul, 2000.

_____, İbrahim, **"Azîz Nesefî"**, DİA, c.V, s.344.

Ergun, Sadettin Nüzhet, **Türk Musikisi Antolojisi**, Rıza Çoşkun Matbaası, İstanbul, 1943.

_____, Sadettin Nüzhet, **Türk Şairleri**, (basımevi belirsiz), İstanbul, 1936.

Ezgi, Suphi, **Nazarî-Amelî Türk Musikisi**, I-V, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1953.

Farugi, Nisar Ahmad, **"İmdâdullah Tehânevî"**, DİA, c.XXII, s.223.

Gölpınarlı, Abdülbâkî, **Mevlânâ Müzesi Yazmaları Katalogu**, TTK Basımevi, Ankara, 1972.

_____, Abdülbaki, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılab ve Anka Yayınları, İstanbul, 1977.

Hidâyet, Rızâ Kûlî, **Tezkire-i riyâzü'l-ârifîn**, İslam Araştırmaları Matbaası (fotokopi), ts., s.180.

_____, Rızâ Kûlî, **Mecma'u'l-fusahâ**, Tahran, 1339.

Hucvûrî, **Keşfü'l-mahcûb**, Hakikat Bilgisi, (trc. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul, 1982.

İbnülemin, Mahmut Kemal İnal, **Hoş Sadâ**, Maarif Basımevi, İstanbul, 1958.

İsfendiyâr, Mûbed Keyhüsrev, **Debistânü'l-mezâhib**, (nşr. Rahîm Rızâzade-i Melîk), Tahran, 1342.

Kelâbâzî, **Taarruf**, Doğuş Devrinde Tasavvuf, (trc. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul, 1979.

Kılıç, Mahmut Erol, **Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'de Varlık ve Mertebeleri**, (Basılmamış doktora tezi, danışman: Prof.Dr. Mustafa Tahralı), MÜSBE, İstanbul, 1995.

____, Mahmut Erol, **"Füsûsü'l-hikem"**, DİA, c.XIII, s.235-236.

____, Mahmut Erol, **"Fütûhâtü'l-mekkiyye"**, DİA, c.XIII, s.257.

Konuk, Ahmed Avnî, **Füsûsü'l-hikem Tercüme ve Şerhi**, I-IV, (haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın), M.Ü.İ.F. Yayınları, I-IV, İstanbul, 1987-1992.

_____, Ahmed Avnî, **Ahmed Avnî Konuk'un Vahdet-i Vücûd Müdâfaası, (Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şuhûd Risâlesi ile İmâm-ı Rabbânî ve Mektûbâtı)**, (Bayram Kusursuz, basılmamış yüksek lisans tezi, danışman: Doç.Dr.Mahmut Erol Kılıç), MÜSBE, İstanbul, 2003.

_____, Ahmed Avnî, **Risâle-i Meryem (Hz.Meryem ve Hz. Îsâ'ya Dair Risâle-i Mühimme)**, (Haz. Ahmet Sadık Yivlik), basım yeri ve basım tarihi belirsiz.

Kuşeyrî, **Kuşeyrî Risâlesi**, (trc.Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul, 1978.

Lewisohn, Leonard, **The Heritage of Sufism**, Oneword Publications, Oxford, 1999.

_____, Leonard, **Beyond Faith and İnfidelity**, Curzon Press, Devon, 1995.

_____, Leonard, **The Legacy of Mediæval Persian Sufism,** (Foreword, Javad Nurbakhsh; Indroduction by S.H. Nasr), Khanıgahı Nımetullahı Publications, New York, 1992.

Meydan Larousse, **"Konuk, Ahmed Avnî"**, c.V, s.464.

Nasr, Seyyid Hüseyin, **Nazar-ı Mütefekkirân-ı İslâmî Der Bâre-i Tabî'at**, Tahran, 1342.

Nesefî, Azîz b. Muhammed, **Kitâbü'l İnsâni'l-kâmil**, (Naşir: Marijan Molé, Önsöz: Henry Corbin), İntişârât-ı Tahûrî, Tahran, 2000/1379.

_____, Azîz, **İnsân-ı Kâmil, Tasavvufta İnsan Meselesi**, (trc. Mehmet Kanar), Dergah Yayınları, İstanbul, 1990.

_____, Azîz b. Muhammed, **İnsân-ı Kâmil, (Yirmi İki Risâle)**, (trc.Ahmed Avnî Konuk), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, no:80.

_____, Azîz, **İnsân-ı Kâmil, (Risâleler)**, (trc.Ahmed Avnî Konuk), Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, no:4523.

_____, Azîz b. Muhammed, **Hakîkatlerin Özü, Zübdetü'l-hakāik**, (trc. Seyyid Hafız Muhammed Ayıntâbî, çev. M.Murat Tamar), İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.

_____, Azîz, **Zübdetü'l-hakāik, Hakîkatlerin Özü**, (trc.Seyyid H. Hüseyinzâde), Beşer Matbaası, İstanbul, 2000.

_____, Azîz, **Zübdetü'l-hakāik Seçilmiş Hakikatler**, (Sadeleştiren, Murat Tarık Yüksel), Demir Kitabevi, İstanbul, 1974.

_____, Azîz, **İnsanın Aslı ve Rûhların Yıldızlarla İlişkisi, (Maksad-ı Aksâ ve Vahdet-i Vücûd)**, (haz. Mahmut Sadettin Bilginer), Otağ Matbaası, İstanbul, 1976

Öngören, Reşat, **"Konuk, Ahmed Avnî"** DİA, c.XXVI, s.180.

Özkan, İsmail Hakkı, **"Güfte"**, DİA, s.XIV, s.218.

Parmaksız, İsmet, **"Nesefî"**, Türk Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1977, c.XXV, s.200.

Rona, Mustafa, **Yirminci Yüzyıl Türk Musikisi**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1970.

Serrâc, **el-Lüma'** (trc.H.Kamil Yılmaz), Altınoluk Yayınları, İstanbul, 1996.

Sevim, Seyfullah, **İslâm Düşüncesinde Ma'rifet ve İbn Arabî**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.

Sühreverdî, **Avârifü'l-meârif,** (trc. Dilaver Selvi), Semerkand Yayınları, İstanbul, 1999.

Tehânevî, İmdâdullah, **Ziyâü'l-kulûb**, (Mütercim,Mesnevîhan Mehmed Es'ad Dede; Müstensih, Ahmed Avnî Konuk), (Adnan Kaya, basılmamış yüksek lisans tezi, danışman: Prof.Dr.Mustafa Tahralı), MÜSBE, İstanbul, 2003.

Uludağ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1995.

Ülken, Hilmi Ziya, **İslam Düşüncesi**, Rıza Coşkun Matbaası, İstanbul, 1946.

Wensinck, A. J., **"Nesefî"**, İslam Ansiklopedisi, İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, c.IX, s.199.

Süreli Yayınlar:

Yazıcı, Tahsin, "**Azîzüddîn-i Nesefî**", Şarkiyat Mecmuası, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1964, c.V, s.161-162.

Can, Halil, **"Ahmed Avni Konuk"**, Türk Mûsikîsi Dergisi, Marmara Basımevi, İstanbul, 1948, sy.9, sy.10, sy.11.

Oransay, Gültenkin, **"Ahmed Avni Konuk"**, Yayınlanmış Türk Din Musikisi Sözlü Anıtlarının Ezgileyicileri, A.Ü.İ.F. İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi, Ankara, 1977, sy.III, s.191.

İnternet:

YOK, Tez Tarama/http://**www.yok.gov.tr**:8080/YokSer. [5 Aralık 2003]